TIJDSCHRIFT VOOR
PARAPSYCHOLOGIE

ORGAAN VAN DE
STUDIEVERENIGING VOOR
„PSYCHICAL RESEARCH"

*

17DE JAARGANG
1949

H. P. LEOPOLDS UITGEVERSMAATSCHAPPIJ N.V.
NOORDEINDE 23, DEN HAAG

V 845.

TIJDSCHRIFT VOOR
PARAPSYCHOLOGIE

ORGAAN VAN DE
STUDIEVERENIGING VOOR
„PSYCHICAL RESEARCH"

*

17DE JAARGANG
1949

H. P. LEOPOLDS UITGEVERSMAATSCHAPPIJ N.V.
NOORDEINDE 23, DEN HAAG

INHOUD

Dalton, G. F.
Sporen van precognitie in dromen . . . . Blz. 86
Damstra, M. N.
Telepathisch mechanisme in dromen 236
Kruisinga, J. C. M.
Een correspondentie over proscopische dromen en haar achtergrond 78
Lietaert Peerbolte, Dr M.
De astrale wereld 169
Musaph, Dr H.
Onderzoekingen over het z.g. magnetisme 93
Os, Prof. Dr Ch. H. van
De astrale wereld 22
De Superkosmos 213
Spaa, Drs J. H.
Wichelroedecommissie 109
Tenhaeff, Dr W. H. C.
Proscopische proefnemingen met de heer G. Croiset 1
Het Wichelroedevraagstuk
I. Beknopt historisch overzicht 53
II. Pogingen tot verklaring 72, 124
III. Het aardstralenvraagstuk 173
IV. Besluit 196
Litteratuur 198
Over telepathische dubbeldromen 141
* Enkele paragnostische ervaringen in verband met de ramp van de PH–T.W.B. (Schiphol 14.11.1946) 41
* Twee vermoedelijke gevallen van Dunne-effect met betrekking tot de ramp van de K.L.M.-constellation „Nijmegen" (20.10.1948, Tarbolton, Schotland) 43
Walther, Dr Gerda
In memoriam Prof. Dr T. K. Oesterreich 257
Zorab, G.
Enige opmerkingen naar aanleiding van mevr. Ruitenberg's artikel: „De levensstof" 33
De Rooms Katholieke Kerk en het parapsychologisch onderzoek 229
* Een spiritistisch contact? 47
* Een proscopische droom in verband met de tweede wereldoorlog 209
Jaarverslag 1948 secretaris S.P.R. 110
Verslag jaarvergadering S.P.R. (9.4.1949) 114
Inleiding tot een discussie over doel en middelen ener vereniging voor „psychical research" 118

BESPROKEN BOEKEN

R. Bulthuis: De schim van Joyce Herfst . . . . Blz. 140
H. Bunge: Astrologie 260
Whately Carington: Telepathie 50
J. Charloteau en A. Dobet: Pendel en wichelroede op de drempel van de wetenschap 91
P. A. Dietz: Verschijningen en verschijnselen 50
O. Fröbe-Kapteyn e.a.: Eranos Jahrbuch 1948 264
W. E. Monod de Froideville: Terug naar het zelf 263
F. Ortt: De Superkosmos 213
J. J. Poortman: Indeterminisme of determinisme 261
G. van Rijnberk: Metapsychologie 51
S. W. Tromp: The religion of the modern scientist 203
G. Zorab: Wonderen der parapsychologie 207

UIT DE TIJDSCHRIFTEN

Nandor Fodor: The Poltergeist – psychoanalysed 138

De met een * gemerkte artikelen vallen onder de rubriek casuïstiek.

PROSCOPISCHE PROEFNEMINGEN MET DEN HEER G. CROISET

DOOR DR W. H. C. TENHAEFF

INLEIDING

Gerard Croiset werd op 10 Maart 1909 geboren uit ouders die, volgens zijn zeggen, „idealisten" waren. Zijn vader was tooneelspeler, zijn moeder als kleedster aan het tooneel verbonden. Zijn broer Max, die de voetstappen van zijn vader drukte, heeft naam gemaakt als voordrachts-kunstenaar.

Reeds in zijn eerste levensjaren had Gerard met veel ziekten te kampen. Ook na zijn zevende levensjaar, toen hij – als gevolg van huiselijke omstandigheden – bij pleegouders werd ondergebracht, was hij veelvuldig ziek. Dit had ten gevolge dat hij vaak alleen was. In zijn eenzaamheid speelde hij dan met zijn „droomvriendjes", aan wier bestaan hij nimmer twijfelde [1]).

Toen Gerard elf jaar oud was werd hij (omdat men dit in het belang van zijn gezondheid oordeelde) bij een boer ondergebracht, bij wien hij tegen een belooning in natura (kost en inwoning alsmede kleeren) moest werken. Men mag hieruit besluiten dat hij slechts in beperkte mate onderwijs heeft genoten.

Na een maagoperatie te hebben ondergaan en thrombose in beide beenen te hebben gehad verliet hij den boer en kreeg hij lichter werk te doen. In die jaren kreeg hij een maagbloeding. Sindsdien heeft hij bij herhaling aan maagbloedingen geleden.

Wij willen hier geen opsomming geven van de onderscheidene betrekkingen die Croiset, nadat hij den boer verlaten had, gehad heeft, maar volstaan met er op te wijzen, dat hij o.m. kantoorbediende, winkelbediende, reiziger en kruidenier is geweest.

Toen Croiset nog boerenknechtje was, vertelde hij vaak van de dingen, die zijn „droomvriendjes" hem voorzegd hadden en die later ook bleken uit te komen [2]). Men schonk daar echter nimmer veel aandacht aan. Hij was nu eenmaal een „droomer"!

Uit die jaren stamt, naar hij zegt, ook zijn eerste ervaring op het gebied van het z.g. magnetiseeren. Zijn grootmoeder leed aan aderverkalking in het gelaat en had veel pijnen. Deze pijnen, aldus Croiset, verdwenen bij tooverslag wanneer ik bij haar op visite kwam.

1) In de meeste gevallen blijken dergelijke „droomvriendjes", die vele kinderen er op na blijken te houden, eidetische beelden te zijn (zie O. Kroh: „Subjektive Anschauungsbilder bei Jugendlichen", Göttingen, 1922.) Ik wil echter rekening houden met de mogelijkheid dat er gevallen zijn waarbij wij met deze verklaring niet uit komen. In hoeverre dit hier het geval is geweest valt niet met zekerheid te zeggen.

2) Aangenomen dat deze jeugdherinneringen betrouwbaar zijn, dan bestaat de mogelijkheid dat wij hier met gedramatiseerde helderhoorendheid (op de toekomst betrekking hebbend) te doen hebben.

Men schreef dit opmerkelijke verschijnsel toe aan de genegenheid die mijn grootmoeder voor mij koesterde. Maar dat is geen verklaring en ik ben geneigd te gelooven dat mijn uitstraling haar (zonder dat ik mij daar ook maar eenigermate van bewust was) ten goede kwam.

Toen Croiset er een kruidenierswinkel op na hield, leerde hij een meisje kennen, met wie hij in het huwelijk trad. Waar hij allesbehalve een zakenman is en meer weg gaf dan verkocht, moest hij de zaak binnen het jaar opgeven. Er volgde nu een moeilijke tijd voor hem, daar hij met een minimaal weekloon met vrouw en kind (hij was inmiddels vader geworden) moest rondkomen.

Op zekeren dag, toen hij zich in een moedelooze bui aan den kant van een weg had laten neervallen, zag een zijner vroegere klanten hem daar liggen. De man stapte van zijn fiets en vroeg Croiset wat hem scheelde. Croiset vertelde hem van zijn moeilijkheden, waarop zijn vroegere klant hem uitnoodigde eens een avondje met zijn vrouw bij hem te komen.

Croiset nam de uitnoodiging aan. In het huis van dezen gewezen klant, die spiritist was, deed Croiset al spoedig van zich spreken als „spiritistisch medium" en „psychometrist". Bij gelegenheid van een z.g. kruis- en bordséance kwam op zekeren dag het bericht dat hij (Croiset) in staat zou zijn om zieke menschen te genezen. Deze mededeeling bracht een groote spanning in Croiset (die tot zijn twintigste jaar zelf doorloopend ziek was geweest) te weeg. Het leek hem heerlijk anderen te kunnen genezen.

Niet lang na deze séance kwam hij, bij gelegenheid van een fietstochtje, terecht bij menschen die een ziek meisje thuis hadden. Opeens voelde hij zich gedrongen de moeder te zeggen dat hij meende te weten wat het kind mankeerde en hij zeide haar dit tevens. Verrast beaamde de moeder de juistheid van hetgeen hij gezegd had en toen hij haar verzocht of hij eens mocht probeeren het kind te genezen, stemde zij daarin toe. Waar de vrouw arm was gaf Croiset haar te verstaan, dat deze behandeling haar niets zou kosten.

Croiset had intusschen werk (als bezorger) gevonden bij een groot kruideniersbedrijf. Per dag legde hij ongeveer 50 k.m. op zijn bakfiets af. Dit belette hem echter niet om geruimen tijd lang drie maal per week 's avonds het zieke meisje te gaan „magnetiseeren", waarbij hij een afstand van ongeveer 30 k.m. (15 k.m. heen en 15 k.m. terug) per fiets moest afleggen.

Op zekeren dag kreeg Croiset weer een maagbloeding en toen hij, na een afwezigheid van drie maanden, weer bij het zieke meisje terugkwam, bleek hem dat het meisje (dat aanvankelijk onder zijn behandeling vooruit was gegaan) weer achteruit gaande was. Dit was voor hem zoo'n teleurstelling, dat hij zich stellig voornam nooit weer te „magnetiseeren". Toen er echter eenigen tijd later iemand

bij hem kwam met verzoek om zijn dochter te magnetiseeren, bleek hij dit niet te kunnen weigeren...

Dat Croiset omstreeks het jaar 1938 in Enschede en omstreken reeds een zekere bekendheid als magnetiseur (en ook als psychoscopist) bezat is mij gebleken uit een brief (gedateerd 11 Januari 1938) van iemand die op 19 December 1937 een bijeenkomst bijwoonde, waarop de heer Croiset als „psychometrist" optrad. Deze brief bevindt zich in het bezit van den heer Zorab en werd door hem aan mij ter inzage gegeven.

Omstreeks het jaar 1940 constateerde Croiset, dat bij het behandelen van een geval van kinderverlamming de verlamde lichaamsdeelen eigenaardige bewegingen begonnen te vertoonen, zoodra hij zijn handen boven deze lichaamsdeelen hield. Weldra bleek hem dat ook bij andere patiënten, die verlammingsverschijnselen vertoonden, deze opmerkelijke verschijnselen te zien waren.

De successen welke Croiset bij de behandeling van een aantal patiënten oogstte (in het bijzonder bij hen die aan verlammingen leden) deed het verlangen bij hem opkomen zijn successen op een film vast te leggen en zoo kwam hij er ten slotte toe verschillende phasen uit het genezingsproces van enkele zijner patiënten te laten filmen. Dit was geen gemakkelijk werk, daar de Duitschers inmiddels ons land onder de voet geloopen hadden en hun schrikbewind uitoefenden. Waar Croiset slechts twee Joodsche grootouders heeft gehad (hij is half-Jood) en bovendien met een niet-Joodsche vrouw huwde, werd hij door de Duitschers iets „milder" behandeld dan de vol-Joden. Dit neemt echter niet weg, dat hij eenigen tijd in een Duitsche gevangenis verblijf hield en gedurende den bezettingstijd aan allerlei bepalingen onderworpen was, waardoor hij ten zeerste in zijn vrijheid van beweging belemmerd werd. Nochtans zag hij kans om in die jaren (in het geheim) patiënten te behandelen en het genezingsproces van enkelen hunner te laten filmen. In deze moeilijke jaren kwam hij in aanraking met enkele andere paranormaal begaafden en werden plannen beraamd voor het werk, dat zij, na afloop van den oorlog, gezamenlijk ter hand zouden nemen.

In December 1945 zag ik (te Enschede) voor de eerste maal de film, welke de heer Croiset van het „genezingsproces" van enkele zijner patiënten heeft laten vervaardigen (een film waaraan sinds 1945 eenige malen nieuwe stukken, op nieuwe gevallen betrekking hebbend, zijn toegevoegd en die hij sindsdien bij herhaling aan belangstellenden vertoond heeft). Enkele dagen later had ik te Amsterdam een onderhoud met enkele artsen, leden van de Studievereeniging voor „Psychical Research", waarin ik hen er op wees, dat het aanbeveling verdiende het geval Croiset aan een nader onderzoek te

onderwerpen. In April 1946 vond te Amsterdam de eerste bijeenkomst van de medische commissie met den heer Croiset plaats. De heer Croiset had bij die gelegenheid enkele der onder zijn behandeling zijnde personen meegebracht, die door eenige der aanwezige artsen aan een nader onderzoek onderworpen werden. De uitkomsten van dit onderzoek deden de leden van de medische commissie besluiten een nader onderzoek naar den aard van de door den heer Croiset (en enkele zijner medewerkers) toegepaste geneeswijze in te stellen. Dit onderzoek blijkt thans zoover gevorderd te zijn, dat wij in de gelegenheid verkeeren binnenkort een verhandeling van de hand van Dr H. Musaph (neuroloog en psychiater te Amsterdam) over de resultaten van zijn onderzoek met betrekking tot de „magnetische" geneeswijze van den heer Croiset in dit tijdschrift te kunnen laten verschijnen.

Zooals hiervoor reeds werd opgemerkt heeft de heer Croiset ook als psychoscopist van zich doen spreken. Het feit dat hij na de bevrijding bij herhaling met enkele zijner medewerkers voor het publiek toegankelijke „demonstratie-avonden" heeft gegeven [1]) en bij deze gelegenheden veelvuldig opmerkelijke bewijzen van zijn psychoscopische „begaafdheid" leverde, is een der oorzaken geweest dat men van de zijde der politie verschillende malen zijn hulp heeft ingeroepen. Aanvankelijk gold dit slechts het opsporen van lijken van door de Duitschers gefusilleerde personen [2]). De toenemende belangstelling welke er momenteel bij de politie valt te constateeren voor de vraag in hoeverre paragnosten den opsporingsdienst van nut kunnen zijn, leidde er toe dat men (in een aantal gevallen door mijn tusschenkomst) zich ook voor andere (politieele) doeleinden tot den heer Croiset gewend heeft [3]). T.z.t. hoop ik hier in een afzonderlijke verhandeling nader op terug te komen.

PROSCOPISCHE PROEFNEMINGEN

Bij gelegenheid van de bijeenkomst welke op Zondagavond 12 October 1947 door de afd. Amsterdam van de S.P.R. in Café de la Paix werd belegd (een bijeenkomst welke uitsluitend voor de leden toegankelijk was) werd voor de eerste maal nagegaan in hoeverre de heer Croiset – evenals Pascal Forthuny [4]) – in staat was om enkele

1) Bij herhaling heeft de heer Croiset de opbrengst dezer avonden ter beschikking gesteld van de Stichting 1940/1945. Den laatsten tijd wordt de opbrengst dezer avonden grootendeels besteed om de kosten te dekken welke de oprichting van de Nederlandsche werkgroep voor practische toepassing van paranormale begaafdheid (N.W.P.), waarvan de heer Croiset voorzitter is, met zich meegebracht heeft.

2) Zie T.v.P., XV, pag. 257 e.v.

3) Zie T.v.P., XVI, pag. 81.

4) Zie E. Osty: „Une faculté de connaissance supra-normale. Pascal Forthuny", Parijs, 1926.

uren voor het begin van een bijeenkomst (waarvan te verwachten was dat zij druk bezocht zou worden) een beschrijving te geven van de persoon die, bij gelegenheid van de bijeenkomst, op een bepaalde (door het lot aangewezen) stoel zou zitten. Dit onderzoek, dat enkele niet geheel onbevredigende resultaten opleverde, gaf den heer Zorab aanleiding om op 14 Januari 1948 (toen de heer Croiset een demonstratie voor de leden van de afdeeling den Haag der S.P.R. gaf) eenige soortgelijke proeven met den heer Croiset te nemen.

Zooals uit zijn verhandeling over „Proscopische proefnemingen met G. Croiset" (T.v.P., XVI, pag. 97 e.v.) blijkt, zijn deze proefnemingen ten deele geslaagd. Mislukt zijn de drie proefnemingen, waarbij den heer Croiset enkele uren voor den aanvang der bijeenkomst de vraag gesteld werd, beschrijvingen te geven van de personen, die op een drietal, door het lot aangewezen, stoelen zouden komen te zitten. Daar staat echter tegenover dat een tweetal „visioenen en indrukken", welke de heer Croiset op Zaterdag 10 Januari te E. kreeg[1]) met betrekking tot een tweetal hem volkomen onbekende personen, die zich op 14 Januari in de zaal bevonden, gelijk bij de contrôle bleek, zooveel juists bevatten, dat er alleszins aanleiding bestaat om van een bevredigend resultaat te spreken, zij het ook dat de uitkomsten van de eerste proefneming (reeks spontane „indrukken") meer overtuigend genoemd dienen te worden dan die van de tweede reeks spontane „indrukken" (proefneming).

Zooals de heer Zorab reeds in zijn genoemde verhandeling heeft opgemerkt, gaf de Amsterdamsche proefneming (12 Oct. 1947) den heer Croiset aanleiding dit „nummer" op zijn „repertoire" te plaatsen. Sinds November 1947 heeft hij in verschillende plaatsen bij gelegenheid van zijn „demonstratie-avonden" de „stoelenproef" gedemonstreerd. De aanteekeningen, welke daarvoor gebruikt werden, en die nu eens door den heer Croiset zelf gemaakt werden, dan weer door een zijner bekenden (echter ook weleens door een „vreemde", wien hij verzocht hetgeen hij ging zeggen te noteeren) hadden overwegend betrekking op spontane indrukken, welke de heer Croiset enkele uren (echter ook weleens, gelijk bij de hiervoor vermelde Haagsche proefneming, enkele dagen) voor de bijeenkomst kreeg. Naar mij uit eigen ervaring bekend is, gaat de heer Croiset er vrijwel nooit „voor zitten" om deze „indrukken" te krijgen. Zij komen „tusschen de bedrijven door". Zoo kan het b.v. gebeuren dat hij, bij het houden van een napraatje met een patiënt, dezen plotseling verzoekt enkele notities te maken of dat hij zich, tijdens een gesprek

1) Deze „indrukken" werden door hem genoteerd waarna hij (omstreeks 18 u.) deze notities aan den heer Zorab toezond. Deze ontving de aanteekeningen op 12 Januari met de eerste bestelling.

met zijn vrouw in zijn huiskamer of keuken, plotseling „indrukken" krijgt met betrekking tot een persoon (of eenige personen), die bij de eerstvolgende demonstratie-avond op (een) bepaalde plaats(en) zal (zullen) zitten. Deze „indrukken" noteert hij dan op een stukje papier dat hij uit een zakboekje scheurt.

De door hemzelf of anderen gemaakte notities worden dan (gelijk hij dit op 10 Januari 1948 deed) aan een bestuurslid van de vereeniging, waarvoor hij zal optreden (of wanneer de bijeenkomst belegd wordt door zijn werkgroep aan een „neutraal" persoon) ter hand gesteld of per post toegezonden, zoodat de „voorspelling" steeds goed gewaarmerkt is.

Op den avond van de bijeenkomst laat de heer Croiset in den regel degene, die de aanteekeningen in zijn bezit heeft, deze aan het publiek toonen, waarna voorlezing en contrôle volgt.

Een enkele maal wijkt (zooals uit het navolgende blijken moge) de heer Croiset van de hier beschreven werkwijze af en laat hij (zooals de oorspronkelijke opzet van deze proefnemingen was) door „neutrale" derden een stoel bepalen. Gelijk de heer Zorab reeds op pag. 105 van den vorigen jaargang van dit tijdschrift opmerkte, kan men de stelling verdedigen, dat dergelijke proefnemingen (waarbij het element der spontaneïteit ontbreekt) voor den pp. een zwaardere opgave inhouden dan die, waarbij men er zich toe beperkt de juistheid van zijn spontaan ontvangen proscopische „indrukken" te controleeren.

Dank zij de medewerking van den heer Joh. Buursink, journalist te Enschede, heb ik de beschikking gekregen over de uitkomsten van een achttiental controleerbare stoelenproeven, in den loop van het jaar 1948 in verschillende bijeenkomsten in onderscheidene plaatsen van ons land genomen. Van deze achttien proefnemingen laat ik hieronder een twaalftal (waarvan de eerste tien in chronologische volgorde) volgen.

I. Op Zaterdag 31 Januari 1948, 's middags, kreeg de heer Croiset den navolgenden „indruk", die onmiddellijk genoteerd werd, om daarna met de aanteekeningen, betrekking hebbend op een tweeden „indruk", welke hij dien middag eveneens gekregen had (zie No. XI) te worden toegezonden aan een der bestuursleden van de personeelsvereeniging van het ziekenfonds Enschede-Lonneker.

„Dame. Bruin costuum dat van boven iets lichter is dan voor de rest. Donker haar. Zij merkt veel op, laat niets onopgemerkt voorbij gaan. Een type dat niet direct scherp van zich afbijt, maar meestal niet lang wacht met commentaar te geven.

Een klein meisje op een driewielig fietsje komt haar iets vragen.

Zij kijkt in haar tasch en geeft het kind wat. Het gebeurt op een hoek van een straat.

Verwacht deze dame een brief uit het buitenland? Ik zie een brief met een vreemden postzegel (het is een warme streek).

Heeft deze dame een familielid dat aan verstandsverbijstering lijdt?

Deze dame komt veel in de omgeving van een markt."

Op Woensdag 4 Februari (na de pauze) vond de contrôle plaats. Op de aangegeven stoel bleek een dame te zitten, gekleed in een bruin costuum [1]). Zoowel deze dame als haar echtgenoot verklaarden de karakterbeschrijving voor juist. Het echtpaar bezit een dochtertje dat op een driewielig fietsje rijdt en woont vlak bij een groote bocht (die door den heer C. kennelijk voor een hoek werd aangezien).

De dame verklaarde voorts dat zij bij vergissing een brief had opengemaakt (uit Indië afkomstig) die voor een ander bestemd was. Zij had dit zeer onaangenaam gevonden. Ook het verdere gedeelte bleek juist te zijn [2]).

II. Op 1 Maart 1948 gaf de heer Croiset een openbare zitting te Hengelo (O).

Dien middag, omstreeks drie uur, tijdens de behandeling van zijn patiënten, kreeg hij plotseling den „indruk" dat dien avond op de vijfde rij (van voor af gerekend), plaats twee van rechts, een heer met scherpe trekken en eenigszins borstelig haar zou zitten. De heer Croiset verzocht mej. N.H.A. (Enschede) dit te noteeren [3]) en vervolgde: „Die heer is artistiek aangelegd, nogal korzelig van aard, vooral als hij zit te denken. Ik krijg den indruk dat deze heer tijdens een wandeling langs een diepte een dame naast zich heeft gehad, die flauw is gevallen. Ze droeg een lichte japon en het geschiedde in de buurt van een groote villa.

Deze heer heeft soms last van huiduitslag. Is Gerrie een klein

1) De dame deelde mede dat zij ongeveer een kwartier voor den aanvang der bijeenkomst nog een blauwe blouse met rok gedragen had. Toen zij haar mantel aantrok viel het haar op dat de hals van de blouse niet onberispelijk zat. Daarom besloot zij haar bruine costuum aan te trekken.

2) Tijdens de zitting verklaarde de dame dat zij hetgeen de heer Croiset met betrekking tot een familielid, dat aan verstandsverbijstering zou lijden, had gezegd, niet thuis kon brengen. Den volgenden dag deelde zij den heer C. echter telefonisch mede dat haar schoonzuster in een inrichting voor zielszieken verpleegd was geworden. Zij had er bezwaar tegen gehad hierover in het openbaar te spreken.

3) De door mej. N.H.A. gemaakte aanteekeningen bevinden zich in mijn bezit. Aan de achterzijde van dit blaadje bevindt zich een verklaring van den heer v. H. te Hengelo. Waar deze verklaring te weinig bijzonderheden bevat en ik het wetenschappelijk niet verantwoord achtte gebruik te maken van de mij door den heer Croiset verstrekte aanvullende gegevens (nadere bijzonderheden met betrekking tot de wijze waarop het ongeluk had plaatsgevonden) heb ik mij door tusschenkomst van den heer J. Buursink tot den heer v. H. gewend, die zoo welwillend was mij de gewenschte nadere gegevens te verstrekken.

jongentje? Hij draagt een licht blousje, donker broekje en heeft bloote knieën. Dat kind is zijn oogappel."

Bij de contrôle bleek op de aangegeven plaats een heer te zitten wiens voorkomen in overeenstemming met de beschrijving was. Deze heer deelde vervolgens mede, dat zijn vrouw door een aanrijding om het leven was gekomen. Het ongeluk had zich als volgt toegedragen. Zijn echtgenoote, gekleed in een lichte japon, ging een boodschap doen in de buurt van haar woning. Hijzelf was achter in het huis aan het werk. Naar huis teruggaande wilde zijn vrouw de straat oversteken. Deze straat is breed en achter de huizen van de overburen loopt een diepe beek (de heer Croiset „zag" een diepte). Vlak voor een groot winkelpand (de „villa" van den heer Croiset) gekomen werd de echtgenoote van den heer v. H. door een auto aangereden. De heer v. H., die, staande in zijn tuin, het ongeluk zag gebeuren, liep op zijn vrouw toe en hield haar (bewusteloos) in zijn armen tot de komst van de ziekenauto. Deze bracht de bewustelooze vrouw eerst naar een noodziekenhuis. Vandaar werd zij naar het groote ziekenhuis overgebracht waar zij overleed, zonder tot bewustzijn te zijn gekomen.

De heer v.H. verklaarde voorts, dat hij weleens last van huiduitslag heeft. Ook hetgeen met betrekking tot het kind „gezien" werd bleek juist te zijn, behoudens het feit dat Gerrie een meisje en geen jongentje is.

III. Op 9 April 1948 schreef de heer Croiset mij:

„. . .Op 8 April moest ik voor de personeelsvereeniging van den Raad van Arbeid te Hengelo (O.) een avond geven. Ik besloot o.m. de stoelenproef te doen. Ik belde het Amstel Hotel op waar mijn vriend van der Weide zich bevond om een en ander voor den avond in gereedheid te brengen. Hij deelde mij mede, dat er in de zaal geen rijen stoelen geplaatst waren, doch tafeltjes met stoelen.

De heer Harm Heftink uit Nieuw Weerdingen (Dr.), die juist bij mij was toen ik een en ander van den heer v. d. W. vernam, verzocht ik daarop (gevolg gevende aan een plotseling in mij opkomende gedachte) het navolgende op te schrijven [1]):

„Ongeveer het tweede tafeltje van links. Ik zie daaraan een viertal personen zitten. De eerste dezer personen is een tamelijk jonge man. Dan volgen twee dames, waarvan de een aanzienlijk jonger is dan de andere, alsmede een oudere heer. De beschrijving is van links naar rechts. De heer aan den linker kant heeft een bruinachtig pak aan en eenigszins kastanjebruin haar. De jongere dame is blond en draagt een japon met lichtelijk uitgesneden hals waarop een sieraad

1) Bij den brief van den heer C. trof ik (als bijlage) een blaadje aan waarop 15 gedrukt stond en dat, blijkens de onderteekening, door den heer H. Heftink beschreven was. Het navolgende is aan dit blaadje ontleend. T.

te zien is (het kan een crucifix zijn). De oudere dame heeft een donkere japon aan. De mouwen bestaan uit een andere stof dan de japon die mij gebloemd toe lijkt. Deze dame heeft een glimmend zwarte tasch bij zich. De oudere heer verricht organiseerenden arbeid. Hij geeft echter ook adviezen. Hij draagt een zegelring met een wapen er in. In de oorlogsjaren heeft hij zich met een schilmesje in een van beide handen gesneden. Deze heer heeft een vriend met een zeer groot hoofd die Jopie heet".

Het blaadje (gemerkt 15), dat hierbij gaat, werd in een envelop gesloten en aan den gérant van het hotel (waar de bijeenkomst 's avonds zou plaats hebben) afgegeven. Dien avond gaf deze gérant den brief aan den directeur van den Raad van Arbeid te Hengelo (O.) af.

Na de pauze vroeg ik den brief op en las dezen voor. Daarbij bleek het volgende: Aan het tafeltje links zaten vier personen. Een heer met kastanjebruin haar zat links. Naast hem zat een jonge dame met blond haar. In haar japon bevond zich een wit, ingezet borststuk (van het tooneel af leek het of de hals bloot was). Zij droeg echter geen sieraad (en was ook niet katholiek). Naast deze jonge dame zat een oudere dame die een donkere jurk droeg. De mouwen van deze jurk waren echter niet van een andere stof gemaakt dan de jurk zelf (wel erg anders gevormd). Zij had het plan gehad om een zwarte tasch, uit glimmend materiaal vervaardigd, mee te nemen, maar had op het laatste oogenblik besloten deze tasch thuis te laten. Naast deze dame zat een oudere heer die organiseerend werk verrichtte en veel adviezen gaf.

De jongere heer (niet de oudere) bleek een paar dagen geleden een zegelring gedragen te hebben. Hij had nl. geruimen tijd geleden zijn zegelring verloren en toen hij (enkele dagen geleden) een soortgelijken ring bij zich thuis in de keuken zag liggen, stak hij dien ring aan zijn vinger, meenende dat dit zijn (verloren) ring was. Toen hem later bleek dat deze ring aan zijn broer toebehoorde, heeft hij dien ring (met familiewapen) dadelijk teruggegeven. Hij heeft den ring hoogstens twee uur gedragen. Aan de hand waaraan hij den zegelring droeg heeft hij een groot litteeken. In de oorlogsjaren sneed hij zich met een aardappelschilmesje in de muis van zijn hand.

De oudere heer bleek bevriend te zijn met iemand die een groot hoofd heeft en Jopie heet.

Aan de achterzijde vindt U de namen en adressen van betrokkenen. Een van hen heeft op een afzonderlijk blaadje, dat eveneens hierbij gaat, de juistheid van het bovenstaande bevestigd"[1]).

1) Gelijk verwacht kon worden staan op de achterzijde van het door den heer H. Heftink beschreven blaadje de namen en de adressen van de vier betrokken personen. Op een afzonderlijk blaadje trof ik een verklaring van een hunner aan, waarin hij de juistheid van de „indrukken" van den heer Croiset bevestigt. T.

IV. Op 20 October 1948 trad de heer Croiset voor het personeel van de textielfabriek „Holland" te Enschede op (aanvang der bijeenkomst 20 u.). Dien middag om 14 u. 10 kreeg de heer Croiset (zittend in de keuken van zijn huis waar zijn vrouw aan de schoonmaak was en terwijl zij hem daarbij in een gesprek betrok) den navolgenden „indruk" (welken hij noteerde, waarna hij zijn blaadje met notities naar den portier van genoemde fabriek liet brengen met verzoek dit onder zijn berusting te houden):

„Vierde rij van achter, links. Een rij meisjes, waarvan vier sterk opvallen. De dame (op) de tweede stoel buigt zich steeds voorover als zij spreekt (juist[1])), gebloemde jurk (de jurk bleek geruit te zijn), bruin haar (juist), scherp in haar spreken, iets wat haar vaak parten speelt (juist). Zij heeft pas moeilijkheden gehad met haar chef over een stuk goed (volgens het meisje is dit niet juist, maar volgens haar chef, die mede aanwezig was, moet dit als een treffer worden aangemerkt). Heeft de moeder van dit tweede meisje vaak pijn in de rechter knie? (juist). Zij (de moeder van het tweede meisje) heeft pas een brief uit het buitenland, uit Indië ontvangen (tijdens de zitting was dit het meisje niet bekend; bij ingesteld onderzoek bleek dit echter juist te zijn). Het derde meisje moet groote schoenen dragen. Zij draagt thans te kleine schoenen en krijgt daardoor vaak pijn in de voeten (juist). Zij moet ook langzamer eten, want daarvan (= van te snel eten) krijgt zij maagpijn (juist). De jongen van het vierde meisje loopt maar steeds te kauwen en zij ergert zich daar zeer aan" [2]). (Het vierde meisje verklaarde dat zij haar omgang met den jongen gestaakt had, omdat hij verslaafd was aan kauwgom).

V. Op Woensdag 3 November 1948 bevond de heer Croiset zich ten huize van den heer H., burgemeester der gemeente Oostzaan. Om 15 u. 45 stelde de heer H. den heer Croiset de vraag wie er dien avond in de zaal van het Zonnehuis te Amsterdam N. (Tuindorp Oostzaan) op de derde rij (van voren af gerekend), vierde stoel van links zou zitten.

De heer Croiset gaf hierop ten antwoord (waarbij de heer H. noteerde):

„Jonge man (ja[3])), grijs pak (ja), slank (ja), hoog opgekamd haar

1) Het door den heer Croiset om 14 u. 10 beschreven blaadje bevindt zich in mijn bezit voorzien van de opmerkingen der vier meisjes.

2) De heer Croiset berichtte aan den heer J. Buursink dat toen hij op 20 Oct. om 14 u. 10 zijn „indrukken" neerschreef, hij bij het „zien" van het vierde meisje plotseling het gezicht voor zich „zag" van een jongen die onophoudelijk kauwde. Tegelijkertijd voelde hij daarbij de ergernis van dat meisje, die door dat kauwen werd opgewekt, aan.

3) De tusschen haakjes geplaatste opmerkingen zijn afkomstig van den heer A.D. (den door den heer C. beschreven jongen man) en door hem, na de contrôle, op het door den burgemeester beschreven blaadje geplaatst.

(ja). Pukkelig gezicht (ja), hypernerveus (ja), veel oprispingen (ja). Hij draagt vaak een actetasch (ja). Hij heeft pas iets gehad met bruine schoenen (ja). Hij heeft erg veel pech gehad, vischt achter het net en verwijt dat aan anderen (ja). Hij verwacht omstreeks 25 November een bekrachtiging van een nieuw plan (23 Nov. 1947 kwam ik bij een nieuwe zaak). Woont hij vlak bij een plantsoen? (Ik heb zestien jaar bij een plantsoen gewoond). Komt hij vaak op III hoog (ja). Woont hij zelf op II hoog?" (neen).

VI. Om 17 u. stelde de heer H. den heer Croiset een tweede vraag. Deze betrof ditmaal de vijfde rij van voren af gerekend, derde stoel van rechts. De heer Croiset gaf hierop ten antwoord (waarbij de heer H. noteerde):

„Dame, eenigszins gezet, middelbare leeftijd. Iemand die met handen gesticuleert. Zuinig van aard. Zij heeft iets met een gootsteen te maken gehad en zich daar gisteren of vandaag over geërgerd. De ergernis houdt ook verband met een theemuts. Ik zie veel dames bij haar. Een van die dames heeft grijs haar, is klein van stuk en draagt een groene jurk. Houdt dat jongentje zooveel van postzegels plakken? Heeft hij een inktpot ergens over laten rollen?"

Contrôle (20 u. 30). De aangegeven stoel bleek bezet te zijn door de 33-jarige mevr. R.–B. uit Amsterdam Noord. Deze dame (wier leeftijd dus door den heer C. te hoog geschat was, maar wier uiterlijk voorkomen overigens aan de door den heer Croiset gegeven beschrijving beantwoordt) verklaarde dat zij zich inderdaad eenige uren te voren aan een verstopte gootsteen en een defecte theemuts geërgerd had. Haar moeder (klein van stuk en met grijs haar) is in het bezit van een groene jurk. Een kleinzoontje van de moeder van mevr. R.–B. bezit een foto-album (geen postzegel-album) waarover een inktpot is uitgestort.

VII. Op 10 Nov. 1948, 20 u., trad de heer Croiset voor een vereeniging van belastingambtenaren te Enschede op. Om 18 u. 05 dien avond noteerde hij:

Tweede rij van voren, derde stoel van rechts.

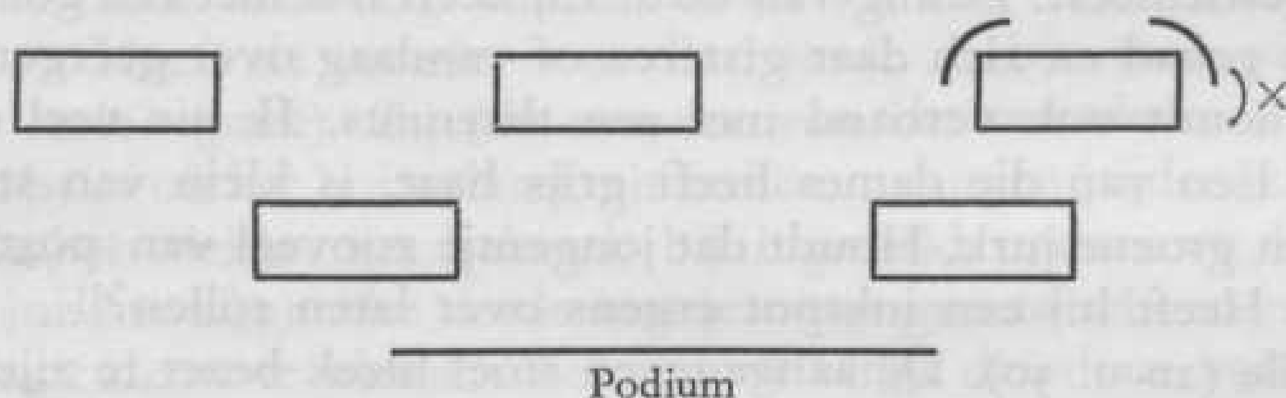
„Een slanke dame (juist [1])), groene japon (juist), scherp gezicht (juist), hoog opgekamd donker haar (juist). Iemand die gezag heeft (juist). Zij praat over het algemeen niet hard (juist). Zij overziet in den regel een zaak gemakkelijk (juist). Zij bezit organisatievermogen (juist). Zij kan niet tegen nerveuze trekken van anderen en wordt daardoor spoedig afgeleid (zeer juist). In het laatst van 1923 is er iets gebeurd dat beslissend is geweest voor deze dame. (De moeder

1) De tusschen haakjes geplaatste opmerkingen zijn afkomstig van de door den heer Croiset beschreven dame.

van de dame, die mede in de zaal aanwezig was, deelde mede dat zij in Dec. 1923 zwanger werd. Deze zwangerschap eindigde in October 1924 met de geboorte van de beschreven dame).

De dame is gehecht aan traditie (juist). Is zij religieus van aard (neen). Zij houdt veel van bloemen (juist). Wie is Tom?" (zeer juist).

VIII. Op Woensdag 8 December 1948 bevond de heer Croiset zich op het hoofdbureau van politie te Ede. In verband met het feit dat hij dien avond zou optreden voor de ouders der leerlingen van de Emma-school te Enschede verzocht hij den commissaris (na hem een beschrijving te hebben gegeven van de zaal waarin de bijeenkomst zou plaatsvinden[1]) een stoel aan te wijzen. Deze maakte daarop de navolgende teekening waarbij hij de door hem gekozen stoel van een merkteeken (kruisje) voorzag.

Hierop verklaarde de heer Croiset dat hij de navolgende „indrukken" kreeg, welke door den commissaris (om 14 u. 15) werden genoteerd en geparafeerd:

„Tafel, welke het meest achterin de zaal staat, stoel, gezien van het podium, meest rechts.

Grijs pak, tamelijk hoog voorhoofd, eenigszins gezet, heeft op zijn twintigste jaar een zilveren horloge gekregen. Gehuwd met een vrouw die ongeveer 5 c.M. kleiner is dan hij zelf, een blonde vrouw met een scherpe stem. Hij leest gaarne reisbeschrijvingen, maar zijn zoontje is slecht in aardrijkskunde. Heeft deze man pas het verzoek van een familielid gekregen om hem geld te leenen? Dat familielid geeft daar zakelijke redenen voor op."

Bij de contrôle (welke dien avond om 9 u. te Enschede plaatsvond) bleek, volgens de in mijn bezit zijnde gegevens, dat Croiset's „indrukken" (met uitzondering van hetgeen hij dien middag over het zoontje gezegd had[2]) juist waren.

Wat de aanvrage om geld te leenen betreft: de heer G.K. (de heer in het grijze pak, op wien de voorspelling betrekking had) deelde mede dat hij die aanvrage dien avond om 18 u. (dus ongeveer drie

1) De heer Croiset was voordien bij herhaling in deze zaal geweest. Hij putte dus uit zijn herinnering.

2) Volgens den heer G.K. (de vader) zou zijn zoontje juist zeer goed in aardrijkskunde zijn.

uur en vijf en veertig minuten nadat de commissaris te Ede de „indrukken" van den heer Croiset had genoteerd) ontvangen had.

IX. Op 15 Dec. 1948, 12 u. 10 (de heer Croiset zou dien avond met enkele zijner medewerkers optreden voor de leden der vereeniging E.H.B.O., afd. Enschede) kreeg de heer Croiset (hij bevond zich op dat oogenblik te Hengelo (O.)) den navolgenden „indruk", welken hij aan den heer A.K. dicteerde:

„Derde stoel, eerste rij links. Een tamelijk slank heer, donker gekleed, eenigszins hoog voorhoofd, vol(le) haar(dos), heeft de gewoonte zich tamelijk officieel uit te drukken en houdt steeds een slag om den arm. Hij is dus een mensch die diplomatiek aangelegd is. Hij heeft een verantwoordelijk beroep. Zijn vrouw heeft vaak last van hoofdpijn (rechts). Deze heer heeft pas een nieuwe betrekking aangenomen.

Ik zie een emaille teil welke leeg is. Deze heer heeft in zijn kamer een ovaal portret hangen van een oudere dame. Ik zie ook een dame naast hem zitten."

Bij de contrôle (15 Dec. omstreeks 21 u.) bleek op de aangegeven plaats een heer (chef-drukker) te zitten wiens uiterlijk met de gegeven beschrijving overeenkwam. Betrokkene, die naast een dame gezeten was, verklaarde dat ook de karakterbeschrijving juist was. Voorts deelde hij mede dat zijn vrouw inderdaad vaak last van hoofdpijn had en dat hij de volgende week in een nieuwe betrekking ging. Daags te voren was een groene emaille teil met water, die zijn vrouw in de keuken had gezet, aldaar omgevallen.

Ten slotte verklaarde betrokkene dat in zijn kamer een ovaal portret van zijn schoonmoeder hing.

X. Op Donderdag 16 Dec. 1948, 22 u. 38, dicteerde de heer Croiset den heer A.E. te Groningen het navolgende (dat betrekking had op de demonstratie-avond welken hij en zijn medewerkers den volgenden dag te Nunspeet (Volks-Universiteit) zouden geven:

„Derde rij, vierde stoel, links. Een tamelijk slanke heer. Tijdens het loopen valt op dat zijn eene schouder iets hooger is dan de andere. Hij draagt een bruin gestreept pak en is gewend den laatsten letter van een woord duidelijk uit te spreken. Hij is zeer religieus en ook erg zuinig op zijn lichaam.

Een type dat de koppen van de krant leest en dan meent dat hij op de hoogte is. Zijn vrouw weet het echter vaak beter. Is opoe zoo misselijk en heeft tante Dien een verdikking in het linker been?

Heeft deze man tijdens den oorlog vier maanden gevangen gezeten? Is er een neef van hem gefusilleerd?"

Bij de contrôle (Nunspeet, 17 Dec. pl.m. 21 u.) bleek op de aan-

gegeven plaats een heer te zitten die, na voorlezing van het bovenstaande, verklaarde (en dit daarna schriftelijk bevestigde) dat alles (met uitzondering van hetgeen de heer Croiset over een neef gezegd had (betrokkene verklaart dat hij geen neef heeft die gefusilleerd is)) juist is.

XI. Op Woensdag 4 Februari 1948 traden de heer Croiset en eenige zijner medewerkers op voor de leden van de personeelsvereeniging van het ziekenfonds Enschede-Lonneker. Op Zaterdag 31 Januari, 's namiddags, kreeg de heer Croiset den navolgende indruk:

,,Vijfde rij, van achter af gerekend, tweede plaats rechts (zaal waarin de bijeenkomst van 4.2 zal plaatsvinden).

Tamelijk jong manspersoon. Heeft de vader van dezen man veel pijn in zijn rechterarm en last van (be)zettingen[1]) op de maag? Persoon wil vaak verder springen dan hij kan. Hij blijft dan middenin steken en kijkt uit naar hulp. Zit die man op het oogenblik met een kwestie waar hij niet uit kan komen? Hij moet zich dan wenden tot een tamelijk forsch heer met eenigszins kalen schedel. Deze heer, geen type dat direct opvalt, zal hem zeker kunnen helpen en dat ook doen. Wie bij hem thuis heeft veel pijn in zijn rechter arm?

Deze man heeft in de laatste dagen van den oorlog nog een hevige explosie meegemaakt. Hij bevond zich dichtbij de plaats waar de ontploffing plaatsvond. Daarna had hij last van buikpijnen. Deze man moet vooral niet te veel rooken."

Toen op 4 Februari, na afloop van de pauze, het briefje met aanteekeningen, dat op 31 Januari aan een der bestuursleden van genoemde vereeniging was toegezonden, werd voorgelezen, bleek op de aangewezen stoel een dame te zitten die verklaarde, dat zij geen enkele der gegevens thuis kon brengen. De heer Croiset keek daarop de zaal rond. Plotseling viel daarbij zijn oog op een heer die geheel achter in de zaal gezeten was en die hij met de woorden: ,,Mijnheer, U bent degene dien ik gezien heb" aanwees. Daarop verklaarde deze heer (en enkele der aanwezigen bevestigden dit) dat hij voor de pauze op de stoel gezeten had waarop thans de dame zat. ,,Voor de grap" had hij (in strijd met hetgeen voor de pauze was overeengekomen) na de pauze met deze dame van plaats verwisseld. Nader onderzoek bracht aan het licht dat vrijwel alle gegevens op hem betrekking hadden. De tamelijk forsche heer met eenigszins kalen schedel kon hij echter niet thuisbrengen. Ook had niet zijn vader, die aan een maagkwaal overleden was, veel pijn in zijn rechterarm gehad maar hij leed daar zelf bij voortduring aan. Betrokkene verklaarde voorts dat hij een verslaafd rooker was.

1) Bedoeld wordt: opeenhooping van afscheidingsproducten als gevolg van een ontsteking.

XII. Op 1 December 1948 hielden de heer Croiset en zijn medewerkers een demonstratie-avond te Groningen. Om 18 u. 20 dien avond werden de navolgende „indrukken" genoteerd:

„Derde rij van achter, zesde plaats van links. Een meisje van omstreeks achttien jaar. Donker haar. Zij zit veel voorover. Zij is vlug met haar handen. Ik zie haar veel bonnetjes afgeven. Zij heeft pas een taart verdeeld waarbij zij met negen personen aan een tafel zat. Zij is schoorvoetend ergens voor uitgekomen. Zij moest daarvoor een reprimande in ontvangst nemen.

Woont deze dame vlak bij een hoek? Ik krijg ook den indruk van een gracht.

Een man die op jeugdigen leeftijd een ernstige val op een schip gedaan heeft (is op een schip ergens op of in gevallen).

Er is iemand in de familie die veel last van eczeem heeft.

Een oudere dame is pas iets kwijt geraakt. Een broche of zooiets."

Bij de contrôle, die omstreeks 9 u. plaatsvond, bleek op de aangegeven stoel een twintigjarig meisje te zitten. Zij verklaarde dat hetgeen de heer Croiset „gezien" had slechts ten deele juist was. Voor zoover zij na kon gaan was er niemand in haar familie die last van eczeem had. Ook hetgeen de heer Croiset met betrekking tot den man, die een ernstige val op een schip gedaan had, gezegd had, alsmede het „beeld" van de taart kon zij niet thuisbrengen.

Op 2 December 1948 schreef de heer T.v.D. te Delfzijl een brief aan den heer Croiset en zijn medewerkers van den navolgenden inhoud:

„Gisteravond waren mijn vrouw, zoon (med. stud.) en ik tegenwoordig bij Uw occulte avond in den schouwburg te Groningen. Daar het veel te laat begon, konden wij helaas het tweede gedeelte (na de pauze) slechts gedeeltelijk bijwonen. Om half elf moesten wij den schouwburg verlaten om onzen trein naar Delfzijl te halen. Voor ons zat een jonge dame van 20 jaar, waar U een stoelenproef mee gedaan heeft. Een tweetal vragen, door U aan haar gesteld, waarop zij geen antwoord kon geven bleken op ons (die vlak achter haar zaten) betrekking te hebben. Wij hadden helaas geen tijd om U dit in den schouwburg te zeggen. U vroeg aan de dame of ze een ongeluk had gezien op een schip (een jongen viel ergens af en stortte in het ruim) [1]). Dit ongeluk heeft zich op een mijner schepen (ik ben reeder)

1) Men bedenke dat zoowel de door den heer Croiset persoonlijk als de door derden gemaakte aanteekeningen, betrekking hebbende op zijn „indrukken", vrijwel steeds in „telegramstijl" geschreven zijn en dat de heer Croiset bij de contrôle daar een nadere toelichting op geeft (dus uitgebreider zijn „indrukken" weergeeft dan de aanteekeningen).

In aansluiting hieraan zij er hier op gewezen dat de heer Croiset zich vrijwel steeds zijn „indrukken" gedetailleerd weet te herinneren, een verschijnsel dat men ook bij andere paragnosten kan opmerken en waarop mede door Osty (zie Revue Métapsychique, 1935, pag. 337 e.v.) de aandacht is gevestigd.

voorgedaan. Dien middag (1 December) hadden we de vrouw van den man (die als jongen dien val gedaan had) op bezoek gehad en over het ongeluk (waarbij de jongen een dubbele beenbreuk had opgeloopen), in tegenwoordigheid van mijn zoon (med. stud.) gesproken.

Dan vroeg U of de dame iemand in haar familie had die aan eczeem leed. Mijn oudste zoon is juist genezen van een hardnekkig eczema aan de beenen (het duurde ongeveer een half jaar en het jeukte erg)..."

BESCHOUWINGEN

Ofschoon niet ontkend kan worden dat de criticus in de verschillende protocollen algemeenheden zal kunnen aanwijzen welke weinig of geen overtuigingskracht bezitten, omdat zij even goed op rekening van het toeval als op rekening van zijn „helderziendheid" kunnen worden gesteld (waarmede echter nog niet gezegd is dat zij als de producten van toevallig goed raden dienen te worden aangemerkt), zoo valt toch niet te ontkennen dat al de hier boven vermelde protocollen elementen bevatten, waarvan wij zonder eenig voorbehoud [1]) moeten erkennen dat zij op rekening van de „helderziendheid" van den heer Croiset dienen te worden geboekt.

Nemen wij als voorbeeld het onder II vermelde geval. Ongetwijfeld zullen er dien avond ook op andere stoelen personen hebben gezeten op wie de beschrijving mannelijk geslacht (heer), scherpe trekken, artistieke aanleg en korzelig van aard van toepassing was (hetgeen dus beteekent dat indien de heer Croiset hier volstaan had met mej. N.H.A. deze gegevens te dicteeren men weinig of geen aanleiding gevonden zou hebben om van een treffer in parapsychologischen zin te spreken). Ik weiger echter te gelooven (acht het althans uitermate onwaarschijnlijk) dat er dien avond onder de aanwezige heeren met „scherpe trekken, artistieken aanleg en korzelig van aard" een tweede viel aan te wijzen, die eveneens had kunnen getuigen

1) De mogelijkheid dat de heer Croiset (of een zijner medewerkers) steeds invloed zou hebben uitgeoefend op de bezetting der zalen door afspraken te maken met bepaalde personen dient m.i. uitgesloten te worden geacht. Niemand die den heer Croiset kent en daarbij op de hoogte is met de omstandigheden, waaronder deze proefnemingen plaatsvonden, zal in ernst met deze mogelijkheid rekening houden. De door den heer Croiset beschreven (in de hiervoor gepubliceerde protocollen voorkomende) personen waren allen volslagen onbekenden voor hem. Ten overvloede heb ik, door het nemen van enkele steekproeven, mij daarvan vergewist.

Het dient evenzeer uitgesloten te worden geacht dat de beschreven personen, om welke redenen danook, de uitkomsten van het onderzoek geflatteerd hebben door onjuistheden als juistheden (treffers) aan te merken. M.i. is eer het tegendeel het geval geweest. De ervaring op openbare zittingen opgedaan heeft mij geleerd dat in een aantal gevallen de bezoekers niet alleen ongeneigd zijn om zekere uitspraken in het openbaar als juist te erkennen (zie geval No. I) maar dat onder hen ook velen gevonden worden, die zich weinig of geen moeite geven om zich op de juistheid van zekere „indrukken", die zich op het eerste gehoor niet dadelijk laten „thuis brengen", te bezinnen.

dat ook de rest van het door den heer Croiset „geziene" op hem van toepassing was. Hierin is voor mij dan een aanleiding gelegen om niet alleen deze rest (die ik geenszins geneigd ben op zichzelf te beschouwen, maar daarentegen wel als onlosmakelijk verbonden met hetgeen daaraan voorafgaat) op rekening van Croiset's „helderziendheid" te stellen, doch tevens het daaraan voorafgaande dat, naar ik hiervoor opmerkte, op zich zelf beschouwd, weinig overtuigend is.

Hetzelfde geldt met betrekking tot alle overige, hiervoor vermelde, gevallen. Zij bevatten alle elementen waarvan het ons evident is dat zij op rekening van het proscopisch „vermogen" van den heer Croiset dienen te worden gesteld. En wij worden in deze meening nog gesterkt wanneer wij elk dezer twaalf protocollen niet alleen bezien tegen den achtergrond der overige elf, maar wanneer wij er tevens toe overgaan om deze twaalf protocollen op hun beurt in onlosmakelijk verband te zien met de overige paragnostische praestaties van den heer Croiset, waarvan zoovelen in den loop der jaren getuigen zijn geweest en die ons zonder eenig voorbehoud aanleiding geven om van hem te spreken als van een man met een uitzonderlijke paragnostische „begaafdheid".

In aansluiting aan het bovenstaande vestig ik de aandacht op de gevallen waarbij de heer Croiset „indrukken" kreeg met betrekking tot groepen van personen en waarvan de onder III en IV vermelde als voorbeelden moeten worden aangemerkt. Afgescheiden van het feit, dat beide hier vermelde gevallen elementen bevatten, waarvan het wel uitermate onwaarschijnlijk dient te worden geacht, dat zij op rekening van het toeval moeten worden gesteld (de in geval IV vermelde „indruk" met betrekking tot den aan kauwgom verslaafden jongen man spant hier wel de kroon) meen ik er op te moeten wijzen, dat reeds in de juiste groepeering van onderscheidene (op zichzelf minder sprekende) elementen een argument ten gunste van de paragnosie-„hypothese" gelegen is.

Overigens ben ik van meening dat deze „indrukken" met betrekking tot groepen weinig of geen aanleiding geven tot bijzondere beschouwingen en dat wij kunnen volstaan met te zeggen, dat de heer Croiset hier een grooter geheel van (met elkaar samenhangende) elementen heeft „geschouwd" dan bij de gevallen waarbij zijn „indrukken" zich tot één persoon beperkten[1]).

Zooals uit de vermelde gevallen gebleken moge zijn, hebben deze overwegend betrekking op spontaan ontvangen „indrukken". Dat (zooals op grond van de ervaringen welke wij op 12 October 1947 te Amsterdam opdeden te verwachten viel) de heer Croiset nochtans

[1]) Zie T.v.P., XVI, pag. 122. („The ESP process is diametric in its function, encompassing more than a single object in its scope and apprehending relations as a unitary act" (Rhine)).

ook in staat blijkt te zijn om juiste „indrukken" te verkrijgen met betrekking tot personen die op zeker oogenblik op bepaalde, door „derden" aangewezen plaatsen (stoelen) gezeten zullen zijn, blijkt ons uit de uitkomsten van de op 3 November (V en VI) en 8 December (VIII) genomen proeven[1]).

Ofschoon, naar verwacht mag worden, aan den inhoud der door den heer Croiset spontaan ontvangen „indrukken" het streven naar behoefte-bevrediging ten grondslag ligt[2]), zoo past ons nochtans de erkenning dat uit het ons ter beschikking staande materiaal met betrekking tot z.g. stoelenproeven de richting, waarin de belangstelling (symptoom van het streven naar behoefte-bevrediging) van den heer Croiset zich beweegt, allerminst duidelijk naar voren treedt. Integendeel: de bonte verscheidenheid van de onderwerpen zijner „indrukken", zooals deze ons uit de protocollen tegemoet treedt, kan licht den schijn verwekken dat de keuze van onderwerpen een min of meer toevallig karakter draagt, hetgeen m.i. toch niet het geval kan zijn geweest. Het eenige waarin m.i. hier tot dusverre een zekere „lijn" valt te ontdekken is het feit dat alle hier vermelde gevallen één of meer emotionneerende gebeurtenissen bevatten. De belangrijkheid en de ernst van deze gebeurtenissen loopt echter zeer uiteen. Tegenover het tragische gebeuren waarvan in geval II melding wordt gemaakt staan kleine verdrietelijkheden als een verstopte gootsteen, een defecte theemuts en een omgevallen inktpot (VI) of een omgevallen (wasch)teil (IX). De aard der emotionneerende gebeurtenissen blijkt dus wel zeer uiteenloopend te zijn.

Richten wij thans onze aandacht op geval No. XII. Wij zien hier immers dat een deel van de door den heer Croiset ontvangen „indrukken" (met betrekking tot een val in het ruim van een schip en een hardnekkig eczema) betrekking heeft op een heer die achter de dame gezeten was, die door den heer Croiset „gezien" was. Het komt mij voor dat dit geval (dat ons aanleiding geeft om bij een aantal gevallen waarbij de betrokkenen beweren dat zij enkele gegevens niet thuis kunnen brengen rekening te houden met de mogelijkheid dat deze „indrukken" betrekking hebben op personen die voor, naast of achter betrokkenen zijn gezeten en na te gaan of dit ook inderdaad het geval is) in principe tot die categorie van gevallen moet worden gerekend waartoe ook de onder III en IV vermelde gevallen behooren. Het verschil tusschen deze beide gevallen en het onderhavige is m.i. slechts hierin gelegen dat vergeleken bij de

1) Het feit dat bij gelegenheid van het Haagsche onderzoek (14 Jan. 1948) de proeven, waarbij de stoelen door een „derde" werden aangewezen, faalden, vindt mogelijk zijn verklaring in het feit dat in die dagen de pp. zijn aanpassing aan dit soort van proeven nog niet ten volle gevonden had. De kans bestaat echter ook dat niet alle mogelijkheden zijn nagegaan.

2) Zie T.v.P., XVI, pag. 169 e.v.

gevallen III en IV de „indrukken" welke de heer Croiset op 1 December 1948 (geval XII) kreeg een meer fragmentarisch (zie T.v.P., XVI, pag 160 e.v.) karakter droegen. Het „beeld" van den heer T.v.D. drong niet tot (het supraliminale zelf van) den heer Croiset door, waardoor hij niet bij machte was zich er bewust van te worden, dat zijn „indrukken" op meer dan één persoon betrekking hadden en deze abusievelijk op één persoon, het „achttien"jarige, donkerharige meisje, betrok.

Wat het onder IX vermelde geval (waarbij men aanvankelijk met een mislukking meende te doen te hebben maar later tot de ontdekking kwam dat de door den heer Croiset verstrekte gegevens juist waren, toen bleek dat betrokkene, in strijd met hetgeen voor den aanvang van de pauze met de aanwezigen overeengekomen was, na de pauze met een dame van plaats verwisseld had) betreft: voor mij is hier een aanwijzing in gelegen dat de heer Croiset zich niet alleen op een bepaalde toekomstige situatie op een bepaalden avond in een bepaalde lokaliteit instelt[1]), maar dat zijn instelling tevens op een bepaald gedeelte van dien avond betrekking heeft (t.w. dat gedeelte van den avond dat voorafgaat aan het moment waarop de „indrukken" op hun juistheid getoetst worden).

Zooals ons uit de protocollen blijkt zijn in het meerendeel der gevallen de „indrukken" enkele uren (varieerend van ± 2 u. tot ± 6 u.) voor den aanvang der bijeenkomsten genoteerd. Een enkele maal bleek er echter aanmerkelijk meer tijd verloopen te zijn tusschen het moment waarop de „indrukken" genoteerd werden en dat waarop de contrôle plaatsvond (ruim 22 uur bij proefneming No. X; ruim vier dagen bij de proefnemingen I en XI; ook bij de Haagsche proefneming van 14 Januari bleek het tijdsverloop gelegen tusschen het oogenblik waarop de heer Croiset zijn „indrukken" noteerde en dat, waarop de heer Zorab de juistheid daarvan vermocht te controleeren, ruim vier dagen te bedragen).

Waar, zooals de ervaring ons geleerd heeft, paragnosten bij herhaling in staat blijken te zijn zekere toekomstige gebeurtenissen jaren te voren te „zien", lijkt het mij zeer waarschijnlijk, dat voortgezet onderzoek aan het licht zal brengen dat de heer Croiset ook weken en maanden[2]) te voren „indrukken" vermag te krijgen met betrekking tot stoel-bezettingen. Wij dienen hierbij in aanmerking te nemen

1) Zie T.v.P., XVI, pag. 122.

2) Een mijner bekenden, een reserve-officier, moest eenigen tijd geleden (in verband met een in „burgerlijke" oogen onbelangrijke aangelegenheid) voor een krijgsraad verschijnen. Een zijner familieleden, de mij zeer goed bekende mevr. X., ging ongeveer vijf maanden voor de heer Y. voor zijn rechters moest verschijnen, met een voorwerp van genoemden heer Y. naar een psychoscopiste. Bij deze gelegenheid kreeg deze psychoscopiste o.m. een „indruk" met betrekking tot de zitting waarbij zij gedetailleerd een der officieren (lid van den krijgsraad) beschreef en daarbij ook nauwkeurig de plaats aangaf waarop deze officier (die volgens de psychoscopiste een zeer onwelwillende

dat ten slotte Croiset's „stoel-indrukken" niets anders zijn dan een verbijzondering van een algemeen verschijnsel, dat men in de parapsychologie onder den naam van proscopie („helderziendheid" in de toekomst) kent en dat de proscopische verschijnselen een onderdeel vormen van het verschijnsel van de „helderziendheid" in den tijd (dat behalve de „helderziendheid" in de toekomst, ook de „helderziendheid" in het heden alsmede die in het verleden omvat [1])).

Bij herhaling heeft de heer Croiset er mijn aandacht op gevestigd dat hij in den regel „'s avonds" (d.i. bij gelegenheid van de bijeenkomsten) onder de aanwezigen de persoon (of personen) opmerkt, die hij te voren thuis (of op een andere plaats waar hij zijn „indrukken" noteerde of dicteerde) „gezien" heeft [2]).

Beperkten zijn „indrukken" zich nu tot het uiterlijk voorkomen van zekere bezoekers zijner demonstratie-avonden, dan zouden wij hier kunnen volstaan met te zeggen dat zijn „indrukken" („gezichten") betrekking hebben op hetgeen hij na verloop van enkele uren (dagen) te zien zal krijgen. Uitgaande van de veronderstelling (waartoe het onderzoek der z.g. helderziendheid in de toekomst leidt [3])), dat elk mensch „in zijn diepste wezen" zijn eigen toekomst kent, zou men er dan op kunnen wijzen, dat de „indrukken" („gezichten") beschouwd dienen te worden als fragmentarische en minuscule openbaringen van de kennis welke de heer Croiset (evenals elk ander

houding tegenover den heer Y. zou aannemen) gezeten zou zijn. Mevr. X. noteerde alles nauwkeurig waarna zij het verslag van de zitting aan den heer Y. liet lezen.

Toen de heer Y. voor zijn rechters verscheen bleek hem dat op de door de psychoscopiste aangegeven plaats inderdaad een officier zat, die aan de door de „helderziende" gegeven beschrijving voldeed. Ook zijn gedrag jegens den heer Y. bleek overeenkomstig de woorden van de psychoscopiste te zijn.

1) Een officier van justitie deelde mij eenigen tijd geleden mede dat de heer Croiset (toen hij zich met dien officier en eenige politie-functionarissen in de buurt van volkstuintjes bevond) plotseling een „indruk" kreeg met betrekking tot het „meubilair", dat eenige jaren te voren in een huisje, dat op een dezer volkstuintjes was opgetrokken, gestaan had. (De heer Croiset „zag" o.m. een ijzeren ledikant waarop een half vergane matras lag, waaruit aan alle kanten zeegras te voorschijn kwam). Achteraf is gebleken dat langer dan acht jaren geleden in dat huisje (dat thans volkomen leeg was) inderdaad een ijzeren ledikant (dat aan deze beschrijving voldeed) gestaan had.

Waar het uitgesloten dient te worden geacht dat de heer Croiset langs normalen weg kennis van deze vroegere inrichting van het huisje heeft gekregen en er ook geen reden bestaat om hier van een telepathische beïnvloeding van de zijde der aanwezigen te spreken, ligt het vermoeden voor de hand dat wij hier met een geval van z.g. helderziendheid in het verleden te doen hebben. Zooals wij bij de stoelen-proeven van een uitbreiding van de tegenwoordigheid in de toekomst kunnen spreken, kunnen wij bij dit (geenszins op zichzelf staande geval) van een uitbreiding van de tegenwoordigheid in het verleden spreken. Beide verschijnselen hangen ten nauwste met elkaar samen (het eene is zonder het andere niet denkbaar) en geven steun aan de veronderstelling (Kant, Einstein) dat de tijd (evenals de ruimte) een aanschouwingsvorm van het menschelijk kenvermogen is.

2) Zie geval XI. („Plotseling viel daarbij zijn oog op een heer die geheel achter in de zaal gezeten was en die hij met de woorden: „Mijnheer, U bent degene dien ik „gezien" heb", aanwees"). Voorts T.v.P., XVI, pag. 99.

3) Zie mijn „Oorlogsvoorspellingen", den Haag, 1948, pag. 37 e.v.

mensch) „in zijn diepste wezen" met betrekking tot zijn eigen toekomst bezit (waarbij, bij de spontaan ontvangen „indrukken", zich dan weer de, het gebied der psychoanalyse rakende, vraag (waaraan wij hiervoor reeds aandacht schonken) aan ons opdringt, waarom de heer Croiset nu juist den heer „Jansen" of mevrouw „Pietersen" wel en den heer „Meier" of mevrouw „Klaassen" niet „zag").

Het opmerkelijke feit doet zich hier nu echter voor dat de „indrukken" van den heer Croiset zich volstrekt niet blijken te beperken tot het uiterlijk voorkomen van zekere bezoekers zijner „avonden", maar dat hij „indrukken" vermag te krijgen met betrekking tot (belangrijke zoowel als onbelangrijke, meer danwel minder emotionneerende) gebeurtenissen, welke zich korteren danwel langeren tijd geleden in zijn (haar) leven hebben voorgedaan [1]), alsmede met betrekking tot personen uit de omgeving van de „geziene" bezoekers waaraan deze kennelijk (in meerdere danwel in mindere mate) gebonden zijn [2]), gebeurtenissen en personen dus waarvan men bezwaarlijk kan zeggen dat zij deel uit maken van de toekomstige belevingen van den heer Croiset.

Nochtans ben ik van meening dat het antwoord op de vraag, waarom de heer Croiset nu juist deze bezoekers en geen andere „zag" met deze belevingen en bindingen verband houdt. Ik weiger te gelooven dat de „keuzen" van den heer Croiset een toevallig karakter dragen. Voortgezet en vergelijkend onderzoek zal m.i. vroeg of laat aan het licht brengen, dat deze „keuzen" in nauw verband staan met de belevingen en bindingen van de „uitverkoren" personen en dat deze voor den heer Croiset alleen waarde hebben als „dragers" van zekere herinneringen en bindingen, waarbij, naar ik verwacht, dan tevens blijken zal, dat deze belevingen en bindingen op eenigerlei wijze associatieve verwantschap vertoonen met zekere persoonlijke belevingen en bindingen van den heer Croiset.

Gelijk hiervoor reeds werd opgemerkt tasten wij bij de hiervoor beschreven personen met den heer Croiset met betrekking tot dit onderwerp nog in het volslagen duister. Wij kunnen slechts de hoop uitspreken, dat hierin binnen afzienbaren tijd een gunstige verandering zal intreden. Wie (psychoanalytisch) licht in deze duistere kwestie zal vermogen te brengen, zal ons daarmede een belangrijke (psychoanalytische) bijdrage tot onze kennis van de „helderziendheid" leveren.

1) Opmerkelijk is dat bij geval No. VII als een belangrijk moment in het leven van de „geziene" bezoekster het tijdstip wordt aangegeven waarop de conceptie plaats vond, welke tot haar geboorte leidde. Haar „geboorte" wordt „gezien" als emotioneerende gebeurtenis uit het leven van haar (mede in de zaal aanwezige) moeder.

2) Zie o.m. geval No. I (meisje op driewielig fietsje) alsmede geval No. II (Gerrie).

DE ASTRALE WERELD

DOOR PROF. DR CH. H. VAN OS

Zoals elke lezer van dit tijdschrift wel weet, bestaat er een uitgebreide litteratuur, die men „occultistisch" of „theosofisch" – in den ruimsten zin van dit woord – kan noemen. De werken, die hiertoe behoren, zijn geschreven door mensen, die meer weten dan gewone stervelingen. Zij hebben hun kennis verworven uit geheime overleveringen, of door middel van paranormale waarnemingsvermogens, maar in den regel langs beide wegen. Een der belangrijkste dingen, die zij ons mede te delen hebben, is nu wel, dat wij voortdurend omringd zijn door allerlei wezens en dingen, die wij met onze zintuigen niet kunnen waarnemen, zelfs niet als wij deze zintuigen, zoals dit in de wetenschap geschiedt, door allerlei instrumenten te hulp komen. Die wezens en dingen vormen een wereld, die in sommige opzichten sterk van onze gewone wereld verschilt, in andere opzichten er weer sterk op gelijkt. Deze wereld zullen wij in het volgende aanduiden met de vrij gangbare term „astrale wereld". (In de gewone theosofie wordt deze term alleen gebruikt voor een van de onderafdelingen van de onzichtbare wereld; met deze fijnere onderscheidingen zullen wij ons hier echter niet bezighouden). Tot nu toe zijn voor het bestaan van zulk een wereld nog geen argumenten aangevoerd, welke ons, die noch over geheime documenten, noch over helderziende vermogens beschikken, werkelijk afdoend kunnen overtuigen. Aan den anderen kant zal ieder, die de ontwikkeling der wetenschap in de laatste halve eeuw gevolgd heeft, er wel van overtuigd zijn, dat het niet aangaat, het bestaan te loochenen van dingen, gelegen aan gene zijde van de grenzen van het thans voor ons kenbare. En zo rijst de vraag, of wij op grond van de jongste resultaten der wetenschap enige vermoedens kunnen uitspreken aangaande het bestaan van zulk een astrale wereld. Met deze vraag zullen wij ons in dit opstel bezighouden.

Teneinde de gedachtengang, die wij hierbij moeten volgen, te begrijpen, moeten wij ons eerst een situatie realiseren, die zich bij het wetenschappelijk onderzoek telkens weer voordoet. Wij zullen haar aan de hand van een eenvoudig voorbeeld nader toelichten.

Zolang hij op deze aarde bestaat, heeft de mens elken avond de zon in het Westen zien ondergaan, en haar 's morgens in het Oosten zien opkomen. En op een zeker ogenblik is hij hierover gaan nadenken. Oorspronkelijk schijnt de opvatting te hebben geheerst, dat elken ochtend een nieuwe zon ontstaat, om 's avonds weer vernietigd te worden. Op Egyptische afbeeldingen wordt de Hemel voorgesteld als een vrouw, die 's morgens de jonge zon baart. Ook wordt de zon in den morgen voorgesteld als een kind, in den middag

als een volwassen man en in den avond als een grijsaard. Spoedig echter brak het inzicht door, dat de zon, die 's morgens opkomt, dezelfde is als degene, die 's avonds onderging. En toen rees vanzelf de vraag: Waar is de zon in den tussentijd gebleven? De Egyptische mythologie geeft op deze vraag uitvoerig antwoord. Volgens haar vaart de zonnegod gedurende den nacht in een boot onder de aarde door van het Westen naar het Oosten. Op deze tocht doorstaat hij allerlei gevaren, ontmoet monsters en demonen, maar hij overwint alles en 's morgens rijst hij zegevierend weer boven de kim. Pas later kwam de mens tot de overtuiging, dat het hemelgewelf eenvoudig onder de aarde doorloopt, zodat de beweging van de zon gedurende den tijd, dat zij voor ons onzichtbaar is, niet essentiëel verschilt van de beweging, die wij haar overdag zien volvoeren.

De situatie, die in het voorafgaande is geschetst, kunnen wij als volgt algemeen formuleren. Er worden zekere verschijnselen waargenomen – het opkomen en ondergaan van de zon – die in ruimte en tijd gescheiden zijn, maar waarvan wij niettemin overtuigd zijn, dat er verband tussen bestaan moet. Om nu dit verband begrijpelijk voor ons te maken, denken wij ons tussen de waargenomen processen andere processen ingeschakeld, zodat aldus een samenhangend geheel ontstaat. Zo denken wij ons tussen het ondergaan en het opkomen van de zon de reis van de zon door de onderwereld, of haar loop langs het voor ons onzichtbare deel van het uitspansel.

Een modern physicus – ik meen H. Reichenbach – heeft in verband hiermede de volgende terminologie voorgesteld. De waargenomen processen noemt hij de „phaenomena"; de processen, die men er in gedachten aan toevoegt, om orde en samenhang in het wereldgebeuren te brengen, noemt hij de „interphaenomena". Deze term brengt tot uitdrukking, dat het verschil tussen de beide groepen van processen niet absoluut is. In verschillende gevallen toch is het later gelukt, zulke „interphaenomena" inderdaad waar te nemen, zodat zij hiermede tot „phaenomena" werden. Zo kan de loop van de zon gedurende den tijd, dat het voor ons nacht is, worden waargenomen door onze tegenvoeters. In andere gevallen is zulk een directe waarneming veel moeilijker, of gelukt zij in het geheel niet. Er bestaan hier allerlei gradaties, en het maken van scherpe onderscheidingen is een moeilijk kennistheoretisch probleem, waarin wij ons gelukkig hier niet behoeven te verdiepen.

Wij nemen nu een ander geval, dat als uitgangspunt voor onze volgende beschouwingen zal dienen. Zolang een mens leeft, doen zich allerlei verschijnselen bij hem voor: hij loopt, hij spreekt, hij handelt, enz. Hierdoor openbaart zich een denkende en willende persoonlijkheid. Sterft de mens, dan houden deze verschijnselen op. In sommige gevallen echter is dit niet het einde van de geschiedenis.

Wij stellen ons voor, dat enigen tijd na het overlijden van een zeker mens een spiritistische séance wordt gehouden. Het medium geraakt in trance. Plotseling veranderen de gelaatsuitdrukking en de stem van het medium en doen denken aan die van den overledene. Het medium deelt allerlei bijzonderheden uit het leven van den overledene mede; bijzonderheden, die soms aan een der aanwezigen bekend zijn, soms echter ook niet. In één woord: men krijgt den indruk, dat de overledene zelf op de séance aanwezig is. Het is, alsof de zon der persoonlijkheid, die bij den dood is ondergegaan, tijdelijk weer boven den horizon is verrezen. En, evenals bij het ondergaan en opkomen van de werkelijke zon, rijst thans de vraag: Welke interphaenomena moeten wij ons denken, om de waargenomen phaenomena met elkander te verbinden?

Zoals welbekend is, bestaan er twee antwoorden op deze vraag: het *animistische* en het *spiritistische* antwoord. Volgens de animistische theorie beschikt het medium over paranormale vermogens, waardoor het in staat gesteld wordt, van alles omtrent den overledene te weten te komen. Gewapend met deze kennis, speelt nu het medium de rol van den overledene; natuurlijk zonder dat hierbij de bewuste bedoeling behoeft te bestaan, bedrog te plegen. Volgens de spiritistische hypothese bestaat de persoonlijkheid van een mens voort na den dood van zijn stoffelijk lichaam; en het is deze voortlevende persoonlijkheid, die op de een of andere wijze, door van het medium gebruik te maken, tot ons spreekt.

Het is buitengewoon moeilijk, tussen deze twee hypothesen een beslissing te treffen. Een zeer uitvoerige en scherpzinnige verdediging van de spiritistische theorie vindt de belangstellende lezer in de werken van Mattiesen: „Der jenseitige Mensch" en „Das persönliche Ueberleben des Todes". Hij kan daar zien, welke subtiele redeneringen, welk een wikken en wegen van bijzonderheden, vereist worden om tot een beslissing te komen. Een der argumenten van Mattiesen is bijv., dat men bij de mediamieke mededelingen soms den indruk krijgt, dat fragmenten doorkomen van gesprekken, die aan gene zijde gevoerd worden; gesprekken, die niet voor ons bestemd zijn, maar die onwillekeurig door het mediamieke apparaat worden doorgegeven. Wij zullen ons in deze problematiek hier niet verdiepen. Ontkend kan niet worden, dat de spiritistische hypothese vaak „natuurlijker", „ongedwongener" aandoet dan de animistische; dit is ook de reden, waarom wij ons in het volgende op het *spiritistische* standpunt zullen plaatsen. Dat wil echter niet zeggen, dat onze uiteindelijke conclusies met de spiritistische hypothese staan of vallen.

Neemt men eenmaal aan, dat de menselijke persoonlijkheid na den dood voortleeft, dan rijst vanzelf de vraag, *hoe* wij ons dit voortleven moeten denken. De mededelingen, langs mediamieken weg ontvan-

gen, komen aan het verlangen, hieromtrent wat te vernemen, rijkelijk tegemoet. Er bestaan uitgebreide berichten, de zogenaamde „messages", die uitvoerige schilderingen behelzen van het leven na den dood. Men zou er een bibliotheek mede kunnen vullen. Daar zijn de mededelingen, die Rev. Vale Owen, zelf schrijvend medium, van zijn overleden moeder ontving; de berichten, die Oliver Lodge door tussenkomst van een medium ontving van zijn zoon Raymond; de „Letters of a living dead man" van Barker; enz. enz. Daarbij komen de mededelingen van zieners, die zeggen, zelf in staat te zijn geweest, de verborgenheden van het hiernamaals te aanschouwen. Uit de achttiende eeuw hebben wij de werken van Swedenborg; uit den modernen tijd o.a. die van de theosofische leiders Annie Besant en Leadbeater.

Al deze mededelingen stemmen merkwaardig met elkander overeen. Volgens hen allen verschilt het leven na den dood slechts weinig van het leven hier op aarde. De „geesten" – zoals wij de afgestorvenen maar zullen noemen – zien er volkomen als gewone mensen uit. Zij dragen klederen en wonen in huizen, die tot steden en dorpen verenigd zijn; deze bevinden zich temidden van landschappen met meren, bossen, heuvels en bergen, alles precies als bij ons. Het enige verschil is, dat alles er mooier is dan hier op aarde. Het is er altijd zomer – vandaar de naam „Zomerland", die bij de spiritisten nog al gebruikelijk is –, de zon schijnt, de bloemen geuren, de vogels zingen. Dit geldt althans voor die gewesten, waar *zij* zich bevinden, die op aarde een braaf leven hebben geleid. Zij, die geen blanco zondenregister hebben, moeten gedurende korteren of langeren tijd onaangename dingen doormaken: zij komen in akelige, sombere gebieden, waaruit zij slechts na voldoende loutering kunnen worden bevrijd.

Het is niet te verwonderen, dat velen deze beschrijvingen „banaal" en „profaan" vinden en hun op grond daarvan alle geloofwaardigheid ontzeggen. Men kan echter opmerken, dat deze denkbeelden overeenstemmen met die der primitieve volken; en deze bezitten, of bezaten althans in den beginne, volgens vele denkers een nauwer contact met de onzichtbare wereld dan wij. Ook de primitieven zien het leven na den dood als een voortzetting van het aardse leven. De geesten wonen in dorpen, hebben kippen en varkens, maken jacht op het wild. En een Oud-Egyptische tekst luidt: „Zalig zal het zijn, dààr te eten, dààr te drinken, dààr echtelijke omgang te hebben, dààr alles te doen, wat men op aarde deed." Het is vooral het overgeleverde Christendom geweest, dat ons gewend heeft aan voorstellingen omtrent het hiernamaals, die met het aardse leven niet de minste overeenkomst meer vertonen. Daarbij kan men opmerken, dat de menselijke verbeeldingskracht altijd veel vruchtbaarder is geweest in het uitdenken van helse straffen dan van hemelse zaligheden. Terecht wordt van spiritistische zijde opgemerkt, dat, als er sprake zal zijn

van een behoud van onze persoonlijke identiteit na den dood en van een herkennen van onze geliefden, wij niet ineens geheel andere wezens zullen kunnen worden. Maar dan moeten wij ook een omgeving hebben, waarin wij ons enigszins thuis kunnen voelen; en zo kunnen wij dus wel verwachten, dat het leven na den dood, althans in den beginne, niet zo heel veel van het aardse leven verschillen zal.

Dit alles willen wij gaarne toegeven. Gaat men echter op de bijzonderheden in, dan rijzen allerlei vragen en moeilijkheden. Is er in de andere wereld afwisseling van dag en nacht en hebben de geesten dan slaap nodig? Hebben zij behoefte aan eten en drinken? Zijn het mannen en vrouwen en hebben zij een geslachtsleven, zoals wij hier? Op deze vragen krijgen wij de meest uiteenlopende antwoorden. Swedenborg leert ons uitdrukkelijk, dat eten, drinken en geslachtsgemeenschap in het hiernamaals blijven voortbestaan; de meeste mededelingen ontkennen dit echter, vooral het laatste. Typisch is ook, hoe de beschrijvingen aangepast zijn aan bepaalde wensen en idealen. Zo lezen wij in „Claude's Boek", dat de overledene, een jonge Engelse vlieger, als ontspanning golf speelt. Sarcastisch stelt Prof. Van Mourik Broekman de vraag, of een Nederlandse hemel wellicht de Friese meren bevatten zal en gelegenheden om schaatsen te rijden? En ten slotte kan men opmerken, dat de spiritistische mededelingen niet de enige zijn, die uit het hiernamaals heten te komen. Ook van Rooms-Katholieke zijde wordt melding gemaakt van verschijningen van overledenen; en het gaat niet aan, deze en bloc te verwerpen. En deze geesten zeggen, dat zij uit het vagevuur komen en zij vragen de levenden, voor hen te bidden!

Sommige mededelingen bevatten bijzonderheden, die wij al heel moeilijk kunnen slikken, al zijn wij nog zo bereid, toe te geven, dat de geesten wel beter zullen weten, hoe het er bij hen uitziet, dan wij. Ik herinner mij bijv. het volgende uit de werken van Vale Owen. Zoeven zagen wij, dat sommigen na den dood onaangename dingen moeten doormaken. De gebieden, waar deze onzalige geesten zich bevinden, worden nu volgens Vale Owen door een diepe kloof van de gewesten der zaligen gescheiden. Over dezen afgrond voert een brug, en op deze brug zijn nu verschillende zelfregistrerende instrumenten opgesteld. Door deze instrumenten worden de jammerklachten opgetekend, die uit de lagere gebieden opstijgen, en de aldus verkregen diagrammen worden weer door andere apparaten geanalyseerd. De aldus ontstane figuren worden nu bestudeerd door zekere ambtenaren, die er uit kunnen opmaken, of sommige jammerklachten afkomstig zijn van geesten, die zover gelouterd zijn, dat zij uit hun ongelukkigen toestand verlost kunnen worden. Blijkt dit het geval te zijn, dan begeven zich enige engelen op weg, om die geesten te halen en naar betere streken over te brengen.

Hoeveel wij nu ook bereid zijn te geloven, een dergelijke techniek in het hiernamaals lijkt toch wel zeer onwaarschijnlijk! En zulke beschrijvingen zijn er meer.

Gezien deze overwegingen, behoeft het ons niet te verwonderen, dat er een theorie opgesteld is, die ten onzent o.a. door Ir. Felix Ortt uitvoerig is verdedigd. Dit is de theorie, die het leven na den dood op één lijn stelt met het leven, dat wij in onze *dromen* leven. Ook in onze dromen verkeren wij in een omgeving, die in hoofdzaak met onze gewone omgeving overeenstemt; wij bevinden ons in gebouwen of te midden van landschappen, wij verrichten analoge handelingen als in het dagelijks leven, enz. De moderne psychologie betoogt uitvoerig, dat de inhoud van onze dromen een afspiegeling is van ons eigen innerlijk, van onze wensen, onze hoop en onze vrees. En nu is ook in de mededelingen uit het hiernamaals vaak van een dergelijke symboliek sprake. Wij zagen reeds, dat de omgeving van een geest stralend is of somber, naarmate zijn innerlijke toestand harmonisch of disharmonisch is. Vooral Swedenborg heeft een dergelijke symboliek tot in bijzonderheden uitgewerkt. Het huis, waarin een geest woont, de klederen, die hij draagt, het voedsel, dat hij gebruikt, – het is alles een uitbeelding van zijn inwendigen staat. Men kan verder betogen dat bij het sterven de lichamelijke zintuigen wegvallen en de geest dus in zichzelf verzinkt, evenals dit bij het inslapen het geval is.

Volgens deze theorie schept dus elke geest zich zijn eigen hiernamaals in overeenstemming met zijn verwachtingen, zijn wensen en zijn angsten. De verbijsterende verscheidenheid der ervaringen na den dood wordt aldus inderdaad bevredigend verklaard.

Gaan wij echter den inhoud der mededelingen nauwkeurig na, dan vinden wij, dat hierin de droom-theorie niet alleen *niet* wordt bevestigd, maar dat er een geheel andere verklaring van de geschetste moeilijkheden gegeven wordt. Er wordt ons nl. gezegd, dat de astrale wereld uit een stof bestaat, die uitermate *plastisch* is. Hier op aarde is de materie zwaar en traag; er is een aanzienlijke kracht nodig, om haar in beweging te brengen. Wil de „geest" op de „stof" inwerken, dan is hiertoe de tussenkomst nodig van uiterst fijn geconstrueerde mechanismen, zoals wij deze voor ons hebben in de levende wezens. In den jongsten tijd is het menselijk lichaam meer dan eens vergeleken met een „versterker-mechanisme", d.w.z. een toestel, waardoor uiterst geringe werkingen, zoals zij bijv. van een enkel atoom uitgaan, zodanig worden versterkt, dat zij voor onze zintuigen waarneembaar worden. Zo zou het menselijk lichaam zo zorgvuldig gebouwd zijn, dat processen, die misschien in enkele atomen van de hersenschors hun oorsprong vinden, ten slotte in zichtbare bewegingen worden omgezet. In de astrale wereld zijn dergelijke ingewikkelde

organisaties overbodig. De geest werkt onmiddellijk op de stof in en vormt deze naar zijn denkbeelden en zijn wensen. Hier op aarde zijn wij gewoon, een lichaam te bezitten; daarom vormt zich ook daarginds de geest uit de astrale stof een lichaam, dat in hoofdzaak naar het model van het aardse lichaam is gevormd. Wij Europeanen zijn bijna steeds gewoon, klederen te dragen; daarom vormen zich om het lichaam van een geest klederen uit de omringende astrale stof. Wij lezen dan ook hier en daar, dat de geest het eerste ogenblik na den dood als een naakte menselijke gestalte verschijnt; bijna dadelijk echter vormen zich klederen om de gestalte heen. En zo gaat het door, zodat ten slotte de gehele omgeving van een geest of van een groep geesten door het denken dezer geesten geschapen wordt – natuurlijk in overeenstemming met hetgeen zij op aarde bewust of onbewust hadden gedacht, gehoopt of gevreesd.

Wij lezen zelfs hier en daar, hoe de geesten zich in het gebruik van deze gedachtekracht oefenen. Zo lezen wij bij Vale Owen, dat een groep geesten bij wijze van oefening de opdracht krijgt, een stenen beeld te scheppen, dat een mammouth moet voorstellen. Helaas hebben sommigen hun gedachten niet voldoende in bedwang, zodat zij niet aan een stenen mammouth, maar aan een levenden mammouth denken. Het gevolg is, dat er een wonderlijk product ontstaat, half steen en half vlees, dat men dan ook maar zo gauw mogelijk weer laat oplossen.

Mattiesen, die in „Der jenseitige Mensch" tot de droomtheorie overhelt, spreekt zich in Deel III van „Das persönliche Ueberleben des Todes" uit ten gunste van de theorie der plastische astrale stof, vooral omdat deze met de mededelingen der geesten overeenstemt. Het is echter wel duidelijk, dat de beelden, die de beide theorieën ons van de astrale wereld bieden, nu niet zo heel veel uiteenlopen. Volgens de tweede theorie hebben weliswaar de astrale voorwerpen een objectief bestaan; zij missen echter de stabiliteit van onze aardse voorwerpen. Houdt de kracht, die hen tot aanzijn riep, op te werken, dan lossen zij na enigen tijd weer op; en werkt een andere kracht op hen, dan veranderen zij van vorm. In hun gedrag doen zij dus wel aan droombeelden denken. Anderzijds nemen de aanhangers van de droom-theorie in den regel aan, dat de geesten voortdurend in telepathische gemeenschap met elkander staan; hierdoor verschijnen de droombeelden van den enen geest aan den ander als een quasi-objectieve werkelijkheid.

Het voornaamste verschil tussen de beide theorieën is blijkbaar gelegen in het bestaan van een permanente astrale stof, die wel verschillende veranderingen ondergaat, maar ondertussen bestaan blijft. Laten wij echter nu eens onderstellen, dat de astrale stof zelf door het denken der geesten niet alleen gevormd, maar zelfs *geschapen*

werd! Dan zou het verschil tussen de beide theorieën al bijzonder klein worden!

Om na te gaan, welke mogelijkheden zich hier voordoen, wenden wij ons nu tot de moderne *physica*. Niet, omdat het onderzoek der natuurkundigen reeds tot deze sferen zou zijn doorgedrongen. Maar de resultaten van het modernste onderzoek zijn toch van dien aard, dat zij in een zeer bepaalde richting wijzen. Er dringen zich hier generalisaties op, die wel is waar nog zeer speculatief zijn, maar die bij den tegenwoordigen stand van het onderzoek toch plausibel mogen heten.

Ten behoeve van de lezers, die van deze nieuwste resultaten der physica niet op de hoogte zijn, zullen wij er een kort overzicht van geven.

In de negentiende eeuw maakten de natuurkundigen, ruw gesproken, onderscheid tussen *stof* en *kracht*. De stof bestond uit kleine, ondeelbare eenheden, de *atomen*. Deze atomen oefenen *krachten* op elkander uit. Zulke krachten zijn bijv. de zwaartekracht en de electrische en magnetische krachten. Tot deze laatste krachten behoort ook het *licht*, dat door het ene atoom uitgestraald en door het andere opgevangen wordt. Door deze krachtswerkingen wordt *energie* van het eene atoom op het andere overgedragen. Wat deze energie eigenlijk is, is moeilijk te zeggen; het enige wat men zeggen kan, is, dat het zin heeft, van een bepaalde hoeveelheid energie te spreken.

Een moeilijke vraag was de volgende. De atomen zijn door tussenruimten van elkaar gescheiden; hoe kunnen zij dan krachten op elkaar uitoefenen? Om deze vraag te beantwoorden, stelde men zich voor, dat de genoemde tussenruimten niet leeg waren, maar gevuld met *aether*. Deze aether bestond niet uit deeltjes, maar vulde de ruimte volkomen. De krachtswerkingen werden nu door „golvingen" of „trillingen" van den aether overgebracht. Helaas gelukte het niet, zich van de structuur en de eigenschappen van den aether een bevredigend beeld te vormen.

Sedert 1900 is echter gebleken, dat bij deze krachtswerkingen nog iets anders gebeurt. Het eerst bleek dit bij het *licht*. Tal van waarnemingen en berekeningen leidden tot de volgende conclusie. Wanneer energie door straling overgaat van het ene atoom op het andere, geschiedt dit in kleine, afgepaste hoeveelheden. Deze porties energie maken den indruk van deeltjes, die van het ene atoom naar het andere vliegen; men noemt ze *lichtquanten* of *photonen*. Vooral in het begin heeft men op allerlei wijzen getracht, zich een aanschouwelijk beeld te vormen van het verband tussen deze photonen en de aethergolven; men heeft deze pogingen echter moeten opgeven. Het enige, wat men kan zeggen, is, dat bij het licht zowel van golven als van deeltjes

sprake is. Al naar de inrichting der proeven, treden nu eens de golven, dan weer de deeltjes op den voorgrond.

Te gelijk met het verwerven van deze resultaten is onze kennis ook op ander gebied aanzienlijk toegenomen. Dit betreft in de eerste plaats de bouw van de atomen. Het is gebleken, dat deze niet die ondeelbare eenheden zijn, die men er vroeger in zag, maar zeer ingewikkelde systemen. Een atoom bestaat uit een *kern*, omgeven door een wolk van *electronen*. Deze laatsten zijn zeer kleine deeltjes, die negatief electrisch geladen zijn. De kern bestaat volgens de tegenwoordige opvattingen uit twee soorten van deeltjes; de *protonen* en de *neutronen*. De protonen zijn positief electrisch geladen, de neutronen dragen geen lading. De electronen, protonen en neutronen zullen wij samen „materiële deeltjes" noemen.

De materiële deeltjes bezitten een zekere hoeveelheid arbeidsvermogen van beweging, afhankelijk van hun snelheid. Het is echter gebleken, dat zij afgescheiden hiervan ieder een bepaalde hoeveelheid energie vertegenwoordigen, die evenredig is met hun massa. Zowel de materiële deeltjes als de photonen zijn dus porties energie, al bezitten zij ook verschillende eigenschappen.

Verder is gebleken, dat al deze deeltjes niet dat permanente karakter hebben, dat men aan de ouderwetse atomen toeschreef. Bij verschillende processen kunnen zij ontstaan of vernietigd worden. Straalt bijv. een atoom energie uit, dan geschiedt dit niet zó, dat reeds aanwezige photonen naar buiten geslingerd worden, maar de photonen worden op het ogenblik der uitstraling geschapen. Wordt omgekeerd energie geabsorbeerd, dan houden de opgenomen photonen op te bestaan. Komen bij radio-actieve processen electronen uit de kern te voorschijn, dan moet men zich niet voorstellen, dat deze van te voren in de kern aanwezig waren. Verder heeft men waargenomen, dat een photon zich kan splitsen in een electron en een *positron*; dit laatste is een deeltje, dat dezelfde massa heeft als een electron, maar dat een positieve lading draagt.

Uit dit laatste blijkt reeds, dat het verschil tussen de photonen en de materiële deeltjes niet zo groot is, als het op het eerste gezicht wel zou lijken. Dit blijkt ook uit hun verdere eigenschappen. Wij zagen zoëven, dat de photonen op de een of andere wijze verbonden zijn met de lichtgolven. Men heeft nu gevonden, dat ook de materiële deeltjes verbonden zijn met zekere golven, de *materiegolven* van de Broglie en Schrödinger. Evenals dit met de lichtgolven het geval is, vertegenwoordigen de materiegolven zekere „krachtvelden". Dit leidt nu tot het algemene principe: Elke krachtswerking wordt overgebracht door zekere entiteiten, die zich al naar de omstandigheden als golven of als deeltjes gedragen.

Dit principe heeft nu een merkwaardige bevestiging gevonden in

de nieuwste resultaten. De *kernen* der atomen zijn zeer stabiele bouwsels; hun bestanddelen worden dus door zeer sterke krachten bij elkaar gehouden. Even buiten de kern merkt men van deze krachten niets; zij werken dus uitsluitend op zeer korte afstand. Hieruit volgt, dat deze krachten van geheel andere aard zijn dan de electromagnetische. Volgens het zo even genoemde principe moeten nu ook aan deze krachten zekere deeltjes zijn toegevoegd. De Japanse physicus Yukuwa berekende, dat deze deeltjes een massa moeten hebben, gelegen tussen die van een electron en een proton; men noemt ze daarom *mesonen*. Inderdaad heeft men dergelijke deeltjes gevonden in de cosmische stralen, die naar welbekend is, ons uit de wereldruimte bereiken. Of deze deeltjes dezelfde zijn als de mesonen die voor de kernkrachten verantwoordelijk zijn, is intussen nog niet met zekerheid te zeggen. Er schijnt een grote verscheidenheid van dergelijke deeltjes te bestaan, en de berekening der bijbehorende krachtswerkingen is zeer ingewikkeld.

Uit het voorafgaande is wel duidelijk, dat er een grote verscheidenheid van krachtswerkingen in de natuur bestaat. Dit stemt ons enigszins welwillend tegenover het standpunt der vitalisten, dat er in levende wezens nog geheel andere krachten werkzaam zijn. Indien wij met sommige schrijvers „psyche" en „levenskracht" indentificeren, kunnen wij deze krachten *psychische* krachten noemen. Volgens het zo even genoemde principe moeten nu ook aan deze krachten zekere deeltjes zijn toegevoegd. Ik zou deze – natuurlijk nog volkomen hypothetische – deeltjes *psychonen* willen noemen. In de levende organismen moeten dus deeltjes aanwezig zijn, die de physica nog niet kent. En dit doet op merkwaardige wijze denken aan de oude leer, dat wij, behalve ons gewone stoffelijke lichaam, nog een „fluïdiek" of „astraal" lichaam bezitten. Evenals de andere boven besproken deeltjes zouden ook de psychonen zich door de ruimte kunnen bewegen en dus zich buiten het lichaam kunnen manifesteren. Wij denken hier onwillekeurig aan het „magnetische fluïde", en aan „uittredingen". Ja, als de aanhangers der albezieling gelijk hebben, zouden psychische krachten, en dus ook psychonen, ook in de nietgeorganiseerde materie aanwezig kunnen zijn. Wij komen zo tot iets, dat sterk doet denken aan de bovengeschetste voorstelling van een astrale wereld. Het belangrijkste verschil is, dat de astrale wereld volgens onze gedachtengang sterk geconcentreerd zou zijn in de nabijheid der levende wezens. Ook zouden de psychonen niet dat permanente karakter hebben, dat bijvoorbeeld de theosophie aan de astrale atomen toeschrijft. En als het denken gepaard gaat met een werking der psychische krachten, ligt het voor de hand, dat de psychonen bij het – bewuste of onbewuste – denken gevormd

worden. Wij komen dus tot de boven reeds aangeduide opvatting, dat de astrale stof door het denken van de bewoners der astrale wereld geschapen en gevormd wordt.

Het zou verleidelijk zijn, dit alles in bijzonderheden uit te werken en te wijzen op de overeenstemmingen met de denkbeelden van denkers als Swedenborg, Fechner en anderen. Maar de tijd is hiervoor zeker nog niet gekomen. Het leek ons echter toch de moeite waard deze grondgedachten te formuleren.

ENIGE OPMERKINGEN NAAR AANLEIDING VAN MEVR. RUITENBERG'S ARTIKEL „DE LEVENSSTOF" [1])

Het verheugt mij, dat Mevr. Ruitenberg door mijn artikel „De Hadesreis" [2]) er toe werd gebracht haar opvattingen betreffende de z.g. „uittreding" op papier te zetten. Bovendien zijn wij hierdoor opnieuw in het bezit gekomen van een geval van „uittreding" of „projectie" tijdens de narcose. Zulke ervaringen kunnen ons slechts welkom zijn, want pas na het verzamelen van een zo omvangrijk mogelijk feitenmateriaal kunnen wij hopen ons inzicht in deze verschijnselen te verdiepen.

Hoezeer het artikel van Mevr. R. door mij ook op prijs wordt gesteld, ik kan niet ontkennen dat bij de lezing enige bezwaren bij mij oprezen.

Op de wijsgerige beschouwingen, die een belangrijk deel van Mevr. R.'s betoog in beslag nemen, wil ik in dit stukje niet ingaan, hoewel enkele bedenkingen in verband hiermede bij mij bovenkwamen. Ik zal mij dan ook in hoofdzaak tot het parapsychologische gedeelte bepalen.

Allereerst wil ik er op wijzen, dat Mevr. R. haar overtuiging, dat zij tijdens haar narcose in of met „iets stoffelijks" of „lichamelijks" buiten haar op de operatie-tafel uitgestrekt cellen-lichaam was getreden, baseert op een allesoverheersend gevoel van evidentie, dat door deze ervaring bij haar werd gewekt (blz. 219). Wat zij gedurende die momenten meende te ondervinden kwam haar zo vanzelfsprekend voor als een bewust zich ophouden buiten haar lichaam van vlees en bloed, dat iedere andere uitleg (b.v. een zinsbegoocheling, een met een droom te vergelijken toestand e.d.m.) Mevr. R. feitelijk absurd voorkomt.

In dit gevoelen staat zij niet alleen. Bij de meesten, die ons dergelijke „uittredingen" mededelen, treffen wij datzelfde overweldigende gevoel aan van evidentie, dat zij met hun waarnemende Ik, met hun eigenste Ik zich buiten hun grof-stoffelijk lichaam ophouden en in een werkelijk ander lichaam – dat zich evenwel in niets schijnt te onderscheiden van het gewone lichaam – op het cellenlijf, dat daar bewusteloos te neer ligt, neerblikken. Bij sommigen is die indruk zo sterk, dat zij na een dergelijke ervaring op slag zijn bekeerd tot het vaste geloof de dood te kunnen overleven en hun lichaam dan op dezelfde wijze te zullen verlaten als zij tijdens hun „uittreding" hebben medegemaakt. Ook Mevr. R. is zo onder de indruk gekomen van de schijnbare realiteit van hetgeen door haar werd beleefd, dat

1) Zie T.v.P., 1948, p. 219-235.
2) Zie T.v.P., 1948, p. 65-81.

de door haar opgestelde verklaringshypothese zich slechts wil baseren op materiële factoren, op „iets stoffelijks" dat het lichaam geheel of gedeeltelijk zou verlaten, daarin weer zou terugkeren enz.

En dit nu juist is de kern van het gehele probleem. De vraag is nl. – en dezelfde vraag stelde ik mij ook in mijn „Hadesreis" –: Zijn de hier bedoelde uittredingsverschijnselen als *zuiver subjectieve* ervaringen te beschouwen en *spiegelen* zij de waarnemer slechts een afscheiding voor tussen het waarnemende Ik en het gewone cellenlichaam van dat Ik, of ligt er inderdaad iets reëels, iets objectiefs ten grondslag aan dergelijke belevenissen?

Om dit probleem op te lossen kan het evidentie-gevoel, hoe belangrijk dit op zichzelf ook moge zijn, ons niet wezenlijk van dienst zijn. Er zijn immers ook bepaalde hallucinatorische processen op te sommen, waarbij het de waarnemer zonder meer evident is, dat het door hem waargenomene in alle opzichten reëel, objectief is, terwijl toch diezelfde waarneming na analysering door derden zich als een zuivere hallucinatie doet kennen. Waar ons dit bekend is, doen wij dan niet veel beter (althans voorlopig) *bepaalde* uittredingsverschijnselen (want ik houd het er voor, dat vele uiteenlopende soorten van phenomenen bestaan, die momenteel in de parapsychologie nog te vaak over één kam worden geschoren, zonder in feite bij elkaar te behoren) zo lang mogelijk als *subjectieve belevenissen* op te vatten en deze hypothese, zo ver zij maar gaan kan, op deze phenomenen toe te passen? Wij blijven dan zodoende op enigszins bekend terrein en behoeven dan niet een „stoffelijke psyche" te poneren, waardoor terstond allerlei moeilijkheden worden opgeworpen o.a. betreffende de aard en de eigenschappen van deze hypothetische „nog-nooit-eerder geziene stof", zoals Mevr. R. op blz. 220 deze geheimzinnige materie aanduidt. Het is dan niet nodig met allerlei X.-en te werken, die de aannemelijkheid van de gehele conceptie van het stoffelijk uittredende iets nu niet direct versterken. Tracht men daarentegen een bepaald genre van uittredingsverschijnselen te benaderen als een bijzondere soort droomtoestand of als anomalieën van de waarneming (want ook in waaktoestand komen waarnemingen voor van het eigen lichaam, in één geval trad dit vermogen zelfs erfelijk op [1])), dan blijven wij tenminste op voor ons

1) Mevr. Stone, wier dubbel bij herhaling door andere personen werd waargenomen (zie „Phantasms", dl. II, 85, noot 1) beschrijft de volgende belevenis, die zij als jong meisje had: „Toen ik ongeveer 9 of 10 jaar oud was ging ik te Dorchester op school en het was hier, dat ik mijn eerste eigenaardige ervaring had, die ik mij nog duidelijk kan herinneren. Ik bevond mij in een lokaal op de bovenste verdieping der school tezamen met enige andere meisjes tegenover onze onderwijzeres, Mej. Mary Lock. Plotseling bemerkte ik, dat ik naast de onderwijzeres stond en toen ik naar de klas keek tegenover mij, zag ik mijzelf heel duidelijk – een slank, bleek meisje in een witte jurk en met een schort voor. Ik ondervond een sterk verlangen om als het ware terug te keren, maar toen ik weer „in mijn lichaam was teruggekomen" scheen de daartoe aan-

meer bekende bodem staan. Een voorbeeld hoe een „uittreding", die veel gelijkenis laat zien met de narcose-„projecties", een duidelijk wekdroomachtig karakter kan vertonen en dan ook sterk het vermoeden wekt niets anders te zijn dan een bijzondere soort droom, geeft ons de ervaring van Mevr. v. d. Broek, uit Rijswijk, die mij op 6 Febr. 1937 het volgende schriftelijk mededeelde:

„Zoo juist lees ik in het Febr.-nummer van het „Toekomstig Leven" blz. 19 de aansporing van den Heer G. Zorab uittredingsverschijnselen, persoonlijk beleefd, mede te deelen. Onderstaand geval heb ik een drie jaar geleden reeds aan den Heer van Rossem medegedeeld; hij antwoordde mij zeer vriendelijk, dat het tot zijn spijt voor zijn werk over dit onderwerp te laat kwam, maar dat hij het zou bewaren. Mogelijk is het al eens ergens gebruikt; ik weet het niet. Als inleiding wil ik U het volgende mededeelen.

Als aankomend meisje woonde ik met mijn ouders in een dorpshuis met groote tuin. In dien tijd was het uittreden mij zeer vertrouwd, zoo vertrouwd, dat het in mijn herinnering wel iederen nacht kon zijn geweest. Ik ging dan, niet loopend, maar zwevend, de trap af, waarbij mijn linkerhand langs de leuning gleed, links om door de marmeren gang en door de gesloten tuindeur naar buiten in den tuin. Alleen het gaan was mij bewust, het terugkomen nooit. Ik weet niet hoe ik terugging. Wel behoud ik de herinnering aan het zweven door de kamers, slechts een weinig boven den grond, dit laatste waarschijnlijk tegen het ontwaken, want, wanneer ik wakker was en, nog wat doezelig opgestaan, was ik zeer boos, weer op mijn voeten te moeten loopen, en begeerde ik sterk het heerlijke zweven terug. Ik geef deze inleiding, die niets bijzonders bevat, alléén om te doen zien, dat een zekere aanleg aanwezig was, die mij gedurende mijn lange leven, ik ben nu 73, is bijgebleven en zich nu en dan op verschillende wijzen heeft geopenbaard – het uittreden altijd gepaard gaande met een gevoel van heerlijk te hebben geslapen en in dien toestand zeer gelukkig te zijn.

gewende poging, die bijna als een worsteling verliep, heftig en pijnlijk te zijn geweest. Ik was erg bang geworden en pas vele jaren later heb ik van mijn ervaring melding gemaakt."

Aan bovenstaande mededeling wordt nog door Gurney toegevoegd, dat Mevr. Stone's dochter precies dezelfde ervaring had gehad en spreekt daarbij het vermoeden uit, dat de dispositie voor dit soort van ervaringen erfelijk zou kunnen zijn.

Verder wil ik hier nog even vermelden, dat de uittredingsverschijnselen bij genarcotiseerden niet altoos zó optreden, dat het de waarnemer toeschijnt, dat hij buiten zijn lichaam is getreden, maar er schijnen zich ook gevallen voor te doen, dat de bedwelmde patiënt zijn „dubbel" waarneemt. Gurney vermeldt (Phantasms, dl. I, 555, noot 1) het geval van een arts, die onder chloroform bemerkt, dat zijn „dubbel" hem nadenkend stond aan te staren.

Het geval, dat ik U wil mededeelen, is het volgende. Ik werd op een nacht wakker met het bekende geluksgevoel en bevond tot mijn verbazing, dat ik niet in mijn bed lag, maar in liggende houding boven in de kamer zweefde -alsof ik aan het zwemmen was, maar zonder eenigen tegenstand te ontmoeten. Het scheen mij toe, dat boven mij een groote ruimte was. Ik maakte allerlei bewegingen en kon doen, wat ik wilde - wat ik als buitengewoon heerlijk aanvoelde. Toevallig naar beneden kijkende, zag ik plotseling mijzelf in bed liggen, onbeweeglijk, terwijl ik daarboven aan het zweven was.

Bezig zijnde deze vreemde situatie te overzien, hoorde ik op onmetelijken afstand een heel fijn geluid, als van een ver verwijderd klokje. „Dat geluid ken ik", dacht ik, maar kon het niet thuis brengen. Het naderde en werd gaandeweg sterker. Ik luisterde intens en plotseling wist ik: „het is de ontbijtbel" Meteen schoot ik naar beneden en met de beenen vooruitgestrekt in liggende houding door mijn achterhoofd naar binnen, terug in mijn lichaam en ontwaakte.

Dit naar binnengaan door mijn achterhoofd was een zoo scherp waargenomen sensatie, dat ik die na jaren nog duidelijk kan navoelen."

In de loop van een correspondentie, die ik met Mevr. v. d. B. heb gehad, deelde zij mij mede bovenstaande ervaring ongeveer op haar 50ste jaar te hebben gehad en dat haar „uittredingen" met haar puberteit in verband stonden. Zij hebben zich later niet meer herhaald.

Is de zo juist aangehaalde ervaring te beschouwen als een droom of als een „uittreding"? Ik voor mij zie daarin typische kenmerken van toestanden, die bij dromen plegen op te treden en die waarschijnlijk veroorzaakt werden door psychologische en physiologische factoren. Indien Mevr. R. inderdaad gelijk heeft met haar bewering, dat feitelijk bij alle passieve toestanden (dus ook bij de slaap, een passieve toestand bij uitnemendheid) zich „uittredingen" voordoen, d.w.z. „partiële afscheidingen van de levensstof" zoals Mevr. R. zich uitdrukt (blz. 224), dan zouden dus ook *alle* dromen met „uittredingen" in verband staan, ja, daarmede zijn gelijk te stellen, zodat Mevr. R. eigenlijk tegen mijn vermoeden, nl. dat bepaalde uittredingsverschijnselen als droomtoestanden zijn te beschouwen, weinig bezwaar kan koesteren. Wel wil ik in hetzelfde verband Mevr. R. terstond toegeven, dat wij van de slaap, de droom enz. feitelijk even weinig afweten als van hetgeen als een „uittreding" pleegt te worden aangeduid (blz. 228); en dat, wanneer ik beweer: „uittredingen zijn een bijzonder soort van dromen", dit ons hoogstens duidelijker en

meer vertrouwd in de oren klinkt dan wanneer Mevr. R. poneert: „uittredingen zijn partiële afscheidingen van de levensstof, die zich voor een deel buiten het cellenlichaam van de „uittreder" heeft begeven". Maar juist omdat wij meer vertrouwd zijn met de droomtoestand en ervaring bezitten van allerlei droom-processen, moeten wij eerst trachten zo veel mogelijk bepaalde vormen van „uittreding" bij deze categorie van verschijnselen onder te brengen en pogen ze aldus te „verklaren". Occam's scheermes: „*Entia non sunt multiplicanda praeter necessitatem*" geldt ook voor dit onderwerp, en Mevr. R.'s „levensstof" behoort ongetwijfeld tot die „*entia*", die pas dan aan bod komen, wanneer de mogelijkheden van de ons meer bekende verklaringshypothesen zijn uitgeput.

Een ander bezwaar, dat ik tegen Mevr. R.'s levensstof-hypothese koester, is dat zij mogelijk bepaalde verschijnselen b.v. bij de z.g. bilocatie vermag te verklaren. Want ook op deze phenomenen wenst Mevr. R. haar hypothese te zien toegepast. Ik doel hierbij op de zo merkwaardige tegenstrijdigheden, die wij vaak zien optreden bij paranormale verschijningen, en waarbij ogenschijnlijk (b.v. collectief waargenomen) materiële verschijningen gepaard gaan met phenomenen, die een uitgesproken hallucinatorisch karakter vertonen. Een voorbeeld hiervan is o.m. het dusgeheten „Noorse" geval, dat o.a. door Tenhaeff in extenso in zijn „Het Spiritisme" [1]) is opgenomen. Het betreft hier een waarneming waarbij verschillende personen tegelijkertijd de „dubbelganger" van een kantoorbediende „zien", die zich echter op het moment, dat hij „gezien" werd, in het kantoorvertrek van zijn chef ophield. Niet alleen werd de „dubbelganger" door drie personen „gezien", maar het schijnt, dat deze zelfde drie mannen ook hebben „gezien", dat de verschijning bij haar naar buiten treden de deur van het vertrek open en weer dicht had gedaan, hoewel het vaststaat dat op het ogenblik die bewuste deur gesloten was gebleven [2]). Wij weten dus met zekerheid, dat het zich openen en sluiten van de bureau-deur, gelijk door de waarnemers is opgemerkt, in werkelijkheid *niet* heeft plaats gehad en dat dus dient te worden aangenomen, dat de drie waarnemers van de dubbelgang een hallucinatie hebben ondergaan. Dit laatste wettigt de vraag, of de drie waarnemers, ondanks het feit dat ze alle drie hetzelfde hebben „gezien", ook niet bij het waarnemen van de verschijning aan een hallucinatie hebben geleden. Dat dus de collectief waargenomen dubbelganger niet een materieel iets is geweest, dat een deel der ruimte in beslag heeft genomen, doch dat alle drie een zinsbegoocheling van een bijzondere soort hebben ondergaan.

1) Dr W. H. C. Tenhaeff, Het Spiritisme. Leopold's U.M., den Haag, p. 117–120.

2) Een getuige, E.N., verklaart nadrukkelijk: „Ik zag dat de deur geopend en gesloten werd". Hetzelfde is ook impliciet op te maken uit de getuigenverklaringen van de twee andere waarnemers van de verschijning.

Hoe het ook zij, indien wij Mevr. R.'s levensstof-hypothese op dit geval zouden wensen toe te passen, dan zouden wij m.i. op één grote moeilijkheid stuiten. De waarneming van de verschijning zelf zou voor deze hypothese geen moeilijkheden opleveren. Wij zouden nl. eventueel kunnen veronderstellen, dat bij deze „uittreding" de „levensstof" zich zo had verdicht, dat zij in staat was de lichtstralen te absorberen of terug te kaatsen en aldus de verschijning zichtbaar deed worden; of wel zou kunnen worden aangenomen, dat de drie waarnemers toevallig alle drie „helderzienden" waren, die uit hoofde van dit vermogen de uit nog ijle „levensstof" gevormde dubbelganger konden opmerken. Maar de levensstof-hypothese laat ons echter geheel in de steek wanneer het gaat om het „open en dicht zien gaan" van de in werkelijkheid dichtgebleven deur te verklaren, dat zonder twijfel ook als een intrinsiek deel van dit geval moet worden beschouwd. Want volgens de levensstof-hypothese, op welke wijze ook toegepast, had die deur voor de waarnemers van de dubbelgang gewoon dicht moeten blijven en niet de schijn wekken, dat zij geopend werd om de verschijning door te laten en vervolgens weer door haar te worden gesloten. Hetzij dat de uittredende „levensstof" zo ijl bleef, dat zij slechts langs de helderziende weg zichtbaar werd, hetzij dat bedoelde materie zich zó verdichtte dat zij geschikt werd voor zintuigelijke waarneming, de hallucinatie van de open- en dichtgaande deur blijft voor Mevr. R.'s hypothese een onverklaarbaar verschijnsel. De „levensstof" immers had of dwars door de gesloten deur kunnen gaan, of *in concreto* de deur openen, gelijk een gematerialiseerde dubbelganger had betaamd. Maar het opwekken van een collectieve hallucinatie zou zeker niet op de weg hebben gelegen van de materiële „levensstof", die was uitgetreden om de dubbelganger te formeren.

Het Noorse geval staat niet alleen wat betreft het optreden van dergelijke hallucinaties in collectief verband. Verschillende gevallen van paranormale verschijningen (van levenden, stervenden en overledenen) zijn ons bekend, die dezelfde eigenaardigheden laten zien, en die een der grootste puzzles vormt in de parapsychologie. Een hypothese, zoals door Mevr. R. opgesteld en die het ambitieuze doel heeft zeer vele uiteenlopende paranormale verschijnselen in zich op te nemen, dient m.i. ook de bovenvermelde eigenaardigheden bij de paranormale verschijningen op te merken te kunnen dekken, wil zij ook maar enigszins effectief zijn.

Het komt mij voor, dat in dit opzicht Mevr. R.'s verklaringshypothese ener „levensstof" niet goed bruikbaar zal blijken.

De laatste opmerking geldt het navolgende. In mijn reeds meer aangehaald artikel „De Hadesreis" heb ik het vermoeden geopperd, dat de Hadesreiservaringen evenals bepaalde „uittredingsbelevenis-

sen" niet onmogelijk een wekdroomachtig karakter zouden bezitten en dat een mogelijke oorzaak voor deze verschijnselen zal moeten worden gezocht in een of ander physiologisch proces. Ik word nu in dit vermoeden – meer dan een bloot vermoeden was het niet – enigszins gesterkt door een mededeling, die ik onlangs in de „Revue Métapsychique" [1]) aantrof. Nadat de schrijver van het artikel in kwestie er op heeft gewezen, dat een verwonding van bepaalde gedeelten van de hersenen aanleiding kan geven tot het opwekken van hallucinaties, gaat hij aldus verder:

> „Martin Reichardt rapporteert een geval van een onhandige chirurg, die toen hij bij een vrouwelijke patiënt een punctie in het achterhoofd wilde verrichten bij ongeluk de naald in haar hersenstam deed doordringen. Een der psychologische gevolgen van deze onhandigheid was, dat „precies op het ogenblik dat zij de naald in haar hersenstam voelde doordringen, zij in een panorama-achtig visioen haar gehele leven voor zich zag voorbij trekken; nadat zij vervolgens zichzelf had aanschouwd (autoscopie van hallucinatoire aard) verloor zij gedurende enige ogenblikken het bewustzijn".

Wat het bovenstaande geval ons schijnt te leren is, dat een bepaalde prikkeling van een zeker deel van de hersenstam het verschijnsel van het „Levenspanorama" te voorschijn vermag te roepen, alsmede dat van de autoscopie. Bedoelde uitwerking bij een laesie of prikkeling van bepaalde delen van de hersenstam zou te vergelijken zijn met b.v. de prikkeling van de oogzenuw in het donker, die voor de patiënt immers ook een licht-sensatie oplevert, hoewel op het oog of op de zenuw geen physisch licht inwerkte.

Houden wij het zo juist opgemerkte in het oog, dan is het niet uitgesloten te achten, dat een of andere prikkeling van zekere gedeelten van de hersenstam typische hallucinaties ten gevolge heeft, zoals b.v. het z.g. levenspanorama, autoscopie en wellicht ook van de (subjectieve) uittredingsverschijnselen. Hier is vanzelfsprekend veel nog duister en men dient zich te hoeden voor voorbarige conclusies. Maar het geeft m.i. toch wel te denken, dat de „uittredingen" naar verhouding juist zo dikwijls tijdens een narcose voorkomen, als men weet dat chloroform, ether en dergelijke narcotica een hersenschorsslaap opwekken en daardoor een ontremming van de hersenstam te voorschijn roepen [2]). Een ontremming van de hersen-

1) R. Kherumian, Introduction à l'étude de la connaissance parapsychologique. Revue Métapsychique, 1948, p. 79. Bovenvermeld geval is geciteerd uit J. Lhermite, Les mécanismes du cerveau, Paris, p. 233.

2) Dr. L. J. Franke et L. J. Koopman, Le fonctionnement du cerveau humain, pendant les phénomènes métapsychiques. Revue Métapsychique, 1939, p. 42.

stam betekent een grotere activiteit van dit hersendeel, en het is mogelijk dat de verhoogde werking, die met een prikkeling is gelijk te stellen, een gunstige voedingsbodem vormt voor het ontstaan van hallucinaties, die een uittreden uit het lichaam voorspiegelen.

Slechts voortgezet onderzoek, waarbij de psycholoog, de psychiater en de parapsycholoog elkaar de hand reiken en men niet schroomt verschillende opgestelde werkhypothesen op hun merites te toetsen, zal misschien in de toekomst ons inzicht in de vele bij de „uittreding" opgeworpen vraagstukken kunnen verdiepen. Als één dier te toetsen werkhypothesen zou ik dan ook die door Mevr. R. opgesteld willen zien.

CASUÏSTIEK

Enkele paragnostische ervaringen in verband met de ramp van de PH–T.W.B. (Schiphol, 14 Nov. 1946). Onder dezen titel vermeldde ik op pag. 267 van den vijftienden jaargang van dit tijdschrift enkele ervaringen van mevr. E.M.M.-G. te Amsterdam welke (in aanmerking genomen het feit dat bij deze ramp geen familieleden, vrienden of bekenden van de familie M. betrokken waren) wel zeer het vermoeden wettigen dat mijn berichtgeefster in den avond van den 14den November 1946 een „voorgevoel" heeft gehad met betrekking tot het schokkende bericht, dat zij eenige uren later, bij het luisteren naar de nieuwsberichten, zou vernemen.

Bij gelegenheid van een lezing, welke ik op 19 Febr. 1948 voor de Volks-Universiteit te N. hield, maakte ik kennis met den heer D.W.L.M., directeur van een in deze gemeente gevestigd bankbedrijf, die, naar hij mij mededeelde, een groote belangstelling voor het parapsychologisch onderzoek vertoont. Genoemde heer M., die een broer bleek te zijn van den heer W.L.M., die als marconist bij de K.L.M. in dienst was en tot de slachtoffers van de ramp van de PH–T.W.B. behoorde, deelde mij een reeks opmerkelijke paragnostische ervaringen, welke verschillende personen uit zijn omgeving ten deel gevallen waren en met de ramp van het genoemde vliegtuig in verband stonden, mede. Waar hetgeen de heer M. mij mededeelde mij voldoende belangrijk voor opname in het Tijdschrift voor Parapsychologie leek, verzocht ik hem om een schriftelijk verslag.

Op 23 Febr. 1948 berichtte de heer M. mij als volgt:

„...Door lezing van de meeste Uwer werken heb ik een groote belangstelling in Uw vak gekregen en ben een kleine verzameling gaan aanleggen van (paragnostische) ervaringen van mijzelf en van mij bekende, betrouwbare personen. Aan deze verzameling ontleen ik het navolgende:

Op 14 Nov. 1946 kwam mijn jongste broer, W.L.M., te Schiphol om het leven als gevolg van het feit dat het K.L.M.-toestel, waarin hij zich als marconist bevond, neerstortte. Mijn broer was gehuwd met mevr. M.–de J., Parnassusweg 30^III^, Amsterdam en woonde naast een anderen broer, H.M., Parnassusweg 26^III^, die gehuwd is met mevr. M.–H.

1. In Juli 1946 vertelde mevr. M.–de J. aan mijn vrouw, dat zij na de geboorte van haar eerste kind in Leeuwarden een psychoscopist had gesproken, die haar zei: „Uw man zal verongelukken; als U nog een kind krijgt zal het een meisje zijn. Vooral van Uw zoontje zult U veel liefde ondervinden." Toen de ramp geschiedde, was zij juist in verwachting van haar tweede kind (bij de geboorte bleek het een

jongen te zijn). Het eerste kind blijkt een overmatig sterke binding aan zijn moeder te vertoonen.

2. Mej. M.L., zangeres, tot voor kort huisgenoote van de familie M.-H., vertelde twee weken voor de ramp plaats vond aan mevr. M.-H.: „Ik droomde dat ik in het donker een vliegtuig zag neerstorten. Ik zag een steekvlam. Alle inzittenden kwamen om. Ik zag ze opstaan en naar hun families gaan." (Het toestel kwam in het donker neer; men zag een steekvlam. Alle inzittenden, zes en twintig personen, kwamen om het leven.)

3. Mevr. M.-H. zei in het voorjaar 1946 tegen mevr. M.-de J.: „Reken er maar op dat je man geen dertig jaar oud wordt." Ze herinnerde zich stellig, dat ze zeven en twintig had „hooren" zeggen, maar rondde uit tactische overwegingen naar boven af. Ze is „mediamiek". (De weduwe herinnert zich dit gesprek. Haar man was in zijn zeven en twintigste jaar).

4. Mevr. M.-de J. droomde twee nachten voor de ramp, dat zij een vliegtuig brandend in de lucht zag en dat de passagiers door den gezagvoerder, in een zeildoek verpakt, door een luik naar buiten geschoven werden. Daarna ging zij (met haar zoontje, die haar zeer belemmerde, hetgeen erg vermoeiend was) zoeken in een landschap met veel sloten. Voor een groote sloot kon zij niet verder, wegens de aanwezigheid van het kind. Dit zoeken heeft grooten indruk op haar gemaakt. (Inderdaad heeft men in het polderland rondom Schiphol naar alle overblijfselen moeten zoeken; reeds meende men de overblijfselen van alle personen te hebben gevonden, toen eerst de stoffelijke resten van mijn broer werden gevonden. Dit vertelde mij de opzichter van het W.G. die ze mij toonde).

5. Op den avond van het ongeluk heeft mevr. M.-de J., na het eten voor haar man te hebben klaargemaakt, impulsief haar goede kleeren klaar gelegd, ten einde, „als straks de menschen van de K.L.M. haar zouden komen halen voor Croydon", te maken, dat zij dan „netjes bij haar man zou verschijnen".

6. Mijn broer zelf droomde den nacht voor de ramp, dat het mis ging. Hij zag, naar hij tegen zijn vrouw zeide, voor het eerst tegen de reis (den namiddag-dienst op Croydon) op. Voor hij vertrok las hij opzettelijk met zijn vrouw psalm 121, die voor hem groote waarde had.

7. Mijn vrouw droomde den nacht voor de ramp dat ik overleed. Zij was er zoo van onder den indruk, dat ze het mij pas den volgenden avond (vlak na de ramp maar op een tijdstip toen wij daar nog geen kennis van hadden gekregen) vertelde.

8. Ik kreeg op den avond van de ramp (die omstreeks 7 u. plaatsvond) een plotseling opkomende aanval van melancholie die ongeveer een half uur duurde.

9. Mijn broer J.F.M.M. te Batavia schreef 25 Nov. aan zijn ouders: „In den nacht van het ongeluk – 7 u. Amsterdam is hier zoowat 3 uur – droomde ik dat Pim weer bij ons kwam. Ik was nogal ongerust daarover. Ik zei tegen hem: Pim, het is nu toch nog niet de tijd om te komen. Daarop vervloeide de droom (?)." (Deze broer was meermalen door den overleden marconist bezocht, tijdens diens verblijf te Batavia."

(w.g.) D.W.L.M.

Verklaringen [1]).

Het bovenstaande wordt door mij, mevr. J.M.–de J., beaamd, in het bijzonder wat de punten 1 – 3 – 4 – 5 en 6 betreft.

(w.g.) J.M.–de J.

Het bovenstaande wordt door mij, mevr. M.M.–H. bevestigd, in het bijzonder wat de punten 2 en 3 aangaat.

(w.g.) M.M.–H.

Het bovenstaande wordt door mij, mevr. J.L.M.–H., bevestigd, in het bijzonder wat de punten 1 en 7 aangaat.

(w.g.) J.L.M.–H.

Het bovenstaande wordt door mij, J.F.M.M., bevestigd, in het bijzonder wat punt 9 aangaat, onder nadere mededeeling dat juist dit gevoel van onrust, na het ontwaken, sterk domineerde.

(w.g.) J.F.M.M.

Twee vermoedelijke gevallen van Dunne-effect met betrekking tot de ramp van de K.L.M.-constellation „Nijmegen" (20 Oct. 1948, Tarbolton, Schotland).

I. In den laten avond van den 20 Oct. 1948 verongelukte de K.L.M.-constellation „Nijmegen" (gezagvoerder Parmentier) waarbij alle inzittenden om het leven kwamen. Volgens de dagbladberichten zou het toestel, als gevolg van de mist, tegen een hoogspanningskabel (in de nabijheid van het vliegveld) gevlogen zijn, waarbij het voorstuk in brand geraakte.

Op 21 October 1948 schreef de heer J. W. de V., chef-redacteur van de Gazet van Limburg, te Maastricht, mij als volgt:

1) Deze verklaringen zijn, op mijn verzoek, later aan het rapport van den heer D.W.L.M. toegevoegd.

Waar oorspronkelijk de bevestigingen ontbraken zond ik den heer D.W.L.M., op 28 Febr. 1948, zijn rapport terug met verzoek de juistheid ervan door de daarbij betrokken personen, voor zoover mogelijk, te laten bevestigen.

Enkele maanden later zond hij mij zijn rapport terug thans voorzien van de hieronder vermelde verklaringen van de dames J.M.–de J., M.M.–H. en J.L.M.–H. en den heer J.F.M.M., bekrachtigd door hun handteekeningen.

Vanmorgen werd ik wakker en vertelde mijn vrouw het navolgende: Ik heb dezen nacht gedroomd, dat ik een K.L.M.-vliegtuig (constellation) brandend heb zien neerstorten. Ik bevond mij in een hotelletje, even buiten een plaats, die mij volkomen vreemd was. Ik keek uit het raam en zag het toestel brandend (voor de staart) vliegen. Het kwam omlaag en stortte links van een gebouw neer. Ik zag een groote grasvlakte. Het toestel stortte voor mij neer. Het was een stralende herfstdag.

Ik werd heden morgen kwart over acht wakker en heb dus geen radioberichten gehoord. Toen ik om negen uur op het bureau kwam, vernam ik dat de Nijmegen vannacht om half één in Schotland bij Prestwick verongelukt was. Ik ben om één uur naar bed gegaan. Naar mijn gevoel moet ik den droom niet lang nadat ik naar bed was gegaan, gehad hebben [1]). Ik droom practisch niet [2])..."

Op 24 October ontving ik (op mijn verzoek) de navolgende verklaring (onderteekend door mevr. A. de V.–H. en de heeren W.C. en L.B.):

„Donderdagmorgen, 21 October 1948, kwam onze chef-redacteur, de heer J. W. de V. op de redactie en hem werd medegedeeld dat de Nijmegen was verongelukt. De heer de V. was zeer verbaasd en vertelde den volgenden droom te hebben gehad.

In zijn droom bevond hij zich in een hotelletje en zag opeens in de lucht een K.L.M.-constellation, die in brand stond. Er kwamen vlammen uit de romp, voor de staart van het toestel. Het toestel maakte een groote zwenking naar links en viel brandend naast een gebouw of een gebouwtje (dat kon hij zich niet (nauwkeurig) herinneren. Slechts wist hij dat het ongeluk gebeurde in een laagvlakte met veel gras). In zijn droom had hij meteen de courant opgebeld, maar hij kon geen aansluiting krijgen, omdat de verbindingen verbroken waren. Uiteraard lachten wij, omdat wij het verhaal onwaarschijnlijk achtten. Om ons te bewijzen dat hij zijn droom inderdaad had gehad, belde de heer de V. zijn vrouw op en herhaalde hij nogmaals, wat hij ons had verteld. Zijn vrouw bevestigde het als volkomen juist en merkte lachend op: Ik zou maar niet vaker zulke droomen hebben, want dan gebeuren er meer vliegrampen. [3])

1) Op 23 Oct. schreef de heer de V. mij: „Na mijn droom werd ik niet wakker. Het beeld vervaagde en naar mijn gevoel heb ik toen nog geruimen tijd geslapen. Ik ben van oordeel dat de droom in het begin van mijn slaap plaatsvond".

Ik ben van meening dat deze bewering voor bestrijding vatbaar is en dat wij er goed aan zullen doen deze mededeeling voor kennisgeving aan te nemen.

2) Het komt mij voor dat de heer de V. hier beter had kunnen schrijven dat hij in den regel ontwaakt zonder herinnering aan hetgeen hij gedroomd heeft.

3) Deze opmerking herinnert ons aan de typische archaïsche neiging (waarvan wij in de verhandelingen over het z.g. tweede gezicht wel melding gemaakt vinden) om de zieners verantwoordelijk te stellen voor het in vervulling gaan van hun visioenen. Post hoc ergo propter hoc. Zie T.v.P., XV, pag. 83.

Met betrekking tot het hotelletje wist de heer de V. alleen te berichten, dat het zich nabij een groote stad bevond."

Waar de „droom" zich voordeed op een tijdstip, waarop de ramp zich reeds afgespeeld had, kan er geen sprake van zijn dat wij hier met een proscopisch nachtgezicht met betrekking tot de ramp zelve te doen hebben. Daarentegen acht ik het zeer waarschijnlijk (het beroep van den heer de V. in aanmerking genomen) dat wij hier te doen hebben met een droom naar aanleiding van het zoo schokkende nieuws dat hem dien morgen op zijn bureau ter oore zou komen en waarover hij in de verschillende dagbladen (welke hij, als dagbladredacteur, op zijn bureau onder de oogen zou krijgen) zou lezen (dus met een z.g. Dunne-effect).

Ik word gesterkt in deze opvatting door het feit, dat allerlei elementen van het verslag van de ramp, dat wij in de dagbladen hebben kunnen lezen, in den droom worden teruggevonden [1]). Dit feit alleen maakt het reeds onwaarschijnlijk dat wij hier met een „gewone" droom van een vallende vliegmachine te doen hebben welke (waar deze zich nu toevallig kort na de ramp voordeed) ten onrechte voor een voorspellenden droom werd aangezien [2]).

II. Op 29 Nov. 1948 schreef de heer M.L.K. te Groningen mij als volgt: „In den nacht van 18 op 19 October l.l. droomde mijn vrouw het navolgende:

„Ik zag een wit vliegtuig laag over mijn huis vliegen. Ik woonde blijkbaar weer in Engeland, want de omgeving was bebouwd met lage, typische Engelsche huisjes. Na het passeeren van mijn huis ging de machine in een linkerbocht. Ik hoorde den vlieger gas geven, onmiddellijk daarna volgas geven, alsof hij iets geraakt had. Daarna

1) Volgens de dagbladen stortte het vliegtuig (een constellation) brandend (de brand zou in hoofdzaak in het rompgedeelte gewoed hebben) in de nabijheid van een klein hotel neer.

In het Algemeen Dagblad van 22.10.1948 lezen wij dat het landschap in de buurt van Tarbolton (provincie Ayshire) Nederlandsch (Limburgsch) aandoet. Andere dagbladen maken melding van een grasveld waarop de overblijfselen van het verongelukte vliegtuig verspreid lagen.

Opmerkelijk is ook het feit dat de heer de V. droomde dat hij geen aansluiting kon krijgen aangezien de verbindingen verbroken waren. Wij lezen immers in de dagbladen dat als gevolg van het ongeluk de telefonische verbindingen verbroken waren.

Waar het ongeluk in den laten avond plaats vond dient de opmerking „het was een stralende herfstdag" als een afwijking (gelijk wij deze bij Dunne-effecten kunnen verwachten) gequalificeerd te worden.

Met betrekking tot de mededeeling dat de heer de V. zich er in zijn droom bewust van was dat het hotelletje zich in de nabijheid van een groote stad bevond, dient opgemerkt te worden dat de mogelijkheid bestaat dat wij hier met een toespeling op Glasgow te doen hebben.

2) Waar, gelijk de psychoanalyse ons leert, in onze dagen de vliegmachine een veelvuldig voorkomend droomsymbool is en men in de dagbladen bijna dagelijks berichten over ongelukken met vliegtuigen aantreft, dient men over het algemeen uiterst voorzichtig met vliegtuigdroomen te zijn. Bij herhaling is mij gebleken dat

werd het vliegtuig steil opgetrokken; toen een harde klap. Daarna niets meer."

Tot zoover de droom van mijn vrouw.

Ik was zelf 18 October op Schiphol geland na een reis naar Rio de Janeiro. Den nacht van 18 op 19 October bracht ik in Amsterdam door, nadat ik mijn vrouw, in Groningen, op de hoogte had gebracht van het feit dat ik te vermoeid was om naar huis te komen. 19 October kwam ik thuis.

In den ochtend van 21 October vertelde mijn vrouw mij (in bed), hetgeen zij in den nacht van 18 op 19 October had gedroomd. Een uur later vernamen wij het bericht van de ramp van Parmentier.

Opgemerkt zij nog het volgende: Van 1931 af vlieg ik als radiotelegrafist geregeld bij de K.L.M. Wij trouwden in 1934. Sindsdien heeft mijn vrouw veel gevlogen. Geheel 1936 woonden wij in Engeland, zoodat zij daar den huizenbouw goed kent. Over het algemeen verkeert zij in groote spanning als ik aan het vliegen ben (zooals vele vrouwen van vliegend personeel). In den nacht van 18 op 19 October wist zij echter dat ik „veilig en wel" in een hotel in Amsterdam was. Dit is al de vijfde maal dat iets wat zij droomde uitkwam..."

Ofschoon dit niet met zekerheid gezegd kan worden is het m.i. wel zeer waarschijnlijk te achten (te meer waar, volgens haar echtgenoot, mevr. K. te voren reeds eenige malen proscopische „droomen" heeft gehad en haar belangstelling (op grond van het beroep van haar man, dat haar, naar hij bericht, zoo vaak in spanning doet verkeeren) naar het luchtverkeer uitgaat) dat wij hier met een proscopischen „droom" met fragmentarische congruentie (Dunne-effect) te doen hebben. Als droomaanleiding moet hier vermoedelijk het radiobericht worden aangemerkt dat de heer en mevrouw K. in den

personen op een wetenschappelijk niet verantwoorde wijze verband legden tusschen een vliegtuigdroom en de een of andere vliegtuigramp. Zij zochten voor hun droom een parapsychologische verklaring (telepathie, proscopie) waar kennelijk slechts van een toevallige coïncidentie sprake kon zijn. En dit te meer waar de overeenstemming tusschen het droombeeld en het gebeuren (het vliegtuigongeluk) waarop zij hun droom betrokken slechts uiterst vaag was.

Dat ik bij den hier boven vermelden droom van den heer de V. geneigd ben van een proscopische droom (Dunne-effect) te spreken berust niet alleen op het feit, dat er een aantal punten van overeenstemming tusschen het droombeeld en de realiteit (krantenverslagen van het gebeurde) bestaan, maar zeer zeker mede op de mededeeling van den heer de V. dat hij „practisch niet droomt". Het feit dat hij, die bijna nooit ontwaakt met de herinnering aan een droom, in den morgen van den 21en October 1948 ontwaakte met de herinnering aan een droom, die eenige opmerkelijke elementen bevat van hetgeen hij kort daarna op zijn bureau te weten zou komen, maakt het onwaarschijnlijk (en dit te meer wanneer wij dezen droom bezien tegen den achtergrond van hetgeen het parapsychologisch onderzoek met betrekking tot de proscopie aan het licht heeft gebracht) dat wij hier met een toevallige coïncidentie te doen hebben. Wij zijn echter niet in staat om, gelijk bij de toepassing van de quantitatieve methode, de geringheid van de kans dat wij hier met een toevallige coïncidentie te doen hebben, nauwkeurig in een getal uit te drukken.

morgen van den 21sten October te hooren zouden krijgen en dat beiden ongetwijfeld nog dieper geschokt moet hebben dan hen, die niet rechtstreeks bij de luchtvaart betrokken zijn.

Zoo beschouwd draagt de voorspelling van mevr. K. (evenals die van den heer de V.) een persoonlijk karakter. Het is niet de ramp als zoodanig welke bij haar droomaanleiding is, maar het bericht dat zij t.z.t. persoonlijk (bij het luisteren naar de nieuwsberichten) uit den mond van den omroeper zal vernemen.

T.

Een spiritistisch contact? Het volgende geval werd mij medegedeeld door Mevr. S.–N., te den Haag, die het als een meisje van zeventien jaar in de boezem van haar eigen familie meemaakte (1932).

Mevr. S.–N., die van geboorte een Tjechische is, woonde in de jaren na de eerste wereldoorlog te Praag, waar haar grootvader o.m. burgemeester was van een stadswijk van de genoemde stad. Toen Mevr. S.–N. de zeventienjarige leeftijd had bereikt, kwam deze grootvader plotseling te overlijden. Bij het controleren van zijn nalatenschap kwam aan het licht, dat hij op een bepaalde bank te Praag een aanzienlijk bedrag had gedeponeerd. In verband met bedoeld deposito wendden de familieleden zich tot de bankdirectie met het verzoek het bedrag aan hen uit te keren. De directeur echter deelde de erfgenamen mede, dat de gedeponeerde som slechts kon worden uitbetaald, indien hem het paswoord zou worden genoemd, dat de grootvader van Mevr. S.–N. hem had opgegeven. Het schijnt, dat dergelijke overeenkomsten met bankinstellingen wel meer werden gemaakt, hetzij om bepaalde successie-rechten e.d.m. te ontduiken, hetzij om aan de eigenaar van het geld de mogelijkheid te verschaffen eventueel buiten de wettige erfgenamen om aan iemand anders een legaat te vermaken, zonder dat deze daardoor in allerlei moeilijkheden zou behoeven te komen. Het bedrag nl. werd uitbetaald aan de eerste de beste die het paswoord noemde en geen haan kraaide er verder naar.

Aan geen der familie-leden evenwel was het paswoord bekend en onverrichter zake keerden zij huiswaarts, daar de bank weigerde het bedrag uit te betalen.

Nu stond er op de hoek van de straat, waar het ouderlijk huis van Mevr. S.–N. zich bevond, een groentenstalletje, dat aan een vrouwtje toebehoorde, dat algemeen daar in de buurt als niet goed wijs bekend was. Zij deed aan „spiritisme", zag „geesten" en gedroeg zich vaak zó vreemd, dat een ieder overtuigd was dat „een van de vijf" bij haar op de loop moest zijn. Dit groentenvrouwtje kende de burgemeester wel; hij kocht wel eens wat aan haar stalletje en maakte daarbij steeds een praatje met de verkoopster. Enkele weken na het

overlijden van de grootvader van Mevr. S.–N. sprak de groentenverkoopster enige familieleden van Mevr. S.–N. aan en zeide, dwaas lachend: „Heer Burgemeester is bij mij geweest; hij maakte het goed; deed de groeten aan zijn kinderen." Grote hilariteit bij de familieleden van Mevr. S.–N., die zich kostelijk vermaakten met de woorden en mimiek van dit half-wijze vrouwtje.

Een week later kwam het groentenvrouwtje opnieuw bij de familie aanzetten en vertelde: „Heer Burgemeester is weer bij mij geweest en zeide: „Zeg mijn kinderen het woord is" – en ja toen kwam er zulk een moeilijk woord dat ik nog nooit had gehoord . . . aba . . . aha. . . albatros'"

Weer lachte men. Doch enkele dagen later begon bij een der erfgenamen, een oom van Mevr. S.–N., het vermoeden boven te komen, dat „albatros" wel eens het paswoord zou kunnen zijn, waarmede het deposito zou zijn vrij te maken. Deze oom begaf zich hierop naar de bank en deelde de bankdirecteur mede, dat vermoedelijk het woord „albatros" het gezochte paswoord was. Dit bleek inderdaad juist te zijn en zonder verdere moeilijkheden werd het door de grootvader in bewaring gegeven bedrag aan de familie uitbetaald.

Hoewel minstens één levend brein op aarde het paswoord kende en dus een eventuële telepathische overdracht niet geheel uitgesloten moet worden geacht, hel ik er toe over bij het hier behandelde geval eerder aan een spiritistische beïnvloeding te denken dan aan telepathie uitgaande van een levende.

Tot deze zienswijze word ik vooral gevoerd door de overweging, dat een volslagen buitenstaander (het groentenvrouwtje), die er geen flauw vermoeden van kon hebben gehad, dat er in de boezem van des burgemeesters familie een financieel probleem op een bepaalde wijze tot oplossing moest worden gebracht, plotseling in de kwestie werd ingeschakeld. Ik meen tenminste uit de woorden van Mevr. S.–N. te kunnen opmaken, dat de groentenverkoopster in ieder opzicht onkundig is gebleven van de erfeniskwestie, die de familie bezig hield in die dagen. Het eventueel spiritistisch contact nl. staat en valt met deze veronderstelling. Zodra de groentenvrouw ook maar iets hieromtrent te weten is gekomen, wordt de waarschijnlijkheid dat paragnosie (in animistische zin) in het spel is zo veel groter, dat de spiritistische hypothese weinig kans meer overhoudt om aan bod te komen.

De paragnosie, wil zij in een bepaalde richting effectief werkzaam zijn, moet (althans zover ons op dit ogenblik bekend) een „*stepping stone*", een soort loopbruggetje hebben om zich op een zeker doel te kunnen richten. Zij werkt maar niet zo maar in het wilde weg. Zij dient op weg te worden geholpen, hetzij door een voorwerp (inductor), hetzij door een vraag, probleem enz. Is de gehele situatie

mij door Mevr. S.-N. in alle details juist weergegeven, dan moeten wij aannemen dat die gerichtheid ten aanzien van de erfeniskwestie en wat er mede annex was niet aanwezig was, en dat de groentenvrouw a.h.w. van buitenaf werd aangezet een rol in deze zaak te spelen.

G. Z.

BOEKBESPREKING

Dr P. A. Dietz, Verschijningen en verschijnselen. Een studie over het physisch mediumschap. Ned. Uitgeversmaatschappij N.V., Leiden, 1948. Geb. f 8.50.

Tot op heden ontbrak in onze taal een critisch, algemeen oriënteerend werk over telekinetische en andere parergische verschijnselen. Dr Dietz heeft met het schrijven van dit boek in deze leemte voorzien. De voornaamste z.g. physische mediums waarvan wij in de parapsychologische literatuur melding gemaakt vinden (D. D. Home, Eusapia Palladino, de gebroeders W. en R. Schneider e.d.) passeeren in dit boek de revue, waarbij de over hen bestaande geschriften aan een critisch onderzoek worden onderworpen. Ook aan de z.g. directe stem, geestenfotografie en persoonlijke spookverschijnselen wordt in dit critische, maar geenszins negativistische boek aandacht geschonken.

Gelijk verwacht kon worden van een zoodanig werk van Dr Dietz kunnen wij ons slechts van ganscher harte verheugen over de verschijning van dit alleszins aanbevelenswaardige geschrift. Daarmede is echter niet gezegd dat wij het in alles met den schrijver eens zijn. Zoo betreuren wij het b.v. dat hij op pag. 177 e.v. volstaan heeft met over de vuurbestendigheid van D. D. Home te schrijven zonder er daarbij op te wijzen dat dit verschijnsel zich ook bij anderen heeft voorgedaan. Dit hoofdstuk zou veel aan waarde gewonnen hebben wanneer de schrijver dit aangevuld had met gedeelten uit zijn verhandeling „Over vuurbestendigheid van menschen en voorwerpen" (T.v.P., V, pag. 295) alsmede met een uittreksel uit de rapporten van H. Price en zijn medewerkers over de proeven met Kuda Bux [1]).

De schrijver heeft er goed aan gedaan den vinger te leggen op de wonde plek van het bedrog dat in zekere spiritistische kringen met betrekking tot de z.g. physische verschijnselen („directe stemmen", „geestenfotografie" e.d.) steeds zoo welig getierd heeft en waarvan ook in ons land in den loop der jaren velen het slachtoffer zijn geworden.

TENHAEFF

Whately Carington, Telepathie. Een overzicht van de feiten, een theorie en wat daaruit valt af te leiden. Vertaald door C. Houwaard. Met een voorwoord van Dr W. H. C. Tenhaeff. G. W. Breughel, Amsterdam, z.j. Geb. f 6.90.

Dit is de Nederlandsche vertaling van Carington's boek „Telepathy" (Londen, 1945), waarvan in den XIVen jrg. van dit tijdschrift

1) Zie H. Price: „Een parapsycholoog vertelt zijn ervaringen...", Ned. Vert., Utrecht, 1936, pag. 238 e.v.

(pag. 31) reeds een bespreking verscheen van de hand van den heer G. Zorab.

Wij kunnen ons er slechts oprecht over verheugen dat wij thans ook een Nederlandsche vertaling van dit om meer dan één reden zoo belangrijke werk bezitten en twijfelen er niet aan of deze vertaling zal in belangrijke mate bijdragen om bij velen het inzicht in het wezen der telepathie te verdiepen. Voor het overige verwijs ik naar mijn voorwoord, waarin ik ook enkele woorden van critiek op den inhoud van dit boek heb gemeend te moeten laten hooren.

TENHAEFF

Metapsychologie. Een poging tot objectieve bespreking van „bovennatuurlijke" verschijnselen, door Prof. Dr G. van Rijnberk. C. v. Swets en Zeitlinger, Amsterdam, 1948.

Dit boekje is een overdruk van een hoofdstuk van Deel VII van het door den schrijver geredigeerde „Nederlandsch Leerboek der Physiologie" (Amsterdam, 1947). Ofschoon wij het een alleszins verheugend feit mogen noemen dat in een leerboek der physiologie zooveel aandacht aan de parapsychologie wordt geschonken, omdat Prof. van Rijnberk (die jarenlang een zoo belangrijk aandeel heeft gehad in de opleiding van den Nederlandschen arts en ook als hoofdredacteur van het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde jarenlang zoo'n vooraanstaande plaats in de Nederlandsche medische wereld heeft ingenomen) terecht van meening is, dat de arts van heden eenige kennis van de parapsychologie behoort te bezitten, zoo moet mij nochtans van het hart dat de inhoud van dit hoofdstuk (deze brochure) mij teleur gesteld heeft. Van een (zij het ook nog zoo beknopte) systematische behandeling van onderscheidene parapsychologische verschijnselen met gebruikmaking van de nieuwste literatuur valt in dit boekje onvoldoende te bespeuren. Ook de literatuur-opgave is ten eenenmale onvoldoende en geeft mede blijk dat de schrijver in zijn „hoofdstuk" (brochure) vrijwel geen moderne parapsychologische literatuur verwerkt heeft. Geschriften als Rhine's „Extra-sensory perception after sixty years" (New York, 1940), Carington's „Telepathy" (Londen, 1945), Osty's „La connaissance supra-normale" (Parijs, 1925) (ik noem hier slechts enkele namen en titels) hadden in deze verhandeling toch genoemd en verwerkt behooren te worden [1]).

Op pag. 8 merkt de auteur op dat het merkwaardig is „dat de metapsychische verschijnselen behoorend tot een bepaalde groep welke in een bepaald tijdperk in het bijzonder tot uiting zijn gekomen, in dat tijdperk niet alleen bijzonder talrijk waren, doch tevens een

1) Zie in aansluiting aan het bovenstaande T.v.P., VII, pag. 123.

intensiteit bezaten als daarvoor en daarna niet bereikt". Prof. van Rijnberk raakt hier een onderwerp aan, waaraan tot dusverre in parapsychologische kringen nog weinig of geen aandacht is besteed, ofschoon men aan mag nemen, dat vrijwel elke onderzoeker op dit gebied (bij zijn literatuurstudie) met dit verschijnsel in aanraking is gekomen. Zoo heeft zich aan mij b.v. bij herhaling (wanneer ik in de geschriften van onderzoekers uit het mesmerische tijdperk „bladerde") de vraag opgedrongen, waaraan wij het toch moeten toeschrijven, dat gevallen van z.g. natuurlijk somnambulisme, die in onze dagen vrijwel niet meer worden opgemerkt, in hun dagen zich tamelijk veelvuldig hebben voorgedaan en hoe wij het feit hebben te verklaren, dat de „magnetiseurs" uit het begin en het midden van de vorige eeuw bij hun „magnetische somnambules" algemeen zekere verschijnselen vermochten te verwekken, waarvan men in onze dagen slechts bij uitzondering melding gemaakt vindt.

Volgens Prof. van Rijnberk zouden wij hier met een soortgelijk verschijnsel te doen hebben als dat hetwelk ons uit de pathologie bekend is („. . . gedurende de epidemieën hoopen de gevaarlijke gevallen (van zekere lichamelijke ziekten) zich op. Daarbuiten vindt men slechts enkele minder ernstige.")

TENHAEFF

HET WICHELROEDEVRAAGSTUK

DOOR DR W. H. C. TENHAEFF

I. BEKNOPT HISTORISCH OVERZICHT

Van Basilius Valentinus tot Barrett. In de tweede druk (1875) van zijn werk over „Deutsche Mythologie" wijst Jakob Grimm er op, dat men in Duitsland reeds lang voor het jaar 1000 het woord Wunsciligerta kende en daaronder verstond een Gerte (garde, roede), welke haar gelukkige bezitter in staat heette te stellen zich al datgene te verschaffen, dat hij zich wenste. In plaats van het woord wunsciligerta gebruikte men ook wel het woord Wickerrute (= roede waarmede men kon waarzeggen (het Neder-Saksische woord wicken betekent waarzeggen, voorspellen, „wichelen")). Ons woord wichelroede zou, volgens taalkundigen, uit dit woord wickerrute ontstaan zijn.

Sedert eeuwen kent men het beeld van de man die, gewapend met een gaffelvormige hazelroede, door de velden en over de bergpaden trekt met het doel (en in de overtuiging dat dit mogelijk is) met behulp van deze wichelroede onderaardse water- en/of ertsaderen te ontdekken. Volgens von Klinckowstroem, die een grondige studie van de geschiedenis van het wichelroedevraagstuk maakte, dateert de oudste, tot nu toe bekende, afbeelding van een wichelroede-loper uit het jaar 1420. Een der oudste werken waarin het gebruik van de wichelroede wordt behandeld is het „Bergbuch" van de alchemist („scheikundige") Basilius Valentinus, een Benedictijner monnik, die in de tweede helft der vijftiende eeuw in Duitsland van zich deed spreken. Volgens sommigen zou de auteur van dit „Bergbuch" niet Basilius Valentinus geweest zijn, doch een zekere Andreas de Solea, die omstreeks 1430 in Goslar zou hebben geleefd en het aldaar onder de titel „Eröffnete und blosgestellte Natur" geschreven zou hebben. Anderen zijn echter van mening dat deze Andreas de Solea een legendarische figuur is.

In het jaar 1556 verscheen te Basel het boek „De re metallica etc." van de hand van de arts Agricola (1494–1555) die, naar beweerd wordt, veel heeft bijgedragen tot de ontwikkeling van de mijnbouw en ook als alchemist van zich heeft doen spreken.

„Over de gegaffelde roede", aldus deze auteur, „zijn de mijnlieden het onderling in het geheel niet eens. Sommigen beweren, dat deze roede hun bij het vinden van aders van zeer veel nut is, anderen ontkennen dit echter. De wichelroede, met behulp waarvan de tovenaars naar ertsgangen zoeken..., kan weliswaar vorkvormig zijn, doch het doet er in de grond niets aan toe of zij recht, danwel anders gevormd is. Want het komt niet op de vorm der roede aan, doch

alleen op de bij haar gebruik gebezigde toverspreuken, welke ik mij echter niet herinneren kan noch wil... [1]). Als daarom rechtschapen mannen de toverspreuken versmaden, zo hangt nochtans het gemene volk aan (het gebruik van) de roede en maakt er volgens een oude gewoonte gebruik van bij het opsporen van aders. Dus behoort een mijn-man, die het, zoals hem betaamt, eerlijk en ernstig meent, de toverroede te versmaden, omdat hij weet, dat een gegaffeld stuk hout hem van geen nut kan zijn, en zich te houden aan de natuurlijke kentekenen van de ertsaders".

Wie de geschriften van de bekende arts en natuurfilosoof Theophrastus Bombastus van Hohenheim (Paracelsus) gelezen heeft weet, dat Agricola geenszins de enige zestiende-eeuwse auteur is geweest die zich geringschattend over het gebruik van de wichelroede heeft uitgelaten, maar dat ook hij (Paracelsus) weinig van dit gebruik verwachtte.

Een geheel andere mening bleek hier R. P. Bernhardus te zijn toegedaan, die in een in 1532 van zijn hand verschenen geschrift vertelt, dat hij met behulp van zijn wichelroede een verborgen schat ontdekte.

In de zeventiende eeuw werd van de wichelroede een tamelijk algemeen gebruik gemaakt. Bekend is dat de soldaten van Wallenstein zich veelvuldig van haar bedienden om door de bevolking begraven schatten op te sporen. In Frankrijk heeft in deze eeuw Martine de Bertereau (baronesse de Beau-Soleil) er veel toe bijgedragen de belangstelling voor ons vraagstuk te wekken. Bekend is haar open brief aan Richelieu, waarin zij aanbood Lodewijk XIII tot de rijkste (Christen-)vorst van de wereld te maken door wichelroede-lopers naar verborgen schatten te laten zoeken. Men ging echter op haar voorstel niet in.

In zijn in 1638 te Gouda verschenen „Philosophia Moysaica" deelt Robert Fludd een en ander mede over het gebruik van de wichelroede door Duitsers in de zilvermijnen van Wales, terwijl in 1645 te Amsterdam een boek verscheen van Petrus Molinaeus („Physicorum seu scientiae naturalis libri novum") waarin de schrijver opwekt tot het gebruik van de wichelroede.

In Engeland schonk de bekende natuurkundige Robert Boyle aandacht aan het wichelroede-vraagstuk en bepleitte een nader onderzoek (1661). Ook Joseph Glanvil, de bekende hofprediker van Karel II, blijkt zich daarvoor geïnteresseerd te hebben.

In 1696 [2]) verscheen te Amsterdam bij Adriaan Braekman („dans le bullstraat près du Dam") het merkwaardige boek „La physique occulte ou traité de la baguette divinatoire et de son utilité pour la découverte des sources d'eau, des minières, des trésors cachez, des

1) Hier weidt de schrijver uit over Egyptische tovenaars enz.
2) De eerste druk van dit werk schijnt in 1693 te zijn verschenen.

voleurs et des meurtriers, fugitifs, avec des principes qui expliquent les phénomènes les plus curieux de la nature" geschreven door „L. L. de Vallemont, Pr. D. en Th." [1]), dat algemeen als het hoofdwerk over de wichelroede uit die dagen wordt beschouwd en waarin de schrijver het gebruik van de wichelroede verdedigde tegen de aanvallen welke de Jezuïtenpater Lebrun („Lettres qui découvrent l'illusion des philosophes sur la baguette et qui détruisent leurs systèmes" (Parijs, 1693)) daarop gedaan had.

In dit boek treffen wij de vermaarde geschiedenis van de boer Jacques Aymar („Histoire surprenante d'un paysan qui, guidé par la baguette divinatoire, a poursuivi un meurtrier pendant plus de 45 lieues [2]) et plus de 30 lieues sur mer" aan, welke ik reeds op pag. 90 van de XIVde jaargang van dit tijdschrift vermeldde, en die de Vallemont zeer waarschijnlijk ontleend heeft aan de „Histoire merveilleuse d'un maçon qui, conduit par la baguette divinatoire, a suivi un meurtrier pendant 45 heures sur la terre et plus de 30 heures sur l'eau", een geschrift dat omstreeks 1692 van de hand van Mons. de Vagny (magistraat van Lyon) verschenen is.

Dank zij de Vallemont's werk, waarvan in 1694 een Duitse vertaling verscheen van de hand van Matthes Wille, werd het geval Aymar tot ver over de Franse grenzen bekend.

„Der heimliche Naturkündiger oder Beschreibung der Wünschelruthe" (zo luidde de titel van de in 1694 te Neurenberg verschenen Duitse vertaling van de Vallemont's werk) trok de aandacht van Johann Gottfried Zeidler, een te Halle wonende geleerde. Zeidler was in 1655 in Feinstädt geboren en twintig jaren lang predikant in zijn geboorteplaats geweest. Daarna legde hij zijn ambt neer en ging te Halle wonen. Onder zijn vrienden nam de bekende rechtsgeleerde Christian Thomasius (1655–1728) een voorname plaats in.

In 1700 verscheen te Halle Zeidler's werk „Pantomysterium oder das Neue vom Jahre in der Wünschelruthe, als einem allgemeinen Werckzeuge menschlicher verborgener Wissenschaft. Samt Wiederlegung des dabey gehegten Aberglaubens. Der frantzösischen Physica Occulta entgegen gesetzet".

De aantrekkelijkheid van Zeidler's werk is ongetwijfeld voor een deel gelegen in het feit, dat hij zelf wichelroede-loper was [3]) en een

1) „Pr. D. en Th." wil naar alle waarschijnlijkheid zeggen: „Prêtre, Docteur en Théologie".

2) Onder een „lieue" hebben wij te verstaan een oude mijl (4.444 m.). Een lieue was dus een klein uur gaans.

3) In zijn voorrede wijst Zeidler er op dat hij een opmerkelijk droomleven bezat. Eens verscheen hem (in de droom) de beroemde Humanist Emanuel Chrysoloras, die hem een Grieks distichon dicteerde. Na het ontwaken herinnerde hij zich dit gedicht en schreef het op. Zeidler zocht dit feit niet spiritisch te verklaren, doch zocht er (hetgeen wij thans zouden noemen) een animistische verklaring voor. Zie P. A. Dietz: „Mensch en droom", Leiden, 1935, pag. 201 e.v.

aantal opmerkelijke proeven met zichzelf heeft genomen, waarvan hij in zijn genoemd werk gewag maakt. Reeds lang voordat hij met de wichelroede bekend geraakte, had hij (naar hij beweert) opgemerkt, dat roeden en staven in zijn handen begonnen te bewegen.

„Ik heb", zo schrijft hij in zijn „Pantomysterium", „mij er vroeger wel vaak over verwonderd, dat wanneer ik een buigzame tak (van onverschillig welk hout) kromde, deze zich soms met kracht naar beneden boog of zich opwaarts, in de richting van mijn gezicht, verhief. Ofschoon ik bij herhaling met kracht deze bewegingen trachtte te verhinderen, baatte mij dit niets; het hout moest en zou zijn zin doen. En mijn handen waren toch sterker dan het hout. Hield ik het hout te stevig vast, en was het daarbij jong en zacht, dan brak het in stukken, ofschoon ik er verder niets aan deed. Ook gebeurde het wel dat het zich uit de vorm draaide als een rijsje, waarmede men takkenbossen bindt".

Zeidler schreef deze bewegingen toe aan de „anima sensitiva" van het hout. Later ervoer hij echter dat ook metalen voorwerpen soms ook op gelijke wijze in zijn handen braken.

„Hoe vaak zijn bij mij vroeger ijzeren en messingen kaarsensnuiters gebroken, ongeacht of ik deze slechts boven een zilveren schoengesp aan mijn voet, danwel boven een kandelaar, een brief enz. hield. Waarom zouden deze voorwerpen nu niet boven een bron kunnen breken...? Het is beter de roeden te breken dan zich de huid van de handen af te laten schaven, zoals mij zo vaak is overkomen; ik had dan blaren aan mijn handen... Dat ik onwetend wichelroeden in de handen had gehad kon ik niet eens dromen. Ik zocht naar de ezel en reed daarop".

Ondanks deze ervaringen was Zeidler voor het jaar 1694 (het jaar waarin hij, zoals wij zagen, kennis maakte met de Vallemont's werk) niet geneigd veel geloof te hechten aan hetgeen Wille[1]) e.a. met betrekking tot de wichelroede beweerden. Eerst nadat hij de „Physique occulte" (Duitse vertaling) gelezen had, veranderde zijn houding tegenover het wichelroede-vraagstuk.

„Ik las de „Physique occulte" en wel met grote belangstelling, ofschoon ik er wel een en ander in vond dat ik niet zonder voorbehoud accepteerde. Intussen zocht ik contact met bergliedén en ontving van een beroemde roedeloper (H. Joachim Thürmern) inlichtingen, hoe ik de roede moest hanteren, terwijl

1) Matthes Wille: „Von der Wünschelruthe", Jena 1686.

hij mij bovendien uit beleefdheid een paar van deze dingen, die ik te voren nooit gezien had, ten geschenke gaf. De roede sloeg bij mij, evenals bij hem, aan op een plaats, waar een schat verborgen zou liggen. Ik was zeer ingenomen met het bezit van deze roeden en zond haar, zorgvuldig ingepakt, naar huis, daar ik (in die dagen nog) in de mening verkeerde, dat ik niet gemakkelijk andere zou kunnen krijgen, indien zij verloren mochten geraken of breken.

Niet zodra was ik thuis, of ik wilde mijn kunst proberen. De roede sloeg in mijn huis op nagenoeg alle plaatsen aan. Ik doorkruiste alles... had daarbij echter niet de bedoeling om het een of ander te zoeken, doch liet de roede haar gang gaan. Ik wilde slechts zien wat zij deed. Daarbij merkte ik op, dat zij zich nu eens zachtjes en zwak (terwijl ik haar in mijn handen hield) in nederwaartse richting bewoog, danweer met grote kracht en heel vlug naar beneden bewoog, om vervolgens wederom horizontaal te komen te staan[1]). Dit gaf mij aanleiding te menen dat er nueens een klein geldstuk of een spijker verborgen lag, danweer iets van grotere omvang..."

Voortgezet onderzoek leidde Zeidler tot de erkenning, dat deze mening niet juist was. Proeven met door hemzelf gesneden roeden leidden hem tot het inzicht, dat bij hem de roede niet alleen op metaal, maar ook op vuur, water, verschillende soorten van gewassen, voetsporen enz. aansloeg.

„Intussen nam een ieder in mijn huis proeven met de wichelroede. Wij waren toen met z'n twaalven. Zij sloeg bij allen op drie na aan. Wij waren van verschillend geslacht, leeftijd en gestel. Ja, zij bewoog ook bij mijn zoontje van vier jaar. En mijn oudste zoon, die toen dertien jaar oud was, liet de roede op zijn kleine broer uitslaan, en toen de kleine uit de kamer in de tuin was gelopen, zocht hij hem met de roede. Zij sloeg op al zijn voetstappen uit (zowel in het huis als in de tuin) en zo vond hij hem eindelijk (dank zij de roede) achter in de tuin, zittende onder een sjees. Ik wilde het eerst niet geloven en eerst na vele proeven kwam ik tot de erkenning van het feit, dat ik en mijn zoon ook mensen (niet uitsluitend moordenaars) konden vinden, evengoed als Jacques Aymar. Ik liet mijn zoon onderscheidene malen in het kreupelbos, in het woud, rechts en links van de weg, binnen dringen, precies zoals hij dat verkoos, en bleef een groot stuk achter, opdat ik niet zou kunnen zien, waar hij binnen ging, vervolgde hem echter daarna met de roede tot

1) De roede maakte dus een halfcirkelvormige beweging.

meer dan duizend schreden in het kreupelhout. De roede voerde mij door dik en dun langs allerlei kronkelwegen tot ik ten slotte er aan begon te twijfelen of ik mijn doel wel zou bereiken, tot ik opeens, eindelijk, mijn zoon ontdekte, die toen bekende, dat hij met opzet zulke kronkelwegen had gemaakt, in de mening, dat ik hem daardoor niet zou kunnen vinden.

Een andere maal zocht ik hem in een naburige stad, toen hij van mij weggegaan was en wat lang wegbleef. Ik liep de straten door en vond uit, dat hij door een groot huis door de tuin naar het gerechtsgebouw was gegaan en mij daar gezocht had, zoals de mensen mij vertelden. Ik ging daarop weer de straat op, de roede liet mij een dwarsstraatje in slaan en ziet, op een afstand van tien schreden, liep mijn zoon, vlak bij een oude toren en kwam mij tegemoet. Ik zeide nu met Archimedes eureka en verbeeldde mij met Jacques Aymar het alterum tantum te bezitten".

Daar nu – zoals de ervaring Zeidler geleerd had – de roede op alle mogelijke dingen uitsloeg, als hij zijn gedachten niet op een bepaald voorwerp geconcentreerd had, terwijl zij in de beide, laatstgenoemde gevallen slechts op de voetsporen scheen te reageren, kwam hij tot de erkenning „dat het aan mijn intentie lag... En dat was het andere eureka, dat 's mensen gedachten en intentie maken, dat de roede niet op allerlei dingen door elkaar mag uitslaan, doch slechts op datgene, wat men zoekt of wenst te weten".

In de tweede helft der achttiende eeuw trekt het wichelroede-vraagstuk opnieuw de aandacht in Frankrijk. Ditmaal was het Dr Thouvenel die hier de oorzaak van was, doordat hij de roedeloper Bléton door de beroemde astronoom Lalande (1732–1807) liet onderzoeken.

De roedeloper Bléton werd omstreeks 1745 te Bouvantes in de Dauphiné geboren. Hij was de zoon van een arme boer en werd herdersjongen. Het toeval schijnt tot de ontdekking van Bléton's eigenaardig vermogen geleid te hebben. Men vertelt nl. dat Bléton, toen hij zeven jaar oud was, op zekere dag een paar arbeiders hun middagmaal ging brengen. Bij deze gelegenheid zette hij zich op een steen, waarna hij plotseling door koorts of door een flauwte werd overvallen. Toen de arbeiders hem echter opnamen en wegdroegen, verdwenen deze verschijnselen om echter telkens, wanneer hij weer in de nabijheid van deze steen kwam, opnieuw terug te keren. Men stelde de prior van het Kartuizer klooster van een en ander in kennis. Deze gaf het verlangen te kennen, zelf te onderzoeken. Toen hij nu bij de

> knaap dezelfde verschijnselen waarnam, die de arbeiders bij hem zegden te hebben waargenomen, liet hij de grond onder de steen weggraven, waarbij men een waterbron ontdekte.
>
> Daar men in die dagen, zoals uit het voorgaande gebleken moge zijn, reeds een en ander met betrekking tot het wichelroedevraagstuk afwist, vermoedde men dadelijk dat de kleine Bléton een roedeloper was, een „tourneur"[1] of „sourcier". Men nam enige proeven met de knaap, waarbij bleek, dat dit vermoeden juist was. Bij gelegenheid van deze proeven gaf men hem een roede in de hand.
>
> Maar al maakte Bléton nu ook in het vervolg gebruik van de traditionele roede, hem schijnt nochtans het eigenaardig fysiologisch effect, dat onderaardse bronnen op hem schenen uit te oefenen, en dat tot zijn ontdekking als „sourcier" leidde, zijn gehele leven lang te zijn bijgebleven. Een soort van stuipachtige kramp greep hem boven wateraders aan. Dit is zo herhaaldelijk door verschillende betrouwbare getuigen, onafhankelijk van elkaar, bij hem waargenomen, dat de echtheid hiervan moeilijk betwijfeld kan worden. Bléton's gevoeligheid scheen voorts te variëren. Droog weder en een nuchtere maag schenen haar te bevorderen. Tijdens een ziekte verdween zij geheel om eerst drie maanden na zijn herstel volledig terug te keren.

Behalve met Bléton heeft Thouvenel (die inspecteur van de minerale wateren in Frankrijk was) ook met andere roedelopers geëxperimenteerd. Van deze verkreeg Pennet zeker de grootste vermaardheid. Door een groot aantal proefnemingen met deze „minerograaf" had Thouvenel zich er van overtuigd, dat Pennet de gave bezat onderaardse wateraderen, steenkool-, zout- en ertslagen door middel van een eigenaardig „gevoel" te ontdekken, terwijl hij ook in staat bleek te zijn met de wichelroede te werken.

Omstreeks 1792 begaf Thouvenel zich met Pennet naar Milaan, met het oogmerk hem door de daar wonende mineraloog Carlo Amoretti (1741–1816) te laten onderzoeken en bij deze vermaarde mineraloog belangstelling voor het wichelroedevraagstuk te wekken.

Tot dusverre had Amoretti steeds een groot vraagteken geplaatst achter alles, wat hij met betrekking tot de wichelroede en daaraan verwante verschijnselen had gehoord en gelezen. Thouvenel en Pennet overtuigden hem echter van de realiteit dezer verschijnselen en

1) Vele Franse wichelroedelopers bedienen zich (in plaats van de gaffelvormige roede) van een stafvormige roede, welke tussen de beide wijsvingers (ook wel tussen de palmen der beide handen) wordt gehouden. Komt de roedeloper boven een bron, dan begint de roede om haar lengteas te draaien. Men noemt dergelijke „sourciers" wel „tourneurs".

brachten hem er toe zelf te gaan experimenteren, waarbij hij bij vier honderd personen (en ook bij zichzelf) de bewuste „gave" ontdekte. Op zijn beurt wist Amoretti de in Zwitserland wonende arts Ebel te bewegen het wichelroedevraagstuk in studie te nemen, die al heel spoedig een honderdvijftigtal roedelopers ontdekte, die hij „mediums" noemde.

Amoretti heeft de resultaten van zijn uitvoerige onderzoekingen neergelegd in zijn werk „Della rabdomanzia", dat in 1808 te Milaan verscheen [1]) en dat door Kieser („Archiv für tierischen Magnetismus", Bd. IV, Heft II) zeer geroemd wordt.

Amoretti noemt de kunst van het vinden van onderaardse water- en ertsaderen „Electrometrie". Dit op grond van het feit, dat hij punten van overeenkomst zag tussen de electrische en galvanische verschijnselen enerzijds en die der wichelroede anderzijds. De wichelroedelopers noemt hij „Electrometers". Volgens hem zijn twintig procent der mensen „electrometers". Reeds Kieser heeft er op gewezen dat deze namen verre van gelukkig gekozen zijn.

Amoretti verdeelt de stoffen in *indifferente substanties* (waartoe, volgens hem, o.m. droog hout, marmer, vele gesteenten en aardsoorten, alsmede stilstaand water behoren) en *electromotoren* (hiertoe rekent hij o.m. metalen, harsen, zouten, enige aard- en steensoorten, levende planten en dieren, alsmede stromend water). De electromotoren verdeelt Amoretti op hun beurt in positieve (+) en negatieve (—). Van de positieve electromotoren zegt hij, dat zij een soort van fluïdum aan het menselijk lichaam toevoeren. De negatieve electromotoren daarentegen zouden een (soort van) fluïdum aan het lichaam onttrekken.

Om uit te maken of wij met een positieve, danwel met een negatieve electromotor te doen hebben moet, volgens Amoretti, een electrometer beide wijsvingers (of beide handen) gestrekt naast elkaar houden. Zij worden dan naar elkaar toe bewogen als hij zijn voet op een negatieve electromotor zet. Plaatst hij daarentegen zijn voet op een positieve electromotor dan stoten zij elkaar af.

Het kan m.i. aan geen twijfel onderhevig zijn of Amoretti heeft bij het nemen van deze proeven geen rekening gehouden met de macht der (auto- en hetero-) suggestie en het bevreemdt ons derhalve niet dat zijn lijst van positieve en negatieve electromotoren het stempel der willekeur draagt. Het lijkt mij derhalve van geen belang hier verder uit te weiden over hetgeen hij

1) In 1809 verscheen te Berlijn een Duitse vertaling van dit werk („Physicalische und historische Untersuchungen über die Rhabdomantie oder animalische Electrometrie").

voorts beweert met betrekking tot de door hem onderscheiden electromotoren [1]).

De voor electromotorische invloeden ontvankelijke individuen (electrometers) worden door Amoretti in twee groepen ondergebracht. Tot de eerste groep rekent hij die electrometers, bij wie slechts de electrometrische instrumenten (wichelroeden) uitslaan, wanneer zij zich boven bronnen, ertslagen enz. bevinden. In den regel vertonen zij daarbij echter een versnelling (vertraging) van de polsslag en een (met behulp van een thermometer waarneembare) verhoging van hun lichaamstemperatuur. In de tweede groep brengt hij die electrometers onder, die daarenboven allerlei andere lichamelijke verschijnselen bij zichzelf constateren.

In het zesde hoofdstuk van zijn boek behandelt Amoretti de subjectieve gevoelens der leden van de tweede groep uitvoerig, na er op gewezen te hebben, dat bij alle electrometers veranderingen in de polsslag worden waargenomen, wanneer zij zich boven electromotoren bevinden (versnelling bij positieve electromotoren; vertraging bij negatieve electromotoren).

Het merendeel der electrometers (behorende tot de tweede groep) klaagt, volgens Amoretti, over een gevoel van koude, wanneer zij zich boven positieve electromoren bevinden en over een gevoel van warmte, wanneer hun roede boven negatieve electromotoren uitslaat. Pennet, met wien Amoretti in Milaan en in de Alpen experimenteerde, verklaarde steeds dat hij een bittere smaak in de mond kreeg, wanneer hij zich boven steenkoollagen bevond. Vincenzo Anfossi, met wien Amoretti tien jaar lang proeven nam, zeide dat warme zwavelbronnen bij hem een gevoel van warmte aan de benen veroorzaakten, alsmede een zure smaak in de mond deden krijgen, die hem aan rotte citroenen deed denken. De abbé Calamini uit Piacenza, die hoogleraar in de natuurkunde was, nam bij bepaalde stoffen een gevoel waar, als steeg een vloeistof in zijn benen omhoog. Zij verplaatste zich in de richting van zijn armen, stroomde hierdoor heen naar zijn handen, waarna de roede, die hij met beide handen vasthield, zich begon te bewegen. De abbé Orioli kreeg, wanneer hij zich boven onderaardse ertsaderen bevond, bij herhaling onverwachts maagsamentrekkingen, alsmede een gevoel van duizeligheid. De abbé Cavani kreeg bij dergelijke gelegenheden een gevoel, als liepen er bij hem mieren over de voeten. Agniola Rosetti uit Parma kreeg, wanneer zij zich boven wateraderen bevond, inwendige rommelingen, die niet alleen door haarzelf, maar ook door personen die naast haar stonden gehoord konden

1) Zie K. Kiesewetter: „Geschichte des Neueren Okkultismus", I, pag. 523 e.v.

worden. Een groot aantal zijner proefpersonen beweerde schokken te krijgen wanneer zij zich boven onderaardse gangen bevonden [1]).

Van deze subjectieve gevoelens zijner electrometers maakte Amoretti gebruik bij het schatten van diepten.

Onder hen, die zich in de eerste helft der negentiende eeuw met het wichelroedevraagstuk hebben beziggehouden, nemen Heinrich Zschokke, Hufeland, Kieser, von Görres, Kerner, von Reichenbach, Carus en Chevreul een min of meer belangrijke plaats in. Eerstgenoemde, die een vooraanstaande plaats in het Zwitserse politieke leven heeft ingenomen, schreef in de „Ueberlieferungen zur Geschichte unserer Zeit" [2]) de „Geschichte der Rhabdomantin Katharina Beutler". Carus (de laatste, maar tevens de grootste psycholoog der Romantiek) kwam in zijn verhandeling „Ueber Lebensmagnetismus und über die magischen Wirkungen überhaupt" (1857) tot de erkenning, dat het zeer waarschijnlijk te achten is, dat er mensen zijn, die een zeer bijzondere gevoeligheid voor metalen en wateraderen vertonen.

William Barrett's baanbrekend onderzoek. In het jaar 1882 kwam het onderwerp wichelroedelopen ter sprake in de eerste vergaderingen van de Society for Psychical Research, en reeds in 1884 werd door de heer Pease een verslag uitgebracht naar aanleiding van de door de heer Jenkins verzamelde feiten, waarin men tot eenzelfde conclusie kwam als ruim dertig jaren te voren de fysioloog Dr Mayo [3]), dat het wichelroedeprobleem de aandacht van ernstige onderzoekers verdient en dat de beweringen der roedelopers *niet* geheel en al naar het rijk der fabelen verwezen mochten worden.

Een belangrijk jaar voor het wichelroedevraagstuk is het jaar 1897, toen door William Barrett, hoogleraar in de natuurkunde („Royal College of Science for Ireland"), een zeer uitvoerig verslag werd uitgebracht als resultaat van een uitgebreid onderzoek, door hem ingesteld, naar de praktijken en praestaties van roedelopers in Groot-Brittannië en Ierland.

In totaal zijn door hem 152 gevallen beschreven, alle in Groot

1) Dat Goethe met de „subjectieve gewaarwordingen" van een aantal roedelopers bekend moet zijn geweest blijkt ons uit het tweede deel van zijn „Faust", eerste acte. Wij lezen daar het volgende:

Mir liegt's im Fusz wie Bleigewicht,
Mir krampft's im Arme, das ist Gicht.
Mir krabbelt's an der groszen Zeh',
Mir thut der ganze Rücken weh.
Nach solchen Zeichen wäre hier,
Das allerreichste Schatzrevier.

2) Tweede jaargang, Aarau, 1818.

3) H. Mayo: „On the thruths contained in popular superstitions, with an account of mesmerism", Edinburgh en Londen, tweede druk, 1851.

Brittannië en Ierland geconstateerd. Zij betreffen het opsporen van onderaardse bronnen door z.g. dowsers (zo noemt men in Engeland de roedelopers). In 140 van deze 152 gevallen werden positieve resultaten verkregen. Van de 40 door hem geobserveerde roedelopers waren er 35 beroeps-roedelopers. Het merendeel van deze 40 „dowsers" maakte gebruik van de klassieke hazelaarsroede. Een klein gedeelte werd gevormd door „dowsers" zonder roede [1]). Deze liepen met uitgestrekte handen, waarvan de palmen naar beneden gekeerd waren, over de terreinen; wanneer zij ergens een eigenaardig trekkend gevoel in de armspieren bespeurden, besloten zij daaruit tot de aanwezigheid van water.

Barrett is, op grond van zijn onderzoek, tot de overtuiging gekomen, dat er inderdaad personen zijn die met behulp van een wichelroede bronnen vermogen te ontdekken (althans een bijzondere „gevoeligheid" voor water blijken te bezitten).

Een der merkwaardigste voorbeelden van een „dowser" uit dien tijd is zeker wel John Mullins, een man die meer dan dertig jaar lang het beroep van „dowser" uitoefende en alleen dan betaling aannam, wanneer op de door hem aangegeven plaats inderdaad water in voldoende hoeveelheid werd gevonden. Deze Mullins was zo zeker van zijn zaak, dat hij meer dan eens de bronnen op eigen risico liet aanboren, een werk dat soms veel geld kostte.

De heer W. Christie Miller te Britwell Court, Maidenhead, vertelde aan Prof. Barrett, dat in het jaar 1889 te Waterford door Mullins een plaats werd aangewezen, waar ook werkelijk water werd gevonden, terwijl een kort te voren, op geringe afstand van deze plaats gedane boring tot op 1000 voet diepte, geen water had opgeleverd. Bij nader onderzoek bleek dit geval zich als volgt te hebben toegedragen. De heer Christie Miller was eigenaar van een spekzouterij te Waterford, beheerd door de heren Richardson. Deze hadden in 1887 een boring doen plaatsvinden door de Fa. John Henderson & Son te Glasgow tot een diepte van 292 voet, zonder noemenswaardig resultaat. Daarop werd in 1888 door de Diamond Rock Boring Co. te Londen een andere boring verricht, thans tot een diepte van 1011 voet, doch eveneens zonder resultaat. Toen wendde men zich tot de geoloog Kinahan, die een plaats aanwees, waar echter bij boring tot 52 voet de watertoevoer zeer gering was en zelfs verminderde, zodat ook deze boring werd gestaakt. Ten einde raad wendde men zich toen tot John Mullins. Daar men echter niet veel vertrouwen in de roedeloper stelde, haalde de heer Richardson zelf de „dowser" van de boot en nam hem dadelijk mee om de proef te

1) Reeds Zeidler en Amoretti ontdekten dat een aantal z.g. roedelopers de roede blijkt te kunnen ontberen en zich dan door allerlei subjectieve gewaarwordingen („gevoelens") laat leiden.

beginnen. Mullins had een vorkvormige hazelaarstak in zijn hand en liep daarmede over het terrein. Plotseling begon de vork te bewegen. Na enige malen te hebben nagegaan of de roede bij herhaling op deze plaats bewoog, hetgeen het geval bleek te zijn, wees Mullins op de grond en zeide, dat daar, waarschijnlijk op 80 à 90 voet diepte, een watertoevoer van ± 1500 gallons per uur zou worden gevonden. Bij boring op deze plaats werd het water gevonden op 79 voet diepte en met een toevoer van meer dan 1672 gallons per uur. Deze plaats was op zeer geringe afstand van de beide, geheel mislukte (en veel diepere) boringen gelegen.

Neemt men hier nu in aanmerking, dat die twee mislukte boringen hier samen £ 1324 hadden gekost en dat men eerst daarna Mullins raadpleegde, tegenover wiens „gave" men aanvankelijk uiterst sceptisch stond, terwijl deze nooit te voren in dat gedeelte van Ierland geweest was, en het terrein volstrekt niet kende, dan mag men toch op zijn allerminst wel toegeven, dat dit geval als een uiterst merkwaardig dient te worden aangemerkt. Neemt men hierbij nu tevens in aanmerking, dat Prof. Barrett 140 van dergelijke „merkwaardige" gevallen heeft bijeengebracht, dan moet dit toch wel voldoende geacht worden om de redelijk sceptische, maar nochtans niet bevooroordeelde mens te doen besluiten, dat wij hier voor een probleem staan, dat een nader onderzoek ten volle waard is.

Van belang is hier nog de verklaring van de geoloog Kinahan die, zoals wij zagen, niet slaagde in het vinden van een goede plaats voor een put. „Uit de bestaande wellen aan weerszijden van het terrein viel op te maken", zo schrijft hij, „dat er waarschijnlijk twee waterlijnen door liepen. Deze heeft Mullins beide door zijn „instinct" ontdekt, hetzij dan dat hij het water ruikt, danwel dat het water op zijn zenuwen een zodanigen invloed uitoefent, dat hij in staat is op zekere afstand dien invloed te gevoelen, tenzij hij een Sherlock Holmes is en uit ons onbekende kleinigheden conclusies weet te trekken, die wij niet begrijpen".

Het Verband zur Klärung der Wünschelrutenfrage. In het jaar 1903 verscheen in het „Illustrierte Wochenschrift über die Fortschritte in Gewerbe, Industrie und Wissenschaft", „Prometheus" geheten, een verhandeling van de hand van de „Landrat a. D." C. von Bülow-Bothkamp over zijn ervaringen met de wichelroede. De verschijning van dit artikel gaf zowel een aantal voor- als tegenstanders van het gebruik van de wichelroede aanleiding om (zowel in dit tijdschrift als in andere) hun mening ten beste te geven. De voorstanders van het gebruik van de wichelroede leerden elkander door deze publicaties kennen. Zij zochten contact met elkaar, hetgeen ten gevolge had, dat van 27–30 September 1911 te Hannover een bijeenkomst („Tagung") van belangstellenden in het wichelroedevraagstuk werd

gehouden, waarop besloten werd tot de stichting van het „Verband zur Klärung der Wünschelrutenfrage". Van de zijde van dit verband zijn in de loop der jaren onderscheidene publicaties over ons vraagstuk verschenen.

Zoals ons uit Heft I der „Schriften des Verbands zur Klärung der Wünschelrutenfrage" blijkt, deed op 17 Februari 1909 de „Landrat" von Uslar, in tegenwoordigheid van de toenmalige Duitse keizer en een aantal andere vooraanstaande personen mededeling over de resultaten, door hem bereikt bij het opsporen van wateraderen met behulp van de wichelroede in Zuid-West Afrika (in die dagen nog een Duitse kolonie), voor welk doel hij officieel was uitgezonden. Algemeen was men van oordeel, dat von Uslar nuttig werk had verricht. Van 148 boringen, op zijn aanwijzingen verricht, leverden 117 (79 %) positieve resultaten op en 31 (21 %) negatieve resultaten. Het is volstrekt ondoenlijk dit hoge aantal treffers op rekening van het toeval te stellen zoals de kansberekening ons leert.

Heft 5 van de „Schriften" van genoemde vereniging is gewijd aan het gebruik van roedelopers door de gemeentelijke waterleiding van München in de jaren 1909–1912 met het oogmerk, breuken in de ondergrondse buizen te ontdekken. Van de 46 genomen proeven werden er 27 met succes bekroond. Een twaalftal proeven leverden negatieve resultaten op. De resultaten van de resterende 7 proeven waren twijfelachtig. Het rapport vermeldt voorts dat het werk der roedelopers in hoge mate bemoeilijkt werd door het gasbuizen- en kabelnet (telefoon- en electriciteitsbedrijf) daar de proefpersonen bij herhaling daarop mede bleken te reageren.

Wichelroedelopers in uniform (1914–1918). In November 1915 stelde het ministerie van oorlog te Berlijn de vraag, of er in Duitsland ook roedelopers waren, van wie verwacht kon worden dat zij de legerleiding belangrijke diensten zouden kunnen bewijzen. Na een aantal proeven te hebben genomen, welke ten doel hadden na te gaan, of roedelopers ook in staat waren begraven metalen voorwerpen te ontdekken en welke positieve resultaten opleverden [1]), is men er toe over gegaan zich van roedelopers te bedienen voor het opsporen van verborgen munitie-depôts, onderaardse gangen enz.

Een bekende figuur uit de wereld der militaire roedelopers uit de tijd van de eerste wereldoorlog is Otto Edler von Graeve geweest,

1) Op een zandvlakte van ± 500 × ± 300 M. met een zeer onregelmatig oppervlak (er zaten vele kuilen en gaten in) werden op vijf verschillende plaatsen een aantal onderdelen van een kanon, benevens granaten en andere projectielen begraven. Voorts maakte men een aantal fopkuilen, met het doel de roedelopers op een dwaalspoor te brengen. Men tekende op een stuk papier nauwkeurig de plaatsen aan, waar echte en pseudo-begravingen hadden plaatsgevonden en zorgde er voor dat geen der begraafplaatsen enig bijzonder kenteken vertoonde. Bij regenweer werd aan een roedeloper opdracht gegeven de metalen voorwerpen op te sporen. Binnen een uur had deze, in tegenwoordigheid van officieren en enkele geologen, de vijf putten gevonden.

die zich reeds jaren voor de (eerste wereld-)oorlog had doen kennen als een man, die door woord, geschrift en daad belangstelling voor het wichelroedevraagstuk wist te wekken. Tijdens de eerste wereldoorlog is von Graeve (in de rang van majoor) bij het leger van Duitsland's toenmalige bondgenoot Turkije als roedeloper ingedeeld geweest. Over zijn werkzaamheden als zodanig vinden wij een en ander vermeld in het boek „Von New York nach Jerusalem und in die Wüste" van Dr. Th. Preyer, de gewezen Duitse consul te New York, die von Graeve van nabij observeerde.

Zwitserse, Franse en Amerikaanse roedelopers. Zoals nog nader zal blijken is de hiervoor reeds genoemde Heinrich Zschokke geenszins de enige Zwitser geweest die aandacht aan het wichelroedevraagstuk heeft geschonken. Wat Frankrijk betreft: ook in dit land behoort de belangstelling voor het roedelopen geenszins tot het verleden.

> Op 3 April 1913 kon men in het „Algemeen Handelsblad" het navolgende lezen met betrekking tot een bijeenkomst van roedelopers die in die dagen te Parijs plaatsvond.
>
> „. . .De eerste ochtend begaf men zich naar een terrein in het bos van Vincennes, waar onder leiding van een bij uitstek deskundige, de directeur van het laboratorium voor ondergrondse biologie van de „Ecole des hautes études", tevens voorzitter van de „Société de spéléologie" [1]), de eerste proeven zouden genomen worden. Gezocht zou hier worden naar „droge holen", waarvoor zich vier candidaten hadden aangemeld. Gewapend met hun vorkstokken van verschillende samenstelling – de oude hazelaarstak heeft in vele gevallen voor staven van koper, balein, staal, aluminium enz. plaats gemaakt, al heeft hij nog altijd zijn aanhangers – doorkruisten de roedelopers het terrein en deden mededeling van de holten en gangen, die zich daaronder bevonden; immers het was een gedeeltelijk dichtgegooide steengroeve, waarboven men zich bevond. Volgens de leider die zich te voren van de toestand op de hoogte had gesteld, en die over een getekende kaart beschikte, waren de aanwijzingen van alle vier de mededingers zowel ten aanzien van de ligging en de richting, als van de diepte der holen en kanalen werkelijk treffend juist.
>
> Des namiddags werden bij Argenteuil proeven genomen met het opsporen van metalen. Het terrein bleek hier minder geschikt, overal brachten andere metaalmassa's, draden, bouten, enz. de zoekers in de war. Toch ontdekten de meesten het punt waar een hoeveelheid ijzer begraven was en gaven ze met juistheid de aard van het metaal en de diepte aan. In het voorbijgaan

1) Spéléologie = studie van holten in de aardbodem.

ontdekte een hunner een bron, een ander een metaalmassa ergens in een put, die bij nader onderzoek een lang vergeten zware ijzeren ketting bleek te zijn...

Vrijdag, de dag daarop, vonden, in weerwil van het uiterst ongunstige weer, verschillende zoekers in de buurt van Sartrouville bronnen, waarvan de aanwezigheid door de deskundigen uit de streek met hun kaarten bevestigd werd.

Van de proeven, op de volgende dagen genomen, vermeld ik er nog twee, die al zeer overtuigend lijken. Bij de eerste gold het het ontdekken van stromend water. Een Zwitsers pastoor, Mermet geheten, had zich beschikbaar gesteld om in tegenwoordigheid van de bioloog Prof. A. Viré zijn bekwaamheid te tonen. Ziehier een gedeelte van het verslag, dat de „Petit Parisien" van deze proefnemingen gaf.

„En wij woonden een inderdaad ongewoon schouwspel bij. In tegenwoordigheid van de zwijgende controleurs liep de priester over het terrein, zijn horloge met gestrekte arm voor zich uithoudend aan het einde van de dikke zilveren ketting[1]... Afgaande op de bewegingen van deze geïmproviseerde slinger, volgde abbé Mermet de buis in haar gehele lengte, zover ze het proefterrein doorsneed... Eensklaps bleef hij staan...

„Wat is er?" vroeg men.

„Er is", zei de pastoor, „dat ik mij boven een zeer wijde waterleidingbuis bevind, en dat het water daareven heeft opgehouden door die buis te stromen".

„Op hoeveel schat ge de hoeveelheid water?"

„Op omstreeks zeventienhonderd liter per minuut."

„Op welke diepte?"

„Drie en dertig voet, dat wil zeggen omstreeks 11,50 M."

„Wees zo goed voort te gaan. Hoe laat hebt ge het?"

„Tien uur drie en twintig minuten."

En de priester hervatte zijn wandeling. Enige minuten verliepen.

„Nu stroomt het water weer," riep hij toen. „Het stroomt nu zeer krachtig, in groter hoeveelheid dan ik daareven schatte."

„Hoeveel?"

„Thans meer dan achttienhonderd liter."

„Dank U... ge kunt terugkeren."

„Heb ik goed aangegeven?"

„Dat zult ge straks vernemen. Hoe laat hebt ge het?"

„Tien uur twee en dertig."

Men keerde naar Parijs terug. En daar ontmoette men in-

1) Wij hebben hier met het z.g. pendel te doen, een afwijkende vorm van de wichelroede.

genieurs, die met het water gemanoeuvreerd hadden. Welnu, op één minuut na – verschil dat bleek te bestaan tussen de officiële chronometers en het horloge van abbé Mermet – waren de tijdstippen welke de ingenieurs opgaven die welke de priester genoemd had..."..."

In de „Revue Métapsychique" (1933) treffen wij (pag. 209) een verhandeling aan van de hand van Dr E. Osty, waarin deze zijn indrukken weergeeft, opgedaan bij gelegenheid van een internationale bijeenkomst van roedelopers, welke in Juni 1933 te Parijs gehouden werd. Deze indrukken wettigen ongetwijfeld de conclusie, dat de belangstelling voor het wichelroedevraagstuk in dat jaar in Frankrijk zeker niet ten achter stond bij die, welke zich in 1913 in dit land voor het gebruik van de wichelroede openbaarde.

Dat ook in de Verenigde Staten bij velen een grote belangstelling voor het wichelroedevraagstuk bestaat moge ons blijken uit het recente artikel van E. Katz en P. Paulson („A brief history of the divining rod in the United States"), verschenen in het „Journal of the Am. S.P.R." (Oct. 1948 en Januari 1949). Gelijk te verwachten viel wijzen de schrijvers van dit overzicht er op dat het waarschijnlijk Engelse, Duitse, Franse en Italiaanse immigranten zijn geweest, die in de zeventiende eeuw in hun nieuwe vaderland belangstelling voor het gebruik van de wichelroede gewekt hebben.

Het gebruik van de wichelroede in Nederland. Dat het wichelroedevraagstuk in ons waterrijk en ertsarm land minder de aandacht heeft getrokken dan b.v. in Duitsland, Frankrijk en Groot-Brittannië en Ierland spreekt wel vanzelf. Toch werd er tientallen jaren geleden in ons land reeds gebruik van de wichelroede gemaakt en ook van wetenschappelijke zijde heeft men in ons land reeds geruime tijd geleden aandacht aan de roedeloper geschonken. Zo kan men b.v. in het „Ned. Tijdschr. v. Geneeskunde" van 31 Oct. 1914 het navolgende lezen, geschreven door de arts Dr E. D. Cartier van Dissel:

„Toen mij, als voorzitter der Gezondheids-commissie in het district Lochem, van hogerhand, met het oog op de a.s. grote manoeuvres, in 1913 werd opgedragen een onderzoek te doen instellen naar de zuiverheid van het drinkwater op verschillende plaatsen in dit district door het Centraal Laboratorium te Utrecht, om zekerheid te verkrijgen dat daar op verschillende plaatsen en aan de grote wegen voldoende zuiver water voorhanden was voor mensen en paarden, bleek o.m. dat een pomp op een erf van baron van Heekeren van Twikkel slecht water leverde. Toen ik hiervan kennis kreeg raadde ik aan een nieuwe pijp te doen slaan. De heer Bitter, rentmeester van het Twikkel, deelde mij

mede dat dit goed was, maar dat hij vooraf door een wichelroedeloper de plaats wenste bepaald te zien, waar een voldoende grondwaterstroom aanwezig was en hij bood mij daarbij aan, dit onderzoek bij te wonen. Ik nam deze uitnodiging gaarne aan en op een vooraf bepaald uur verscheen de roedeganger. Deze vertelde mij, dat vroeger een Engelsman op de goederen van het Twikkel gewerkt had. Bij onderzoek van ongeveer 300 geemployeerden was aan het licht gekomen dat slechts één van hen die gave ook bleek te bezitten (later bleek, dat ook diens vijfjarig zoontje dezelfde gevoeligheid bezat als zijn vader). Dit alles werd mij verteld. Doch wat ik gezien heb is het navolgende.

De man was toentertijd in staldienst op het kasteel. Nu is hij technicus geworden. Hij was een eenvoudig man, 35 à 40 jaar oud. Hij gebruikte geen hazelaar, doch een roede van gevlochten aluminiumdraad. Terwijl hij het terrein rustig afstapte gebeurde er eerst een tijdlang niets, daarna richtte de stevig vastgehouden roede zich naar boven..."

Dr Cartier van Dissel vertelt nu verder dat hij het uitslaan der roede aan auto-suggestie toeschreef en besloot enige proeven met de roedeloper te nemen.

„Daarna hield ik zijn ene vuist zo krachtig mogelijk om het handvat geklemd, terwijl een andere sterke man hetzelfde met zijn andere vuist deed. Desondanks verhief de roede zich weer toen de man weer op die plaats kwam.

Ik ging na in hoeverre ik zelf ook roedeloper was, maar de roede sloeg bij mij niet uit. Toen zeide de rentmeester dat ik moest lopen met ontblote polsen. De technicus zou mij om de polsen vatten en dan zou het bij mij ook gaan. Ik was ongelovig, maar de proefneming wees uit dat hij gelijk had. Zodra de roedeloper mijn polsen echter losliet ging het bij mij niet meer.

De proefnemingen overtuigden mij en ik vroeg de roedeloper in een dal tussen twee heuvels (waar vroeger voor een prise d'eau ten behoeve van een waterleiding voor de gemeente Lochem water gezocht en gevonden was) eens voor al de leden der gezondheids-commissie, benevens een aantal belangstellenden, een paar proeven van zijn bekwaamheid af te leggen.

De man gaf aan mijn uitnodiging gehoor en de proeven leverden soortgelijke resultaten op als de vorige. Op plaatsen, waar een waterloop door oprichting van de roede werd aangegeven [1]), werd door geen onzer (ook niet door de dames – onder wie ik enkele nogal nerveuze personen had uitgezocht) enige gevoelig-

1) De schrijver verzuimt hier mede te delen of er zich op deze plaatsen ook een waterader bevond. De opzet dezer proefnemingen draagt ongetwijfeld een dilettantisch karakter. T.

heid bespeurd. Omvatte de roedeloper echter onze ontblote armen of polsen, dan werden wij allen gevoelig [1]).

Ik nam een proef, door den roedeloper op een 20 c.M. hoog houten bankje te plaatsen. Dadelijk bleek het contact verbroken te zijn en de roede geen uitslag meer te vertonen. Toen bevestigde ik aan iedere pols van den roedeloper een koperdraad van ongeveer 3 M. lengte. Stond hij op het isoleerbankje en hield een onzer (wij wisselden elkaar daarbij af) de uiteinden van de koperen draden vast, dan gebeurde er niets. Stapte hij van het bankje, dan ging de roede dadelijk weer omhoog. Daarna plaatste ik hem (met de rug naar ons toe) op het isoleerbankje (op weiland). Maakte ik nu (met de uiteinden van het koperdraad) contact met het weiland (zonder dat de roedeloper dit zien kon), dan begon de roede te bewegen [2])..."

Het behoeft wel geen betoog dat dergelijke onderzoekingen de aandacht trokken van hen, die met de drinkwatervoorziening in ons land belast waren. In 1918 verscheen een publicatie van de hand van Dr J. F. van Steenhuis over „Het Wichelroede-vraagstuk, behandeld en toegelicht voornamelijk aan de hand van de Nederlandsche literatuur" het licht „in opdracht van de Centrale Commissie voor Drinkwatervoorziening". Uit dit boekje blijkt, dat er in die dagen in ons land, zowel door geologen als door medici, natuurkundigen, theologen, technici, bouwkundigen, vertegenwoordigers van verzekeringsmaatschappijen en journalisten aandacht aan het wichelroedevraagstuk werd geschonken, maar dat de meningen, zowel met betrekking tot de betekenis van het gebruik van de roede voor de praktijk, als met betrekking tot de verklaring van hetgeen zich bij den roedeloper afspeelt, nogal sterk uiteenliepen.

In de „Mededeelingen van de Rijks Hoogere Land-, Tuin- en Boschbouwschool" te Wageningen (deel XII) treffen wij een artikel van de hand van Dr D. van Gulik aan over door hem genomen proeven met wichelroedelopers [3]), welke volgens dezen onderzoeker een resul-

1) Dit opmerkelijke verschijnsel (waarvan wij bij herhaling in de litteratuur over het wichelroedevraagstuk melding gemaakt vinden en waarvan ik meer dan eens zelf bij wichelroedelopers getuige ben geweest) werd reeds door Zeidler opgemerkt. „Ik ken", zo schrijft hij, „een zekere J.N.Z., bij wie de roede nooit uitslaat. Bij hem deed ik aldus: Ik liet hem de roede vasthouden zoals dit behoort, ging achter hem staan en greep zijn beide handen bij de polsen, totdat zij warm werden, waarop de roede eerst een beetje begon te trillen om ten slotte volledig uit te slaan. En toch had ik haar in het geheel niet aangeraakt."

2) Volgens Dr van Gulik (zie hierna), die mede met dezen roedeloper heeft geëxperimenteerd, zijn deze proefnemingen minder overtuigend geweest dan Dr C.v.D. hier voorstelt.

3) Bij deze proeven kreeg de roedeloper (dezelfde als waarover Dr C.v.D. bericht) opdracht de ligging van een hoofdbuis der waterleiding aan te wijzen. Voorts moest hij aangeven of er al of niet water door deze buis stroomde (nu eens werd de kraan afgesloten, dan weer geopend). De rapporteurs en controleurs der proef waren met

taat opleverden, dat „vernietigend was voor de vier onderzochte vertegenwoordigers der gilde, waaronder er zich minstens twee bevinden, die een renommée genieten en één zelfs een zeer grote".

Van meer dan één zijde is critiek uitgeoefend op het vernietigende oordeel, dat in de hiervoor genoemde „Mededelingen" van Dr van Gulik (op grond van de door hem te Wageningen genomen proeven) over het gebruik van de wichelroede is geveld [1]). Zo wees b.v. Dr P. A. Dietz in zijn rede „over metaalgevoeligheid in verband met het vermogen der roedeloopers" [2]) Dr van Gulik er op, dat deze, volgens zijn mening, een zeer voorbarig oordeel had uitgesproken, hetgeen, volgens Dr Dietz, verband hield met het feit, dat aan het onderzoek van Dr v. Gulik een onvoldoende kennis van de litteratuur over het wichelroedevraagstuk ten grondslag lag.

In de loop der jaren ben ik bij herhaling met verschillende Nederlandse roedelopers in aanraking gekomen, alsmede met onderscheidene personen, die mij inlichtingen konden verstrekken over de praestaties van onderscheidene roedelopers. Ook woonde ik ettelijke malen demonstraties van roedelopers bij.

Ofschoon veel van hetgeen roedelopers mij mededeelden aan talrijke bedenkingen onderhevig is, een deel van de mij door derden gedane mededelingen en ter hand gestelde rapporten de toets van redelijke wetenschappelijke critiek niet kan doorstaan en een aantal demonstraties een dilettantisch en teleurstellend karakter droegen, zo is mij nochtans gebleken, dat in een aantal gevallen met behulp van roedelopers de meest uiteenlopende dingen (lijken van vermiste personen [3]), ondergrondse wateraders [4]), oorlogstuig [5]) enz.) gevonden zijn en dat zij, die menen dat *alles* wat met betrekking tot de wichelroede vermeld werd in het gunstigste geval op rekening van het ideomotorisch principe (in de zin welke sensualisten gelijk Chevreul

de ligging der buis bekend, echter niet met het feit, of tijdens de proef de kraan open, danwel dicht was. Het voorlopig resultaat was „dat wat betreft de aanwijzing van de ligging der buis, de man ... de juiste richting hier en daar merkwaardig goed getroffen heeft. De tweede proef viel geheel negatief uit."

Deze proefnemingen werden in October 1915 te Wageningen genomen.

1) Zie J. F. Steenhuis: „Het wichelroede-vraagstuk", pag. 37 e.v.

2) Opgenomen in „Eenige onderzoekingen en beschouwingen over de wichelroede", uitgegeven door het „Natuurwetenschappelijk Gezelschap te Wageningen".

3) Zie Tijdschr. v. Parapsychologie, XIV, pag. 89 en XV, pag. 257.

4) Vrijwel alle rapporten, betrekking hebbend op het gebruik van roedelopers voor het opsporen van waterbronnen e.d. in Nederland, welke onder mijn aandacht kwamen, zijn afkomstig uit onze oostelijke provincies.

5) Een door mij ingesteld onderzoek wees uit, dat de heer W. Hulsegge uit Gorssel enige malen aan de Nederlandse Spoorwegen belangrijke diensten heeft bewezen door (met behulp van zijn wichelroede) de plaatsen aan te geven, waar bommen onder de grond verborgen lagen. Enige jaren geleden was ik er getuige van dat een arbeider (die roedeloper bleek te zijn) op het vliegveld Schiphol nuttig werk verrichtte door de plaatsen aan te geven, waar de Duitsers allerlei „Fremdkörper" in de grond hadden achter gelaten.

en Lehmann (zie hierna) daaraan hechtten) geschoven kan worden, zich op een dwaalspoor bevinden.

II. POGINGEN TOT VERKLARING

Het laatste bolwerk der onwetendheid. In de vijftiende en zestiende eeuw (en ook nog wel later) waren vele theologen en leken van mening, dat een wichelroedeloper iemand was, die een verbond met de duivel gesloten had. Onze landgenoot J. B. van Helmont (1577–1644) placht met betrekking tot deze opvatting op te merken, dat zij het laatste bolwerk der onwetendheid is.

In het jaar 1659 twijfelde Caspar Schott er in zijn „Magia universalis naturae et artis &c." aan, of de roedebewegingen wel door natuurlijke oorzaken ontstonden en hield deze Jezuïet (die te Würzburg hoogleraar in de mathematica was) het verre van onmogelijk, dat de duivel deze veroorzaakte. Bartholom. Anhorn geeft in zijn in 1674 verschenen „Magiologica. Christliche Warnung für den Aberglauben und Zauberey &c." ronduit als zijn mening te kennen, dat het gebruik van de wichelroede den Christen slechts ten verderve kan voeren en ook de Jezuïetenpater P. Lebrun spreekt reeds in het begin van zijn „Lettres qui découvrent l'illusion des philosophes sur la baguette &c." (1693) de overtuiging uit, dat wanneer de roede het spoor van misdadigers vermag te doen volgen, aan het licht brengt waar gestolen voorwerpen zich bevinden, of waar de lijken van vermoorde personen zijn begraven, niemand anders dan satan zelve hier de hand in kan hebben. Ook in het in 1704 verschenen boek „Das entlarvete Idolum der Wünschel-Ruthe &c." van Theophil. Albinus (J. M. Weise) wordt de wichelroede als een werk des duivels voorgesteld.

Het geloof, dat de roedelopers zichzelf en anderen schade aan hun ziel veroorzaken, heeft zich tot ver in de negentiende-eeuw weten te handhaven. Zo verscheen nog in 1849 te Langres een geschrift van een „ecclésiastique du diocèse de Langres", getiteld „La clef des sources", waarin hij het gebruik der roede over het algemeen als duivelswerk verwerpt en slechts het opsporen van waterbronnen voor geoorloofd houdt.

„*Witterung*". Basilius Valentinus was van mening, dat uit de ertsen en het water specifieke dampen opstijgen, welke men samenvat onder het vage, allesbehalve nauwkeurig omschreven begrip „Witterung". Elke ertssoort zou haar specifieke „Witterung" bezitten en bij elke specifieke „Witterung" zou een bepaalde soort van roede passen, welke deze „Witterung" zou opzuigen, waardoor haar beweging zou ontstaan.

Bij een aantal schrijvers vinden wij deze „Witterungs"-hypothese

in verband gebracht met astrologische en occultistische denkbeelden. Zo verkondigden sommigen de mening, dat de roede in het voorjaar of in de herfst moest worden gesneden, liefst van heesters die op bergen groeiden welke metaalgangen bevatten. De beste tijd was op Paasdag of op Vastenavond; echter ook wel op een Woensdag als Mercurius regeert. Anderen gaven er de voorkeur aan een roede te gebruiken welke in de St. Jansnacht gesneden was door een naakten man[1]). Om de roede nog gevoeliger te maken mompelde men vaak oude toverspreuken, die nog de sporen van het heidense tijdperk bevatten en uit dien hoofde door de theologen sterk veroordeeld werden. Soms echter werden deze formulieren gekerstend, gelijk het navolgende „gebed", dat volgens Zeidler in de tweede helft der zeventiende eeuw door Zuid-Duitse roedelopers wel uitgesproken werd, ons toont.

„Gott grüsze dich, du edles Reis. Mit Gott den Vater suche ich dich, mit Gott den Sohn finde ich dich, mit Gott des heiligen Geistes Macht und Kraft breche ich dich.

Ich beschwöre dich, Ruthe und Sommerlatte, bei der Kraft des Allerhöchsten, dasz du mir wolltest zeigen, was ich dir gebiete, und solches so gewisz und wahr, so rein und klar, als Maria, die Mutter Gottes, eine reine Jungfrau war, da sie unseren Herrn Jesu gebahr.

Im Namen Gottes des Vaters, des Sohnes und des Heiligen Geistes, Amen".

In het jaar 1631 verscheen de eerste druk van het boek „Magnes sive de arte magnetica &c." van de hand van den Jezuïetenpater Athan. Kircher. Uit dit geschrift blijkt, dat de auteur het gebruik van de roede voor het opsporen van metalen en waterbronnen kent. Het uitslaan der roede schrijft hij toe aan het feit, dat uit de ertsen en het water dampen omhoog stijgen, die zich verbinden met de „uitwasemingen" van de hazelaarstak, zich aan de oppervlakte verdichten en de roede dan (door het vermeerderde gewicht) naar beneden doen buigen. Wij zullen zo aanstonds zien, dat een aantal jaren later deze schrijver deze mening herzag en tot een psychologische verklaring van het uitslaan der roede kwam.

Een der eersten, die zich de vraag stelde of mogelijk *de persoon van de roedeloper* mede van invloed is op het tot stand komen der verschijnselen, is de Vallemont geweest. In zijn algemene beschouwingen staat deze auteur nog voor een zeer belangrijk deel op het standpunt van de man, die de mening is toegedaan, dat de „atomos" der opstijgende dampen in de „poros" der wichelroede trekken en dat de roede hierdoor naar beneden uitslaat.

1) Voor de primitief denkende mens bevordert de naaktheid het uitstralen der „magische" krachten.

De Vallemont's „theorie" met betrekking tot het uitslaan der roede is voor een belangrijk deel ontstaan uit de door Gassendi's en Descartes' denkbeelden „gemoderniseerde" „Witterungs"-leer van Basilius Valentinus. Deze „atoom"-leer nu, gepaard aan zijn opvattingen van het inclinatie-verschijnsel, moet het uitslaan der roede verklaren. Nochtans heeft het feit, dat „la baguette divinatoire ne tourne pas entre les mains de tout le monde", de Vallemont aan het denken gebracht en hem zichzelf doen afvragen of de oplossing van het probleem ook niet voor een deel in de persoon van de roedeloper gezocht moet worden. Het kan aan geen twijfel onderhevig worden geacht of zijn waarneming, dat een aantal roedelopers boven ertsaders en waterbronnen allerlei lichamelijke verschijnselen bij zichzelf zeiden te bespeuren, heeft er mede toe bijgedragen, dat zijn aandacht op de persoon van de roedeloper gevestigd werd.

De Vallemont is ten slotte tot de erkenning gekomen, dat een roedeloper een mens is „d'un certain tempérament (constitution) particulier" en dat zijn „gave" onderhevig is aan een onberekenbare eb en vloed. Ongetwijfeld is deze erkenning van grote betekenis geworden voor de verdere ontwikkeling van ons vraagstuk. De Vallemont gaf de eerste stoot tot de ontwikkeling van het inzicht, dat niet de roede, maar de persoon van de roedeloper in de eerste plaats onze aandacht verdient.

Het ideomotorisch principe. Sensualistische beschouwingen. In het jaar 1665 verscheen er opnieuw een boek van de hand van Athan. Kircher waaraan aandacht aan het wichelroedevraagstuk geschonken werd („Mundus subterraneus &c."). Zijn verklaring van het uitslaan der roede blijkt thans een geheel andere te zijn dan die, welke hij in 1631 („Magnes sive de arte magnetica &c.") aanhing. Proefnemingen blijken hem thans tot het inzicht te hebben gebracht, dat „waterdampen" geen merkbare invloed uitoefenen op een opgehangen wichelroede en dat hetzelfde geldt met betrekking tot „goud- en zilverdampen". Hij is nu tot de overtuiging gekomen, dat er zoiets als bedrog in het spel is, doch geen bedrog van de zijde van de duivel, doch *onbewust* bedrog van de zijde van degene, die de roede vasthoudt.

Kircher blijkt reeds oog te hebben gehad voor hetgeen wij thans het ideomotorisch principe plegen te noemen, een probleem waarover in de tweede helft der vorige eeuw belangrijke verhandelingen zijn verschenen van de hand van de fysioloog Wilhelm Preyer, die met behulp van zelf-registrerende instrumenten aantoonde, dat een in het bewustzijn aanwezige bewegingsvoorstelling (zonder dat men zich daar bewust van behoeft te zijn) er naar streeft zich (motorisch) te verwerkelijken.

Tussen 1736 en 1742 verscheen G. W. Wegner's „Schau-Platz vieler ungereimten Meynungen und Erzehlungen". In het derde deel

van dit werk treffen wij een en ander aan over Basilius Valentinus, Aymar en Zeidler. Laatstgenoemde is, volgens Wegner, een onopzettelijke goochelaar. Alles berust, volgens hem, op bedrog en zelfbedrog. In het allerbeste geval beweegt, volgens Wegner, de roede door „unvermerkliche Bewegung der Hände".

Op grond van zijn beschouwingen over de wichelroede mogen wij in Wegner mede een voorloper der opstellers der ideomotorische theorie zien evenals in Joh. Gottlob Krüger, die in zijn in 1746 te Halle verschenen „Geschichte der Erde in den aller-ältesten Zeiten", volgens von Klinckowstroem, de eerste *grondige* poging heeft gedaan tot het opstellen van een ideomotorische theorie ter verklaring van het uitslaan der roede.

In 1854 verscheen te Parijs Chevreul's „De la baguette divinatoire, du pendule dit explorateur, et des tables tournantes, au point de vue de l'histoire, de la critique et de la méthode expérimentale", een geschrift ontstaan uit een aantal artikelen, door deze bekende Franse scheikundige te voren in het „Journal des savants" gepubliceerd. De auteur tracht in dit boek het roedelopen met behulp van het ideomotorisch principe te verklaren. Hij nam nl. aan dat bepaalde kentekenen voor de aanwezigheid van water en mineralen aan de oppervlakte der aarde door de roedeloper „gepercipieerd" (maar niet „geappercipieerd") worden, doch dat deze waarnemingen (waarvan de roedeloper zich dus meestal niet bewust zal zijn dat hij deze gedaan heeft) de motorische zenuwen van de met alle aandacht over het terrein voortgaande zoeker zodanig beïnvloeden, dat daardoor een verandering in de spanningstoestand der arm- en handspieren ontstaat en aldus de roede tot uitslaan gebracht wordt.

Een dergelijke gedachte treffen wij ook bij C. G. Carus aan, ofschoon deze arts, psycholoog en philosoof, zoals wij hiervoor reeds zagen, daarbij geenszins ongeneigd was te erkennen dat er ook personen zijn, die een bijzondere „gevoeligheid" voor water en mineralen vertonen.

In 1898 verscheen de eerste druk van (de Duitse vertaling van) Alfr. Lehmann's „Aberglauben und Zauberei". In dit werk van de in die dagen algemeen bekende Kopenhaagse geleerde wijst deze er op dat (volgens zijn mening) de roedeloper meestal iemand is die een jarenlange ervaring heeft op het gebied van puttenboren. Zulke mensen, aldus Lehmann, hebben een bepaalde kijk op het terrein gekregen en zij weten „intuïtief" (op grond van allerlei „aanwijzingen", welke vanuit het terrein tot hen komen) waar zij wel en waar zij niet moeten boren. Loopt zo'n (geroutineerde) puttenboorder nu met een wichelroede over het veld, dan zal deze roede op plaatsen, waar de man water verwacht, uitslaan. Zou men de man vragen uit welke „tekenen" hij de aanwezigheid van water heeft afgeleid, dan

zou hij zekerlijk het antwoord op de gestelde vraag schuldig blijven daar hij, zonder zich daar bewust van te zijn geweest, van deze indices gebruik maakte, hetgeen het uitslaan der roede bewijst.

Ofschoon het m.i. aan geen twijfel onderhevig geacht kan worden of deze door Chevreul, Carus, Lehmann en enkele andere auteurs aangehangen verklaring van het uitslaan der roede dient in een aantal gevallen als de juiste te worden aangemerkt, zo hoede men zich hier (evenals overal elders) nochtans voor een onrechtmatige generalisatie en bedenke daarbij dat volstrekt niet alle roedelopers (zoals Lehmann ons diets zocht te maken) personen zijn die jarenlang het vak van puttenboorder hebben uitgeoefend (of een grondige studie van de geologie maakten). Hierop is ook door de Zwitserse geoloog Albert Heim gewezen, van wiens hand in de 48ste jaargang (1905) van „(Schillings) Journal für Gasbeleuchtung und verwandte Beleuchtungsarten, sowie für Wasserversorgung" een artikel (oorspronkelijk voordracht) verscheen, waaraan ik het volgende ontleen:

„...Ik zelf heb meermalen getracht met de roede water te vinden en daarbij nauwlettend op mijzelf acht geslagen. Ik heb het volgende ondervonden. Wanneer ik weet dat ik over een waterader ga, slaat de roede recht naar beneden, zonder dat ik daarbij in staat ben te ontdekken dat ikzelf daartoe op enigerlei wijze heb bijgedragen. Ik maakte de spierbeweging geheel onbewust, zoals ook een gedachtenlezer dit doet [1]). Ik lees zodoende mijn eigen gedachten met behulp van de roede.

Wanneer ik echter met de roede over een mij nog onbekende bron ga, slaat de roede bij mij niet uit. Ga ik over een mij bekende bron en met het voornemen (in de verwachting dat dit voornemen in vervulling zal gaan) de roede niet uit te laten slaan, dan gebeurt er niets. De wil kan de beweging tegengaan [2]).

Wanneer ik mij intensief voorstel, dat ik mij boven een waterader bevind, dan slaat mijn roede eveneens uit (de uitslag blijft uit indien ik mij voorstel, dat ik mij niet boven een waterader bevind). Bij mij is het dus slechts de gedachte, de idee, die de handbewegingen (en daarmede de bewegingen van de roede) beïnvloedt. Voor het opsporen van water hebben wij in laatste instantie de roede niet nodig..."

1) De schrijver, die zich hier niet geheel juist uitdrukt (hij had behoren te schrijven: „...zoals ook de geleider van een gedachtenlezer dit doet..."), doelt hier op het z.g. spierlezen en daaraan verwante verschijnselen, dat wij bij de pseudo-telepathen kunnen opmerken. Deze lieden maken (zowel bewust als onbewust) gebruik van de tekens, welke hun van de zijde van hun geleiders en het publiek (in de regel onbewust) gegeven worden. Zie H. Price: „Een parapsycholoog vertelt zijn ervaringen...", Ned. vert., Utrecht, 1936.

2) Vergelijken wij deze ervaringen met die van b.v. Zeidler, dan treft ons een merkwaardige overeenstemming.

In hetzelfde artikel verklaart deze hoogleraar echter dat hij meermalen in de gelegenheid is geweest gevallen waar te nemen waarbij het gebruik van de roede tot zeer goede resultaten heeft geleid die, volgens hem, niet op rekening van het ideomotorische principe (in de zin van Chevreul, Lehmann c.s.) gesteld konden worden. „Ik heb", zo vervolgt Heim, „omgegaan met roedelopers die beslist naïeve en ongeletterde mensen waren, zonder ondervinding en van beperkte verstandelijke vermogens. Ik heb deze lieden zien werken op terreinen, die zij nimmer te voren bezocht hadden. Zij schonken geen aandacht aan de gesteldheid van de bodem, letten niet op hun omgeving, maar keken slechts naar hun roede. Boringen, verricht op plaatsen waar hun roede uitslagen vertoonde, brachten aan het licht, dat de aanwijzingen hunner roede betrouwbaar waren..." En hij vertelt nu verder van roedelopers die water vonden op plaatsen waar, volgens geologen, zich onmogelijk water kon bevinden.

(*Wordt vervolgd.*)

EEN CORRESPONDENTIE OVER PROSCOPISCHE DROMEN EN HAAR ACHTERGROND

DOOR J. C. M. KRUISINGA

De gangbare – en dan ook voor het maatschappelijk verkeer en de wetenschap enig bruikbare – opvatting van tijd is naar mijn oordeel een der voornaamste oorzaken van de waarschijnlijk slechts schijnbare gedifferentieerdheid der voor parapsychologisch onderzoek toegankelijke verschijnselen en van het zeker niet schijnbare verschil tussen de methoden van dat onderzoek. Voornaamste oorzaak dus ook, dat b.v. de onderzoeker op het gebied der bewijsvoering pro of contra het menselijk voortbestaan na de (lichamelijke) dood niet alleen geheel anders ingesteld raakt tegenover het te onderzoeken *materiaal* dan de parapsycholoog die zich bezig houdt met kaartproeven, maar dat beiden gevaar lopen van een geheel verschillende instelling tegenover die slechts in het abstracte denken hanteerbare *onvoorstelbaarheden*, die het substraat vormen van alle paranormale – en ook *normale* – verschijnselen. Te weten de Tijd en de Ruimte, opgenoemd in volgorde van onvoorstelbaarheid; in het hoe en waarom van juist déze volgorde zal ik mij in dit artikel niet verdiepen, al zou daaruit ook lering te putten zijn.

Naar mijn oordeel heeft in het bijzonder het onderzoek naar de mogelijkheid van persoonlijk voortbestaan „na" de lichamelijke dood in sterke mate te lijden onder de onbetwistbare omstandigheid, dat ieder van ons meer of minder onbewust vasthoudt aan de hem „ingeschapen" organische tijdsopvatting en daardoor ook niet zo licht tot het besef komt, dat slechts een grondige analyse van de begrippen die wij in het practische leven, zonder enige kans op misverstand, met de eenvoudige woorden „vóór" en „na" vertolken, ons tot de oplossing van de talrijke parapsychologische problemen kan voeren.

Hij, die zich bezig houdt met *proscopische* verschijnselen – om het even of hij zich aangetrokken gevoelt tot kaartproeven, droomexperimenten of spontane manifestaties – treft het in zoverre gelukkiger, dat hij al onmiddellijk, als voor een blinde muur, tegenover de ontoereikendheid van de gangbare tijdsopvatting wordt geplaatst, en dat geen enkele verklaring van proscopie (indien zij bestaat) mogelijk is, zonder dat hij allereerst deze gangbare opvatting herziet, of althans geheel ter zijde legt. Hij treft het dus ook in zoverre gelukkiger, dat hij door het gemis van biologische en psychologische werkhypothesen eerder dan wie, op welk ander terrein ook, wordt gedwongen om het fundamentele wanbegrip omtrent de structuur van

de tijd te erkennen als de *enige* factor, die (behalve het gebrek aan goed materiaal) belemmerend werkt op het parapsychologisch onderzoek en op de coördinatie van de krachten die voor dat onderzoek onontbeerlijk zijn.

Een volledige herziening van onze opvatting der tijdstructuur in die zin, dat de onderzoeker de transscendente tijd voor de verklaring van een verschijnsel op dezelfde wijze zal kunnen raadplegen als de reiziger zijn spoorboekje voor de verklaring van het missen van een aansluiting, is natuurlijk uit de aard der zaak onmogelijk: deze structuur is volkomen onvoorstelbaar, wellicht zelfs logisch ondenkbaar. Het is daarom al een belangrijke stap vooruit, wanneer de onderzoeker er zich tijdens elk experiment, en bij de beoordeling en verklaring van elk zijner positieve of negatieve resultaten, in de eerste plaats rekenschap van geeft dat alleen de *waarneming* van een verschijnsel geschiedt overeenkomstig de gangbare tijdsopvatting, maar dat bij de beoordeling daarvan – en a fortiori bij de verklaring – àlle opvattingen als werkhypothese kunnen worden gebezigd *met uitzondering van de gangbare*.

De gelukkigste omstandigheid waaronder diegene werkt, die zich onledig houdt met de verschillende soorten van proscopische verschijnselen, is m.i. wel deze, dat geen ander materiaal zo gemakkelijk voor statistische beschouwing toegankelijk is als het zijne – welke faciliteit hij dan natuurlijk deelt met de onderzoeker van manifestaties van ruimtelijke helderziendheid.

Juist om deze reden acht ik het onderzoek van de proscopische verschijnselen zo belangrijk, en vind ik het dubbel betreurenswaardig dat bij de tegenwoordige belangstelling voor de parapsychologie niet méér belangstellenden zich bezig houden met de vrij eenvoudige experimenten, die zowel in ons land, als ook in Groot Britannië en de Verenigde Staten als aanvulling van het werk aan de universiteiten en in de verenigingen zo gewenst zijn.

De aanleiding tot alle bovenstaande beschouwingen, die eigenlijk tevens het onderwerp van dit artikel moet vormen, was geen plotselinge inval: het artikel is eenvoudig te zien als uitvloeisel van een correspondentie die ik in December j.l. voerde met een der leden van de (Britse) S.P.R., Mr G. F. Dalton te Dublin, Eire. In het October-November-nummer van het „Journal" der S.P.R. was namelijk een résumé opgenomen van methode en resultaten van een droomonderzoek dat vóór 1934 in Nederland door Ir. Dr. J. M. J. Kooy was ter hand genomen, vervolgens door ons beiden voortgezet en ten slotte door mij kort na de Duitse inval beëindigd (dit laatste uitsluitend wat de contrôle over toevallige congruenties betreft).

De lezers van dit tijdschrift, die zich voor de gang van zaken bij dit vrij langdurige experiment interesseren, kan ik het beste verwijzen naar de hieronder vermelde artikelen, verschenen in het Tijdschrift voor Parapsychologie [1]).

In het kort kwam de door ons gevolgde methode hierop neer, dat tijdens de proefreeks de Dunne-effecten op normale wijze werden genoteerd, en dat na de beëindiging van de serie deze effecten naar aantal en interval tussen droom en gebeurtenis in een grafiek werden afgebeeld. De contrôle op de invloed, die in een dergelijke serie aan het toeval moet worden toegeschreven, bestond in de vergelijking van dezelfde reeks dromen met toekomstige gebeurtenissen, die langer dan 90 dagen na de droom plaats vonden en waarvoor de droompreferentie voor een uiterst kort interval dus wegviel. Er zijn natuurlijk ook andere wijzen van contrôle mogelijk, doch ze berusten alle op hetzelfde beginsel. De tijdens de contrôle verkregen pseudo-Dunne-effecten, *alle* producten van het zuivere toeval, werden na beëindiging van de toevalsreeks eveneens grafisch afgebeeld. Het verschil in karakter tussen de beide curven was, zoals een blik op de figuren in Jaargang XII p. 225 (hier weer afgebeeld als fig. I en II)

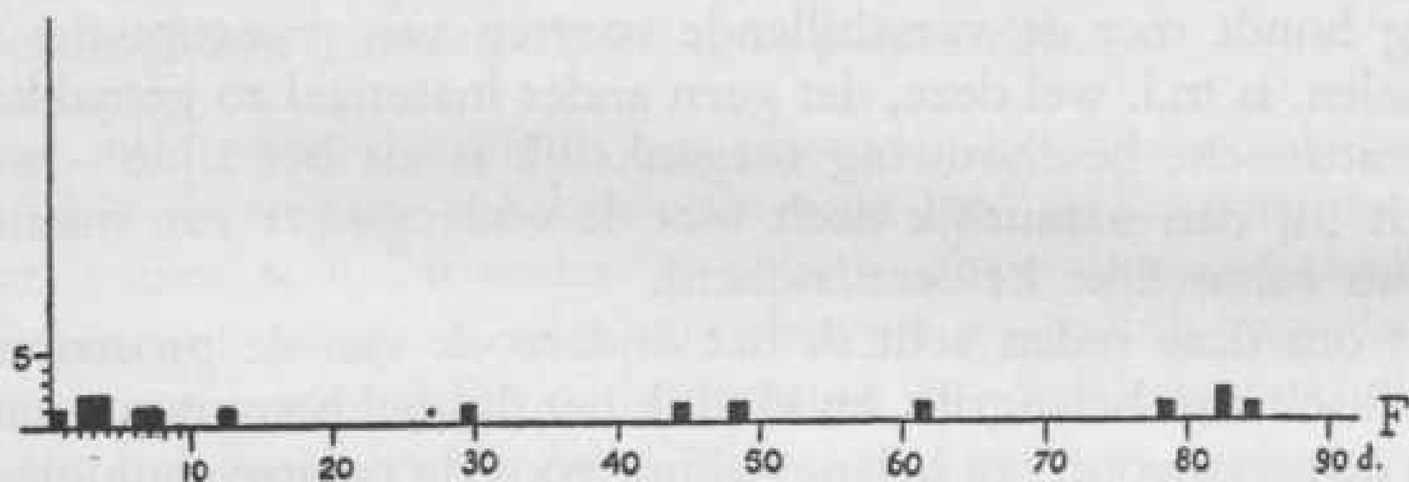

Fig. 1. Toeval.

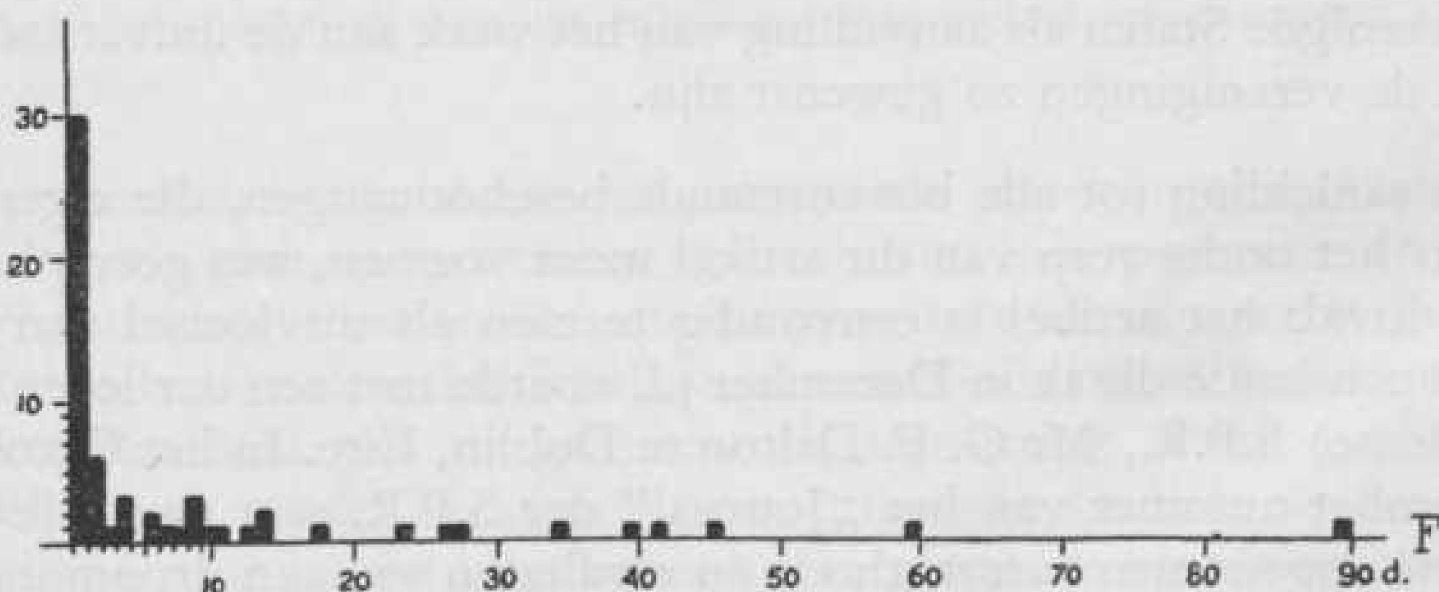

Fig. 2. Toeval plus Dunne-effect.

1) Ir Dr J. M. J. Kooy: Introspectief onderzoek naar het Dunne-effect, T.v.P., VI.
——: Paragnosie en kansrekening, T.v.P., VII.
——: De profetische droom met fragmentarische congruentie, T.v.P., VII.

al dadelijk doet zien, opvallend, en vormt zowel naar het oordeel van Dr Kooy als naar mijn mening een sterke indicatie van het bestaan van het proscopische effect in dromen, onverschillig van wie ook [1]).

Door het in het „Journal" (Vol. XXXIV, pp. 300/302) opgenomen résumé raakte Mr Dalton bekend met de Nederlandse resultaten. Op 2 Januari 1949 ontving ik van hem een op 29 December j.l. gedateerde brief, waarin hij mij mededeelde enige tijd te voren een soortgelijke proef te hebben genomen, en de resultaten daarvan op analoge wijze aan de praestaties van het zuivere toeval te hebben getoetst. Evenals Dr Kooy en ik heeft ook Mr Dalton de uit zijn beide reeksen verkregen gegevens grafisch afgebeeld.

De omstandigheid in aanmerking nemende dat Mr Dalton's experiment geheel onafhankelijk van het Nederlandse werd verricht – wij wisten van elkanders bestaan niet af – beschouwen Dr Kooy en ik de treffende overeenkomst tussen de beide Ierse en de beide Nederlandse grafieken (waarvan sommige de verdeling weergeven van de toevallige overeenkomsten, en andere die van de overeenkomsten die niet geheel toevallig *behoeven* te zijn) als voldoende belangrijk om enkele woorden te wijden aan Mr Dalton's werkwijze, vergeleken met de onze. Men zal daaruit tevens zien dat ook voor de zelfstandige „kleine onderzoeker" (om hem nu maar eens te onderscheiden van de universitair georganiseerde groeperingen) een interessante taak bij het onderzoek kan zijn weggelegd.

De verschillen tussen beide methoden zijn in hoofdzaak de volgende:

a. Bij het Nederlandse experiment werd de *totale* droomsituatie vergeleken met het *algemene* aspect van de opvolgende gebeurtenis. Bestond er een subjectief als merkwaardig beschouwde overeenstemming tussen beide, dan werd een zodanig geval als Dunne-effect „ingeboekt" in de proefreeks, of wel als toevalscongruentie in de contrôleserie. Het element van schatting (assessment) is dus niet geheel vermeden; het Nederlandse experiment is misschien van meer qualitatief karakter dan het Ierse.

Mr Dalton daarentegen – die bovendien ook een statistiek heeft aangelegd van de sporen van verwantschap, die een droom met gebeurtenissen uit het *verleden* kan vertonen – ontbond de droomsitu-

J. C. M. Kruisinga: Dunne-effect of toeval? (I), T.v.P., VIII.
——: Dunne-effect of toeval? (II), T.v.P., IX.
——: Dunne-effect of toeval? (III), T.v.P., XI.
——: De ijking der proefreeks, T.v.P., XII.

1) Het verschil-maken tussen „paranormaal begaafden" en gewone mensen moge psychologisch al van enig belang zijn, voor het inzicht in de structuur van de Tijd is het natuurlijk volkomen irrelevant. Dit wordt niet algemeen beseft.

atie zo volledig mogelijk in haar elementen. Als voorbeeld geeft hij bij de droomnotitie „Mejuffrouw H..., omschreven (in de droom) als een kunstenares, geeft mij een kop chocolade in de toonladder van A majeur" als elementen op: mejuffrouw H..., een kop chocolade, een kunstenares, en de bewuste toonladder.

De tijdlimiet bedroeg bij zijn proef 40 dagen, en de notities werden gedurende die tijd iedere dag nagezien, en op overeenkomst, zowel met het verleden als met de toekomst, gecontrôleerd. Maakte een van de „elementen" gedurende die tijd deel uit van een werkelijke situatie, dan kreeg het één streepje als het binnen die 40 dagen één keer optrad, een half streepje wanneer dit twee keer het geval was, en géén punt als het zich meer dan tweemaal voordeed. De aldus verkregen getallen en tijdstippen zijn grafisch verwerkt in het diagram dat als figuur III is afgebeeld.

> Wie de moeite neemt om in dit tijdschrift nog eens terug te bladeren naar mijn „Dunne-effect of toeval?" zal zien, dat ik een vaag gevoel heb gehad dat deze methode van ontbinding in elementen wel eens bruikbaar zou kunnen blijken; gemis aan mathematisch inzicht is vermoedelijk de oorzaak geweest dat ik in dit „vage gevoel" ben blijven steken, in de overtuiging dat ik op de verkeerde weg was geraakt.

b. Mr Dalton stelde naast zijn experimentele F- en P-curven (F voor Future, P voor Past) nog drie andere, in mijn ogen voor het verschaffen van een juist inzicht aan ongeschoolde proefpersonen eveneens zeer interessante diagrammen op:

Figuur IV geeft een grafische voorstelling van de resultaten van een zuiver technisch opgezette pseudo-droomserie, parapsychologisch zonder belang, maar zeer nuttig voor een inzicht in de „verborgen gebreken" van dergelijke experimenten. Zij is een aardige mathematische voorstelling van de alom bekende „kortheid van memorie". Gedurende 14 dagen haalde Dalton 200 woorden per dag in alfabetische volgorde uit een dictionnaire, en ging voor zichzelf de associaties na, die zij met gebeurtenissen of situaties tijdens de laatste 40 dagen hadden gehad. Zoals men ziet zakt de top van de curve, wanneer men deze van rechts naar links bekijkt, al vlak na – dat is dus in werkelijkheid vóór – de dag van de selectie der woorden steil in elkaar. Een soortgelijke curve, aangelegd van droomelementen in plaats van geprikte woorden, zou voor het verleden dezelfde vorm vertonen, maar deze vorm bewijst – blijkens de kunstmatige wijze waarop bij de dictionnaire-proef de elementen bij elkaar werden gehaald – zonder nadere gegevens nog niets anders dan dat men zich waaksituaties van de vorige avond beter herinnert dan die van een maand geleden. Waar Dunne nogal veel waarde toekende

aan de z.g. „mirror test" acht ik Dalton's synthetische curve niet zonder belang, al ware het slechts dat zij ten slotte in een onweerlegbare vorm het huis-, tuin- of keukenverstand belichaamt, dat ook in de parapsychologie niet mag worden veronachtzaamd.

Volkomen terecht acht ik het dan ook, dat Mr Dalton de zekere mate van asymmetrie tussen de P- en F-vleugels van zijn eerste diagram (er zijn meer F- dan P-gevallen) niet toeschrijft aan nòg wonderbaarlijker invloeden dan die wij al trachten vast te stellen, maar heel gewoon aan het verschil tussen de kortheid van memorie voor de P-, en de gespannen aandacht voor mogelijke optredende F-gevallen. Figuur V geeft de grafiek, die Dalton samenstelde van de spontane gevallen, door Myers gepubliceerd in de „Proceedings" (Vol. VIII). Van de geïsoleerde „frappante" gevallen dus. Hierin, merkt hij volkomen terecht op, is niet het vergeten van de geassocieerde *waaksituatie*, maar het vergeten van de *droom* zelf de oorzaak van het steil ineenvallen van de curve kort na de eerste 24 uur.

In een artikel, dat helaas in manuscript is moeten blijven, heb ik een uitvoerige toelichting gegeven van mijn persoonlijke ervaring, dat er voor een geoefend waarnemer van droomsituaties (in tegenstelling tot de mening van onderzoekers die zich niet persoonlijk op dit terrein hebben begeven) in het algemeen *geen* phaenomenologisch onderscheid bestaat tussen „belangrijke" en „onbelangrijke" dromen. Ik verwerp dan ook persoonlijk geheel de veronderstellingen van de ethisch-aprioristische theorie der voorgevoelens. Het kan niet anders, of maatschappelijk bezien ondervind ik een sombere satisfactie bij het beschouwen van Dalton's grafiek der spontane gevallen, waaruit blijkt dat de weinige onheil-spellende dromen even spoedig worden vergeten als elke andere, en er dus van phaenomenologisch onderscheid niet veel over blijft.

Men ziet dat Dalton's curve van Myers' spontane F-gevallen – merkwaardig genoeg – in grote trekken dezelfde vorm vertoont als die der „gecontrôleerde" F-gevallen tijdens de Nederlandse proefreeksen: een grote opeenhoping van analogieën gedurende de eerste uren na de droom, en een steile inzinking tot het peil der toevallige verspreiding daarna. Het spreekt echter van zelf dat Dalton's verklaring van het „Myers-diagram" (die ik hierboven als volkomen aannemelijk heb onderschreven) slechts kan worden toegepast op *mentaal* (en dus inadequaat) gememoreerde dromen, en nooit op schriftelijk vastgelegde tijdens een doelbewuste, op systematisch onderzoek gerichte droomreeks. Wat ik hiervoor bij fig. III heb opgemerkt – namelijk dat daar de P-gevallen naar aantal en afstand in ongunstige zin worden beïnvloed door de kortheid van memorie,

de F-gevallen daarentegen juist in gunstige zin door de gespannen aandacht, wil ik nu herhalen met betrekking tot het verschil tussen het Myers-diagram en de grafiek van de Dunne-effecten tijdens de Nederlandse proefreeks: doet zich bij de „spontaneous cases" kortheid van memorie ten aanzien van de droom gelden, bij de genoteerde dromen heeft men juist met het tegenovergestelde te maken, namelijk met de gespannen aandacht, met de wens om zich ook niet de kleinste kleinigheid te laten ontglippen van het steeds voor vergelijking toegankelijke materiaal. Voor hetgeen ik dan nu maar bescheidenlijk „mijn" top zal noemen, *moet* dus een andere verklaring worden gevonden, wanneer men althans niet „doodgewoon" het optreden van proscopische verschijnselen daarvoor als een bepalende factor wil erkennen – hetgeen natuurlijk ieders goed recht is zolang er nog zo weinig gegevens te onzer beschikking staan.

Nu een enkel woord over Dalton's laatste grafiek, die (in fig. VI) de resultaten weergeeft van Dunne's proeven te Oxford, die zoals men weet tijdens tamelijk korte droomseries met een omgekeerd aan die kortheid evenredig aantal personen werden genomen, en die dus – evenals een lange serie door één proefpersoon – een vrij groot aantal gevallen omvatten. In deze grafische voorstelling valt een opmerkelijke leemte te constateren op de laatste dag vóór de droom. De F-kant vertoont een vorm, die volkomen met mijn verwachting overeenstemt; de P-zijde is daarentegen vrij zonderling, en dan nog zonderling op een buitengewoon grillige manier. Voor de (zuiver toevallige) leemte op de dag „min één" bestaat intussen, naar Mr Dalton schrijft, een zeer aannemelijke oorzaak: bij het Oxford-experiment werd er pas enkele weken na het eind van de proefneming aan de geënquêteerden gevraagd of ze ook nog iets konden vertellen over de verwantschap tussen de droom en de situaties vóór de droom. En na die paar weken is het volkomen begrijpelijk dat er zowel grote als kleine gaten in de curve zijn gevallen, en dat zij daarmee alleen nog maar bruikbaar is geworden voor de demonstratie van hoe het *niet* moet.

Over de inleiding tot dit ten slotte toch nog zeer specialistisch uitgevallen artikel zal ik, nu het tijdsprobleem zich ook bij de ergste specialisaties niet langer achter de (driedimensionale) coulissen laat dringen, niet verder napraten.

Wèl wil ik nogmaals de aandacht vestigen op het niet algemeen bekende feit, dat ook de leek – mits op dit gebied even onbevooroordeeld als de amateur-botanicus of de dilettant-socioloog, en even „graag van aannemen" als die beiden – door zorgvuldige *waarneming* en nog voorzichtiger pogingen tot *interpretatie* van de nooit ad fundum te verklaren feiten, aanzienlijk kan bijdragen tot de werke-

lijke waarde van het parapsychologische archief, en tot de stevige fundering van deze wetenschap. Het is daarom dat ik meer belangstelling wil wekken voor onderzoekers als Dalton, dan voor diegenen die – in ons land ten minste – al wat ook maar zijdelings, en dan nog grotendeels onbewezen, met parapsychologie in verband kan worden gebracht, te eigen bate of ter griezel of sensatie van anderen exploiteren, om het even of deze exploitatie gepaard gaat met bewuste misleiding, verwarring van bewezen met onbewezen feiten, of hoogstens met subjectief gefundeerde mystiek [1]).

Dalton's werk mag m.i. niet worden beschouwd als een „poging tot herhaling van het Dunne-experiment", maar moet wel degelijk worden gezien als een wetenschappelijk verantwoorde contrôle daarop, die bovendien gepaard gaat met enkele technische en ook logische stappen vooruit.

In de toekomst moeten naar mijn oordeel de kaartproeven worden gecoördineerd met de meer qualitatieve droomexperimenten. De resultaten van beide kunnen wederkerig aan elkander worden getoetst: *beider substraat is de Tijd; beider problemen zijn de tijdsproblemen.*

1) Ten einde niet de schijn op mij te laden van mij achter een lange zin te verschuilen: ja, ik bedoel hier inderdaad de mensen mee, die het probleem der amuletten „in het kader van de aardstralen" in onze twintigste eeuw weer eens hebben gereactiveerd, en naar het uit de couranten schijnt met goed succes.

SPOREN VAN PRECOGNITIE IN DROMEN

DOOR G. F. DALTON (Dublin)[1]

Hoewel er veel bewijzen zijn van precognitie in dromen en in wakende toestand, wordt het vraagstuk der voorkennis niet algemeen als afgehandeld beschouwd, en het zal ook niet kunnen worden afgehandeld, zolang de gevallen afzonderlijk worden gehouden. Whateley Carington heeft aangetoond, dat hoe onwaarschijnlijk het ook moge zijn dat een geval van schijnbare voorkennis moet worden toegeschreven aan zuiver toeval, deze onwaarschijnlijkheid als minder groot moet worden beschouwd dan de onwaarschijnlijkheid-a-priori van de voorkennis zelve. Achteraf beschouwd verhoogt een redelijke theorie der precognitie (zoals die van J. W. Dunne) de geloofwaardigheid van alle geboekstaafde gevallen. Op soortgelijke wijze verhoogt ook al hetgeen pleit voor de omstandigheid dat precognitie voor het moderne denken aannemelijk is, deze geloofwaardigheid. Wanneer wij kunnen doen zien, hoe en waarom zich gevallen van voorkennis voordoen, hebben wij een beter recht om te verklaren dàt zij bestaan.

Het woord „voorgevoel" suggereert ons één der mogelijke verklaringen. Volgens een hierop gebaseerde theorie wordt een voorspellende droom door iets of door iemand aan de dromer „toegezonden" met het doel om hem te waarschuwen of te helpen. Deze theorie maakt een extra-hypothese noodzakelijk, waarvan de bewijslast rust op haar aanhangers. Eenvoudiger is Dunne's verklaring, dat toekomstige gebeurtenissen door het droombewustzijn op gelijke wijze worden behandeld als gebeurtenissen uit het verleden. Voorspellende dromen met een grote bewijskracht zijn zeldzaam; immers levendige, gedétailleerde en samenhangende dromen van gebeurtenissen uit het verleden zijn eveneens weinig frequent. Het materiaal van de meeste dromen is ontleend aan talrijke afzonderlijke gebeurtenissen op verschillende tijdstippen, zodanig gekozen dat het bruikbaar is voor de enscènering van de droom. Volgens deze theorie moeten steeds sporen van precognitie zijn aan te wijzen, onverschillig welke graad van fijnheid het mozaïek van de droom bezit.

Dit mozaïek is in mijn eigen dromen redelijk fijn van structuur. Om een willekeurig voorbeeld te nemen: één van mijn notities luidt:

„Mejuffrouw H., in deze droom een kunstenares, geeft mij een „kop cacao in de toonladder van A-majeur". Het is duidelijk dat men naar een dergelijk incident in het normale leven van alledag vergeefs zal uitzien.

De elementen zijn: 1. Mejuffrouw H. (een dame die ik enkele maanden te voren ontmoet had); 2. een kop cacao (ik dronk om-

1) Vertaling van de hand van de heer J. C. M. Kruisinga. (Red.)

streeks die tijd een kop cacao; voor mij nogal iets bizonders); 3. iets geven in de toonladder van A-majeur (ik kreeg in die dagen gramofoonplaten van een symphonie in A-majeur), en 4. Mej. H.'s hoedanigheid van kunstenares (niet te verklaren).

Men ziet dat deze ene zin uit mijn notities vier afzonderlijke elementen bevat. Om het beeld te voltooien, kan ik er aan toevoegen dat ik elf dagen na de droom die cacao dronk, en de gramofoonplaten enkele maanden later cadeau kreeg.

Ik heb in verschillende tijdvakken enkele honderden dromen genoteerd, maar ik ben nog nooit een natuurgetrouwe copie van een werkelijke gebeurtenis tegengekomen; dit geldt zowel het verleden als de toekomst. De serie die ik in deze bijdrage behandel is van Maart, April en Mei 1946. Gedurende 60 dagen deed ik al mijn best om mijn dromen te onthouden, en bracht het tot 56 notities van gemiddeld 100 woorden elk. Slechts één van deze dromen was bepaald levendig; alle andere zou ik ongetwijfeld binnen 24 uren vergeten hebben wanneer ik ze niet had opgeschreven.

Wanneer een notitie gemaakt was, controleerde ik ze onmiddellijk op analoge gebeurtenissen uit het nabije verleden, en deze werden aangetekend, wanneer ze vielen in een tijdvak van 40 dagen vóór de droom. Vervolgens herlas ik de notitie gedurende 40 dagen iedere dag, en wanneer iets uit de droom geleek op een gebeurtenis uit die periode, werd dat op dezelfde wijze aangetekend. Ik moet met nadruk herhalen, dat ik mijn aandacht niet bepaalde tot gedétailleerde of opvallende gelijkenissen: iedere overeenkomst, hoe onbelangwekkend ook ogenschijnlijk, werd genoteerd. Zo zijn er b.v. gegevens als: de straalbrander van een loodgieter, liften met een auto en een vermelding van Lawrence of Arabia [1]). Elk van deze gevallen deed zich voor zover ik weet slechts één keer voor in de periode van 40 dagen vóór en 40 dagen na de droom. Eerst wanneer men zich met het zoeken naar dergelijke overeenkomsten bezig houdt, bemerkt men hoe ongewoon sommige gewone gebeurtenissen wel kunnen zijn. Eéns droomde ik van varkens; de volgende dag en de dááropvolgende zag ik een paar varkens in karren naar een markt brengen, maar daarna zag ik niet alleen in geen 40 dagen, maar in geen 70 dagen, een varken.

Iedere P-overeenkomst en iedere F-overeenkomst (P voor past, F voor future; deze terminologie is overgenomen uit „An Experiment with Time") kreeg een streepje wanneer zij zich slechts één keer tijdens de periode van 80 dagen voordeed. Was dit twee keer het geval – zoals met de varkens – dan kreeg zij bij elke gelegenheid een

1) Deze Lawrence was tijdens de eerste wereldoorlog door de Britse inlichtingendienst belast met het werven van bijstand onder de Mohammedaanse volkeren in de omgeving van Rode Zee en Perzische Golf tegen de Centralen. (K.)

half streepje, en trad ze drie of meer keren op, dan werd ze nergens meegeteld. De resultaten, grafisch uitgezet naar aantal en interval, zijn afgebeeld in figuur III.

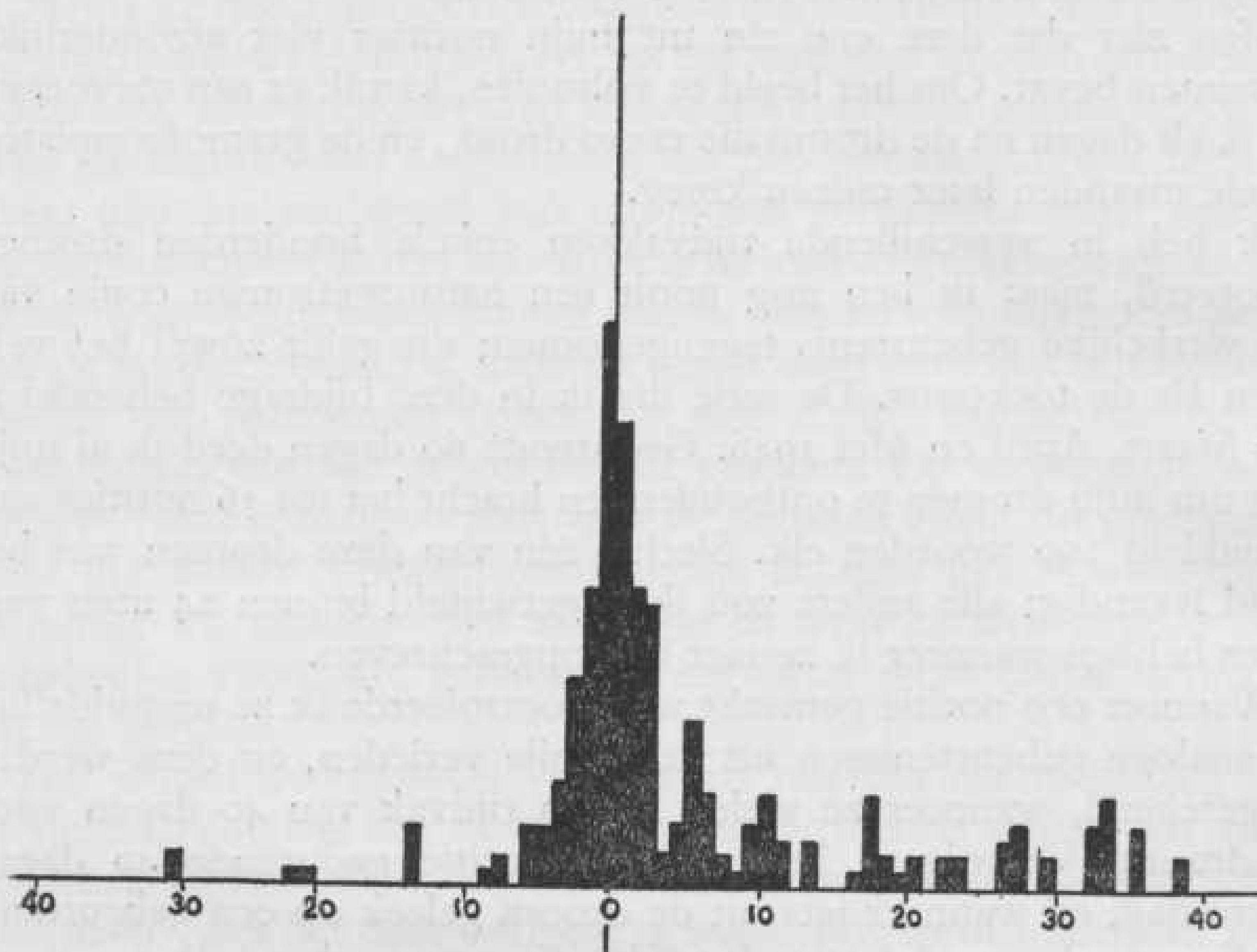

Fig. 3. Dalton's experiment.

Men ziet uit dit diagram in de eerste plaats dat de overeenkomsten zich groeperen in een formatie die sterke verwantschap vertoont met een gewone fouten-kromme, en in de tweede plaats dat het totale aantal F-overeenkomsten veel groter is dan dat der P-gevallen. Het grootste aantal P-overeenkomsten vindt men op dag „min één", d.i. de dag aan de droom voorafgaande, maar de inzinking is aan de P-zijde veel steiler dan aan de F-zijde. Klaarblijkelijk is dit een gevolg van het snel vergeten van vroegere gebeurtenissen. Wanneer men zoekt naar F-overeenkomsten, staan de gebeurtenissen van de afgelopen dag fris voor de geest, en kunnen gemakkelijk aan het genoteerde worden getoetst, terwijl men voor de P-overeenkomsten het geheugen moet raadplegen, en dan nog over een tijdvak van vijf tot zes weken.

Om dit punt nader te contrôleren nam ik de volgende proef: Veertien dagen lang las ik iedere dag een lijst van 200 woorden, alfabetisch uit een woordenboek genomen, en trachtte bij mijzelf na te gaan met welke persoonlijke ervaringen gedurende de laatste 40 dagen deze woorden geassociëerd zouden kunnen zijn. Werd zo'n verband gevonden, dan werd het opgetekend, met vermelding van het interval tussen de gebeurtenis en het lezen van de lijst waarin het woord voorkwam. De resultaten van deze contrôle op het ge-

heugen zijn grafisch afgebeeld in figuur IV. Daar de woorden geheel willekeurig waren, zou het aantal associaties gemiddeld bij alle intervallen gelijk moeten zijn. Door de „kortheid van memorie" is het dit echter geenszins. De mate van afwijking van de kromme in figuur IV van een rechte lijn is een aanwijzing van de mate van herinneringsverlies: evenals bij andere proeven betreffende het geheugen schijnt de kromme een exponentiaal karakter te dragen.

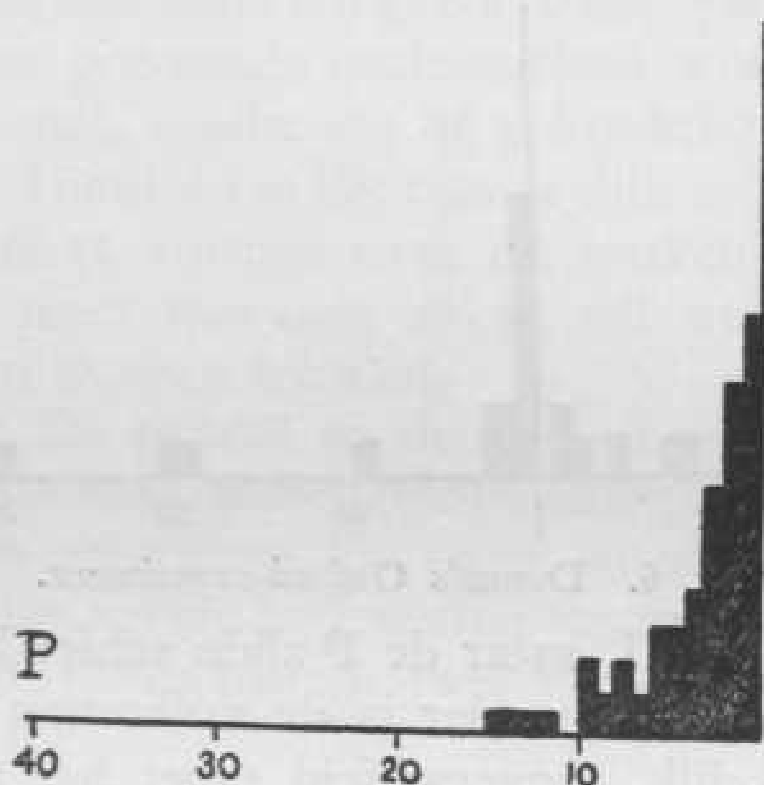

Fig. 4. Grafiek van het korte geheugen.

Het overwegen van F-overeenkomsten wordt hierdoor voldoende verklaard. Het algemene denkbeeld, dat proscopische dromen zo zeldzaam zouden zijn, moet aan de andere kant worden geweten aan de omstandigheid dat men ook de *droom* zo snel vergeet. Dit kan worden aangetoond door een grafiek te maken van iedere willekeurige verzameling van „spontane gevallen". De kromme in figuur V is afgeleid van de gevallen die Myers in deel VIII der Proceedings of

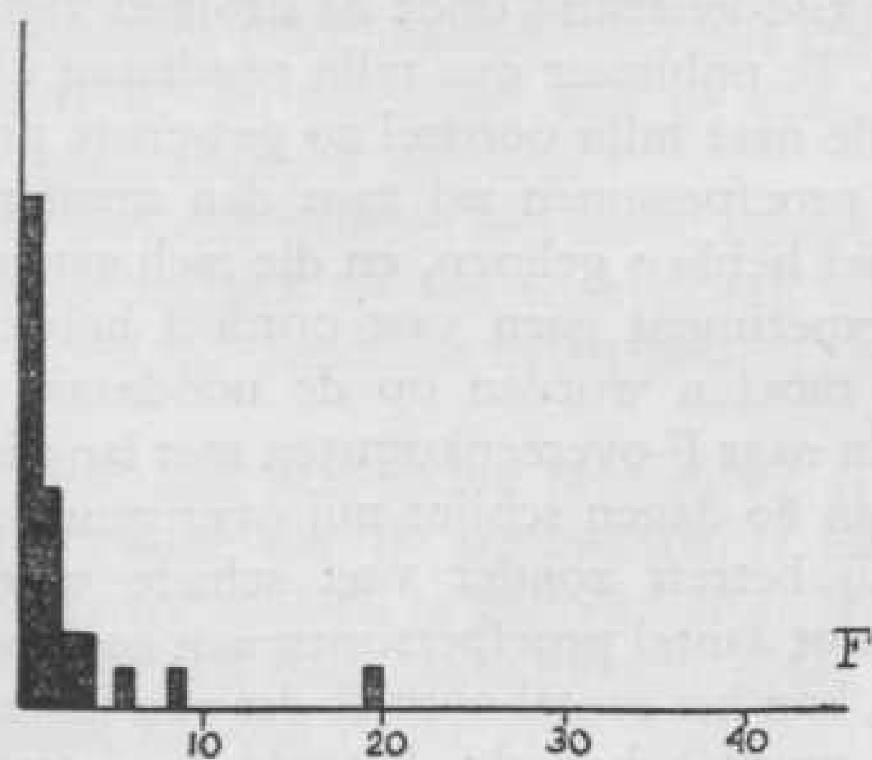

Fig. 5. De niet-genoteerde proscopische dromen: Spontaneous cases.

the Society for Psychical Research heeft gepubliceerd, en vergelijking van deze curve met figuur III toont duidelijk het effect van het verflauwen van de herinnering aan de droom aan.

Er is mij slechts één proef bekend, waarbij zowel P- als F-overeenkomsten werden aangetekend, en hun intervallen genoteerd. Dit was Dunne's „Oxford Experiment". De hiervan afgeleide grafische voorstelling vindt men in figuur VI. De zijde der toekomst gelijkt

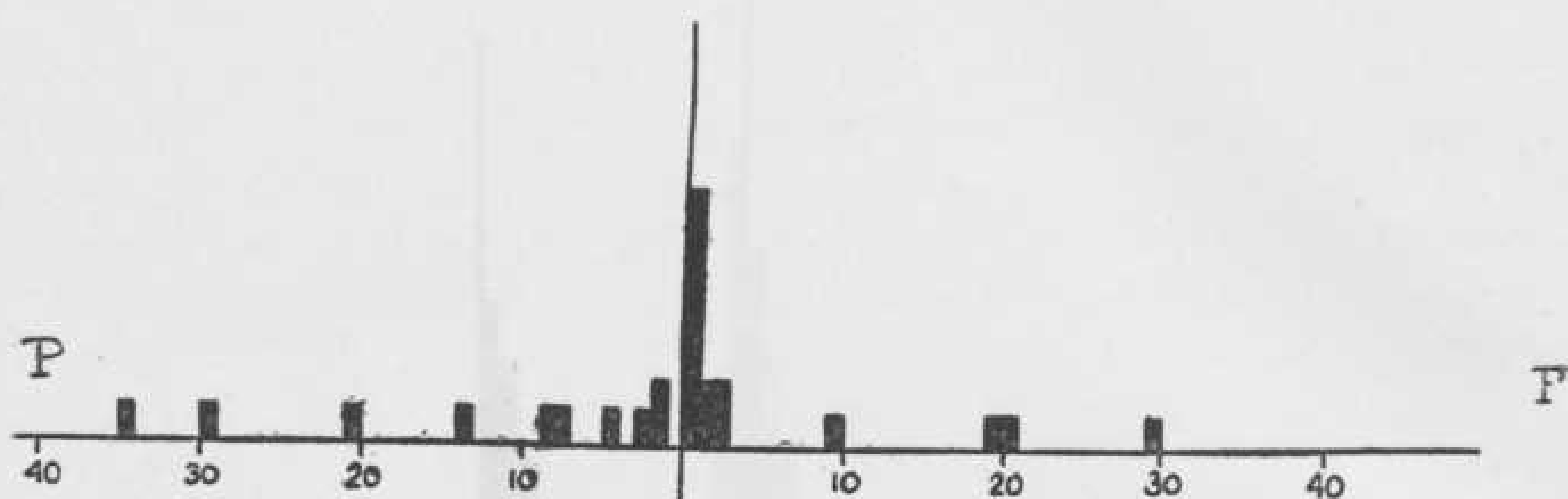

Fig. 6. Dunne's Oxford-experiment.

veel op die in figuur III, maar de P-zijde schiet in aantal overeenkomsten tekort; in het bizonder is de volkomen leegte op de dag „min één" opmerkelijk. Ongetwijfeld moet het feit, dat men pas enkele weken na het einde van het experiment naar P-overeenkomsten ging zoeken, hiervoor aansprakelijk worden gesteld.

Hoewel de resultaten van mijn proef verschil opleveren met die van vroeger verrichte experimenten, is er voor deze verschillen m.i. een redelijke verklaring te vinden. Ik geef toe dat mijn proef mank gaat aan een ernstig en onvermijdelijk gebrek: als dromer was ik tevens proefnemer. Naarmate het experiment werd voortgezet, kon ik niet ontkomen aan de neiging om een theorie omtrent de resultaten op te stellen. En, zoals Rivers gezegd heeft, een theorie over dromen wordt altijd gesteund door de dromen van de onderwerpelijke theoreticus. Ik publiceer dus mijn resultaten uitsluitend als een aansporing om de naar mijn oordeel zo gewenste proefnemingen uit te breiden. Als proefpersonen zal men dan mensen moeten kiezen die dit artikel niet hebben gelezen, en die zich aangaande het onderwerp van het experiment geen vast oordeel hebben gevormd. Zij zullen gewezen moeten worden op de noodzaak, bizonder nauwlettend uit te zien naar F-overeenkomsten met lang interval.

De periode van 80 dagen schijnt mij overigens onnodig lang toe, en kon wat mij betreft zonder veel schade worden gehalveerd. Wanneer een groot aantal proefpersonen aan een toekomstig experiment deelneemt, kan het aantal notities dat van ieder hunner gevergd wordt eveneens worden beperkt, hetgeen de geestelijke inspanning die de deelneming vereist, zou verminderen.

BOEKBESPREKING

Pendel en wichelroede op de drempel van de wetenschap. Beknopte uiteenzetting der theorieën van dhr. J. Charloteau en Ing. A. Dobet betreffende het zuiver natuurkundig karakter van zekere radiesthetische verschijnselen, uitg. A. Cornelius, Gentbrugge, 1948.

In de dertig bladzijden, die het boekje bevat, worden vele onderwerpen genoemd. De behandeling moet dus wel zeer beknopt zijn, wat de duidelijkheid niet altijd ten goede komt. Van de proefnemingen van vele met name genoemde onderzoekers worden meestal alléén de resultaten genoemd, zonder dat de gebruikte meettechniek wordt duidelijk gemaakt. Hierdoor is het onmogelijk zich uit dit boekje een gefundeerd oordeel te vormen over de werkelijke waarde van de argumenten. Wie meer van deze zaken wil weten zal zich tot de genoemde bronnen moeten wenden.

Conclusies zijn: De pendel en de wichelroede worden bewogen door de hand van de waarnemer (radiesthesist). Deze handbeweging is een reflex op de omgeving. De reflex wordt beïnvloed door een psychische factor, een zekere herinnering aan vroegere waarnemingen, waardoor op verschillende materie (water, metaal, holte) verschillend wordt gereageerd (neuro-psychische reflex). Dieren vertonen dit vermogen ook, b.v. bij het zoeken van water in een woestijn. Z.g. menselijke polariteit is niet aangetoond. Hetero- en autosuggestie kunnen de resultaten vertroebelen. De bewegingen geschieden onvrijwillig en ongemerkt, de *wil* moet hierbij worden uitgeschakeld.

Als oorzaken van de reflexen worden genoemd plaatselijke verschillen van de electrische-, magnetische- en zwaartekrachtsvelden, afzonderlijk of gezamenlijk. Op verschillen in alle drie velden reageert het menselijk lichaam en alle drie zijn ook met natuurkundige instrumenten te meten. Iets geheimzinnigs komt daarbij niet te pas. De reden dat men niet, met uitschakeling van de menselijke factor, alléén met natuurkundige instrumenten werkt, is dat dat te veel tijd en geld kost. Maar de aanwijzingen van de radiesthesist kunnen wetenschappelijk gecontroleerd worden.

Na dit algemene gedeelte worden een aantal opmerkingen gemaakt over bizondere onderwerpen als het zoeken van water, schadelijke stralen en hun bestrijding, „medicale radiesthesie", „tele-radiesthesie" en kansrekening.

Aan het begin van deze bespreking hebben we al opgemerkt, dat het moeilijk is de waarde van de argumenten te beoordelen omdat de mededelingen daartoe meestal te beknopt zijn. Waar de argumentatie uitvoeriger is dienen enige vraagtekens gezet te worden. We willen één voorbeeld hiervan nader uitwerken.

„Schadelijke stralen" zouden kanker kunnen opwekken. Deze

soort straling zou aanwezig zijn boven wateraders. Hierboven zou een sterk geïoniseerde zône zijn, veroorzaakt door ondergrondse radioactieve stoffen, en wel voornamelijk door het radioactieve gas Radon. We citeren: „Als de schadelijke stralen de grond verlaten, zijn ze vergezeld door Radongas". „Dergelijke uitstraling gaat loodrecht naar boven". „Die loodrechte uitstraling is plaatselijk zeer beperkt; aldus kan, bijvoorbeeld, in een tweepersoonsbed de ene plaats schadelijk zijn en de andere niet". Het is ons niet duidelijk of hiermee nu aan dat Radon wèl of niet die schadelijke werking wordt toegeschreven. Is dit niet het geval, dan heeft het geen zin over Radon te praten. En is dat wèl de bedoeling, dan moeten we hierover toch het volgende opmerken:

Radon zendt bij zijn uiteenvallen alpha-stralen uit, die in lucht ongeveer vier cm kunnen afleggen. Dit zal de schade zeker niet veroorzaken. Radon gaat dan in een nieuwe radioactieve stof over, die weer in een volgende, enz. Die volgproducten, het z.g. „actieve neerslag", leveren óók de veel doordringender gamma-straling. Maar dit actieve neerslag ontstaat op de plaatsen waar het Radongas uiteenvalt. Daar nu de halveringstijd van het Radon bijna vier dagen bedraagt kan het gas, alvorens uiteen te vallen en actief neerslag te vormen, door diffusie zich over een grote afstand verplaatst hebben. Dan is het niet in te zien waarom de straling precies loodrecht boven de waterader plaats vindt. Daar komt nog dit bij. Volgens onze eigen onderzoekingen geven verscheidene leidingen in Nederland water met een Radongehalte, dat overeenkomt met het Radongehalte in Nederlandse bronwateren van 0 tot 90 meter diepte (ca 10^{-10} Curie per liter). Maar dit is óók ongeveer het gehalte aan Radon, dat gewone bodemlucht heeft! Waar blijft dan de specifieke invloed van Radon in wateraders?

Als poging om het wichelroedevraagstuk van zijn geheimzinnigheid te ontdoen kunnen we dit populaire werkje wel waarderen. Wie echter zelfstandig zijn oordeel wil vormen zal met deze zéér beknopte samenvatting niet tevreden kunnen zijn.

DR C. P. KOENE

ONDERZOEKINGEN OVER HET Z.G. MAGNETISME

DOOR DR H. MUSAPH, zenuwarts te Amsterdam

INLEIDING

In de Nederlandse medische literatuur is, zover mij bekend, na de studie van W. Nolen in 1886 geen studie gepubliceerd over de waarde van het zogenaamde magnetisme voor het therapeutisch arsenaal der medici, noch over het wezen van dit verschijnsel, hoewel in ons land tientallen zich noemende magnetiseurs werken met honderden patiënten en zij zich op met hun methode verkregen gunstige resultaten beroepen.

Door omstandigheden was ik in de gelegenheid het werken van een dergelijke „magnetiseur" gade te slaan. Mede op instigatie van de medische sectie der S.P.R. besloot ik een critisch onderzoek in te stellen naar het wezen en de eventuele therapeutische waarde van het door de heer G. Croiset opgewekte „magnetisme". Deze heer C. was reeds object van studie van andere leden der S.P.R. ten aanzien van parapsychologische kwaliteiten. Hij maakte qua persoonlijkheid een betrouwbare indruk en zegde zijn medewerking toe. Van een onderzoek naar zijn paragnostische [1]) mogelijkheden heb ik mij gedistanciëerd. Ik heb mij beperkt tot het psychiatrisch-neurologisch onderzoek van enige van zijn patiënten en tot enkele proefnemingen met hen. Uit de patiënten deed ik een keus; ik liet allen, die geen objectieve afwijkingen vertoonden, buiten beschouwing; ik nam slechts hen, die een neurologische aandoening vertoonden, welke bovendien door een zenuwarts elders was gediagnosticeerd en behandeld [2]).

Het „magnetisme" als geneesmethode treft men reeds aan bij de Akkadiërs ten tijde van Assurbanipal (700 v. Chr.) als onderdeel van de magie [3]). In de loop der eeuwen is door verschillende medici gepoogd een theorie te geven over het wezen van de „magnetische" verschijnselen. (Mesmer, du Potet, Liébeault, Braid).

Er bestaat echter geen overeenkomstig de stand der moderne wetenschappen bevredigende verklaringswijze. Vnl. het feit, dat het

1) Zie Tijdschr. v. Parapsychologie Mei 1948 blz. 97–105 (G. Zorab). Voorts Tijdschr. v. Parapsychologie Jan. 1949 blz. 1–21 (Dr W. H. C. Tenhaeff).

2) Een woord van dank is hier op zijn plaats voor de collegae, die mij op zo vriendelijke wijze hun medewerking verleenden.

3) Zie voor geschiedk. uiteenzettingen: Dr K. H. E. de Jong: Parapsych. verschijnselen in en buiten de mens (Hoofdst. II), Leiden, 1947. Dr W. H. C. Tenhaeff: Het dierlijk magnetisme (1922); Kwakzalverij en occultisme, Tijdschr. v. Parapsychologie, 1937, pag. 1, 64, 80, 124; St. Zweig: Die Heilung durch den Geist (Fr. A. Mesmer) Leipzig, 1931.

hier een behandelwijze betreft, gehanteerd door niet-medici, zal er oorzaak van zijn, dat men de verschijnselen als behorend tot het terrein der kwakzalverij links liet liggen. Dat in dit feit gevaren schuilen voor de volksgezondheid, is vanzelfsprekend en behoeft hier niet verder uitgewerkt te worden.

Werkwijze van de heer C.

Bij behandeling in zijn woning: de niet-ontklede patiënt wordt op een stoel geplaatst van speciale constructie, zodanig, dat armen zowel als benen passief in hun volle lengte kunnen rusten. De patiënt is in zittende houding en kijkt toe. De heer C. strekt armen en handen zo, dat zijn vingertoppen zich op ongeveer 5 cm. afstand van het te „magnetiseren" lichaamsdeel bevinden en maakt dan met zijn handen soepele heen en weergaande bewegingen, uitgevoerd in het pols- en elleboogsgewricht met een frequentie van gem. 200 slagen per minuut. Zijn blik is aanvankelijk op het te behandelen lichaamsdeel gericht, dat hij niet aanraakt. Tijdens deze „passes" maakt hij wel een praatje met de patiënt, soms aan- en bemoedigend, soms over indifferente onderwerpen, steeds in opgewekte, soms humoristische zin.

Bij behandeling elders: de patiënt zit of ligt zo, dat het te behandelen lichaamsdeel passief gehouden kan worden.

De behandeling duurt gemiddeld 1 tot 2 minuten. De uitwerking van deze „passes" wordt hierna beschreven.

Bij alle patiënten, ongeacht de aard van hun lijden, wordt dezelfde handeling uitgevoerd.

Opgemerkt dient te worden, dat C. zijn patiënten niet hypnotiseert.

Het hieronder te vermelden patiëntenmateriaal van de heer C. zowel als van mijzelf zal in de medische pers uitvoeriger beschreven worden. Hier volgt een uittreksel met gegevens, die n.m.m. parapsychologisch van belang zijn.

Pat. A., meisje van 12 jaar, met een spierziekte, waardoor zij slecht kan lopen.

Behandeling door de heer C. is begonnen toen pat. 6 jaar was. Door de oorlogsomstandigheden kon dit niet langer; in April '46 is de behandeling weer opgevat. Het meisje staat erop 2 × in de week naar de heer C. te gaan.

Subjectieve gevoelens:

„Ik kan na de behandeling veel beter lopen en ben niet zo moe. Als ik oversla kan ik dat direct voelen, dan ben ik lang niet zo goed.

Tijdens de behandeling word ik warm op 't hele lichaam, net of ik ga slapen, net of ik inslaap. 't Gevoel is weg als ik van de kamer afga. Twee jaar geleden tijdens de behandeling had ik het gevoel of onder in de kousen vol zand komt te zitten. Na de middag kwam ik toen thuis en kreeg ik datzelfde gevoel weer terug, dat duurde een half uur".

Verbeteringen gedurende de behandelingsperiode:
Twee jaar geleden kon pat. wel staan, maar zij zakte snel door de knieën. Nu loopt zij veel beter, voelt zij zich fitter. Zij gaat nu naar de kerk en naar school, speelt in geringe mate met andere kinderen. Zij begint nu met hardlopen en kan trappen lopen. Zij krijgt nog wel eens een inzinking, zodat zij minder goed is, maar over het algemeen is zij beter. Toen de heer C. ziek was, ging het erg beroerd met lopen en wel zò erg, dat ze weinig beter was dan in het begin, maar nu gaat het weer beter.

Tijdens de behandeling door de heer C. vertoonde het meisje clonische spierschokken van het lichaamsdeel, dat „gemagnetiseerd" werd. Deze schokken bleken niet door pat. tegengehouden te kunnen worden. De frequentie was ongeveer 100 per min. De contracties begonnen met het begin van de bewegingen van de heer C. en eindigden als de heer C. ophield. Verbale suggesties werden niet gegeven. Er kon tijdens de behandeling een gewoon gesprek over een indifferent onderwerp met pat. gevoerd worden.

Pat. B., vrouw van 26 j., met verlamde benen en rugspieren tengevolge van een neurologisch lijden.

De behandeling door de heer C. is ongeveer 5 jaar geleden begonnen en vindt 2 × per week plaats.

Subjectieve gevoelens:
„Tijdens de behandeling door de heer C. voel ik een prikkeling of liever gezegd een trekking van de spieren; ik word erg warm, maar het doet geen pijn. Er komt dan beweging in de tenen, wat ik uit mezelf niet zou kunnen en daar valt niets aan tegen te houden. Als de behandeling afgelopen is, ben ik wel enigszins vermoeid en ik voel later nog zo nu en dan een trekking van de spieren. Ik word er niet slaperig of loom van en ik kan dan goed denken".

Verbeteringen gedurende de behandelingsperiode:
„De verbetering, die ik heb kunnen waarnemen, is, dat ik nu zelf mijn voeten en tenen weer wat kan bewegen, dat ik mijn benen weer

wat kan optrekken, dat mijn rug steviger wordt, dat ik nu zonder beugels kan staan, hetgeen ik vóór de behandeling door de heer C. nooit heb gekund, daar ik dan direct door mijn knieën zakte. Momenteel begin ik mij aardig goed voort te bewegen, wel met twee stokken of met beugels aan, maar dat heb ik toch ook nooit gekund. Vanaf Mei '48 kan ik nu zonder beugel staan".

Tijdens de behandeling door de heer C. kon ik analoge spiercontracties in de verlamde ledematen waarnemen als beschreven bij pat. A.

Na afloop van de behandeling hypnotiseerde ik pat.; na verbale suggesties traden dezelfde clonische spiercontracties op als die bij de „magnetische" behandeling door de heer C. opgewekt werden. Pat. gaf na beëindiging der hypnose aan phaenomenologisch hetzelfde warme gevoel en dezelfde trekkingen te hebben waargenomen en erna hetzelfde lome gevoel te hebben ondervonden als na de behandeling door de heer C.

Enige maanden later zag ik pat. weer. Nu imiteerde ik de „passes" van de heer C. en nam gelijke clonische contracties bij pat. waar, zij het met geringere amplitudo.

Bij vergelijking van de nu genomen maten met die, welke de behandelende geneesheer in 1944 had genoteerd, bleek, dat de omvang der verlamde ledematen was toegenomen.

Pat. C., man van 44 jaar, met een neurologisch lijden, waardoor periodiek krachteloosheid in armen en benen optreedt.

Is sedert $1^1/_2$ jaar onder behandeling van de heer C., die hem met tussenpozen 2 × per week „magnetiseerde".

Subjectieve gevoelens:

Tijdens de behandeling door de heer C. wordt hij warm en bemerkt hij prikkelingen in de rug. Er na kan hij gedurende een halve dag beter lopen. Dit is niet altijd het geval. Soms bemerkt hij geen enkel resultaat.

Er zijn geen *verbeteringen tijdens de behandelingsperiode*.

Ook bij deze patiënt werden clonische contracties tijdens het „magnetiseren" waargenomen.

Pat. D., man van 19 jaar, met een verlamd been tengevolge van een neurologisch lijden.

Begon ca. 3 jaar geleden een behandeling door de heer C., 2 × per week gedurende 3 minuten.

Subjectieve gevoelens:

Zodra de heer C. met de behandeling begint wordt het been warm en voelt pat. een sterke prikkeling door zijn been gaan. De spieren gaan dan bewegen. Er wordt geen melding gedaan van een loom gevoel.

Verbeteringen tijdens de behandelingsperiode:

„Voor de behandeling was ik na 10 minuten lopen doodmoe. Mijn heup en knie worden steeds sterker, waardoor ik steeds beter kan lopen. Ik kan nu de hele dag wel lopen zonder moe te worden, natuurlijk met een beugel".

Het verlamde been vertoont bij „magnetiseren" grove clonische contracties.

Pat. E., man van 42 jaar, met krachtsvermindering en gevoelsstoornissen in armen en benen door een neurologisch lijden.

„Ongeveer 6 jaar geleden ben ik met de behandeling door de heer C. begonnen. Ik werd de eerste tijd thuis 3 × per week behandeld, totdat het eerste resultaat bereikt was en ik me in een invalidewagentje verplaatsen kon".

Subjectieve gevoelens:

„Ondanks het feit, dat er geen gevoel meer in mijn ledematen was bemerkte ik tijdens de behandeling, dat er als het ware een zwakke electrische stroom door mijn armen en benen trok en dat er schok- en trekacties plaats vonden. In het begin kreeg ik na afloop een loom en down gevoel, zodat ik behoefte gevoelde te gaan slapen".

Verbetering tijdens de behandelingsperiode:

„De gevoelsstoornissen zijn zo goed als verdwenen, alleen in mijn armen en handen heb ik nog dat lamme, dove gevoel. Ik kan nu weer lopen en fietsen en ben in staat een brief te schrijven. Tijdens een afwezigheid van de heer C. gedurende ruim 4 maanden was ik zonder behandeling en ik heb in die periode kunnen constateren, dat mijn ziekte stationnair bleef, dus vooruit- noch achteruitging".

Beide armen en benen werden door „magnetiseren" tot clonische contracties gebracht.

Pat. F., meisje van 18 jaar, met vormveranderingen en krachtsvermindering van beide armen tengevolge van een gewrichtsziekte.

Eind '46 begon de behandeling door de heer C. met 3 × per week. Andere behandelingen werden niet toegepast. Eind '48 werd het aantal behandelingen teruggebracht tot 2 × per week.

Subjectieve gevoelens:

De plaatsen die behandeld worden, worden warm en er komen trekkingen in de spieren.

Verbeteringen tijdens de behandelingsperiode:

„Voor de behandeling kon ik geen 5 min. lopen, nu wel een half uur. Ik kan nu aardappelen schillen, brood klaar maken, stofzuigen, breien en naaien. Tot voor 8 maanden werd ik in een invalidewagentje naar de heer C. gereden. Nu kom ik per autobus of lopend. Ik werk nu op een atelier en dat gaat best".

Tijdens de behandeling door de heer C. ontstonden clonische contracties der spieren rondom het gewricht, dat behandeld werd.

Pat. G., meisje van 25 jaar, met verlamming van een been tengevolge van een neurologisch lijden.

„Twee jaar geleden ben ik bij de heer C. onder behandeling gegaan. In het begin kwam ik 2 × in de week, maar nu ben ik reeds zover gevorderd, dat ik sinds Juli '48 1 behandeling in de week krijg".

Subjectieve gevoelens:

„Tijdens de behandeling van het been slaat dit geweldig op en neer. Ik voel daarbij prikkelen in m'n hoofd, vooral m'n achterhoofd. Wanneer hij mijn heup behandelt voel ik eveneens prikkelen in m'n hoofd, maar daarbij ook over m'n rug, het is geheel pijnloos, zelfs aangenaam. Dat aangename gevoel in m'n rug kan ik niet verklaren, het zijn geen prikkelen, het is een soort stroming, dat zelfs in m'n nek nog waarneembaar is. Na de behandeling was ik aanvankelijk ontzettend moe en had ik veel behoefte aan slaap. Daarbij had ik dikwijls last van maag- en hoofdpijn. Na de behandeling gloeide m'n hele been en m'n voet was zo opgezwollen, dat ik m'n schoen niet dicht kon hebben. Het laatste half jaar heb ik hier niet zoveel last meer van. M'n voet zet niet zo erg meer uit en m'n hoofd- en maagpijn is minder. Wel bemerk ik de laatste maanden, dat bij de behandeling de spieren rondom m'n knie en aan de binnenkant van het dijbeen geweldig pijn doen. Het is dan alsof men er met een gloeiende tang doorsteekt. Diezelfde brandende pijn heb ik ook in m'n hoofd, vooral m'n achterhoofd. Steeds wanneer ik de heer C. hierop attendeer behandelt hij ook m'n hoofd. Vier tot vijf maal zweeft hij met z'n handen boven m'n hoofd, waarbij ik een heel aangenaam licht gevoel krijg, dat bestaat uit prikkeltjes, welke door m'n nek en zelfs door m'n rug gaan. De laatste weken behandelt hij ook m'n buik. „De buikspieren moeten sterker worden" zegt de heer C. Van deze behandeling voel ik bijna niets, een enkele keer een lichte trilling

aan de oppervlakte van de huid, maar dit is niet noemenswaardig. Ook in m'n hoofd voel ik dan niets".

Verbeteringen tijdens de behandelingsperiode:

„Ik kan weer behoorlijke afstanden afleggen. Het doorzwikken in m'n knie ken ik bijna niet meer. Het been is veel dikker geworden en ik kan het uit eigen kracht opbeuren en langzaam laten zakken. Ik kan het intrekken en weer uitslaan (al deze bewegingen heb ik nooit kunnen doen). Ook in de lengte neemt m'n been toe".

De clonische contracties tijdens de „magnetische" behandeling hebben een frequentie van 130 per min. Na de behandeling door de heer C. bracht ik pat. in hypnose en gaf ik haar verbale suggesties omtrent de clonische contracties. Deze hadden geen effect. Tijdens de hypnose kwam de heer C. binnen, ging naast het been van pat. staan en begon direct te „magnetiseren". Ogenblikkelijk traden de clonische contracties op. Na de hypnose ondervraagd zei pat., dat de trekkingen misschien wel optraden, omdat de heer C. in de buurt stond. Hierbij moet aangetekend worden, dat de heer C. auditief zeer gemakkelijk te herkennen was aan zijn hoorbare neusademhaling.

Bespreking

Pat. A. (meisje van 12 j.)

geeft aan, dat tijdens de behandeling een gevoel van een soort inslapen bestaat. De bewustzijnsgraad daalt dus. Wij kunnen aannemen, dat het zeer wel mogelijk is, dat de spiercontracties optreden in een hypnotische of hypnoïde toestand. De paraesthesieën, die zij aangaf in het begin der behandeling te voelen, kunnen eventueel ook op een hypnotische beïnvloeding wijzen, doch doen vermoeden, dat er psychisch iets anders aan de hand is. Wij komen hierop terug bij het bespreken van sensaties van eigen patiënten.

Pat. B. (26-jar. vrouw)

geeft aan tijdens de behandeling door de heer C. niet slaperig of loom te worden. Opmerkelijk is, dat zij dezelfde reacties vertoonde in hypnose na mijn verbale suggesties betreffende de spiercontracties en dat zij enige maanden later op mijn „passes" reageerde als op die van de heer C., zij het met geringere amplitudo.

Pat. C. (44-jar. man)

geeft aan tijdens de behandeling door de heer C. paraesthesieën in de rug te hebben. Er waren geen verlamde ledematen, waarbij

door regelmatige contracties een inactiviteitsatrophie moest worden voorkomen, zodat de vermelding, dat er geen verbetering is opgetreden, niet verwonderlijk is.

Pat. D. (19-jar. man)
heeft paraesthesieën in het verlamde been tijdens de behandeling door de heer C.

Pat. E. (42-jar. man)
geeft behalve paraesthesieën ook een loom en down gevoel aan, optredende in het begin na de behandeling.

Pat. F. (meisje van 18 jaar).
Behalve de contracties der spieren rondom de stijve gewrichten valt niets bijzonders te vermelden.

Pat. G. (25-jar. meisje)
De beschrijving der gevoelens tijdens de behandeling door de heer C. wijzen niet alleen op paraesthesieën in rug en nek, maar ook op libidineuze gevoelens. Het is zeer waarschijnlijk, dat de bewustzijngraad bij de behandeling daalt.

Teneinde het suggestieve element bij de behandeling door de heer C. te kunnen onderkennen werden enkele proeven genomen:

1. Nadat de reacties van de patiënt op de gewone behandeling door de heer C. getoond waren ging de heer C. met een derde persoon buiten het vertrek. Ref. ging een indifferent gesprek met de patiënt houden, waarbij een collega aanwezig was. Deze collega had een stopwatch, die gesynchroniseerd was met de stopwatch, die de derde persoon had; deze onderhield zich buiten het vertrek met de heer C. Het was de bedoeling, dat „magnetische beïnvloeding" plaats zou vinden zonder dat de patiënt dit wist. Op een door de heer C. zelf te bepalen moment zou hij gaan „magnetiseren", welk moment door indrukken van de stopwatch vastgelegd werd, terwijl de collega het moment vastlegde, waarop de eerste contracties waargenomen werden. De verschillen tussen „magnetische beïnvloeding" en het optreden der contracties waren de volgende:

Pat. B.	contracties 55″ later
pat. D.	„ 66″ later
pat. E.	optreden der contracties was niet waar te nemen; pat. gesticuleerde manueel sterk tijdens het gesprek.
pat. H.	contracties 24″ later.

Pat. H. is een jongen van 12 jaar. Hij werd niet in het vorige patiëntenmateriaal opgenomen, omdat ik niet over uitvoerige inlichtingen van collegae, die hem in het begin van zijn ziekte gezien hebben, beschik.

Opgemerkt moet worden, dat deze vier patiënten elkander over de proeven niet konden inlichten, dat zij op de hoogte waren van de aanwezigheid van de heer C. buiten het vertrek en hebben kunnen vermoeden, dat een dergelijke proef genomen kon worden, aangezien zij voor het meewerken aan proeven bij ref. gekomen waren.

Verder maakte de heer C. veel haast met het instellen van zijn handen op de patiënt; alles, zowel bij deze als bij de volgende proef, speelde zich in de 1e en 2e minuut na het vertrek uit de kamer af.

2. De vorige proef werd herhaald met dit verschil, dat de patiënten nu van tevoren ingelicht waren omtrent het feit, dat op een onbekend tijdstip de heer C. zou beginnen met de behandeling.

Pat. B.	vertoonde	contracties	58''	vroeger	dan	dhr.	C.	aanving.
pat. D.	„	„	20''	„	„	„	„	„
pat. E.	„	„	7''	„	„	„	„	„
pat. H.	„	„	17''	„	„	„	„	„

3. Pat. B. had toestemming gegeven zich in een lichte narcose te laten brengen. Over de alsdan te nemen proef werd met haar niet gesproken. Zij geraakte precies na 4 min. in lichte narcose. De heer C. was hierbij aanwezig. De wimperreacties waren positief evenals de pupilreacties op licht. De ademhaling was regelmatig en diep. Zij reageerde niet meer op toespraak, wel op pijnprikkels. De heer C. begon zijn handelingen toen zij in narcose was; er waren geen reacties. De eerste contracties traden precies 5 minuten later op, toen de bewustzijnsgraad al gestegen was; weer 1 minuut later was zij in staat antwoord te geven. Haar eerste blik was een vriendelijke jegens de heer C.

4. Pat. D., E. en H., die eerst na de proeven weer contact met elkaar hadden, waren aan het napraten. Weer werd door de heer C. vanuit een ander vertrek „gemagnetiseerd", waarvan de begintijd vastgelegd werd op een stopwatch, die met een andere stopwatch gesynchroniseerd was, die de derde proefnemer bij zich had. Deze sprak met patiënten D., E. en H., die o.m. vertelden, hoe een van hen gereageerd had een uur tevoren, naar hij aannam ten tijde van de behandeling van pat. B., hoe toen ook de anderen het waarnamen en erop reageerden. De proefnemer vroeg hen of zij nadien nog iets gemerkt hadden, hetgeen zij ontkennend beantwoordden. Tijdens dit gesprek was de heer C. in het andere vertrek op deze mensen actief gericht, doch geen van hen reageerde.

Conclusie:

1. Bij proef 1 waren de patiënten niet van te voren door ref. ingelicht. Toch kunnen wij hier niet van volkomen onbevangenheid spreken, aangezien zij toch voor het nemen van proeven met de heer C. waren meegekomen en er nog geen proef had plaats gehad. Zij vertoonden latentieperiodes van resp. 55, 66 en 24 sec.

2. Bij proef 2 waren de patiënten van te voren wel door ref. ingelicht. Zij kregen spiercontracties resp. 58, 20, 7 en 17 sec. vòòrdat de heer C. begon. Op grond hiervan kunnen wij concluderen, dat de contracties aanvingen op het moment, dat de pat. verwachtte, dat het „magnetiseren" zou beginnen, niet op het moment, dat het „magnetiseren" in feite begon.

3. De lichte narcose verbrak het psychische contact, dat dus als voorwaarde voor de reactie verviel en waardoor de reactie dus niet mogelijk was. De spiercontracties traden dan ook niet op. Men bedenke, dat pat. (in bijzijn van de heer C.) de narcose accepteerde in het besef, dat er proeven genomen zouden worden; bij gestegen bewustzijnsgraad was de verwachting, dat er „gemagnetiseerd" zou worden, aanwezig; dit maakte de reactie mogelijk. Tijdens de proef bleken de spiercontracties op te treden bij gestegen bewustzijnsgraad, 5 minuten na het begin der narcose. Dat dit 1 minuut vroeger geschiedde dan dat verbaal contact mogelijk bleek, is begrijpelijk uit het feit, dat de „spiertaal" primitiever is dan de spreektaal. Uit het gedrag van pat. werd het bestaan van een libidineuze binding met de heer C. duidelijk.

4. Ook uit de inhoud van het gesprek bij proef 4 is duidelijk, dat een herhaling van het „magnetiseren" niet verwacht werd; op de activiteit van de heer C. tijdens dit gesprek werd niet gereageerd.

Eigen patiënten

Teneinde een verder inzicht te krijgen in aard en verloop der „magnetische" beïnvloeding werd door ref. speciaal gelet op sensaties, die enige bij hem in psychotherapie zijnde patiënten vermeldden.

Pat. J., een man van 38 jaar, kwam begin '48 in consult met een lichamelijk symptoom, dat uiting was van een psychische conflictsituatie. Er werd een psychotherapie in de vorm van autogene training volgens Schultz ingesteld. Nadat door concentratie een regelmatige en diepe ademhaling verkregen was werd pat. opgedragen met gesloten ogen zich volkomen te concentreren op zijn rechterarm, waarbij hij dit lichaamsdeel zo passief mogelijk moest houden. Na

enige tijd, waarin de opdracht op rustige toon herhaald was, gaf pat. aan, dat zijn rechterhand warm werd en zwaarder. Later had hij een loom gevoel in de gehele rechterarm. In de volgende zittingen, waarin de opdrachten herhaald werden, gaf pat. duidelijk paraesthesieën aan in de pols en in de vingertoppen. Tevens kwam, terwijl pat. zijn arm passief hield, de arm in beweging door contracties van de buigspieren: de arm werd in het elleboogsgewricht gebogen, hetgeen pat. niet kon tegenhouden. Bij de autogene training van het rechterbeen, die hierop volgde, vertoonde pat. na enige tijd rhythmische contracties van de buigspieren van het bovenbeen, zodat het been schokkende flexiebewegingen in het kniegewricht maakte.

Bij andere patiënten, volgens de methode van Schultz behandeld, werden analoge waarnemingen gedaan. Opgemerkt moet worden, dat de aandacht van de patiënt door de psychotherapeut zo gecentreerd mogelijk wordt gehouden. Bewust wordt erop gewezen, dat het niet de bedoeling is, dat pat. inslaapt, maar dat hij of zij zo wakker mogelijk blijft.

Bespreking. Het is zeer waarschijnlijk, dat men door een regelmatige oefening der aandacht, gericht op een bepaald lichaamsdeel, dit een betere doorbloeding geeft. Deze doorbloeding samen met andere neurophysiologische werkingen maakt het warmtegevoel, de paraesthesieën en de clonische contracties van de spieren begrijpelijk. Opgemerkt moet worden, dat de gewaarwordingen bij deze vorm van psychotherapie volgens Schultz analoog zijn aan die bij een „magnetische" behandeling.

Pat. K. is een 24-jarige vrouw met psychische klachten. Ik behandelde haar met hypnose. Pat. was gemakkelijk in het lethargische stadium der hypnose te brengen. Spontaan ontstonden hierin clonische contracties van de buigspieren van de bovenbenen, waardoor de benen in het kniegewricht rhythmisch gingen buigen met een frequentie van ongeveer 70 per min.

Ook bij andere patiënten, die ik met hypnose als vorm van psychotherapie behandelde, kon ik deze waarnemingen doen, echter alleen indien de hypnose een bepaalde graad van diepte had bereikt.

Bespreking. De clonische contracties bij verlamde ledematen, die door „magnetische" beïnvloeding opgewekt kunnen worden, komen spontaan voor in het lethargische stadium der hypnose bij patiënten met een normaal spierstelsel.

Pat. L., een 60-jarige man, opgenomen in een kliniek wegens een neurologisch lijden, waardoor de benen sterke krachtsvermindering vertoonden en hij nauwelijks lopen kon.

Therapie. Pat. wordt zonder enige verbale suggestie van te voren te ontvangen, behandeld met „psychotherapie" volgens Mesmer. Ref. richt zijn licht in het elleboogsgewricht gebogen armen op het rechterbeen; pat. is in liggende houding, ref. staat rechts van hem, heeft het gezicht gericht naar het rechterbeen, houdt zijn linkerhand op enkele cm. afstand van de rechterheup, de rechterhand op enkele cm. afstand van de rechtervoet en maakt heen- en weergaande bewegingen met de vingers en met de handen. Ogenblikkelijk ontstaan dan clonische contracties van de buigers van het been met een frequentie van ong. 110 à 120 per minuut. De contracties worden zo sterk, dat het been rhythmisch in het kniegewricht wordt gebogen en gestrekt. Pat. geeft aan deze contracties niet te kunnen tegenhouden en deze evenmin willekeurig te kunnen opwekken, m.a.w. de contracties komen en verdwijnen geheel buiten zijn bewuste wil. Zij zijn ogenblikkelijk tot stilstand te brengen door een strijkende beweging van de hand van ref. over de gehele lengte van het been. Gaat ref. een stap naar achter, zodat zijn op het been gerichte, in beweging zijnde handen op een afstand van 1 of $1^1/_2$ M. van het been komen, dan gaat het clonische contracties vertonende been mee in de richting van ref. Deze mee-beweging vindt ook plaats als de bewegende handen zich in opwaartse richting bewegen: het is alsof het verlamde been dan naar boven wordt „getrokken".

Tijdens deze contracties begint pat. te hijgen: het kost hem grote inspanning. Een verlaging van de bewustzijngsraad is niet aan te tonen. Pat. volgt met de ogen de handelingen van ref. en geeft intussen direct antwoord op de hem gestelde indifferente vragen. Als een derde aanwezige met hem praat tijdens de behandeling, gaan de reacties gewoon door.

Om ook de rechterbil te behandelen wordt pat. verzocht op zijn linkerzijde te gaan liggen. Ref. gaat achter pat. staan en begint zijn handbewegingen opnieuw. Ogenblikkelijk ontstaan clonische contracties in de rechterbil, overgaande op de achterkant van de rechter dij. Zonder het pat. te laten merken houdt ref. nu de handen in rust op eigen rug; de contracties gaan gewoon door; de nabijheid van de bewegende hand van ref. was blijkbaar nu niet nodig, doch de pat. verwachtte, dat de hand de beweging wèl maakte.

Analoog aan de proeven 1 en 2 (zie blz. 100) met patiënten van de heer C. werden nu de volgende proeven in de kliniek genomen:

1. Een collega ging nu pat. L onderzoeken. Hij had een stopwatch bij zich, welke gesynchroniseerd was met de stopwatch, welke ref. bij zich had in een aangrenzend vertrek. De patiënt was niet omtrent de nabijheid van ref. op de hoogte gesteld. Ref. zou op een

willekeurig te kiezen tijdstip (vast te leggen op de stopwatch) de „magnetische" handeling aanvangen, de collega zou het begin der eventueel waar te nemen contracties met de stopwatch noteren.

Precies 60'' na het begin van het onderzoek door de collega begon ref. in het aangrenzende vertrek met de handeling, 60 sec. later hield ref. op. De collega meldde geen reactie te hebben waargenomen.

2. De vorige proef werd herhaald met dit verschil, dat nu pat. L. ervan op de hoogte was, dat ref. in het aangrenzende vertrek met de behandeling zou beginnen op een onbekend tijdstip. De stopwatches werden weer gesynchroniseerd, waarna ref. zich verwijderde. Hij stelde zich voor na ongeveer 60 sec. te beginnen. In deze wachttijd werd hij gestoord door de collega, die na 30'' het verzoek van pat. L. overbracht „ermee op te houden, aangezien het hem zo doodmoe maakte". Pat. vertoonde n.l. reeds direct na het vertrek van ref. spiercontracties.

Bespreking

Uit deze proeven is dezelfde conclusie te trekken als uit de proeven verricht met de patiënten van de heer C.: de clonische contracties treden niet op op het moment, dat de handeling van de „magnetiseur" begint, doch op het moment, dat de patiënt verwacht, dat de behandeling begint. Deze momenten vallen uiteraard vaak samen.

Principiëel echter is van belang, dat op grond van deze proeven het aannemen van een activerend „fluïde" van welke aard ook, geheel overbodig is, terwijl het de hier vermelde feiten niet zou kunnen verklaren.

Eindconclusies:

Ondanks het geringe materiaal (10 patiënten) geven de proeven op de patiënten van de heer C. en die op eigen, in psychotherapie zijnde patiënten, aanleiding tot het volgende:

1. De clonische contracties, opgewekt met de beschreven techniek door de „magnetiseur" C. bij verlamde ledematen treden alleen op als de patiënt verwacht, dat hij behandeld wordt. Het aannemen van een „magnetische fluïde" (Mesmer) is overbodig en misleidend.

2. Deze vorm van therapie (die wij autogene musculoresonantie therapie zouden kunnen noemen) kan alleen toegepast worden als er een psychisch contact is tussen patiënt en therapeut.

Toen pat. B., D., H. en L. niet wisten, dat zij vanuit een ander vertrek „behandeld" werden, traden er geen contracties op.

Zodra zij dit onderbewust vermoedden, gingen de spieren wel contraheren. Pat. B. was tijdens de roes, toen de bewustzijnsgraad te veel gedaald was, niet te „behandelen". Pat. L. wist niet, dat ref. in het aangrenzende vertrek aanwezig was.

3. Het correlatieve psychische contact tussen patiënt en therapeut is van libidineuze aard.

Dit is op te maken uit het waarnemen van gedragingen van de patiënten en uit de phaenomenologische gegevens, die ref. verzameld heeft.

Hierdoor wordt duidelijk het bestaan van gevaren in dit verband als deze vorm van therapie toegepast wordt door mensen, die niet gewend zijn de positieve overdracht in de psychotherapeutische situatie te onderkennen en te hanteren [1]).

4. De sensaties door de patiënten opgegeven, met name het warm worden van het behandelde lichaamsdeel, de paraesthesieën en de clonische contracties, kunnen ook optreden bij patiënten, die behandeld worden met autogene training volgens Schultz en met hypnose.

Wat deze laatste therapie betreft, vooral in het lethargische stadium treden spontane spiercontracties op.

5. De door de „autogene musculoresonantietherapie" opgewekte sterkere bloeddoorstroming in het „behandelde" lichaamsdeel heeft samen met andere neurophysiologische verschijnselen de onder 4 genoemde sensaties tot gevolgen. Voor het opwekken van deze sterkere bloeddoorstroming is de versterkte libido-bezetting van het zieke lichaamsdeel van betekenis.

6. Nader onderzocht dient te worden welke facetten der persoonlijkheidsstructuur dit therapeutisch-kunnen bevorderen, waarbij de therapeut toch middelaar blijkt te zijn en geen donor; verder dringt zich de vraag op of het bij de patiënt aanwezige geloof in een „magnetisch fluïde" (waarbij hij de therapeut wèl als donor ziet) een der voorwaarden is, waaronder hij voor juist deze vorm van therapie ontvankelijk is.

7. Door de „autogene musculosresonantietherapie", die in wezen een vorm van psychotherapie is, kan een eventueel aanwezige bepaalde vorm van atrophie van de spieren opgeheven worden door de opgewekte spieractiviteit. Bij een goede indicatiestelling is deze therapie een aanwinst voor het therapeutisch arsenaal der medici.

Maart 1949.

1) Op het probleem van de sociaal-medische betekenis van de „magnetiseurs" kan thans niet verder ingegaan worden, aangezien zulks buiten de opzet van dit artikel valt.

SUMMARY

Examining into the value of so-called Animal Magnetism or Mesmerism in neurological cases I studied seven patients of the mesmerist Gerard Croiset, who is able to induce clonic contractions of the muscles during his mesmeric treatment. Nearly all patients consulted him because of palsies of the limbs. Inquiring into the phenomenological sensations of the patients, the following sensations were described as experienced: sensations of warmth, paresthesies, contractions of the muscles, drowsiness, tiredness, a feeble electric current, a feeling of dejection, swollen feet, pain in the muscles and libidinous sensations.

Increase of the circumference of the muscles of the paretic limb owing to the decrease of the inactivity-atrophy during the mesmeric treatment could be proved by comparative measurements.

Different experiments were made in which Mr Croiset was the mesmeriser:

1. patients were mesmerised from another room without knowing that they were being treated;
2. mesmerisation of a narcotized patient;
3. same as experiment 1, differing only in the fact that patients were ignorant of the exact time the mesmeric treatment was to start.

In all cases it was clearly demonstrated that the reactive contractions did not coincide with the periods of mesmerisation but with the expectations of the patient as to the commencement of the mesmeric treatment.

I myself was able to induce similar contractions of the muscles of a paretic limb by mesmerising one of my own patients. Experiments of the same order as those in which Mr Croiset was the mesmerist showed the same results as referred above.

Patients of my own who had been treated according to the method of Schultz (autogenic training) as well as with hypnosis (lethargic stage) experienced the same phenomenological sensations as mentioned above.

The hypothesis of a magnetic fluid (Mesmer) is unnecessary and misleading. Magnetism or Mesmerism is a form of psychotherapy. The name „autogenic musculoresonance-therapy" may be suggested instead. The sensations described are caused by an increased supply of blood to the limb which is treated by this „autogenic musculoresonance-therapy". A significant factor in this increased supply is the increased libidinal investment of the diseased limb.

This therapy can supplement medical psychotherapeutics, provided a good indication.

A comprehensive paper with case-reports will be published in English in the Folia Psychiatrica et Neurologica Neerlandica.

(Dr H. MUSAPH)

Amsterdam, March 1949.

WICHELROEDECOMMISSIE

Op 13 April 1949 is te Amsterdam uit leden van de S.P.R. een commissie gevormd ter bestudering van het wichelroedevraagstuk. Deze commissie is nu als volgt samengesteld:

Prof. Dr Ir. F. A. Heyn, *voorzitter*,
J. H. Spaa, phys. drs, *secretaris*,
Ir. J. Bethlem,
W. Beuker,
H. M. Haye, arts,
N. van Tiel, biol. drs.

De commissie, kortheidshalve „Wichelroedecommissie" genoemd, stelt zich ten doel een experimenteel onderzoek in te stellen naar de parapsychologische aspecten van het wichelroedelopen en wel in eerste instantie naar het buitenzintuigelijk waarnemingsvermogen van de wichelroedeloper. Zij ziet daarbij welbewust af van physische onderzoekingen, daar zij van mening is dat, indien bij het wichelroedelopen factoren van physische aard (b.v. aardstralen) zouden blijken te interfereren met (para-)psychologische verschijnselen, de bestudering daarvan dient te worden overgelaten aan een speciale physische commissie.

Voor haar onderzoek werkt de commissie samen met ervaren wichelroedelopers. Ofschoon zij reeds op de steun en medewerking van enkele proefpersonen mag rekenen, is voor een quantitatief onderzoek een groter aantal wichelroedelopers nodig.

De Wichelroedecommissie richt zich daarom tot de lezers van het Tijdschrift voor Parapsychologie met het vriendelijk verzoek haar behulpzaam te willen zijn. Indien zich onder de lezers wichelroedelopers bevinden, of wel indien de lezers wichelroedelopers kennen, welke aan het onderzoek zouden willen medewerken, zou de commissie het op prijs stellen hun naam en adres te mogen ontvangen. Opgaven hiervan gelieve men te sturen aan de Wichelroedecommissie, p. a. de Lairessestraat 102[II], Amsterdam Z.

Zodra het onderzoek tot resultaten heeft geleid, zal hiervan in het Tijdschrift voor Parapsychologie mededeling worden gedaan.

J. H. S.

JAARVERSLAG VAN DE SECRETARIS OVER 1948

Ook dit jaar heeft het ledental een bevredigende stijging te zien gegeven. Maakte ik in mijn vorig verslag er melding van, dat het aantal leden en begunstigers was gestegen tot ± 780, dit jaar is het mij een genoegen U te kunnen melden, dat in ons kaartsysteem op het ogenblik van schrijven 900 namen staan geboekt.

Hopelijk zal in de loop van dit verenigingsjaar de stijging zich gestadig voortzetten, opdat in 1950, dat ook voor de S.P.R. een kroonjaar betekent, het 1000-tal zal zijn gepasseerd. In 1950 nl. zal de S.P.R. haar 30-jarig jubileum vieren. Maar in dat zelfde jaar zal de vereniging, indien althans art. 22 onzer Statuten, dat de duur der S.P.R. bepaalt op 29 jaar en 11 maanden, niet zal zijn gewijzigd, hebben opgehouden te bestaan. Het komt mij voor, dat ons bestuur geen moeite zal ondervinden om van de leden met algemene stemmen een mandaat te verkrijgen om alle nodige maatregelen te treffen, teneinde de duur onzer vereniging wederom met een termijn van 30 jaar te verlengen. En daarbij tevens vergunning zal verkrijgen om dit feit op enigszins luisterrijke wijze te vieren. Ook al, omdat wij niet in de gelegenheid waren gedurende het bevrijdingsjaar 1945 het zilveren feest der S.P.R. op waardige wijze te gedenken.

Het Tijdschrift voor Parapsychologie. Het is verheugend te constateren, dat door het wegvallen van verschillende „bottle-necks" bij de publicatie van ons periodiek, het T.v.P. met regelmatige tussenpozen aan onze leden kon worden toegezonden. De inhoud en redactionele leiding stonden, zoals wij dat van onze redacteur gewend zijn, op een hoog peil. Aan Dr Tenhaeff, die vrijwel onafgebroken in touw is ten behoeve van ons tijdschrift, komt een woord van dank en hulde toe voor de voortreffelijke wijze waarop hij zijn redactionele taak ten uitvoer brengt. Ook wil ik niet nalaten de directie van Leopold's U.M. van ganser harte dank te zeggen voor de manier waarop zij aan al onze wensen inzake het T.v.P. tegemoet komt. Tussen die directie en uw bestuur weerklonk nimmer een dissonant.

De plaatselijke afdelingen. Het is met grote voldoening dat ik er melding van maak, dat in het afgelopen jaar twee nieuwe afdelingen werden gesticht. En wel één te Haarlem en één te Bandoeng op Java. Het bestuur van de afd. Haarlem is met grote activiteit aan het werk getogen en dank zij zijn voortvarendheid gelukte het het ledental van Haarlem en omgeving meer dan te verdrievoudigen. Aan het Haarlemse bestuur wil ik namens mijn medebestuursleden hier een eresaluut brengen.

Te Bandoeng ligt de zaak enigszins anders. Transfert-moeilijkheden,

de zeer hoge kosten van zaalhuur en adverteren dwingen deze afd. alle contributie-heffingen voor haarzelf aan te wenden. Teneinde onze jongste Indonesische spruit te helpen de kinderziekten te overwinnen, besloot uw bestuur deze afd. gratis 20 exemplaren van het T.v.P. toe te zenden, alsmede enige nieuwere publicaties op parapsychologisch gebied. In Indonesië schijnt een grote belangstelling te bestaan voor de parapsychologie, en wij meenden er goed aan te doen hieraan zo veel mogelijk tegemoet te komen.

De reeds langer bestaande afdelingen in de grootste vier steden des lands hebben ook dit jaar op lofwaardige wijze lezingen en bijeenkomsten georganiseerd. De sprekers en leiders, die hun tijd doorgaans *con amore* gaven, zeg ik op deze plaats namens de afdelingen van harte dank. Jammer genoeg, is het aantal competente sprekers op ons terrein zeer klein te noemen, waardoor in het programma weinig variatie komt en de roulering aan een zekere eenvormigheid en ook... eentonigheid gaat lijden.

Het komt mij voor, dat, waar de lezingen over het algemeen op een hoog peil staan en een vrij diepgaande kennis van de parapsychologie en haar terminologie veronderstellen, het gewenst zou zijn dat de afdelingen een soort cursussen organiseren, waar de elementaire parapsychologische begrippen en problemen op populaire wijze worden behandeld. Zij, die zo pas hun eerste schreden op het moeilijke parapsychologische pad hebben gezet, zullen m.i. na het volgen van dergelijke overzichtelijke cursussen met meer vrucht de verschillende voordrachten kunnen volgen. Tevens zullen dezulken beter beslagen ten ijs komen, indien zij in de gelegenheid zijn een of ander interessant paranormaal phenomeen te rapporteren. Misschien wordt aldus ook de snellere vorming van werkers op parapsychologisch gebied bevorderd, waaraan helaas momenteel het allergrootste gebrek heerst. Het is te hopen dat hierin in de naaste toekomst verandering komt.

Bibliotheek. Tegelijk met de convocatie der jaarvergadering werd aan de leden de nieuwe catalogus onzer bibliotheek toegezonden. Hierin staan de belangrijkste werken en periodieken op parapsychologisch en aanverwant gebied vermeld, die in onze boekerij aanwezig zijn. Wat de leden thans wordt aangeboden is slechts een bescheiden begin. Hopelijk zullen de fondsen onzer vereniging binnenkort zo ruim gaan vloeien, dat er voor de bibliotheek een veel groter bedrag zal kunnen worden uitgetrokken dan in de laatste jaren mogelijk bleek. Tevens zouden wij onze leden willen verzoeken zo mogelijk boeken af te staan ten behoeve onzer bibliotheek.

In mijn vorig verslag werd er melding van gemaakt, dat het bestuur voornemens was een catalogus samen te stellen van de parapsychologische literatuur in de Nederlandse bibliotheken aan-

wezig. De eerste 1000 titels zijn reeds verzameld, en gestadig zal aan deze omvangrijke taak verder worden gearbeid.

Wetenschappelijk onderzoek. In het afgelopen jaar heeft het onderzoek wederom voor een groot deel verband gehouden met het magnetiseursvraagstuk. Bij bedoeld onderzoek hebben vooral de medici Haye en Musaph een belangrijk aandeel gehad, en de proefpersoon was hierbij hoofdzakelijk de in Nederland alom gerenommeerde magnetiseur Gerard Croiset, die, zoals altoos, zijn volledige medewerking aan bedoeld onderzoek gaf. Het ging erom te trachten na te gaan in hoeverre bij de door Croiset gevolgde „geneeswijze" sprake zou kunnen zijn van een van de magnetiseur uitgaande „magnetische kracht", „fluide" e.d.m. De bevindingen van Dr Musaph inzake het geval Croiset zullen nog dit jaar in het T.v.P. worden gepubliceerd.

Verder heeft Croiset zich ontpopt als iemand met uitzonderlijke proscopische vermogens. Zijn z.g. stoelenproeven (men vergelijke het T.v.P. van Jan. 1949) geven vaak verbluffende staaltjes van bedoeld „vermogen" te zien. Momenteel (Maart '49) is onder leiding van Dr Tenhaeff een nieuwe reeks onderzoekingen aan de gang, waarbij de paragnost een nog moeilijker opdracht krijgt te vervullen dan bij de stoelenproef, zoals deze tot dusver werd genomen.

Voor zijn bereidwilligheid zich te allen tijde aan proefnemingen te onderwerpen en aldus de parapsychologie te dienen, wil ik namens de S.P.R. Croiset hier van harte dank zeggen. Zijn medewerking geschiedt steeds geheel belangeloos, ja, menigmaal heeft hij zich daarvoor zelfs belangrijke financiële offers moeten getroosten. Bovendien heeft zijn goed voorbeeld in deze herhaalde malen er toe geleid, dat andere proefpersonen de schuwheid en vrees voor het wetenschappelijk experiment overwonnen en zich voor een of ander onderzoek beschikbaar stelden.

In het afgelopen verenigingsjaar mochten de wichelroede en de ermede verband houdende z.g. aardstralen zich in een toenemende publieke belangstelling verheugen. De problemen, die zich hierbij voordoen, hebben dusdanig de gemoederen in beweging gebracht, dat de Kon. Akademie voor Wetenschappen besloot een commissie in te stellen met de opdracht te onderzoeken of de fameuze „aardstralen" en hun ziekteverwekkende eigenschappen als een realiteit dienen te worden aanvaard. Uit goede bron verneem ik, dat de zo juist genoemde commissie zich ten doel stelt het wichelroedevraagstuk voornamelijk van de physische kant te benaderen. Onze reeds lang bestaande commissie voor wichelroede-onderzoek – thans onder voorzitterschap van Prof. Dr. Ir. F. A. Heyn – daarentegen wil met het oog op de werkzaamheden der commissie van de Kon. Akademie zich voorlopig alleen bepalen tot het vaststellen van eventuele para-

gnostische vermogens, die zich kenbaar zouden kunnen maken door de wichelroede-uitslag.

Tot slot zou ik dit verslag willen beëindigen met een oproep te richten tot onze leden om voortdurend hun ogen en oren open te houden voor het zich voordoen van gebeurtenissen van paranormale aard en deze dan zo gedetailleerd mogelijk aan ons te rapporteren. Dit is ook de enige methode om in aanraking te komen met goede proefpersonen, waarmede zou kunnen worden geëxperimenteerd. Immers, wil het parapsychologisch onderzoek hier te lande voortgang hebben, dan zal het in de eerste plaats nodig zijn goede en bereidwillige proefpersonen op het spoor te komen en de proeven door ervaren parapsychologen te doen leiden. Daarvoor zal nodig zijn dat een kerngroep wordt opgeleid van competente parapsychologische research-werkers, aan wie een belangrijk deel van de voorkomende onderzoekingen kan worden overgedragen. De enkelen, die dit momenteel in Nederland op zich kunnen nemen, zijn al ver overbelast en hebben werkelijk dringend assistentie nodig van mannen en vrouwen aan wie zij vol vertrouwen een deel hunner overzoekingen kunnen overdragen. Een speciale scholing is in dit verband noodzakelijk; de parapsychologie heeft langzamerhand een zeer speciale techniek van onderzoek ontwikkeld, waardoor van de experimentator een grote ervaring en diepgaande kennis van zaken op dit speciale terrein wordt geëist. Wordt dit uit het oog verloren, dan zullen onherroepelijk fouten worden begaan, die het gehele onderzoek volkomen waardeloos kunnen maken.

Ik vrees, dat zonder een spoedige aanwas van jongere krachten, die hen, die momenteel de leiding geven terzijde kunnen staan en in de toekomst hun taak zullen kunnen overnemen, de ontwikkeling en bloei der parapsychologie in Nederland een einde zal nemen. Het moet een teleurstellend feit genoemd worden, dat onder de honderden studenten, die in de loop der jaren de colleges in de parapsychologie gevolgd hebben en waaronder zich, naar mij bekend is, toch tientallen bevinden die een zeer grote belangstelling voor dit onderdeel der psychologie vertonen, er tot op heden niet één gevonden werd op wie wij onze hoop voor de toekomst kunnen vestigen. De voornaamste reden hiervan moet m.i. gezocht worden in het feit, dat de beoefening der parapsychologie weinig of geen bestaansmogelijkheden oplevert en wij niet over de nodige fondsen beschikken om deze te verschaffen. Laten wij hopen, dat in de toekomst hierin een verandering ten goede komt.

Hoewel ik niet gaarne in mineur wil eindigen, meen ik er nochtans goed aan te doen met dit onderwerp, dat zo bij herhaling een punt van bespreking heeft gevormd tussen de redacteur van het T.v.P. en mij, onder uw aandacht te brengen. G. ZORAB

VERSLAG EN TEVENS NOTULEN VAN DE JAARVERGADERING DER S.P.R., GEHOUDEN OP ZATERDAGMIDDAG 9 APRIL 1949 IN PAVILJOEN VONDELPARK TE AMSTERDAM

De voorzitter opende even na 2 uur met een kort woord van welkom het huishoudelijk gedeelte der vergadering. De presentielijst werd door 54 leden getekend; het bestuur was voltallig aanwezig.

De notulen der vorige vergadering (verschenen in het T.v.P., 1948, p. 140–144) werden zonder opmerkingen goedgekeurd, waarna aan de secretaris het woord werd verleend ter voorlezing van zijn jaarverslag.

Naar aanleiding van het jaarverslag opperde de heer Steehouwer enige bezwaren wat betreft de suggestie van de secretaris om inleidende cursussen te organiseren ter voorlichting der leden. De heer S. was bevreesd dat zulks op een mislukking zou uitlopen en bovendien het gevaar in zich borg, dat zulke cursussen in spiritistische seances zouden beëindigen. De voorzitter evenwel merkte hierbij op, dat de afdelingsbesturen het geheel in de hand hebben de cursussen zo in te richten, dat er wetenschappelijke leiding van uitgaat. De meeste lezingen waren te beschouwen als parapsychologische *capita selecta* en hij achtte het begrijpelijk dat verschillende leden door onvoldoende kennis der terminologie de voordrachten vaak moeilijk konden volgen. Tenslotte sloot de voorzitter zich gaarne aan bij de door de secretaris in zijn verslag geuite dank aan het adres van Dr Tenhaeff voor het door deze verrichte werk ten behoeve van tijdschrift en vereniging.

Het woord was vervolgens aan de penningmeester om verslag uit te brengen. Hij maakte er o.m. melding van, dat de S.P.R. tot op heden ruim *f* 1000,— toegewezen had gekregen als haar aandeel in de oorlogsschaderegeling. Dit was een aardig spaarpotje, waaruit eventueel zou kunnen worden geput voor de jubileumviering in 1950. De heer Bontekoe drong er op aan minstens 50 % te bestemmen voor de bibliotheek.

In verband met de toestand van de verenigingskas wierp de heer Beuker de vraag op of een contributie-verhoging geen aanbeveling verdiende. Hij zou de leden willen aanschrijven vrijwillig hun contributie te verhogen. De voorzitter merkt op, dat de contributie menigmaal een punt van bespreking in de bestuursvergadering had uitgemaakt. De heer Steehouwer kwam vervolgens met het voorstel als contributie-grondslag de aanslagen in de inkomstenbelasting te nemen, waarop de heer Beuker zeide, dat van zulk een regeling doorgaans niets terecht komt. De penningmeester bracht naar voren, dat de leden meestal zeer slecht op toegezonden „bedel"-brieven

reageerden, getuige zijn ondervindingen met het laboratorium-fonds. De heer Schrauwen opperde het plan contributie van tijdschrift en vereniging te splitsen. Toen hem evenwel de bezwaren in verband met Leopold's U.M. bekend werden trok hij zijn voorstel in. Hierna ontspon zich een vrij lange discussie, waarbij ten slotte met een grote meerderheid werd besloten de kwestie van de vrijwillige bijdrage of verhoging aan de inzichten van het bestuur over te laten.

De heer Kappers merkte op, dat de penningmeester toch eigenlijk veel te lang wacht met het rondsturen der quitanties. De penningmeester repliceerde, dat hij het verantwoordelijkheidsbesef van een aantal leden veel te hoog had aangeslagen en dat ieder lid, dat in het voorjaar nog niet heeft betaald, in het vervolg terstond een quitantie zal worden aangeboden. Een der leden wees op het grote gemak van het automatisch afschrijven van de girorekening voor dergelijke betalingen, een suggestie die de penningmeester dankbaar accepteerde.

Vervolgens werd de verklaring van de Kas-commissie 1948 door de secretaris voorgelezen, aangezien geen der beide leden aanwezig was. In overeenstemming met de bevindingen der commissie werd aan de penningmeester décharge verleend en werden tevens opnieuw de heren Deen en van Mourik Broekman in de Kascommissie 1949 benoemd.

De bestuursverkiezing was nu aan de orde. Aangezien er geen tegencandidaten waren opgegeven werden de aftredende bestuursleden Prof. Fischer en de heer Vürtheim bij acclamatie herkozen.

Vervolgens werd in behandeling genomen het voorstel van de afdeling Haarlem om de afdelingen zelf de contributie hunner leden te laten innen en de ontvangen gelden na aftrek van *f* 1,— per lid aan de algemene penningmeester af te dragen. Het bestuur had reeds zijn bezwaren tegen dit voorstel te kennen gegeven en ook van de kant van andere afdelingspenningmeesters werd geopponeerd. Toen het voorstel Haarlem in stemming werd gebracht werd het met een grote meerderheid van stemmen (52 tegen 2 stemmen) verworpen.

Thans was het de beurt van enkele commissies om verslag uit te brengen van de resultaten hunner onderzoekingen. De heer Biermasz vertegenwoordigde de commissie voor astrologie en gaf een kort verslag van de doelstellingen dezer commissie. De heer Kappers, lid der astrologische commissie, gaf nog een nadere toelichting. Hij wees er op, dat er zeker raakvlakken vielen op te merken tussen astrologie en parapsychologie. Wetenschappelijk was de zaak nog nooit onderzocht, hoewel, indien er een kern van waarheid stak in de astrologie, dit toch van het grootste belang zou zijn, b.v. voor de medische wetenschap met het oog op de constitutie-bepaling. Aan verklaringen was men in de astrologie nog lang niet toe. Waar het op aan komt

is het vastleggen van de feiten. De heer Kappers eindigde met een opwekking aan de leden de commissie zoveel mogelijk behulpzaam te zijn in het verzamelen van feitenmateriaal.

Vervolgens kreeg Prof. Heyn als voorzitter van de commissie voor wichelroede-onderzoek het woord. Hij verontschuldigde zich door er op te wijzen, dat de baby nog niet erg gegroeid was en dat men nog niet veel verder was gekomen dan een aantal besprekingen en provisorische proefopstellingen. Wichelroede en de tegenwoordig zo veel besproken „aardstralen" zijn twee streng te scheiden problemen. Het aardstralenvraagstuk is bovenal een physisch en een medisch vraagstuk, terwijl bij de wichelroede-uitslag dient te worden nagegaan in hoeverre paranormale factoren een rol spelen. Het aardstralen-onderzoek vereist een zeer uitgebreid en kostbaar instrumentarium, aangezien hierbij physische agentia moeten worden onderzocht. Bij het vaststellen van eventuele paragnosie bij de roede-uitslag kan daarentegen worden volstaan met vrij eenvoudige proeven. Verschillende wichelroede-lopers hebben er reeds in toegestemd, aan de experimenten mede te werken.

Bij de rondvraag vroeg de vertegenwoordiger van de afdeling Rotterdam of de algemene vergadering niet eens in een andere plaats kon worden gehouden; waarom werd Amsterdam vrijwel steeds hiervoor uitgezocht? De heer Bontekoe zou ook graag zien, dat de vergadering op een Zondag werd gehouden, daar dan veel meer leden in de gelegenheid zouden zijn de bijeenkomst te bezoeken. De voorzitter zeide toe, dat een en ander door het bestuur in overweging zou worden genomen. De heer Beuker wenste te zien uitgemaakt waar het 30-jarig jubileum in 1950 zou worden gevierd. Hij meende dat Amsterdam hiervoor het meest in aanmerking kwam, hoewel de voorzitter den Haag aanbeval. Na stemming werd met grote meerderheid Amsterdam aangewezen, terwijl men bij wijze van een „gentleman's agreement" overeenkwam, de algemene vergadering 1951 in den Haag te doen plaats hebben.

Tegen half vijf werd overgegaan tot het wetenschappelijk gedeelte. De heer Zorab kreeg het woord ten einde zijn voordracht te houden over een „*Inleiding tot een discussie over doel en middelen onzer vereniging*". Het is de bedoeling dat deze inleiding in het T.v.P. wordt opgenomen, zodat kan worden volstaan met het aanstippen van enkele punten, die tijdens de discussie ter sprake kwamen.

Dr Tenhaeff meende, dat de weinige animo die allerwege bij de studenten wordt gevonden zich *geheel* aan de parapsychologie te wijden moest worden toegeschreven aan het feit, dat de parapsychologie zo goed als geen bestaansmogelijkheden biedt. Gladstone's woord: „Ghosts pay no dividends!" (spoken brengen geen geld in het laadje) geldt nog steeds.

Ds. v. Willigen v. d. Veen was van oordeel, dat de grote massa nog steeds wat vreemd staat tegenover de parapsychologische verschijnselen. De heer Steehouwer sloot zich hierbij aan en gaf in overweging vooral de Pers in te schakelen. Dr de Jong verzette zich tegen de moderne richting in de parapsychologie: de experimenten met terugdringing van het menselijke element zo veel mogelijk te mechaniseren. Prof. Fischer was van mening, dat er voldoende belangstelling was, maar dat de parapsychologie feitelijk nog voortdurend een strijd moest voeren op twee fronten. Enerzijds tegen de te grote goedgelovigheid der spiritisten e.d.m. en anderzijds tegen een gedeeltelijk nog afwijzende officiële wetenschap. In verband hiermede merkte Dr Tenhaeff op, dat de parapsychologie nu eenmaal bij velen weerstanden opwekte, doorgaans onberedeneerd.

Prof. Heyn zeide, dat een en ander niet uitsluitend aan de wetenschap mocht worden verweten. Er bestond zo heel weinig beknopte en toch wetenschappelijk gefundeerde literatuur op parapsychologisch gebied, dat geïnteresseerden zich moeilijk konden oriënteren. Indien een goed boekje kon worden gepubliceerd van een 30 pagina's, waarin het essentiële der voornaamste proefnemingen en de daaruit te trekken conclusies te lezen zou zijn, dan zou zulks aan een sterk gevoelde behoefte tegemoet kunnen komen. Mr. Krabshuis reageerde hierop door *f* 500,— beschikbaar te stellen voor het eventueel samenstellen van een dergelijk boekje. Deze nobele geste werd door het bestuur dankbaar aanvaard. De voorzitter, zowel als Dr Tenhaeff, verheelde zich de moeilijkheden niet, die een dergelijke uitgave met zich mede zou brengen, o.a. was het zeer de vraag of een boekje van de omvang, zoals door Prof. Heyn aangegeven, wel het gewenste effect zou sorteren, daar slechts een minutieuze beschrijving van de proefopstellingen en de verkregen resultaten overtuigingskracht zou bezitten. De voorzitter zeide, dat het bestuur zich op dit punt ernstig zou beraden en hieromtrent te zijner tijd met Mr. Krabshuis contact opnemen.

Om omstreeks half zes sloot de voorzitter de vergadering na de leden voor hun aanwezigheid te hebben bedankt.

G. ZORAB

INLEIDING TOT EEN DISCUSSIE OVER DOEL EN MIDDELEN ENER VERENIGING VOOR „PSYCHICAL RESEARCH"

VOORDRACHT GEHOUDEN DOOR G. ZORAB OP DE JAARVERGADERING DER S.P.R. TE AMSTERDAM OP 9 APRIL 1949

Sinds Prof. H. Sidgwick op 17 Juli 1882 bij gelegenheid van de eerste jaarvergadering van de Engelse S.P.R. in zijn inaugurale rede doel en middelen van een vereniging voor „psychical research" uiteenzette [1]), en bijna veertig jaar later Prof. G. Heymans in zijn magistrale toespraak bij de oprichting van de Nederlandse S.P.R. op 1 April 1920 hetzelfde thema ter sprake bracht [2]), is er toch wel het een en ander veranderd in de parapsychologie wat betreft de wijze waarop men haar beoefent en de erkenning, die haar van de zijde der officiële wetenschap ten deel valt.

1882 en 1920, twee belangrijke mijlpalen in de geschiedenis der parapsychologie. Maar hoewel bijna vier decennia tussen de beide genoemde data in liggen, moesten beide sprekers er melding van maken, dat de parapsychologie nog steeds eenzaam haar weg ging en door haar oudere zusters van de grote familie der wetenschap vaak met minachting werd bejegend. De officiële wetenschap bleef bij herhaling met een hautain gebaar het door de parapsychologie met grote zorgvuldigheid getoetste feitenmateriaal afwijzen, ja, zij weigerde zelfs meermalen dit materiaal op zijn merites te toetsen. De diepere oorzaak van dit hooghartig afwijzen dient waarschijnlijk te worden gezocht in de omstandigheid, dat aan de door de parapsychologie naar voren gebrachte feiten geen plaats kon worden ingeruimd in de door wetenschappelijke kringen aangehangen systemen en wereldbeschouwingen. De meeste wetenschappelijke werkers waren nog steeds slaven hunner theorieën en wilden niet inzien, dat de enige slavernij waarin de onbevooroordeelde man van wetenschap zich mag begeven, die der feiten is.

En thans schrijven wij 1949. Bijna dertig jaren zijn verlopen sedert Heymans het onderwerp doel en middelen onzer S.P.R. op zulk een meesterlijke wijze in behandeling nam. En nu sta ik hier – mij klein gevoelend in vergelijking met de twee eminente figuren die ik reeds noemde – en moet trachten als een inleiding tot een discussie een schema te ontwerpen waarin doel en middelen onzer vereniging worden geschetst, maar dan aangepast aan de ongetwijfeld gewijzigde

1) Proceedings S.P.R. Vol. I (1882–1883), 7–12.

2) Doel en Middelen eener Studievereeniging voor „Psychical Research", Voordracht, gehouden in de constitueerende vergadering der vereeniging, op 1 April 1920, door den Voorzitter Prof. Dr. G. Heymans. Amsterdam z.j.

omstandigheden, waarvoor de parapsychologie van anno 1949 zich ziet gesteld.

Voor een belangrijk deel was het zowel door Sidgwick als door Heymans gestelde doel ener vereniging als de onze de afzijdig staande wetenschap zodanig met op onberispelijke wijze verzameld en geconstateerd feitenmateriaal te overstelpen, dat zij gedwongen zou worden kennis te nemen van de paranormale verschijnselen en deze dan eigener beweging zou gaan onderzoeken. Hierdoor zou aan dit soort van phenomenen het vernederende „occulte" tintje worden ontnomen en zij zouden dan worden waardig gekeurd op één lijn te worden gesteld en bestudeerd tezamen met de andere meer bekende en geaccepteerde verschijnselen.

MOET ONZE VERENIGING NOG STEEDS NAAR DIT ZELFDE DOEL STREVEN?

Het hier omschreven doel is m.i. in de achter ons liggende jaren grotendeels bereikt. De parapsychologie is practisch tot een wetenschap gepromoveerd en bij de psychologie ondergebracht. Zij heeft langzaam maar zeker een eigen, zeer gecompliceerde techniek ontwikkeld, die aangepast aan het bijzondere karakter harer verschijnselen zo goed als alle vertroebelende foutenbronnen heeft geëlimineerd. Verschillende Universiteiten in binnen- en buitenland hebben in hun programma's een plaatsje voor haar ingeruimd, terwijl verschillende dissertaties over specifiek parapsychologische onderwerpen werden geaccepteerd.

Deze erkenning van de zijde der officiële wetenschap – al wordt die erkenning nog niet altijd even gul en oprecht geschonken, en al vlamt ook in ons conservatief landje de strijd om de parapsychologie nog wel eens op – is vooral te danken aan de groots opgezette quantitatieve proefnemingen van Rhine, Carington, Soal c.s.. Met al dit voor ogen meen ik gerechtigd te zijn het doel onzer vereniging niet langer te zien in een verzoening tussen parapsychologie en wetenschap en in een erkenning door laatstgenoemde, dat ons „vak" (om het zo eens uit te drukken) reden van bestaan heeft.

Het komt mij voor, dat het doel, waarnaar thans de S.P.R. moet streven, is een wetenschappelijk op hoog peil staand centrum van onderzoek en experiment te vormen. En dit vooral zolang door allerlei omstandigheden de Universiteiten met hun klinieken, laboratoria enz. enz. deze taak nog niet volledig kunnen of willen overnemen. Trouwens, of dit laatste, nl. het volledig onderbrengen a.h.w. van het parapsychologisch onderzoek aan de Universiteiten, wel in alle opzichten wenselijk mag worden genoemd en bevorderlijk zou zijn voor dat onderzoek, staat ook te bezien. Immers, het is zeer de vraag of de aan de Universiteiten toegepaste methoden wel de meest

geschikte zijn om die vaak subtiele sfeer te scheppen en te waarborgen, die zo dikwijls noodzakelijk schijnt te zijn om aan de proefpersonen met hun zo labiel „evenwicht" de beste prestaties te ontlokken.

Verder zou als doel kunnen worden gesteld – maar dit zou ik op het tweede plan geplaatst willen zien – het grote publiek zo veel mogelijk parapsychologisch-„minded" te maken. Om „de gewone man" een enigszins duidelijk begrip bij te brengen betreffende de paranormale phenomenen. Hierdoor zal het publiek niet zo gemakkelijk op een dwaalspoor geleid kunnen worden door allerlei de geestelijke volksgezondheid schadende elementen. Bovendien zou op deze wijze de mogelijkheid worden geschapen, dat alom in Nederland in de parapsychologie geïnteresseerden worden aangekweekt, die, als een soort netwerk over het gehele land verspreid, ons terstond de in hun omgeving voorkomende verschijnselen van paranormale aard zouden kunnen rapporteren, na eerst in persoon ter plaatse alle van belang zijnde gegevens op correcte wijze te hebben verzameld en verwerkt. In de verenigingen van sterrekundigen, weerkundigen, botanici en zoölogen is het vaak genoeg voorgekomen, dat belangrijke vondsten of ontdekkingen door amateurs, door „liefhebbers" in een bepaald vakgebied werden gedaan. Parapsychologisch geschoolde waarnemers zouden ons ook op dezelfde wijze aan zeer waardevol materiaal, aan hoogst belangrijke gevallen kunnen helpen.

Aan de andere kant ben ik mij er maar al te zeer van bewust, dat slechts enkelen zich tot een blijvende en objectieve studie der parapsychologie aangetrokken zullen gevoelen. Het wonder-element, het sensationele vormt doorgaans voor velen de grote attractie, en zodra dit in het koele licht der wetenschap tot oplossing wordt gebracht en meer tot het „gewone" wordt teruggebracht, slaat de belangstelling al heel spoedig een dalende richting in. Het is om deze reden, dat de astrologie een zeer veel groter aantal amateur-beoefenaren telt dan de astronomie.

Als hoofddoel onzer S.P.R. heb ik aangegeven: de vorming van een zo omvattend mogelijk parapsychologisch researchcentrum. Thans komt de vraag aan de orde:

MET WELKE MIDDELEN KAN HET ZO JUIST GENOEMDE DOEL WORDEN BEREIKT?

Laat ik voorop stellen, dat bij de opsomming der middelen, die ik zou willen aanbevelen ter bereiking van het gestelde doel, ik geen rekening zal houden met de momenteel beschikbare fondsen. In hoeverre dus mijn wensen en aanbevelingen binnen afzienbare tijd financieel uitvoerbaar zullen blijken, laat ik geheel in het midden.

Als parapsychologisch centrum had ik mij gedacht een soort

instituut, maar dan meer in de geest van het bekende Parijse Institut Métapsychique dan van een instelling zoals wij die kennen in de Engelse S.P.R. te Londen. Een dergelijk instituut, voorzien van de nieuwste snufjes (b.v. een infra-rood kijker[1])) op het gebied van detector-instrumenten ten behoeve van het onderzoek van het physisch mediumschap en de parergische verschijnselen, en verder van alle apparatuur om inzicht te verkrijgen in de psychische constellatie der proefpersonen, zou onder leiding moeten staan van een directeur, een onzer bekwaamste parapsychologen, die ook zijn sporen heeft verdiend in het kunnen omgaan met allerlei proefpersonen. Verder dient hij te worden bijgestaan door een staf van deskundigen op velerlei gebied. Dit directeurschap dient zodanig te worden gesalarieerd, dat bedoelde directeur al zijn tijd en aandacht kan besteden aan het parapsychologisch onderzoek in binnen- en buitenland. In zulk een instituut zou gevestigd dienen te worden een uitgebreide parapsychologische documentatie-dienst. Het zou tevens leiding moeten geven aan en centraal punt zijn voor op grote schaal georganiseerde enquêtes op het gebied van het paranormale. Verder zou het b.v. grootscheepse paragnostische experimenten op touw moeten zetten, zowel van quantitatieve als van qualitatieve aard.

Op het gebied van het physische mediumschap zou het instituut moeten trachten b.v. door het uitloven van aantrekkelijke premies voor het produceren van authentieke parergische phenomenen, zoals b.v. algehele tafelopheffingen, telekinese in velerlei vorm, levitaties, apporten, materialisaties enz. daarvoor geschikte proefpersonen te bewegen zich beschikbaar te stellen. Alle andere methoden om al deze hoogst zeldzame en nog enigszins problematische verschijnselen in onze onderzoekingslaboratoria te doen produceren behoren te worden toegepast.

Verder zou een dergelijk onderzoekingsinstituut als vraagbaak kunnen dienen voor al diegenen (b.v. voor doctorandi), die een of ander parapsychologisch experiment of onderzoek ter hand zouden willen nemen. Nog veel te veel wordt er, ook door academisch gevormden, lukraak geëxperimenteerd, zonder dat de experimentatoren er ook maar een flauwe notie van hebben, welke foutenbronnen dienen te worden ontweken en met welke speciale factoren rekening moet worden gehouden.

Van de vele werkzaamheden, die een instituut als door mij bedoeld op zich zou kunnen nemen ter bevordering van het parapsychologisch onderzoek, heb ik hier slechts enkele genoemd. Het spreekt vanzelf, dat ze voor vermeerdering vatbaar zijn.

1) Gebaseerd op een door de Amerikanen tijdens de laatste wereldoorlog in toepassing gebrachte vinding, waardoor de Amerikaanse scherpschutters in de diepste duisternis de Japanners feilloos op de korrel konden nemen.

Het komt mij voor, dat de tijd nu voorbij is dat een parapsychologische vereniging zich ermede tevreden kan stellen met zo te hooi en te gras gevallen te verzamelen van b.v. crisis-telepathie, van helderziendheid in tijd en ruimte, en zo meer. Voor een studievereniging voor psychical research is meer en hoger weggelegd, wil zij op de duur haar bestaansrecht behouden. Theorieën, waarbij naar een verklaring wordt gestreefd van zekere paranormale verschijnselen, moeten worden opgesteld en experimenten dienen te worden uitgedacht om de aldus geformuleerde theorieën op hun juistheid te toetsen. Uitgebreide quantitatieve proefnemingen van b.v. paragnostische of psychokinetische aard zullen op touw moeten worden gezet, maar dan zodanig dat vrijwel iedere menselijke waarneming, die een bron van fouten zou kunnen opleveren, wordt buitengesloten, en de experimenten a.h.w. automatisch verlopen en geregistreerd worden. Maat en getal alleen zijn tegenwoordig in het parapsychologisch experiment doorslaggevend! De menselijke waarneming, die nu eenmaal aan vele vertroebelende factoren onderhevig is, wordt vooral bij het onderzoek van het paranormale sterk gewantrouwd en er wordt naar gestreefd deze zoveel mogelijk te elimineren. Persoonlijk acht ik deze op de spits gedreven automatisering bij de registrering der paranormale phenomenen overdreven, maar nochtans is het uit de daarover gepubliceerde literatuur duidelijk, dat op deze weg zal worden voortgegaan en dat men in de quantitatieve methode de enig zaligmakende ziet. Dit betekent ook, dat de tijd van de eenmansproef voor goed voorbij is en dat slechts uitgebreid teamwork en de toepassing van een ingewikkeld instrumentarium in de moderne parapsychologie in aanmerking komt. Werk dat hieraan niet voldoet gaat men schouderophalend voorbij en wordt niet au sérieux genomen, en practisch zijn dergelijke onderzoekingen, hoe goed ook bedoeld, alleen maar geschikt om naar de prullemand te worden verwezen.

Willen wij in het parapsychologische concert blijven meeblazen – en in de toekomstige Benelux zal de Nederlandse parapsychologie de leiding moeten nemen, daar er van een parapsychologie op wetenschappelijke basis in België geen sprake is –, dan zullen we vastberaden de zo juist aangegeven weg moeten inslaan. Het zo nodige team-verband en het voor de parapsychologische onderzoekingen benodigde instrumentarium zullen m.i. pas dan volledig tot hun recht komen en doeltreffende resultaten opleveren, wanneer het geheel wordt geplaatst in de hechte omlijsting van zulk een door mij aangegeven parapsychologisch instituut.

Wanneer U mij vraagt, of ik met het hier opgesomde niet te hoog grijp en mij feitelijk overgeef aan het bouwen van luchtkastelen, die wel nooit de kans zullen krijgen op een aards fundament te rusten,

dan antwoord ik hierop: „het is alleen maar een kwestie van geld!" De geschoolde mannen en vrouwen, de kennis en de ervaring benodigd voor het goed functionneren van zulk een instituut zijn in Nederland aanwezig. Het zijn de zilveren kogels alleen, die deze strijd voor ons kunnen winnen.

In zijn rede van 1 April 1920, waarin Heymans een beroep deed op de leden om de nog jonge vereniging op weg te helpen, zeide hij o.m.: „Maar meer nog dan uw financiële hulp, behoeven wij uw daadwerkelijke steun" [1]).

Ik daarentegen zie mij, nu bijna dertig jaar later, gedwongen de strekking van Heymans' woorden om te keren. Zie ik het goed wat betreft de toekomstige ontwikkeling der parapsychologie hier te lande, dan voel ik mij verplicht de meeste onzer leden toe te roepen: „Meer nog dan uw daadwerkelijke steun hebben wij uw ruim vloeiende financiële hulp nodig!"

1) l.c. pag. 7.

HET WICHELROEDEVRAAGSTUK

DOOR DR W. H. C. TENHAEFF

(*Vervolg van pag. 77*)

Het ideomotorisch principe. Parapsychologische beschouwingen. De grote belangstelling, die in de laatste decennia der vorige eeuw bij onderscheidene artsen voor de hypnose bestond, leidde tot de ontdekking van de hypnotische hypermnesie. Personen, die in hypnose gebracht waren, bleken zich allerlei gebeurtenissen uit hun leven, waaraan zij in waaktoestand de herinnering verloren hadden, te kunnen herinneren. Waar deze (min of meer „verdrongen") gebeurtenissen in een aantal gevallen tot allerlei z.g. neurotische stoornissen kunnen leiden, bleek deze ontdekking (die in belangrijke mate heeft bijgedragen tot het ontstaan der psychoanalytische behandelingsmethode) van grote psychotherapeutische betekenis te zijn.

Maar niet alleen de hypnose doch ook het z.g. automatisch schrijven (waarvoor in die dagen mede belangstelling bij de artsen begon te ontstaan) bleek van psychotherapeutische waarde te zijn.

Onder automatisch schrijven verstaat men in de psychologie het opmerkelijke verschijnsel dat men bij een aantal personen kan waarnemen en dat hieruit bestaat dat zij, wanneer zij papier te hunner beschikking krijgen en een potlood ter hand nemen, automatisch (d.w.z. zonder tussenkomst van hun wil) beginnen te schrijven. Tijdens dit automatisch schrijven kan de pp. of patiënt een gesprek met zijn proefleider of arts voeren (of een boek lezen). Het schrijven (waarbij het de pp. in den regel te moede is alsof een buiten hem staande macht van zijn hand gebruik maakt) gaat geheel „vanzelf". Wat de inhoud van het geschrevene betreft: dit blijkt in een aantal gevallen betrekking te hebben op gebeurtenissen, die zich in het verleden van de pp. hebben afgespeeld en die hij zich niet meer vermocht te herinneren. Het is bij dergelijke gevallen alsof achter de persoonlijkheid van de pp. (patiënt) een tweede persoonlijkheid staat, die op veel vollediger wijze beschikt over de kennis van het verleden van de pp. (patiënt) dan de pp. (patiënt) zelf. Ook blijkt dit „tweede wezen" [1]) soms in staat te zijn om op allerlei vragen

1) Bij herhaling geven dergelijke secundaire persoonlijkheden zichzelf een naam. Wij spreken dan van een dramatische splitsing der persoonlijkheid (zie P. Janet: „L'Automatisme psychologique", pag. 318).

Bij spiritistisch ingestelde pp. geven dergelijke secundaire persoonlijkheden zich wel voor „geesten" uit en „ontwikkelen" zij zich wel tot de z.g. beschermgeest van het medium.

In de oudheid en de middeleeuwen deden zij zich (vooral bij personen met een sterk schuldbewustzijn en een daaruit resulterende strafbehoefte), onder invloed van het heersende geloof aan duivels, ook wel als „hellegeesten" voor. Ook in onze dagen kan men iets dergelijks nog weleens opmerken. Zie T.v.P., III, pag. 76.

van de proefleider (geneesheer), het verleden van de pp. (patiënt) betreffende, te antwoorden.

Men moet niet menen dat de inhoud der automatisch geschreven mededelingen zich slechts beperkt tot het verleden van de pp. en derhalve slechts psychoanalytische betekenis heeft [1]). Reeds de pioniers van het parapsychologisch onderzoek stelden vast, dat de inhoud van een aantal automatisch geschreven mededelingen de onhoudbaarheid van het sensualistisch dogma (volgens hetwelk er niets in de geest zou zijn wat niet te voren door de zinnen tot ons is gekomen) afdoende bewees, daar onderscheidene z.g. mediums in hun (automatisch neergeschreven) berichten bewijzen hunner paragnostische begaafdheid gegeven hadden. (Dat onbekendheid met het hiervoor vermelde verschijnsel der dramatische splitsing der persoonlijkheid deze media in den regel ontijdig naar de spiritistische hypothese deed grijpen kunnen wij hier buiten beschouwing laten). Ik denk hier b.v. aan William Stainton Moses, die langs paragnostische weg kennis van de inhoud van gesloten boeken vermocht te krijgen (boektests), hetgeen uit de inhoud van enkele zijner automatisch geschreven mededelingen bleek.

Het feit dat een aantal pp. in de inhoud van hun automatisch geschreven mededelingen blijk vermocht te geven van hun paragnostische begaafdheid gaf Myers aanleiding om onderscheid te maken tussen motorische en sensorische automatismen. De z.g. geloofwaardige (pseudo-)hallucinaties van het gezicht, het gehoor en de overige zintuigen, waarmede het parapsychologisch onderzoek ons in aanraking brengt, rekende hij tot de sensorische automatismen (= „boodschappen" van het subliminale aan het supraliminale zelf). Van motorische automatismen sprak hij daarentegen daar, waar paragnosten (in plaats van te „hallucineren") automatisch schreven er daarbij op wijzende, dat het begrip motorisch automatisme heel wat meer omvat dan alleen maar het verschijnsel van het automatisch schrijven.

Als een algemeen bekende variant van het automatisch schrift noem ik hier allereerst het planchette-schrijven. De planchette bestaat uit een plankje, waaraan een drietal draaibare rolletjes zijn bevestigd en dat voorts voorzien is van een potloodhouder, waarin men een potlood zodanig stellen kan, dat het afgeeft zodra men het plankje over een op tafel liggend stuk papier beweegt. Een der voordelen

1) Zie A. Mühl: „Automatic writing", Dresden, 1930. De schrijfster van dit, ongetwijfeld belangrijke werk, een Amerikaanse psychiater, maakt daarin melding van haar geslaagde pogingen om door middel van automatisch schrift de inhoud van verdrongen complexen te leren kennen.

Verwant aan dit streven is dat van C. G. Jung en enkele zijner leerlingen (Jolan Jacobi) om neurotische patiënten te laten tekenen en schilderen. In plaats van hun dromen analyseert men de min (of meer automatisch ontstane) tekeningen en schilderijen die soms, evenals dromen, artistieke qualiteiten bezitten.

welke de planchette boven het potlood (in de hand van de automatisch schrijvende pp.) biedt is wel hierin gelegen, dat men haar gemakkelijk bewegen kan en er letters mee geschreven kunnen worden, *zonder dat degene die haar beweegt hun karakter beseft*. Een tweede voordeel van de planchette boven het potlood zie ik hierin, dat meer dan één persoon zich tegelijkertijd van haar bedienen kan. Zij vormt daarmede een overgang van het potlood naar het z.g. ouija-bord.

Als een voorbeeld van telepathische proefnemingen waarbij de pp. gebruik maakte van een planchette kies ik hier het onderzoek van de Engelse predikant Newnham, waarvan wij in het bekende werk „Phantasms of the Living" lezen. Op zekere dag, toen de dominee met zijn vrouw een plek passeerde waar hij (ongeveer twaalf jaar geleden) welriekende viooltjes voor haar geplukt had (thans stonden er geen viooltjes meer; de grond was omgespit) en daaraan terug dacht, zeide zijn vrouw (voor wie er geen enkele aanleiding bestond om bij het passeren van deze plek aan viooltjes te denken): „Het is zonderling, maar als dit niet onmogelijk ware zou ik zeggen dat er hier viooltjes stonden, want ik krijg de lucht daarvan in mijn neus" (geloofwaardige (pseudo-) hallucinatie van de reuk).

Deze en dergelijke ervaringen brachten Newnham er toe telepathische proeven met zijn vrouw te nemen, waarbij hij gebruik maakte van een planchette. Bij deze proeven, waarbij de afstand tussen de beide echtgenoten ongeveer $2^1/_2$ meter bedroeg, zat mevr. N., achterover leunende in haar stoel, aan een laag tafeltje, terwijl haar echtgenoot met zijn rug naar haar toe gekeerd aan een hoge tafel zat, waarbij hij een aantal vragen opschreef, die door zijn echtgenote (die haar man dus tijdens de proefnemingen niet zien kon en daarenboven in den regel tijdens de zittingen haar ogen gesloten hield) „automatisch" beantwoord werden. Op deze wijze werden in de loop van acht maanden meer dan 300 vragen beantwoord. Toen het onderzoek de predikant voldoende bewijsmateriaal had opgeleverd, staakte hij deze proefnemingen, te meer waar hem gebleken was, dat zij zijn vrouw zeer veel inspanning kostten.

Van de eerste dag van het onderzoek af schreef mevr. N. met behulp van de planchette automatisch. Het antwoord – waarvan zij zich nimmer bewust was – bleek meermalen reeds half geschreven te zijn voordat de heer N. zijn vraag voltooid had. Meermalen merkten de beide onderzoekers op, dat de antwoorden volstrekt niet in overeenstemming waren met hun meningen of verwachtingen. Ook is het voorgekomen dat antwoorden ontvangen werden, welke een kennis verraadden, welke buiten het bewuste weten van zowel de afzender als de ontvangster gelegen was. Zo stelde de heer N., die vrijmetselaar was, b.v. eens een vraag met betrekking tot een formulier dat in een loge was uitgesproken bij gelegenheid van een bevorde-

ring van een broeder tot een hogere graad. Mevr. N. schreef daarop een formulier neer, dat wel een sterk maçonniek karakter droeg, maar afweek van dat hetwelk de heer N. in zijn hoofd had en bedoelde. Op een vraag waar dit formulier te vinden was kwam tot antwoord: „Oud Amerikaanse ritus". Het is waarschijnlijk te achten dat wij hier te doen hebben met een geval van cryptomnesie [1]) en telepathie van het onderbewuste (zie Tijdschr. v. Parapsychologie, XV, pag. 162 e.v.).

Zoals ik hiervoor reeds opmerkte vormt de planchette de overgang tussen het „gewone" automatisch schrijven en het z.g. ouijabord [2]) d.i. een (meestal op karton geplakt) stuk papier, waarop de letters van het alfabet zijn aangebracht [3]). Voorts behoort bij dit bord een kruis, bestaande uit twee gekruiste latten met een houten (door het kruispunt geslagen) pen. Een viertal personen houdt de uiteinden van het kruis „losjes" vast. Bij een juiste keuze van pp. constateert men meestal na verloop van enige tijd dat „er beweging in het kruis komt" (een beweging welke haar oorsprong vindt in „automatische" bewegingen der aanzittenden) en de pen letters begint aan te tikken welke woorden en zinnen vormen.

In plaats van het kruis bedient men zich ook wel van een glas dat, omgekeerd, op het bord wordt gezet. Een of twee personen [4]) plaatsen vervolgens twee vingers van de rechter hand op de voet van het glas dat daarna (evenals de planchette en het kruis), als gevolg van „onbewuste" spierwerking, in beweging geraakt en letters aanwijst.

De inhoud der aldus verkregen mededelingen is (evenals bij het gebruik van het kruis, de planchette en het potlood) zeer verschillend. In een aantal gevallen blijkt deze volkomen zinloos

1) De ervaring leert ons dat het voorkomt dat wij ons niet vermogen te herinneren dat wij in het verleden een bepaald iets gezien of gehoord hebben. Voorts blijkt dat wij veel meer in ons opnemen dan waarvan wij ons bewust zijn.

Wanneer wij nu dergelijke kennis reproduceren (waarbij wij dan het gereproduceerde niet als zodanig vermogen te onderkennen) dan hebben wij met een negatieve herinneringsstoornis te doen (met een geval van cryptomnesie).

Negatieve herinneringsstoornissen kunnen bij schrijvers en componisten leiden tot onbewust plagiaat.

Van parapsychologische zijde heeft men er bij herhaling op gewezen, dat cryptomnetische verschijnselen, welke niet als zodanig onderkend worden, ten onrechte voor paragnostische verschijnselen kunnen worden aangezien.

Bij het geval Newnham is het waarschijnlijk te achten dat de proefnemer (afzender) het door zijn vrouw, met behulp van de planchette, neergeschreven formulier in het verleden ergens gelezen of gehoord heeft.

2) Van het Franse oui en het Duitse ja. Zie hieronder.

3) Meestal bevat het bord daarnaast de cijfers van 0 tot en met 9, alsmede de woorden ja, neen, misschien en ophouden.

4) Het verdient (om begrijpelijke redenen) aanbeveling bij dergelijke experimenten de pp. te blinddoeken. Niet alle pp. blijken de blinddoek echter te kunnen verdragen. Bij een aantal oefent de blinddoek een remmende invloed uit. Verschillende redenen zijn hiervoor aan te wijzen.

te zijn. In andere openbaart de inhoud min of meer verdrongen wensen en angsten van een (of meer) der aanzittenden. Daarnaast komen echter (zoals uit het bovenstaande blijken moge) gevallen voor waarbij de aangetikte (geschreven) letters aanleiding geven om van telepathie en daaraan verwante verschijnselen te spreken.

Er zij hier ook nog op gewezen, dat de snelheid waarmede de letters aangegeven (geschreven) worden, zeer verschillend is. Persoonlijk ben ik er meermalen getuige van geweest, dat de snelheid, waarmede het kruis de letters aantikte, zo groot was, dat het zeer veel oplettendheid en inspanning van de pl. vereiste om de aangetikte letters nauwkeurig te noteren en niet achter te geraken. Ook het planchette-schrift ontstaat soms met grote snelheid. (Zie Tijdschr. v. Parapsychologie, IV, pag. 49 e.v.).

Een zeer opmerkelijk geval van (spontane) telepathie, waarbij een zich van een „kruis en bord" bedienende spiritisten-kring als ontvanger en een schooljongen (overbuur van een der aanzittenden ten wiens huize de séance gehouden werd), zonder zich daar bewust van te zijn, als afzender fungeerde, treft men in No. 5 der Mededelingen der S.P.R. aan, alsmede (uitvoeriger) in Valckenier Suringar's: „Verschijnselen van gedachten-overdracht".

Het geval deed zich in de avond van de 23e Juli 1922 (omstreeks 9 u.) te Vlissingen voor. De kring bestond uit een zevental personen (drie dames en vier heren) van wie een viertal (twee dames en twee heren) het kruis „ondersteunde". Van de overige aanwezigen fungeerde er één (een heer) als „secretaris". Er meldde zich een Engelse „intelligentie"[1]), die beloofde een EVIINGSONG[2]) te zullen schrijven, waarna het kruis de navolgende letters aantikte:

THESUNHASSETANDNOWANEWWITHFALLENDEWTH
EGRASSISWETTFLRSTPARTEACHLITTLEBIRDHASSUNKS
TORESTWITHTSNETSTNOSNGISHEAR.

De volgende dag vroeg de hierboven genoemde overbuurjongen van de heer M. (de 15-jarige scholier Piet P.) de heer M., of de séance van de vorige avond nog iets had opgeleverd[3]), waarna de heer M.

1) Het moge duidelijk zijn dat deze „intelligentie" gezien dient te worden als het product der dramatische splitsing der persoonlijkheid van een der aanzittenden (waarschijnlijk van mevr. M.).

2) De hoofdletters hebben betrekking op de door het kruis aangetikte en door de „secretaris" genoteerde letters. Zoals de lezer blijken zal, zijn er zowel letters te veel als letters te weinig getikt. Het is mogelijk, dat enkele fouten op rekening van de „secretaris" gesteld moeten worden.

3) De scholier had dien avond enkele personen bij de heer M. naar binnen zien gaan en daaruit besloten, dat er een séance gehouden zou worden, daar het hem bekend was, dat de heer M. wel séances hield. Dit weten had zijn nieuwsgierigheid opgewekt.

hem vertelde, dat er zich „een Engelsman gemanifesteerd had" die, een „avondzang van een vogeltje" met het kruis „aangewezen" had. Tot grote verbazing van de scholier (en wel niet minder van de heer M.) bleek het „aangetikte" gedicht de (wat we zouden kunnen noemen) verminkte reproductie te zijn van een vers, „Evening song" getiteld, dat hij op het uur waarop de zitting gehouden werd gelezen had[1]) en waarvan de eerste twee coupletten[2]) als volgt luiden:

The sun has set
And now anew
With fallen dew
The grass is wet

Each little bird
Has sunk to rest;
Within its nest
No song is heard

Blijkens het (zeer nauwkeurige), door Prof. V.S. ingestelde, onderzoek kende geen der kringleden de „Evening Song" (en hadden zij ook nimmer het boekje van Huynink onder de ogen gehad). Daar komt nog bij, dat van de kringleden slechts een tweetal (t.w. de heren S. en v. H., die beiden, met de dames S. en M., het kruis „ophielden"), jaren geleden, „een beetje" Engels hadden geleerd, waarvan echter niet veel meer „was blijven hangen".

Op de vraag wie in deze kring als het (voornaamste) „medium" moest worden beschouwd (anders gezegd: wie hier de „ontvang(st)er" is geweest, want het moge op grond van het bovenstaande wel duidelijk zijn, dat wij hier met een onbewuste telepathische beïnvloeding van een der aanzittenden door de scholier te doen hebben) antwoordt Prof. V.S., dat dit zeer waarschijnlijk mevr. M. is geweest. En dit niet alleen op grond van het feit, dat zij vroeger reeds bij herhaling enige blijken van haar paranormale begaafdheid had gegeven, maar mede „omdat zij van de „kruishouders" de enige was, die Piet P. kende en dus „contact" met hem had".

In zijn „Apologie" heeft de omstreeks 150 te Carthago geboren

1) Toen Piet P. enige personen bij de familie M. aan de overkant had zien binnengaan (hetgeen hem, zoals wij zagen, aanleiding gaf om te vermoeden dat men daar een séance ging houden) ging hij – aldus Prof. Valckenier Suringar (die dit geval geheel onafhankelijk van Dr Volgraff onderzocht) – „na enige tijd de trap op naar zijn kamer op de tweede verdieping: hij heeft daar een wekker en herinnert zich er op gekeken te hebben en half negen te hebben gezien. Hij ging telkens voor het raam staan om naar buiten te kijken en vervolgens wat in zijn kast rommelen (uit verveling). Daarbij vond hij enige blaadjes uit een oud schoolboekje (Huynink: „Engelsche spraakleer", I) ...Die blaadjes nam hij op en toevallig sloeg hij toen het vers „Evening Song" op waarvan hij de eerste twee coupletten (nog) uit zijn hoofd kende... Juist terwijl hij aan het lezen was hoorde hij de stadsklok negen uur slaan. Hij las enige ogenblikken en raakte toen aan het soezen; hij voelde zich vreemd, moest voortdurend naar de ramen kijken".

2) In totaal bevat het vers vijf vierregelige coupletten. De jongen kende er, zoals hierboven reeds werd opgemerkt, slechts twee van uit het hoofd. Toen Prof. V.S. (bij gelegenheid van zijn onderzoek van dit geval) de jongen de eerste twee coupletten (uit het hoofd) liet opschrijven, maakte hij daarbij enkele foutjes die in het protocol der séance niet voorkomen.

kerkelijke auteur Tertullianus de heidense magiërs er o.m. van beschuldigd, dat zij met behulp van duivelse machten en tafels de toekomst vermochten te voorspellen. Wij mogen daar wel een aanwijzing in zien dat hem de z.g. tafeldans (welke na het jaar 1848 bij de Amerikaanse en Europese spiritisten zich in een steeds toenemende belangstelling mocht verheugen [1])) reeds bekend was.

Dat wij in de, op het z.g. ideomotorische principe berustende [2]), tafeldans een variant mogen zien van het planchetteschrijven en daaraan verwante verschijnselen is duidelijk, en meer dan één onderzoeker uit de tweede helft der vorige eeuw heeft hier dan ook reeds op gewezen. Het is derhalve begrijpelijk, dat er onder de pioniers van het parapsychologisch onderzoek reeds enkelen geweest zijn, die zich bij hun telepathische proefnemingen van een tafel bediend hebben. Richet behoort tot hen. In zijn verhandeling over zijn paragnostische experimenten, verschenen in Vol. V (pag. 18 e.v.) van de Proc. S.P.R. deelt hij zijn lezers mede, dat hij een drietal personen, bij wie zich het verschijnsel van de tafeldans voordeed, met hun rug naar de proefnemers gekeerd, aan een tafeltje deed plaatsnemen. Een electrische schel was zodanig ingeschakeld, dat zij begon te bellen zodra een van de tafelpoten omhoog ging. Twee andere personen namen nu in een ander gedeelte van het vertrek plaats, waarbij zij voorzien waren van een letterbord (gelijk men bij de kruis- en bordséance gebruikt). Bij toerbeurt wezen deze proefnemers letters aan, waaronder zich dan de letters bevonden van een door de aanwijzer in gedachte genomen woord, terwijl de tweede proefnemer daarbij noteerde, bij welke letters de bel gehoord werd. Bij deze proeven is het een aantal malen voorgekomen, dat de bel een groter aantal bij de juiste letter weerklonk, dan volgens de kansrekening te verwachten viel. Zo gebeurde het b.v. eens, toen een pl. het woord chevalon in gedachte had genomen, de schel achtereenvolgens bij het aantikken der letters cheval weerklonk.

Dat men ook in latere jaren soortgelijke ervaringen bij de tafeldans heeft opgedaan, moge uit het volgende, willekeurig gekozen, geval blijken dat door de bekende, in de oorlogsjaren overleden, paedagoog Frits van Raalte op 10 Maart 1928 (in zijn rubriek „Uit de occulte wereld") in het Algemeen Handelsblad vermeld werd.

> Enkele jaren geleden, aldus de heer v. R., hadden we bezoek van een oud-leerlinge, een meisje van Russische afkomst. Op

1) Zie mijn „Het Spiritisme", den Haag, 1936, pag. 14.

2) Ter wille van de volledigheid meen ik er hier op te moeten wijzen, dat volstrekt niet alle tafelbewegingen, welke men bij „mediums" heeft waargenomen, op het ideomotorisch principe berusten. Zo heeft men b.v. bij Eusapia Palladino tafelheffingen waargenomen, welke kennelijk tot de telekinetische verschijnselen dienen te worden gerekend. Zie P. A. Dietz: „Verschijningen en verschijnselen".

haar verzoek gingen we er toe over een z.g. spiritistische séance te houden waarbij wij ons rond een tafel schaarden. Juist toen de tafel begon te bewegen, kwam een kennis binnen, die geheel en al occultisme is. Hij vroeg of hij mocht blijven en ging op een afstand van vier of vijf meter van ons zitten. Wij vroegen „de tafel" de naam van de bezoeker en hij gaf die goed aan, hetgeen niet te verwonderen is, daar schrijver dezes die naam heel goed kende. Maar nu kwam iets merkwaardigs. Alleen ondergetekende kende de bezoeker en hij wist van hem dat hij in Indië geboren was. Noch de stad, noch de geboortedatum, noch het geboortejaar waren hem bekend maar – en dat is van veel belang – ook niet bekend geweest, zodat die data niet in het onbewuste bewaard kunnen zijn gebleven. Niettemin gaf de tafel geboorteplaats, geboortedatum (jaar, maand en dag) zonder een fout aan. Naar zijn uiterlijk te oordelen was zijn leeftijd moeilijk te taxeren en heel mild gerekend moet iemand, die zijn leeftijd raden wilde, een speling van minstens tien jaren toegestaan worden. De kans dat een bepaalde datum voor zijn geboorte goed geraden wordt is $^1/_{365}$; de kans dat leeftijd en datum goed geraden worden dus $^1/_{3650}$. Wij wisten dat hij in Indië op een H.B.S. is geweest. Hij kon daar, laten we zeggen, op één van vijf H.B.-scholen geweest zijn en het aantal plaatsen, waarin hij geboren kon zijn, was dus minstens vijf. De kans dat die plaatsnaam er ook goed bij geraden zou worden was dus $^1/_{3650}$ maal 5 of $^1/_{18250}$. Het is dus praktisch onmogelijk te achten dat het verkregen resultaat in zijn geheel op rekening van toevallig goed raden moet worden gesteld en het enige wat ons hier overblijft is aan te nemen, dat hier telepathie in het spel is geweest. Tekens werden niet gegeven. Geen van ons keek naar de bezoeker, een code bestond niet.

Als een (mede in de Oudheid[1]) reeds bekende) andere variant van de planchette dient hier voorts het pendel[2]) genoemd te worden, waarvan op haar beurt de wichelroede als een variant dient te worden aangemerkt.

Volgens Barrett (en na hem hebben vele andere onderzoekers een dergelijke mening verkondigd) hebben wij in een aantal roedelopers paragnosten te zien bij wie – om hier met Myers te spreken – de berichten van het subliminale zelf aan het supraliminale zelf langs de weg van de motorische automatismen door komen. In het uitslaan der roede zien Barrett c.s. (in een aantal gevallen) het bewijs, dat langs buiten-zintuigelijke weg (telepathie, gedachtenlezen, helder-

1) Zie K. H. E. de Jong: „De magie bij de Grieken en Romeinen", pag. 198.
2) Zie pag. 67.

ziendheid) verkregen kennis zich langs motorische weg zoekt te openbaren (anders gezegd: dat een langs buitenzintuigelijke weg in het subliminale zelf van de roedeloper geraakte „idee" zich motorisch (dat wil hier zeggen door onbewuste spierbewegingen welke het uitslaan der roede ten gevolge hebben) „realiseert".

Het valt niet te ontkennen dat Barrett c.s. met het geven van een dergelijke uitbreiding aan de reeds door sensualisten gelijk Chevreul en Lehmann gegeven verklaring van het uitslaan der roede een zeer belangrijke (en parapsychologisch uiterst aanvaardbare) bijdrage hebben geleverd ter verklaring van een aantal van die gevallen, waarbij het uitgesloten dient te worden geacht dat de roedeloper bewust of onbewust gebruik heeft gemaakt van de in het door hem betreden terrein (ten rechte of ten onrechte) aanwezig veronderstelde „aanwijzingen". Persoonlijk twijfel ik er dan ook niet aan (en dit niet alleen op grond van hetgeen mij uit de litteratuur over het wichelroedelopen bekend is, maar tevens op grond van een jarenlang persoonlijk contact met roedelopers), of wij moeten in een deel der roedelopers paragnosten zien, wier roedebewegingen vergeleken kunnen worden bij hetgeen wij bij een aantal (van hun paragnostische „begaafdheid" blijk gegeven hebbende) motorische „automatisten" kunnen waarnemen.

Ik word in deze mening in hoge mate gesterkt door het feit, dat ik bij herhaling onder roedelopers personen heb opgemerkt die ook nog op andere wijze (b.v. door opmerkelijke psychoscopische praestaties) van hun paranormale (paragnostische) „begaafdheid" blijk vermochten te geven.

Een van de sterkste argumenten ten gunste van de stelling, dat wij in althans een deel der roedelopers en pendelaars paragnosten (psychoscopisten e.d.) hebben te zien, is wel gelegen in het feit dat er zich onder hen bevinden, die niet alleen op de door hen doorlopen terreinen belangrijk opsporingswerk kunnen verrichten, maar daartoe tevens in staat blijken te zijn, wanneer men hun een kaart van dit terrein in handen geeft. Daarbij blijkt het geenszins voorwaarde te zijn dat dit terrein de roedeloper (pendelaar) uit eigen aanschouwing bekend is en evenmin, dat de (al dan niet persoonlijk bij het experiment aanwezige) proefnemer de plaats bekend is, waar het door de pp. gezochte zich bevindt [1]).

Ook het feit dat sommige pendelaars (roedelopers), gelijk psycho-

1) Bij herhaling heb ik roedelopers met behulp van een roede op een kaart (juist gebleken) aanwijzingen zien geven die in elk opzicht het vermoeden wettigden, dat zij als paragnosten dienden te worden aangemerkt. Onder hen bevonden zich enkele die als psychoscopisten van zich hadden doen spreken. Men zou hier onderscheid kunnen maken tussen *psychoscopisten*-roedelopers en *roedelopers*-psychoscopisten.

Zie voorts Tijdschr. v. Parapsychologie, XVI, pag. 236 en Revue Métapsychique, 1935, pag. 448.

scopisten [1]), in staat blijken te zijn (met hun pendel (roede)) bij (hun onbekende) patiënten (en ook wel bij dieren) de organen aan te geven, welke de aandacht van hun arts verdienen, pleit in hoge mate ten gunste van de stelling, dat wij in een deel der pendelaars (roedelopers) paragnosten (psychoscopisten) hebben te zien. En dit te meer waar sommige pendelaars (roedelopers) mede in staat blijken te zijn hun aanwijzingen te geven aan de hand van voorwerpen, die met het lichaam van de hun onbekende zieken in aanraking zijn gekomen [2]).

Overzien wij voorts de bonte verscheidenheid van vragen waarop sommige roedelopers e.d. met behulp van hun roeden (pendels) antwoord vermogen te geven (zie pag. 71), dan kan men ook hieraan een argument ontlenen ten gunste der stelling, dat althans een deel der roedelopers en pendelaars als paragnosten (psychoscopisten e.d.) dient te worden aangemerkt.

„Men vroeg mij", aldus de hiervoor reeds genoemde Zeidler, „of ik kon weten in welk jaar deze of gene onbekende was gestorven. Ik schreef ettelijke jaartallen achter elkaar en op bepaalde, onderlinge afstand naar keuze van degene, die mij de vraag had gesteld. Gemeenlijk, doch niet altijd, vond ik het goede jaartal. Zo ook het jaar waarin iemand geboren was. Ik dacht nu: wanneer iemand met behulp van de wichelroede de tijd te weten kan komen, dan heb ik in dit instrument een uitstekend horloge gevonden, dat men nooit behoeft op te winden en gelijk te zetten en dan kan ik mijn beide uurwerken te gelde maken. Ik tekende een cirkel op een tafel en daarin de uren en de kwartieren aan. De wichelroede gaf de juiste tijd aan [3]). Ik zeide nu vervolgens: als de roede de tijd aangeeft, dan kan zij ook zeggen op welk uur dit of dat gebeuren zal. Mijn vrouw was op reis en zou 's avonds terugkeren. Ik nam mijn wichelroede, concentreerde mijn aandacht op de thuiskomst van mijn vrouw en de wichelroede sloeg aan op $7^1/_4$ u. Ik wist thans hoe laat ik mijn bedienden het avondbrood moest laten opdienen. Ik draaide mijn zandloper om. Om $7^1/_4$ u. liet ik de deur openen en ziet, daar kwam mijn vrouw aangereden."

Bij roedelopers, die zich op het opsporen van water„bronnen" hebben ingesteld, kan men bij herhaling opmerken dat zij niet

1) Zie E. Osty: „Le diagnostic des maladies par les sujets doués de connaissance paranormale", Revue Métapsychique, 1929.

2) Zie Borrey: „Le pendule des sourciers et la maladie", Revue Métapsychique, 1933.

3) Wij hebben hier wel met het z.g. hoofduurwerk (vele mensen weten ons te zeggen, dat zij het vermogen bezitten om 's morgens op een te voren (voor het inslapen) vastgesteld tijdstip te ontwaken) te doen. Reeds du Prel vestigde er de aandacht op, dat dit onderwerp de aandacht van de parapsycholoog verdient. Zie mijn verhandeling over dit onderwerp in Tijdschr. v. Parapsychologie, 1938, pag. 223 en 271.

alleen de juiste plaats vermogen aan te geven waar men boren moet, maar tevens de diepte tot op welke men moet boren. De wijze waarop sommige roedelopers daarbij te werk gaan herinnert ons zo levendig aan hetgeen men bij de tafelzittingen der spiritisten kan waarnemen, dat het onredelijk zou zijn om niet te besluiten, dat wij hier in wezen met een en hetzelfde verschijnsel te doen hebben [1]).

In dit verband dient hier ook gewezen te worden op de dochter van een koopman uit Grenoble, van wie de hiervoor reeds genoemde Jezuïet Lebrun ons verhaalt, dat haar roede uitsloeg op de reliquieën van „echte" heiligen, terwijl zij onbewegelijk bleef bij de overblijfselen van een monnik, die weliswaar in de reuk van grote vroomheid gestorven was, maar nochtans niet officieel was gekanoniseerd. Het vermoeden ligt voor de hand (aangenomen dat het meisje niet, gelijk (vermoedelijk) de echtgenote van Pieter Rabus [2]), reageerde op de aanwijzingen, welke haar, onbewust, van de zijde van de proefnemers gegeven werden) dat wij in dit meisje een psychoscopiste hebben te zien, bij wie de langs paragnostische weg (telepathie, gedachtenlezen en daaraan verwante verschijnselen) verkregen kennis zich langs de weg der motorische automatismen openbaarde.

Het feit, dat zij na twee dagen afzondering, na ontvangst van de heilige communie en een ernstig gebed haar opmerkelijk „vermogen" verloor (waarin Lebrun een bewijs ziet dat haar verschijnselen aan duivelse machten – die voor de kerkelijke schutsmiddelen op de vlucht sloegen – moesten worden toegeschreven) past volkomen in het kader van deze visie, daar het parapsychologisch onderzoek immers aan het licht heeft

1) Zo lezen wij b.v. van de Amerikaanse novellist Kenneth Roberts (die reeds jaren geleden als wichelroedeloper van zich deed spreken) dat hij, wanneer hij met behulp van zijn roede een water„bron" ontdekt heeft, de diepte gaat bepalen door het stellen van vragen. „Moet ik op één voet diepte graven?", „op twee voet?, „op drie voet?" enz. Bij het noemen van het juiste aantal voeten slaat bij hem de roede uit.

Persoonlijk merkte ik bij enkele roedelopers iets dergelijks (dat ons levendig herinnert aan het opzeggen van het alfabet bij tafelzittingen in de verwachting, dat bij het noemen van de juiste letter de tafel in beweging zal geraken) op.

2) Van onze 18de eeuwse landgenoot Pieter Rabus vernemen wij, dat hij met de „Juffr. sijn Huysvrouw" een reeks proeven nam in de keuken, waar een groot gezelschap vergaderd was. Men legde hoeden op een rij en onder enkele daarvan verstopte men een of meer gouden ducaten. Daarna werd de „Juffr. sijn Huysvrouw" binnengeroepen die de kunst bleek te verstaan, met behulp van een wichelroede de verstopte ducaten te vinden.

Het vermoeden ligt voor de hand, dat wij in mevr. Rabus een voorloopster hebben te zien van een aantal onzer hedendaagse, in het openbaar optredende, zich telepathen noemende, maar in werkelijkheid slechts spierlezers zijnde, „Rubini's". Evenals deze pseudo-telepathen reageerde (vermoedelijk) ook mevr. Rabus op de haar door de omstanders onbewust gegeven, en door haar gedeeltelijk onbewust opgevatte, tekens. Mevr. Rabus reageerde „motorisch" op een „idee", dat (vermoedelijk) langs de weg der normale zintuigelijke kanalen in haar „bewustzijn" was gekomen.

gebracht, dat het welslagen van psychoscopische proefnemingen in hoge mate afhankelijk is van de aard der suggestieve beïnvloeding van de pp. Hier ligt ook de sleutel van het geheim waarom een „besproken" roede bij de nog „magisch" denkende roedeloper „gevoeliger" scheen dan een, welke niet aan de door hem gestelde „magische" eisen voldeed.

Zoals wij hiervoor reeds zagen merkte reeds Zeidler op, dat de roedeloper zich vermag in te stellen en dat dit instellen van invloed is op het uitslaan van de roede. Trekt b.v. een roedeloper (die bij herhaling bewezen heeft dat hij de meest uiteenlopende dingen met behulp van zijn roede vermag op te sporen) er op uit om met behulp van zijn roede het spoor van een bepaald persoon (op wie de roedeloper zich heeft ingesteld [1])) te volgen, dan zal (in een aantal gevallen) blijken, dat zijn roede (zo niet uitsluitend dan toch overwegend) op plaatsen uitslaat waarop de gezochte persoon zich opgehouden heeft, terwijl tijdens deze achtervolging b.v. ondergrondse wateraderen niet (of nagenoeg niet) aanleiding zullen geven tot roede-uitslagen. Een andere maal, wanneer deze zelfde proefpersoon er zich op ingesteld heeft om „water" te vinden zal hij geen (of nagenoeg geen) blijk geven van zijn geschiktheid om als spoorzoeker op te treden.

Het komt mij voor dat erkenning van het selectief vermogen van vele roedelopers volkomen past in het kader van de door Barrett en anderen naar voren gebrachte beschouwingen. Het parapsychologisch onderzoek heeft immers aan het licht gebracht, dat onze wil [2]) en onze belangstelling [3]) van invloed zijn op de inhoud van onze op paranormale wijze verworven kennis. Wij kunnen hier b.v. een parellel trekken met een pp. die aan een onderzoek met toepassing van de quantitatieve methode deel neemt. Ook deze blijkt, naar de ervaring ons geleerd heeft, zich op een bepaald pak Zenerkaarten in te kunnen stellen [4]). Voorts kunnen we hier een parallel trekken met onze zintuigelijke waarneming [5]). Wij zien en horen toch in den regel zo niet uitsluitend, dan toch overwegend in de eerste plaats datgene, waarop wij ons ingesteld hebben. De entomoloog die zich op een herfstmorgen in het bos bevindt om er een maaltje dooierzwammen

1) Sommige roedelopers noemen dit instellen „sensibiliseren". Een mij persoonlijk zeer goed bekende *roedeloper*-psychoscopist pleegt, wanneer hij als „spoorzoeker" optreedt, zijn roede met behulp van een door de gezochte persoon gedragen kledingstuk te „sensibiliseren" door zijn roede enige malen langs dit kledingstuk te halen. Naar mijn mening hebben wij hier met een „symbolische", voor de roedeloper suggestieve handeling te doen, welke verwantschap vertoont met het z.g. bespreken (en daaraan verwante „magische" handelingen) van roeden.

2) Zie Tijdschr. v. Parapsychologie, XVI, pag. 122.

3) Zie Tijdschr. v. Parapsychologie, XVI, pag. 168.

4) Zie Tijdschr. v. Parapsychologie, XVI, pag. 123.

5) Zie Tijdschr. v. Parapsychologie, XVI, pag. 160 e.v.

bijeen te zoeken, zal, tijdens dit werk, minder oog dan gewoonlijk voor vlinders en kevers hebben.

Het feit, dat wij in de psychologie wel onderscheid plegen te maken tussen visuele en auditieve personen enerzijds, en motorische anderzijds, heeft aanleiding gegeven tot het stellen van de vraag of „sensorische" (visuele, auditieve) paragnosten (zo niet uitsluitend, dan toch overwegend) visioenen en daaraan verwante verschijnselen (geloofwaardige (pseudo-)hallucinaties van het gehoor enz.) vertonen en of zij, die tot het motorische type behoren, (zo niet uitsluitend dan toch overwegend) automatisch schrift en daaraan verwante verschijnselen „produceren".

Ongetwijfeld zijn ons uit de vaklitteratuur gevallen bekend, welke een bevestigend antwoord op de gestelde vraag schijnen te rechtvaardigen [1]). Tegenover deze gevallen staan echter andere, waarbij men heeft opgemerkt, dat bij eenzelfde pp. zich zowel sensorische als motorische automatismen kunnen voordoen [2]). Ik denk hier b.v. aan de mij persoonlijk zeer goed bekende psychoscopist J.v.d.W., die ik bij herhaling in bepaalde gevallen (b.v. om de plaats aan te geven waar een door hem (in een visioen) „geziene" vermiste of gezochte persoon zich had opgehouden) tijdens de proefnemingen naar de roede zag grijpen.

Op grond van het bovenstaande moge het duidelijk zijn, dat waar tot op heden een uitgebreid typologisch onderzoek (ten doel hebbend de gestelde vraag tot oplossing te brengen) ontbreekt, wij voorshands het antwoord op deze vraag schuldig moeten blijven [3]). Daarbij dient er op gewezen te worden dat, gelijk de speciale psychologie aan het licht heeft gebracht, vrijwel niemand *uitsluitend* motorisch of sensorisch genoemd kan worden.

Hoezeer ik er – zoals uit het voorgaande gebleken moge zijn – met vele andere hier tot oordelen bevoegde onderzoekers ook van overtuigd ben, dat wij in een deel der roedelopers paragnosten (psychoscopisten) hebben te zien, wier langs buitenzintuigelijke weg verkregen, in hun subliminale zelf „sluimerende" kennis („ideeën"), zich motorisch openbaart (openbaren), zo meen ik er nochtans de aandacht op te moeten vestigen, dat ik bij herhaling bij roedelopers zulke „krachtige" uitslagen van de roede heb waargenomen, dat bij mij meer dan eens de vraag is opgekomen, of het nu wel verantwoord dient te worden geacht, deze uitslagen (gelijk wij dit bij pendelaars

1) Zie G. Heymans, H. J. F. W. Brugmans en A. A. Weinberg: „Een experimenteel onderzoek betreffende telepathie". Med. S.P.R., No. 1.

2) Zie Tijdschr. v. Parapsychologie, XVI, pag. 36.

3) Hetzelfde geldt met betrekking tot de vraag in hoeverre bij visuele paragnosten de geloofwaardige (pseudo-)hallucinaties van het gezicht overwegen.

zonder bezwaar kunnen doen) *uitsluitend* op rekening van „onbewuste spierbewegingen" (welke wij toch volgens de „leer" van het ideomotorisch principe hebben te veronderstellen) hebben te stellen. En dit te meer, waar in dergelijke gevallen aan de buitenzijde der (de wichelroede omklemmende) handen van de roedelopers niets te bespeuren viel, dat het zich voordoen van onbewuste spierbewegingen (die in overeenstemming waren met de „krachtige" uitslagen der roede) rechtvaardigde.

Persoonlijk ben ik van mening dat (althans in een aantal gevallen) ook mechanische en fysiologische factoren hier een rol spelen. In het bijzonder zal dit daar het geval zijn, waar (gelijk dit thans meer en meer het geval blijkt te worden) de roedeloper zich van een stalen roede bedient, welke door hem op een zodanige wijze wordt vastgehouden, dat er een wisselwerking ontstaat tussen de veerkracht van de roede en de resultante van de krachten, welke door zekere spierspanningen worden opgewekt. Zwakke ideomotorische verschijnselen zullen m.i. reeds voldoende zijn om het labiele evenwicht dezer krachten te verstoren. Zo beschouwd is het uitslaan der roede niet alleen een psychologisch (ideomotorisch principe) verschijnsel, maar tevens een mechanistisch en fysiologisch probleem [1]).

Enkele roedelopers, met wie ik het probleem van het uitslaan der roede besprak, waagden de veronderstelling, dat hun roedebewegingen gezien dienden te worden als telekinetische verschijnselen. Volgens hen zou men bij een aantal roedelopers met een combinatie van paragnosie en telekinesie te doen hebben, twee verschijnselen die, volgens Rhine c.s. [2]), ten nauwste met elkaar samenhangen. Het uitslaan der roede zou, volgens hen, toegeschreven dienen te worden aan een (onder invloed van het buiten-zintuigelijke waarnemings-„vermogen" staande) „stof" („substance X" (Osty), „teleplasma").

Hoezeer ik er ook van overtuigd ben, dat de uitkomsten van het parapsychologisch onderzoek het „geloof" in het voorkomen van telekinetische verschijnselen rechtvaardigen [3]), zo ben ik nochtans van mening, dat het (op zijn minst) van „voorbarigheid" blijk zou geven wanneer wij hier een dergelijke „theorie" in discussie brachten en daarbij lieten doorschemeren, dat wij geneigd waren haar (ter verklaring van een aantal gevallen) te aanvaarden.

(*Wordt vervolgd.*)

1) Zie H. Haenel: „Zur physiologischen Mechanik der Wünschelrute", Heft 8 der Schriften des Verbands zur Klärung der Wünschelrutenfrage.
2) J. B. Rhine: „The reach of the mind", New York, 1947.
3) Zie P. A. Dietz: „Verschijningen en verschijnselen", Leiden, 1948.

UIT DE TIJDSCHRIFTEN

Nandor Fodor, LL. D., The Poltergeist – Psychoanalysed. The Psychiatric Quarterly, Vol. 22, 195–203 (April 1948); Utica, New York.

In bovenstaande verhandeling deelt Dr Nandor Fodor mede, hoe hij een z.g. Poltergeist-medium analyseerde en door deze psychotherapeutische behandeling de spookphenomenen deed ophouden.

Hoezeer ook wij er van overtuigd zijn, dat vele gevallen van *persoonlijke* spokerijen hun oorzaak vinden in een of ander neurotisch complex bij het spookmedium, dat dan doorgaans onbewust de verschijnselen (veelal van telekinetische aard), in het leven roept, zo moeten wij er ernstig bezwaar tegen maken, dat Dr N. F. zich niet allereerst er van heeft overtuigd (hetzij door eigen onderzoek en ervaring ter plaatse, hetzij door een zo volledig en critisch mogelijk getuigenverhoor) dat de spookverschijnselen in kwestie zich inderdaad zó hebben voorgedaan en van werkelijk paranormale aard zijn geweest, zoals hij het ons slechts van horen zeggen overbrieft (blz. 197). Want nu hebben we feitelijk heel weinig aan zijn mededeling en een serieuze bijdrage tot het vraagstuk der persoonlijke spookphenomenen kan het op deze wijze moeilijk worden genoemd.

Immers, het brengt ons niet veel verder of wij een opsomming van allerlei bij de analyse en droomverklaring verkregen gegevens en hun vermoede (symbolische) overeenstemming met de vermeende spookverschijnselen krijgen opgediend, wanneer de *realiteit* dezer spookphenomenen en de wijze waarop zij zich werkelijk hebben voorgedaan, geenszins vaststaat. Bij Eleonora Zugun, een welbekend spookmedium van omstreeks het jaar 1925, was alles eerst gericht op het constateren van de echtheid, van het paranormale karakter der verschijnselen, die zich bij dit Roemeense meisje heetten voor te doen. Toen deze realiteit eenmaal was vastgesteld, kon een analyse, zoals deze door Gravin Wassilko op Eleonora werd toegepast, verband leggen tussen de waargenomen phenomenen en de daaraan ten grondslag liggende neurotische complexen [1]).

Er doen zich nu eenmaal bij de spokerijen zovele bedriegelijke practijken voor (bewust of onderbewust) ,dat het eerste wat bij een spook-onderzoek dient te geschieden is het zo onbetwistbaar mogelijk vastleggen van het paranormale karakter der phenomenen in het geding. Hiermede staat of valt voor de parapsychologie ieder spookgeval.

Het is misschien uit een psychiatrisch oogpunt prijzenswaardig te noemen, dat Dr N. F. de spoedige genezing van zijn patiënte zo ter harte ging, dat hij het spookonderzoek maar liever geheel verwaar-

1) Zoë, Gräfin Wassilko, Sur les phénomènes d'Eleonora Zugun. Compte Rendu IIIème Congrès de Recherches Psychiques à Paris (1927). Paris 1928, 119–122.

loosde, om terstond de behandeling van het vermeende spookmedium, dat naar het oordeel van Dr N. F. er zo slecht uitzag, dat zij ieder ogenblik van schrik dood zou kunnen blijven (blz. 197), ter hand te nemen. Toch had hij o.i. best wat geduld kunnen oefenen en zich beter eerst grondig met de spookphenomenen zelf bezig kunnen houden, daar, had hij de vele spookgeschiedenissen van persoonlijke aard de revue laten passeren, hij tot de conclusie zou zijn gekomen, dat zover bekend nog nooit iemand tengevolge ener spokerij is gesuccumbeerd en dat het dus zeer onwaarschijnlijk zou zijn, dat zijn patiënte daarop een uitzondering zou maken.

G. Z.

BOEKBESPREKING

Riko Bulthuis, De Schim van Joyce Herfst. Fantastische Roman. Ned. Uitg. Mij., Leiden, 1948, f 6.90.

De auteur, die zich kennelijk voor parapsychologische problemen interesseert, heeft in deze roman het thema ontwikkeld van een man die een proscopische ervaring ondergaat van een schokdenkachtig karakter. Gedurende enkele klokslagen nl. meent de hoofdpersoon een jaar lang achtereen in een geheimzinnige woning te toeven te midden van dezelfde mensen met wie hij op het ogenblik dat zijn visioen een aanvang nam tezamen in een Haags kroegje zit, maar met dit verschil evenwel, dat die mensen – en verschillende anderen uit hun omgeving – vele jaren ouder zijn.

In het uitspinnen der onderscheidene karakters en gebeurtenissen krijgt de auteur ruimschoots de gelegenheid allerlei astrologische, spiritistische en mystische opvattingen en uitspraken te berde te brengen en in zijn relaas te vlechten. Vermakelijk is b.v. de figuur van Grauenhaan, waarin de ingewijde gemakkelijk de persoon van de zonderling J. L. W. P. Matla zal herkennen, die in de jaren vóór de eerste wereldoorlog in spiritistische kringen heel wat stof deed opwaaien naar aanleiding van zijn „geesten"-machine, waarin hij de „geesten" van overledenen, door hem „krachtmensen" genoemd, deed gaan om ze te wegen enz.

Voor degenen, die enigszins met de behandelde materie op de hoogte zijn, vormt deze in ieder opzicht fantastische roman, aantrekkelijke lectuur; anderen daarentegen zullen de auteur niet altijd even gemakkelijk kunnen volgen.

G. ZORAB

OVER TELEPATHISCHE DUBBELDROMEN

DOOR DR W. H. C. TENHAEFF

Keer in tot Uzelf, gij mens,
Want om de Steen der Wijzen te zoeken en te vinden
behoeft gij niet naar vreemde landen te reizen en
daarin rond te dolen.

Angelus Silesius (1624–1677).

Inleiding. Zoals bekend mag worden verondersteld heeft Freud's houding t.o.v. de uitkomsten van het parapsychologisch onderzoek zich steeds door een grote mate van bevooroordeeldheid gekenmerkt, hetgeen hij trouwens zelf erkend heeft. Wanneer hij in zijn „Traumdeutung" een ogenblik aandacht schenkt aan de proscopie en het geestenzien, dan is dit slechts om er zijn lezers nogeens met nadruk op te wijzen, dat hij aan de realiteit dezer verschijnselen niet gelooft. „Daran", zo lezen wij in dit boek, dat in het begin van deze eeuw zo'n opzien baarde en waarin hij de grondslagen legde van de psychoanalyse, „ist natürlich nicht zu denken. So freudig man auch als bescheidener und vorurteilsloser Forscher das Bestreben begrüszen mag, auch die verpönten „okkulten" Phänomene [1]) in den Kreis der wissenschaftlichen Untersuchungen zu ziehen, man wird doch an der Erwartung festhalten, dass diese Studien uns zwei Dinge nicht aufdrängen werden: den Glauben an die Fortexistenz der Gestorbenen und den an die Erkenntnis der nicht mehr berechenbaren Zukunft."

Ook in een later verschenen publicatie („Ueber den Traum"), welke voor een grotere kring van lezers bestemd is dan zijn „Traumdeutung", en waarvan ook een Nederlandse vertaling is verschenen [2]), heeft Freud verklaard, dat hij het geloof in voorspellende dromen zonder meer tot het bijgeloof rekent.

Hetzelfde geldt met betrekking tot een aantal zijner leerlingen.

In „Imago", 1923, Heft 3, heeft de Weense zenuwarts E. Hitschmann de navolgende beschouwing geleverd met betrekking tot een door hem bij zichzelf waargenomen geval van proscopie (?).

Dr H. had in het jaar 1910 besloten te gaan kijken naar het opstijgen van twee broeders, die een bestuurbaar luchtschip geconstrueerd hadden. Zij hadden daarmede reeds eenmaal een vlucht gemaakt en de pers had daar veel aandacht aan geschonken. Door bijzondere omstandigheden kon hij aan zijn voor-

1) Men bedenke dat Freud dit in het begin dezer eeuw schreef toen het parapsychologisch onderzoek nog in opkomst was en zijn pioniers een zware strijd voerden tegen bevooroordeelde geleerden. Zie P. A. Dietz: „De strijd om de parapsychologie", den Haag, 1932. (Ook opgenomen in T.v.P., V, pag. 1 e.v.).

2) S. Freud: „De droom", Ned. vert., 2de dr., Leiden, 1917.

nemen geen gevolg geven en bracht de Zondagmiddag bij zijn moeder door, in plaats van op het vliegveld. Toen het tijdstip, waarop de beide luchtvaarders moesten opstijgen, was aangebroken, riep hij, bij zijn moeder thuis aan tafel zittend, plotseling uit: „Nu is het half vier; op dit ogenblik valt een der broeders uit het luchtschip en de ballon gaat er van door.” Volgens zijn zeggen „zag” hij dit alles duidelijk voor zich afspelen. Later bleek dat ongeveer een half uur nadat hij dit „gezicht” gehad had, iets dergelijks zich op het vliegveld had afgespeeld, zij het ook niet volkomen overeenkomstig het visioen. De ballon was tegen de loods geslingerd, waardoor een der beide luchtschippers er uit geslingerd was. Daarna was de ballon met de tweede bestuurder opgestegen en weggedreven.

Dr H. heeft nu zijn zielstoestand op de dag, waarop hij zijn proscopisch (?) visioen had, geanalyseerd. Hij vertelt dat hij zeer getwijfeld had aan de mogelijkheid van de tocht. De hoogdravende artikelen, welke over de beide broeders in de kranten verschenen waren, hadden hem niet aangenaam aangedaan en hem voortdurend doen fantaseren over het mislukken der tocht. Daar komt nog bij, dat hij ten slotte toch nog liever naar het vliegveld zou zijn gegaan, dan de Zondagmiddag bij zijn oude moeder door te brengen, te meer waar hij het plan had gehad met een vriendin naar het opstijgen te gaan kijken. Bij zijn moeder ontmoette hij bovendien zijn broeder, tegenover wie hij in die dagen een ambivalente instelling vertoonde.

Ik mag ook niet verzuimen er hier nog op te wijzen, dat Dr H. die Zondagmorgen een artikel over „helderziendheid” gelezen had. Dit kan er, volgens hem, toe bijgedragen hebben, dat hij onbewust hoopte zelf eens een helderziende ervaring te hebben.

Dr H. verklaart zijn visioen nu als volgt: „Van twijfel, afgunst en zelfverwijt vervuld, ontevreden met mijzelf, in een gevoel van onbehagelijkheid over het, voor een Zondagmiddag, vervelend en drukkend gezelschap van mijn familie, gemelijk de tegenwoordigheid van de al te gelijke broeder opnemend, teleurgesteld over het verzuim van het bijwonen van de opstijging van de ballon en ook over het afzeggen van de samenkomst met de vriendin, bevrijd ik mij uit deze drukkende en strijdende onbewuste gevoelens door de hatelijke, wraakzuchtige visie. Daarmede heb ik de anderen het Zondagsgenoegen verstoord, mijn er-niet-heengaan gerechtvaardigd, de jalousie op mijn broeder geuit en de opgehoopte innerlijke spanning opgeheven. De intensiteit en de ophoping der motieven riepen niet alleen een gedachte in het leven, maar een hallucinatie en de ijdele, gewaagde mededeling aan de omgeving. Een ogenblik schijn ik mijzelf „de almacht der

gedachte" en helderziende kracht, om magisch op afstand te werken, toegekend te hebben."

Dr H. ontkent dus dat er hier „helderziendheid" in het spel geweest is. Hij verklaart zijn visioen geheel psychoanalytisch en schuift het gedeeltelijk in vervulling gaan er van geheel op rekening van het toeval (toevallige coïncidentie).

„Het spontane helderzien," aldus Dr H., „is dikwijls of altijd (?) een zuiver psychisch subjectief fenomeen." „Evenals alle bijgeloof is ook helderzien voor het grootste deel verwachting van onheil en komt, evenals die verwachting, uit vijandelijke en wrede gevoelens en strevingen voort."

Aangenomen dat Hitschmann's verklaring voor *dit* geval de juiste is (iets waar ik – het feit in aanmerking genomen dat de paragnostische begaafdheid van algemeen-menselijke aard is – nog geenszins zeker van ben) en dat wij hier inderdaad met een toevallige coïncidentie te doen hebben, dan geeft hem dit geen recht om (zoals hij geneigd blijkt te zijn, want hij haalt Flammarion, Hyslop e.a. bestudeerders der paragnostische verschijnselen uit die dagen aan) zijn geval te identificeren met alle andere gevallen van proscopie, met het doel om ook deze tot gevallen van pseudo-proscopie te herleiden. Zijn redenering is, zoals Valckenier Suringar in zijn bespreking van dit geval eenmaal terecht heeft opgemerkt [1]), hier even foutief als die van de man die zeide: „de steen welke ik bezit lijkt een z.g. diamant te zijn. Bij nader onderzoek is mij echter gebleken dat het een stuk glas is. Dus zijn z.g. diamanten slechts stukken glas."

Inmiddels wijst het vraagteken, dat H. achter het woord altijd plaatste , uit, dat hij er toch niet volkomen zeker van was, dat er zich geen echte proscopische verschijnselen voordoen.

Aanvankelijk heeft Freud ook gemeend het bestaan van de telepathie te moeten ontkennen. Later heeft hij, op grond van enige persoonlijke ervaringen, het voorkomen van telepathische „dromen" toegegeven. Aanvankelijk uiterst aarzelend en nog half ontkennend [2]); later echter ronduit [3]). Het opmerkelijke daarbij is dat hij, die kennelijk nimmer een ernstige studie van het verschijnsel maakte, voor de verklaring van de telepathische verschijnselen een geheel verouderde stralingshypothese benut heeft, er daarbij op wijzende, dat de telepathie, aldus verklaard, past in het kader van zijn materialistisch wereld-

1) J. Valckenier Suringar: „Verschijnselen van gedachten-overdracht", Kniphorst, Wageningen, pag. 100 e.v.

2) Zie A. von Winterstein: „Freuds Stellung zum Okkultismus", Zeitschrift für Parapsychologie, 1933, pag. 167.

3) Zie S. Freud: „Traum und Okkultismus" („Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse", Weenen, 1933).

beeld [1]). Dit geeft ons aanleiding tot het stellen van de vraag, welke houding Freud (die allesbehalve een „bescheidener und vorurteilsloser" onderzoeker was [2])) t.o.v. de telepathie zou hebben ingenomen indien hij tot het inzicht zou zijn gekomen, dat de stralingshypothese afgedaan heeft (zie H. Driesch: „Parapsychologie", München, 1932, pag. 104 e.v.) en de telepathische verschijnselen al zeer slecht passen in het energetisch monistisch wereldbeeld van Haeckel c.s. („In dem Augenblick, wo die geringste Fernwirkung erwiesen ist, ist das Reich des Geistes als Welt wissenschaftlich etabliert", schreef eenmaal W. Rathenau).

Alfred Adler's belangstelling voor de uitkomsten van het parapsychologisch onderzoek is, zo mogelijk, nog geringer geweest dan die van Freud. In tegenstelling met verschillende bekende leerlingen van Freud, die, op grond van eigen ervaringen het bestaan der telepathie niet betwijfelden en ook enige aandacht aan het verschijnsel schonken [3]), heeft de grondlegger van de z.g. „Individualpsychologie" (een woord waarop, dit zij hier terloops opgemerkt, meer dan één auteur critiek heeft geleverd [4])) het verschijnsel zijn aandacht niet eens waardig gekeurd. En wat de proscopie betreft – evenals Freud ontkende hij a priori het voorkomen van proscopische „dromen". In zijn „Menschenkenntnis" heeft Adler zich op zeer laatdunkende wijze (waarmede hij slechts zichzelf gecompromitteerd heeft) over het parapsychologisch onderzoek uitgelaten [5]). Zijn houding tegenover het parapsychologisch onderzoek staat wel in schril contrast tot die van zijn collega Wilhelm Stekel, evenals hij uit de school van Freud voortgekomen en jarenlang een bekende figuur uit de kringen der Weense psychoanalytici. Niet alleen in zijn omvangrijk werk „Die Sprache des Traumes" maar ook in zijn boekje „Der telepathische Traum" heeft hij aandacht aan het paragnostisch slaapgezicht geschonken [6]). Onder de door hem gegeven voorbeelden bevinden zich enkele hoogst opmerkelijke.

1) Zie S. Freud: „Traum und Okkultismus" (1933), pag. 77 der „Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse".

2) Zie de opmerkelijke karakteristiek welke door de „metagrafoloog" (psychoscopist) Otto Reimann (in tegenwoordigheid van Albert Einstein) op 15 Febr. 1930 in de „Berliner Aerztliche Gesellschaft für parapsychologische Forschung" van Freud gegeven werd. Zeitschr. f. Parapsychologie, 1930, pag. 606. Men dient hier echter rekening te houden met de mogelijkheid, dat Reimann door de proefleider onbewust telepathisch beïnvloed werd.

3) Zie C. Happich: „Psychoanalyse und Parapsychologie" (in het onder leiding van Hans Prinzhorn samengestelde verzamelwerk „Auswirkungen der Psychoanalyse in Wissenschaft und Leben", Leipzig, 1928). Voorts A. von Winterstein: „Telepathie und Hellsehen", Wenen, 1937, pag. 208 e.v.

4) Zie J. van Essen: „Alfred Adler en zijn Individual-Psychologie", Ned. Tijdschr. v. Psychologie, Mei 1938.

5) A. Adler: „Menschenkenntnis", 3de dr., Leipzig, 1929, pag. 167.

6) W. Stekel: „Der telepathische Traum", J. Baum, Pfullingen i. Württ. (No. 2 van „Die Okkulte Welt").

Ook C. G. Jung heeft aandacht aan het paragnostische slaapgezicht geschonken. „Als eine weitere Traumdeterminante," zo schrijft hij in zijn (bij Rascher & Cie te Zürich verschenen) werk „Ueber die Energetik der Seele", „musz ich das telepathische Phänomen anerkennen. Die allgemeine Tatsächlichkeit dieses Phänomens ist heutzutage nicht mehr zu bezweifeln." Men kan er (op grond van hetgeen mij ter ore is gekomen van de zijde van personen, die Jung persoonlijk kennen en met hem over onderwerpen van parapsychologische aard gesproken hebben) zeker van zijn, dat hij bereid is hetzelfde te zeggen met betrekking tot de proscopie, al heeft hij, voor zover mij bekend, zich daarover in zijn geschriften niet uitgelaten. Wel heeft hij enige malen gewezen op het voorkomen van dromen, die een voorspellend karakter dragen, zonder nochtans tot de proscopische dromen (in parapsychologische zin) gerekend te mogen worden.

Op het congres voor psychotherapie, dat in 1931 te Dresden gehouden werd, wees Jung er op, dat een aantal dromen, waarin innerlijke conflicten en ondermijnende tendenzen tot uiting komen, de psychotherapeut in staat stellen om (gelijk astronomen, meteorologen enz.) voorspellingen te doen.

Dit was b.v. het geval bij de man die zich tot Jung wendde, omdat hij een aantal neurotische verschijnselen was gaan vertonen. Deze patiënt was van zeer eenvoudige afkomst. Zijn grote vlijt en voortreffelijk verstand hadden er veel toe bijgedragen dat hij een vooraanstaande persoonlijkheid in de samenleving was geworden. Het zag er naar uit dat hij hoger zou stijgen op de maatschappelijke ladder. Toen begon hij aan angsttoestanden te lijden. „En juist toen ik zover gekomen was, overkwam mij dit", zei hij tegen Jung, spijtig doelende op de neurotische verschijnselen, die voor zijn verdere maatschappelijke loopbaan zo noodlottig dreigden te worden.

De eerste droom die deze patiënt aan Jung vertelde luidde: „Ik was terug in mijn geboortedorp. Op straat zie ik een paar boerenjongens staan, die met mij op school geweest zijn. Ik doe alsof ik hen niet ken en loop langs hen heen. Op dat moment hoor ik een van hen, terwijl hij daarbij op mij wijst, zeggen: „Die komt ook niet vaak in ons dorp terug.""

Jung vertelde zijn patiënt, dat men geen geroutineerde psychoanalyticus behoeft te zijn om in te zien, dat deze droom kennelijk ten doel had hem er op te wijzen, dat hij er verkeerd aan deed, zich over zijn eenvoudige afkomst te schamen. De eerzuchtige patiënt werd – zonder dat hij dit erkennen wilde – innerlijk gekweld door twijfel aan zichzelf, door spijtigheid over zijn eenvoudige afkomst, maar ook door zelfverwijt op grond van zijn hovaardig gedrag t.o.v. zijn familieleden.

De tweede droom van deze patiënt scheen ingewikkelder. Hij droomde n.l. dat hij op reis moest. Hij had nog slechts weinig tijd om zijn koffers te pakken. Op weg naar het station ontdekte hij, dat hij zijn actentas vergeten had, waarin zich enkele belangrijke stukken bevonden. Hij snelde naar huis terug om de tas te halen. Daarna spoedde hij zich wederom naar het station. Daar aangekomen bleek hem dat de trein zo juist vertrokken was. Het viel hem op dat de trein zeer lang was en door de locomotief door een merkwaardige S-vormige bocht getrokken werd. Hij dacht bij zichzelf, terwijl hij de trein nakeek: „Als de machinist nu maar niet vol stoom geeft zolang de trein zich in deze gevaarlijke bocht bevindt, want als hij dat doet zullen de achterste wagens zeker ontsporen". Hetgeen hij vreesde geschiedde. De achterste wagens begonnen te slingeren, liepen vervolgens uit de rails waarna een catastrofe volgde. De dromer ontwaakte angstig.

Nochtans viel het Jung niet moeilijk ook deze droom te duiden. Hij wees er zijn patiënt op, dat deze droom de eerste aanvulde, dat er iets in de dromer was dat hem aanried in het vervolg wat rustiger te leven, daar er zeker een ineenstorting zou volgen, indien hij voortging met zich geheel door zijn eerzucht te laten leiden. Op grond van deze beide dromen *„voorspelde"* Jung zijn patiënt, dat deze zeer ernstig „zenuw"ziek zou worden, indien hij zijn eerzuchtig streven niet zou weten in te tomen. De man wilde deze raad niet aanvaarden en verzuimde zijn levenshouding te veranderen. Niet lang daarna volgde de door Jung gevreesde en „voorspelde" ineenstorting.

Uit het bovenstaande moge gebleken zijn dat hoewel de nestoren der psychoanalyse, wier namen zo nauw verbonden zijn met het hedendaags droomonderzoek, op één enkele uitzondering na (Adler) aandacht aan het paragnostisch slaapgezicht hebben geschonken, waarbij hun belangstelling zich in hoofdzaak tot de z.g. telepathische „droom" beperkte, zij nochtans niet aangemerkt kunnen worden als onderzoekers, die zich door grote belangstelling voor het parapsychologisch onderzoek (en daaruit voortvloeiende belangrijke onderzoekingen op het gebied van de paragnostische „droom") hebben gekenmerkt. Hun bijdragen tot de studie van het droomvraagstuk – hoe belangrijk deze op zichzelf ook mogen zijn – belichten over het algemeen slechts die zijden van het probleem, die voor de psychotherapie van betekenis zijn en kenmerken zich derhalve door een zekere mate van eenzijdigheid, welke echter niet bij allen even groot is.

Telepathie en binding. In de loop der jaren heb ik de gelegenheid gehad ettelijke honderden gevallen van spontane telepathie bijeen te brengen, welke door een groot aantal personen (naar aanleiding van mijn lezingen en publicaties) te mijner kennis zijn gebracht. Het is

mij daarbij opgevallen dat deze ervaringen in hoofdzaak verband hielden met emotionnerende gebeurtenissen, zich voordoende in het leven van ouders, kinderen, echtgenoten, vrienden en andere naaste betrekkingen van de ontvangers, en dat er onder de berichtgevers slechts een enkele is die melding maakt van gevallen, waarbij de ontvangers spontaan telepathisch beïnvloed werden door personen, die zij slechts oppervlakkig kenden.

Ook andere onderzoekers blijken dit feit opgemerkt te hebben[1]). Voor de psychoanalyticus is hierin een aanwijzing gelegen om te vermoeden, dat de aanwezigheid van een z.g. binding[2]) tot de begunstigende omstandigheden dient te worden gerekend voor het tot stand komen van het telepathisch contact en de vraag te stellen of men nu ook opgemerkt heeft dat personen, die een sterke binding aan elkaar vertoonden, met elkaar in telepathisch contact stonden. Dit blijkt inderdaad het geval te zijn en de eerste die in ons land hierop gewezen heeft, is de Haagse zenuwarts Dr M. Lietaert Peerbolte geweest[3]). Ook in de buitenlandse psychoanalytische en parapsychologische litteratuur vindt men wel melding gemaakt van telepathische ervaringen tussen personen, die een min of meer neurotische binding aan elkaar vertoonden[4]).

De psychoanalyse heeft ons het verschijnsel der overdracht leren kennen. Van overdracht spreken wij in de psychoanalyse, wanneer b.v. de analysand tijdens de behandeling zijn complexen en affecten

1) De auteurs van de „Phantasms of the Living" (Londen, 1886) vonden dat 44.3 % van de door hen vermelde gevallen in verband staan met emotionnerende gebeurtenissen, welke zich voordeden in het leven van naaste familieleden (vader, moeder, zoon, dochter, echtgeno(o)t(e), broeder, zuster) van de ontvanger: 9 % van de door hen bijeengebrachte gevallen blijkt betrekking te hebben op „verschijningen" (en daaraan verwante verschijnselen) van grootouders, kleinkinderen, ooms, tantes, neven en nichten. Het totale aantal gevallen waarbij vrienden met elkaar in (spontaan) telepathisch contact bleken te staan maakt 31.7 % van de in de verzameling opgenomen gevallen uit. 10.7 % van de in het standaardwerk opgenomen gevallen heeft betrekking op (spontaan) telepathisch contact tussen bekenden. Slechts een gering aantal malen (4.3 %) bleek het te zijn voorgekomen dat de (spontane) telepathische ervaringen betrekking hadden op personen, die de ontvanger niet of nauwelijks kende.

De vraag of de samenstellers van het genoemde werk (Myers, Gurney en Podmore) wel steeds een (volgens de huidige stand van het onderzoek) verantwoord gebruik van het woord telepathie hebben gemaakt zullen wij hier buiten beschouwing laten.

2) Wanneer iemand een zodanige gehechtheid aan een ander (vader, moeder, broer, zuster enz.) vertoont, dat zijn gedrag er merkbaar door wordt bepaald of beïnvloed, geeft dit de psychoanalyticus aanleiding om van een binding te spreken.

3) M. Lietaert Peerbolte: „Kan de moderne psychologie de parapsychologie van dienst zijn? (Het psychisch phenomeen binding)", Tijdschr. v. Parapsychologie, 1938, pag. 150.

4) „Manche Menschen", zo schrijft C. Happich in zijn verhandeling over „Psychoanalyse und Parapsychologie", „sind telepathisch auf einzelne andere Menschen eingestellt, sind nicht deutlich allgemein telepathisch; diese Fälle verlangen natürlich besonders nach einer psychoanalytischen Untersuchung; dann entdeckt man dahinter meist eine allgemein telepathische Disposition; die auf einen einzelnen beschränkte (z.B. der Ehefrau auf den Mann) beruht meist auf einer Angst ihn zu verlieren, resp. auf dem unbewuszten Wunsch, es möchte so kommen."

op de hem behandelende arts gaat afreageren. In de overdrachtsverhouding blijkt, zoals A. J. Westerman Holstijn [1]) zegt, een reproductie te liggen van verhoudingen, die vroeger, in de prille of in de rijpere jeugd, tegenover personen uit de naaste omgeving, speciaal ouders of opvoeders, doch ook wel anderen, bestaan heeft.

Deze overdracht (die zich overigens niet alleen met betrekking tot de analyticus voordoet, maar waarvan wij in het dagelijks leven voortdurend getuige zijn [2])) leidt tot binding en zo zien wij het gebeuren dat de analysand ook met zijn analyticus in telepathisch contact vermag te geraken. Over het algemeen heeft men hier nog weinig aandacht aan besteed (hetgeen wel samenhangt met het feit, dat men in psychoanalytische kringen over het algemeen nog weinig rekening heeft gehouden met de uitkomsten van het parapsychologisch onderzoek), maar er zijn gelukkig toch reeds enkele psychoanalytici, die dit verschijnsel hebben opgemerkt. Zo heeft b.v. Dr M. Lietaert Peerbolte in het Tijdschrift voor Parapsychologie (IX, pag. 121) een droom van een zijner patiënten gepubliceerd, waaruit onmiskenbaar blijkt, dat zij door hem telepathisch beïnvloed is geworden.

De vraag dringt zich nu aan ons op of ook het omgekeerde zich voordoet, d.w.z. of er ook gevallen bekend zijn waarbij de arts door zijn patiënt telepathisch beïnvloed werd. Voor zover ik na kan gaan is Helene Deutsch de eerste geweest, die op deze mogelijkheid heeft gewezen. In een van haar hand in het bekende tijdschrift Imago (1926, Heft 2/3) verschenen verhandeling merkt zij op, dat het psychische contact tussen de analyticus en de analysand zo innig is, dat men (op grond van de uitkomsten van het parapsychologisch onderzoek) mag verwachten, dat onder bepaalde omstandigheden ook de analyticus van de zijde van zijn analysand telepathisch vermag te worden beinvloed. Uit eigen ervaring vermeldt zij dan twee gevallen, waarbij zij kon vaststellen, dat zij door een patiënt tijdens de analyse telepathisch beïnvloed werd. De analyticus, zo zegt zij, mag aan dergelijke ervaringen niet zonder meer voorbijgaan, hij dient er een open oog voor te hebben en met de parapsycholoog samen te werken om het wezen der telepathie te doorgronden.

Ook andere artsen blijken wel van dergelijke ervaringen te hebben gehad en de betekenis ervan te hebben ingezien [3]).

1) A. J. Westerman Holstijn: „Grondbegrip der psychoanalyse", Utrecht, 1938.

2) Wie met kennis van de psychoanalyse in het dagelijks leven om zich heen ziet, zal talloze gevallen van overdracht opmerken. Zo gedraagt b.v. menig schoolkind zich t.o.v. zijn onderwijzer of onderwijzeres, zoals het zich thuis t.o.v. zijn vader of moeder pleegt te gedragen. Wij zeggen dan dat deze onderwijzer of deze onderwijzeres voor dat kind vader- of moeder-imago (vader- of moederbeeld) is geworden, dat de onderwijzer of de onderwijzeres voor dat kind de vader of de moeder symboliseert, dat het kind het verschijnsel van de overdracht vertoont.

3) Zie C. Bruck: „Sind parapsychische Beziehungen zwischen Arzt und Patient möglich?", Zeitschr. f. Parapsychologie, 1932, pag. 85.

Telepathische (dubbel)dromen. Het onderzoek met betrekking tot de spontane telepathische verschijnselen heeft aan het licht gebracht, dat de toestand van passiviteit (verlaging van het bewustzijnsniveau) als een der begunstigende omstandigheden voor het tot standkomen van de telepathische bewustzijnsgemeenschap dient te worden aangemerkt. Doen de telepathische verschijnselen zich tijdens de slaaptoestand (van de ontvanger) voor, dan spreekt men wel van telepathische dromen [1]).

Het aantal goed geconstateerde gevallen, welke ons aanleiding geven om van telepathische dromen te spreken en waarvan wij in de parapsychologische litteratuur melding gemaakt vinden, is zo overstelpend groot, dat men zich in een volkomen „embarras du choix" bevindt, wanneer men zich verplicht ziet daar een of meer voorbeelden van te geven [2]). Het navolgende voorbeeld, dat ter inleiding dient van het onderwerp waartoe wij thans genaderd zijn, is dan ook uiterst willekeurig gekozen. Het betreft de bekende Duitse psycholoog Prof. Erich Jaensch [3]). Op zekere nacht zag hij (die bij herhaling telepathische dromen bij zichzelf en personen uit zijn omgeving opmerkte [4])) in zijn droom een bord, dat er uitzag als een schoolbord. „Onder op dit bord," aldus Jaensch, „had iemand Februari geschreven. Aan de bovenzijde waren drie rijen vierkanten getekend. Naast het bord stond een schoolkind. Het wees met een stok op de rijen en verzocht mij te tellen. Ik deed wat het kind zeide en stelde vast dat er in totaal zeventien vierkanten waren.

's Morgens vertelde ik aan mijn huisgenoten dat ik zeer levendig van de zeventiende Februari had gedroomd en dat ik er niet aan twijfelde of dit moest een bijzondere betekenis hebben. Enige uren later kreeg ik een brief van een bekende, waarin deze mij mededeelde, dat hij op 17 Februari in de buurt van Marburg moest zijn en dat hij het plan had mij bij die gelegenheid te bezoeken. Uit zijn brief bleek

1) Sommigen zijn van mening dat men hier het gebruik van het woord droom moet vermijden en spreken van telepathische nacht- of slaapgezichten.

2) Blijkens een in het „Parapsychology Bulletin" (Febr. 1949, No. 13) voorkomend bericht tracht de Weense psycholoog Dr Wilfried Daim sinds enige tijd de telepathische droom onder experimentele omstandigheden te bestuderen. Hij maakt daarbij gebruik van kleuren en geometrische figuren. De afzenders trachten hun proefpersonen met betrekking tot deze kleuren en figuren te doen dromen.

T.z.t. hopen wij uitvoerig over deze proefnemingen (met toepassing van de quantitatieve methode) te kunnen berichten.

Het hier boven genoemde Bulletin is een uitgave van de Duke University Press.

3) Zie Aug. Messer: „Professor Erich Jaensch, Marburg, über Telepathie", Zeitschr. f. Parapsychologie, 1934, pag. 112.

4) Volgens Jaensch – en zijn ervaring stemt hier met die van vele anderen overeen – kenmerken telepathische (bij uitbreiding: paragnostische) dromen zich vaak door „eine grosze Intensität und Beharrlichkeit". Zie mijn „Oorlogsvoorspellingen", den Haag, 1948, pag. 131 e.v.

Voorts leerde de ervaring hem dat telepathische dromen veelvuldig betrekking hebben op onderwerpen, welke de ontvanger interesseren. Ook deze ervaring stemt met die van anderen overeen. Zie T.v.P., XVI, pag. 168 e.v.

dat hij, toen hij mij deze brief schreef, veel aan mij gedacht moest hebben. Voor zover ik mij kan herinneren was dit de eerste maal dat ik over een datum droomde en de datum, die mij in mijn droom genoemd werd, was voor mij allerminst een bijzondere datum. Voor zover ik na kan gaan heeft zich in mijn leven nimmer op 17 Februari iets voorgedaan, dat een bijzondere indruk op mij gemaakt heeft."

Na er op gewezen te hebben dat, volgens hem, van een toevallig samentreffen hier geen sprake kan zijn en dat er (het feit in aanmerking genomen dat de briefschrijver (ten tijde waarop hij de brief aan Jaensch schreef) veel met zijn gedachten bij hem was [1])) hier van telepathie gesproken moet worden, wijst Jaensch er op, dat deze droom later nog voor hem aan waarde won toen hem bleek, dat de briefschrijver bezig was met het uitwerken van een methode om kinderen aanschouwelijk te leren rekenen. Dit feit, dat aan Jaensch ten tijde van zijn droom niet bekend was, wordt in de droom op een zo opmerkelijke wijze tot uiting gebracht, dat hij ons tevens als een goed voorbeeld van beeldend denken („Verbildlichung"[2])) kan dienen.

Wij stellen thans de vraag of er gevallen bekend zijn waarbij niet alleen de ontvanger zich in een toestand van passiviteit bevond, doch waarbij dit tevens met betrekking tot de afzender het geval was. Dit is de vraag naar het voorkomen van z.g. telepathische dubbeldromen.

Van (telepathische) dubbeldromen vinden wij reeds bij onderzoekers uit de eerste helft en het midden der vorige eeuw gewag gemaakt [3]). Schubert, Kerner, Perty, Schopenhauer, de Mirville e.a. hebben er aandacht aan geschonken. Perty [4]) bericht over een moeder die droomde, dat zij met al haar kinderen om de tafel zat, bezield met het voornemen hen één voor één met een drankje te vergiftigen. Zij vroeg haar kinderen op de rij af, wie van hen er van drinken wilde.

1) Ware dit niet het geval geweest dan zou het vermoeden voor de hand gelegen hebben dat wij hier met een proscopische droom met fragmentarische congruentie (z.g. Dunne-effect) te doen hadden. Zie mijn „Oorlogsvoorspellingen", den Haag, 1948, pag. 22 e.v.

2) Zie mijn verhandeling over „Parapsychologie en ontwikkelingspsychologie", T.v.P., XIV, pag. 14 e.v.

3) Niet alle dubbeldromen zijn van telepathische aard.

Wanneer twee slapenden (die zich in elkaars nabijheid bevinden) met betrekking tot hetzelfde onderwerp dromen, wil dit geenszins steeds zeggen, dat een van hen de ander telepathisch beïnvloed heeft. Het is denkbaar dat straatrumoer twee personen met een gelijk gerichte belangstelling met betrekking tot hetzelfde onderwerp doet dromen.

Het parapsychologisch onderzoek kent voorts gevallen van z.g. telepathie „à trois" waarbij een (meestal sterk geëmotionneerde) afzender twee of meer personen onafhankelijk van elkaar telepathisch beïnvloedt (zie T.v.P. XI, pag. 89 e.v.). Dat ook een dergelijke telepathische beïnvloeding aanleiding kan zijn tot het ontstaan van dubbeldromen, spreekt wel vanzelf.

Het is van belang er hier op te wijzen dat het inzicht, dat dubbeldromen verschillende oorzaken kunnen hebben, reeds bij een aantal onderzoekers uit de vorige eeuw (waaronder du Prel) aanwezig was.

4) M. Perty: „Blicke in das verborgene Leben des Menschengeistes", Leipzig, 1869.

Sommigen wilden dat, anderen verklaarden echter, dat zij liever nog wat wilden blijven leven. Toen zij uit deze afschuwelijke droom ontwaakte hoorde zij haar elfjarige zoon huilen. Zij ging naar hem toe om hem te vragen wat er aan scheelde en vernam toen tot haar grote verbazing van hem, dat hij gedroomd had dat zijn moeder hem en zijn broertjes en zusjes wilde vergiftigen.

De arts Werner [1]) weet ons te berichten over een somnambule, die onder zijn behandeling was en wier dromen herhaaldelijk met de zijne in overeenstemming waren.

Ook in de moderne parapsychologische litteratuur heeft men, vanzelfsprekend, aandacht geschonken aan de dubbeldroom en er daarbij op gewezen, dat deze verschillende oorzaken kan hebben, zodat wij elk geval nauwkeurig op zichzelf moeten beoordelen.

Van psychoanalytische zijde is, voor zover ik dit na heb kunnen gaan, Wilhelm Stekel de eerste geweest die aandacht aan de (door telepathische beïnvloeding ontstane) dubbeldromen geschonken heeft. Een der merkwaardigste, door hem vermelde, voorbeelden betreft een drietal zusters, die met elkaar hetzelfde slaapvertrek deelden. Een harer, de middelste, droomde dat zij op een weide ganzen hoedde. Opeens stond daar een in het zwart gekleede, somber uitziende man voor haar die haar vroeg, of zij met hem mee wilde gaan. Eerst kon zij deze man niet duidelijk zien, maar toen hij nader kwam bleek haar dat hij een zwarte wapenrusting droeg. Hij sprak tot haar: „Jij bent mijn buit, kom met mij mee op mijn paard. Wij gaan een verre reis maken." Het meisje werd angstig en begon te wenen, terwijl zij hem vroeg of hij haar toch vooral geen leed wilde doen. Hij keek haar diep in de ogen en zeide op plechtige toon: „Ik ben je vriend en kom om je te troosten." Deze woorden herinnerden haar aan het lied „Der Tod und das Mädchen." Zij ontwaakte met hartkloppingen en moet een schreeuw gegeven hebben, daar ook haar beide zusters ontwaakten. Zij vertelden elkaar haar dromen en waren ten hoogste verbaasd toen bleek, hoezeer de inhoud dezer dromen met elkaar in overeenstemming was. De oudste had n.l. gedroomd dat haar middelste zuster aan de zoom van een bos in een soort van duinpan zat. Er bloeiden prachtige bloemen om haar heen. Plotseling zag zij een in het zwart geklede jongeling op deze zuster afkomen, die haar bij de hand vatte en op zijn paard tilde. Daarna verdween deze jongeling met haar zuster in galop, waarbij de gedachte bij haar op kwam: „Jou zien wij niet meer terug." De jongste zuster bleek eveneens over de middelste gedroomd te hebben. „Ik," zo vertelde zij, „zag een bruiloftsstoet. Er waren zeer veel mensen en onder hen bevonden zich tamboers en pijpers. Onder een baldakijn zag ik jou met je bruidegom

1) Zie C. du Prel: „Studiën uit het gebied der geheime wetenschappen", Ned. vert., 2de dr., Zalt Bommel, 1921, dl. II, pag. 51.

gaan. Hij was een zwarte ridder, die je met een blik vol tederheid in de ogen keek en je woorden toefluisterde die ik niet verstond. Ik was treurig gestemd en ik moest daarbij eerder aan een begrafenis, dan aan een bruiloft denken. Ik wilde je verhinderen de ridder te volgen. „Hij is vals," zei ik tegen je. De ridder zag mij streng aan en raakte mij aan met zijn gepantserde vuist. Deze was ijskoud en de aanraking deed mij zo hevig ontstellen dat ik er wakker van werd."

Enkele dagen nadat de drie zusters deze merkwaardige allegorische, zo merkwaardig met elkaar in overeenstemming zijnde dromen, waarin onmiskenbaar een doodsaankondiging gelegen was [1]), gehad hadden, werd de middelste zuster ernstig ziek (zware griep met borstvliesontsteking) en dagenlang scheen het een ieder toe, dat zij ten dode was opgeschreven. Ten slotte herstelde zij echter.

Het is wel zeer waarschijnlijk te achten dat de middelste zuster hier degene is geweest die, tijdens haar slaap, haar beide andere zusters telepathisch beïnvloed heeft. Ofschoon wij in elk der drie dromen hetzelfde motief terugvinden, blijkt er nochtans geen volkomen overeenstemming tussen de inhouden der drie dromen te zijn. De oudste en de jongste zuster verwerkten elk de telepathisch ontvangen indrukken op haar wijze, gelijk dit meestal bij dubbel- en tripeldromen het geval is.

Ofschoon ik (op grond van de uitkomsten van het parapsychologisch onderzoek) de mogelijkheid niet uitgesloten acht, dat wij hier met een allegorische proscopische droom van de zijde van de middelste zuster te doen hebben, staat dit geenszins vast. Reeds Aristoteles heeft er op gewezen dat ziekten zich reeds in de slaap in droombeelden kunnen aanmelden, omdat de „ziekte-stof" reeds in het lichaam aanwezig is. En in de parapsychologische vaklitteratuur kent men merkwaardige voorbeelden van dromen, die een proscopisch karakter droegen, maar naar alle waarschijnlijkheid pseudo-proscopische dromen waren en een organische oorzaak hadden [2]).

In de loop der jaren zijn ettelijke opmerkelijke gevallen van dubbeldromen, die kennelijk op een telepathische beïnvloeding van een der beide dromers door de andere dromer berusten, te mijner kennis gebracht. Zo berichtte b.v. de heer van Vlaardingen (pseudoniem),

1) De zwarte ridder met de ijskoude vuist, die de middelste zuster mee wilde nemen, „symboliseert" hier duidelijk de dood, terwijl wij hier in de bruiloft een zinnebeeldige voorstelling van de begrafenis dienen te zien.

2) W. Bormann maakt in „Die Uebersinnliche Welt" (1903, pag. 165) melding van een vrouw, die in haar kinderjaren bij herhaling droomde dat zij door een beer aangevallen werd, die haar met zijn poten zocht te worgen. De ervaring leerde haar deze droom kennen als een prodromaal verschijnsel, daar zij steeds enkele dagen na deze droom door een keelontsteking geplaagd werd, die haar steeds zeer veel last bezorgde.

vriend van een mijner studenten, mij in October 1947 het navolgende [1]):

„Ik studeer aan de Economische Hogeschool te Rotterdam en woon in deze stad op kamers. Een mijner mede-studenten is de heer W. v. Maassluis (pseudoniem) en hij woont in hetzelfde pension als ik. Zowel dit samenwonen, als het feit, dat wij bij diverse gelegenheden bij herhaling samen gezien worden, heeft er toe geleid, dat wij bij onze mede-studenten bekend staan onder de naam van „het echtpaar".

Op 15 Mei 1947 organiseerde de studenten-vereniging, waarvan de heer v. M. en ik beiden lid zijn, een bal. Op 2 Mei, 's avonds, bevonden v. M. en ik ons op de kamer van een clubgenoot. In totaal waren wij met ons vijven en we maakten plannen voor dat bal. Plotseling kwam de gedachte bij mij op dat het wel aardig zou zijn wanneer v. M. en ik nu „echt" op dat bal als echtpaar zouden verschijnen. Ik zou mij dan als dame verkleden. Het was ongeveer half twaalf toen dit plan (waarover ik met de anderen sprak en dat veel bijval vond) bij mij opkwam. De volgende ochtend ging ik naar mijn a.s. schoonzuster en vroeg haar een avondjapon te leen. Zij gaf mij een grijze avondjurk welke ik paste.

Op Zondag 4 Mei had ik mijn wekelijkse pianoles van de pianiste mevr. H.-B., echtgenote van de violist H. (beiden wonen in Amsterdam). Zonder dat ik haar iets van mijn plan verteld had deelde mevr. H.-B. mij mede, dat zij in de nacht van 2 op 3 Mei over mij gedroomd had (zie bijgaande verklaring van mevr. H.-B., welke zij later – op mijn verzoek – aan mij heeft afgegeven). Ik vestig er Uw aandacht op dat mevr. H. in haar verklaring schrijft dat zij mij gekleed zag in een mantelpak. Op 4 Mei vertelde mevr. H. mij alleen dat zij mij in haar droom *als dame in het grijs gekleed had gezien.*

Deze droom is voor mij aanleiding geworden de verkleedpartij niet door te laten gaan.

Half Sept. 1947 ontmoette mevr. H.-B. toevallig de heer v. M., die zij nimmer te voren ontmoet had, in de schouwburg te Rotterdam. Na afloop van de voorstelling deelde zij mij mede, dat zij hem (op grond van haar droom) terstond herkend had. Het lijkt mij, die mevr. H.-B. zeer goed kent, zeer onwaarschijnlijk, dat zij zich dat maar verbeeld heeft."

1) Ofschoon ik van mening ben dat de meest voor de hand liggende verklaring hier deze is, dat mevr. H.-B. een telepathische beïnvloeding van de zijde van de heer v. Vlaardingen onderging en op haar beurt haar echtgenoot telepathisch beïnvloedde, acht ik nochtans de mogelijkheid, dat beide dromen hun ontstaan te danken hadden aan een rechtstreekse telepathische beïnvloeding van de zijde van de heer v. V., geenszins uitgesloten.

Verklaring van mevr. H.–B.:

„Ik verklaar hierbij dat ik in de nacht van 2 op 3 Mei 1947 de heer G. van Vlaardingen in mijn droom gezien heb. Hij was als dame gekleed in een grijs mantelpak en droeg daarbij een grijze hoed.

Hij was omringd door de volgende figuren: 1. zijn kamergenoot, gekleed in een sportpak. Het viel mij op dat deze kamergenoot een opvallende kleur haar (blond) vertoonde. Toen ik deze heer later in werkelijkheid ontmoette, kon ik hem gemakkelijk herkennen. 2. een meisjesfiguur. Van deze figuur herinner ik mij nog slechts dat zij iets zeer energieks had.

Bijzondere gebeurtenissen vielen er in mijn droom (die mij niet prettig aandeed) niet voor. Ik werd met een schrik wakker. Ongeveer een minuut later ontwaakte ook mijn echtgenoot. Zijn verklaring gaat hierbij" (volgt ondertekening).

Verklaring van de heer H.:

„In de nacht van 2 op 3 Mei 1947 werden mijn vrouw en ik gelijktijdig wakker. Zij vertelde mij over een onaangename droom die zij gehad had, waarop ik antwoordde dat ik in mijn droom gezocht had naar een groen sjaaltje, dat de heer v. V. voor een verkleedpartij als dame nodig had..." (volgt ondertekening).

Enkele der mij toegezonden gevallen van dubbeldromen ontving ik door tussenkomst van zenuwartsen en waren afkomstig van patiënten, die zich onder hun behandeling bevonden. Aan dergelijke gevallen kleeft (vooral in een land als het onze) in heel veel gevallen het bezwaar dat zij zo maar niet voor publicatie geschikt zijn, daar men dan gevaar loopt dat de een of andere lezer er deze of gene uit herkent, hetgeen zowel voor de arts als voor de patiënt onaanvaardbaar geacht moet worden.

Vanzelfsprekend kan men deze moeilijkheid ontzeilen, door gelijk Dr Lietaert Peerbolte (die mede aan het onderwerp telepathische dubbeldromen aandacht schonk en over dit onderwerp reeds in 1938 in dit tijdschrift publiceerde [1])) gedaan heeft, tot camouflage over te gaan. Ofschoon een dergelijke camouflage (waarbij men b.v. van een makelaar in onroerende goederen een studente in de klassieke letteren maakt) in een aantal gevallen zonder enig bezwaar kan worden toegepast en ook efficiënt blijkt te zijn, zal men het met mij eens zijn dat het toch altijd nog „idealer" geacht moet worden indien men een dergelijke camouflage niet behoeft toe te passen. Dit zal b.v. daar het geval zijn, waar men de beschikking krijgt over materiaal dat van

1) M. Lietaert Peerbolte: „Kan de moderne psychologie de parapsychologie van dienst zijn? (Het psychisch phenomeen binding)."

buitenlandse psychotherapeuten (die, dit zij hier terloops opgemerkt, in een aantal gevallen niet alleen minder bevreesd zijn dan Nederlandse artsen voor herkenning, maar tevens, vooral als zij in landen gelijk de Verenigde Staten hun praktijk uitoefenen, ook minder gevaar lopen dat uit hun publicaties de een of andere (niet door enig kenmerk bijzonder opvallende) patiënt wordt herkend) afkomstig is.

Tot degenen, die ons een dergelijk materiaal hebben geleverd, behoort Dr Nandor Fodor. Van de mij door hem verschafte vier gevallen, alle in verband staande met de analyse van het hieronder genoemde echtpaar Arthur en Nancy X., kan ik er hier slechts een tweetal vermelden, daar de beide andere, naar mijn mening, voor een publicatie in dit tijdschrift minder geschikt geacht dienen te worden [1]).

Behalve het zo juist genoemde echtpaar is ook Mary Z. bij deze dromen betrokken. Arthur en zijn echtgenote Nancy waren ten tijde der analyse ongeveer 45 jaar oud. Arthur is arts van beroep en als zodanig aan een kliniek verbonden. Hij bezit een theoretische kennis van de psychoanalyse. Een zware neurose, waaraan hij reeds geruime tijd lijdende was, gaf hem aanleiding zich tot Dr Nandor Fodor te wenden, een Hongaar van geboorte, die sedert jaren in de Verenigde Staten woont, waar hij als psychoanalyticus werkzaam is. Daarnaast bezit hij een grote belangstelling voor het parapsychologisch onderzoek [2]). Ook Arthur's vrouw stelde zich bij Fodor onder psychoanalytische behandeling.

De ten tijde der psychoanalytische behandeling van Arthur en Nancy ongeveer 28-jarige Mary is Arthur's secretaresse. Zij kwam bij Arthur door toedoen van Dr Fodor, voor wie zij bij herhaling manuscripten had overgetikt en drukproeven had gecorrigeerd. Door haar omgang met Dr Fodor heeft Mary enige kennis van de psychoanalyse verkregen.

Arthur en Nancy zijn, zoals uit het navolgende moge blijken, zeer op elkaar gesteld. Er bestaat, volgens Dr Fodor, echter geen „ongewenste" verhouding tussen hen. Ook tussen Nancy en Mary bestaat een zeer goede verhouding. Beide dames mogen elkaar gaarne.

De dromen, welke hieronder vermeld worden, werden gedroomd in een tijd toen de psychoanalytische behandeling van Arthur en Nancy haar einde begon te naderen. Arthur en Nancy (en vanzelfsprekend ook Mary) woonden toen niet meer in New York (de stad waar Dr

1) Wie in de beide overige dromen belang stelt zij hier verwezen naar Fodor's verhandeling over: „Telepathy in Analysis", The Psychiatric Quarterly, Vol. XXI, April 1947.

2) Dr Nandor Fodor, met wie ik in 1935 bij gelegenheid van het vijfde internationale parapsychologisch congres te Oslo kennis maakte (hij woonde in die dagen nog in Engeland) en met wie ik sindsdien bij herhaling gecorrespondeerd heb, is de samensteller van de bekende „Encyclopaedia of Psychic Science", Londen, Arthurs Press Ltd. Voorts verschenen van zijn hand verschillende artikelen over onderwerpen van parapsychologische en psychoanalytische aard.

Fodor woont en die ook Arthur en zijn echtgenote onder haar inwoners telde, toen zij zich onder behandeling van Dr Fodor stelden). Vanuit zijn nieuwe woonplaats schreef Arthur Dr Fodor nog een tijdlang geregeld. Deze correspondentie droeg min of meer het karakter van een psychoanalytische na-behandeling per brief. De brieven, welke Arthur aan Dr Fodor schreef, dicteerde hij voor een groot deel aan Mary, waardoor zij min of meer bij zijn analyse betrokken werd.

Op zekere nacht, aldus Dr Fodor, droomde Mary dat de klok in de werkkamer van Arthur stilstond op een ogenblik waarop de grote wijzer de kleine bedekte. De volgende dag deelde zij Arthur deze droom mede. De daarop volgende nacht droomde Arthur van een wereld die bevolkt was met klokwijzers die met elkaar paarden (een deel der wijzers „dekte" het andere deel). Dit betekent dus dat het verhaal, dat Mary hem die ochtend met betrekking tot haar droom gedaan had, hem tot een droomaanleiding geworden was. Anders gezegd: het verhaal dat Mary hem die ochtend gedaan had treffen wij in Arthur's droom als dagrest aan.

Ten tijde waarop Mary haar droom van de elkaar (be)dekkende wijzers had, bestond bij haar het verlangen naar een vriend. Niet lang daarna ontmoette zij een man, die enig werk van haar maakte. Het was in die dagen dat Mary droomde, dat zij in een loterij $ 110 won. Wanneer wij, aldus Fodor, weten dat Mary maar matig met haar vriend ingenomen was (hij was haar niet genoeg), kunnen wij in deze droom een uiting van haar verlangen, er een tweede vriend bij te krijgen, zien. Zij symboliseert in deze droom zichzelf door de o, terwijl de vrienden door het cijfer 1 gesymboliseerd worden[1]).

Niet lang daarna had Mary een derde droom, waarin zij zichzelf op zeer lange ski's zag staan. Zij hechtte geen betekenis aan deze droom en vertelde hem de volgende morgen niet aan Arthur. Deze vroeg haar echter de volgende morgen tot haar verbazing of zij hem ook zeggen kon, waarom hij die nacht gedroomd had dat hij met haar aan het skiën was geweest. „Ik ski niet en ik heb van mijn leven nog nooit op ski's gestaan." Arthur vertelde nu verder aan Mary, dat hij die nacht gedroomd had dat hij met haar in een bos aan het skiën was. Het skiën ging hem daarbij zeer gemakkelijk af, maar Mary zweefde meer door de lucht dan dat zij skide. In de droom had hij zich zeer gelukkig gevoeld. Omdat deze droom enige indruk op hem gemaakt had en hij er zich daarbij over verwonderde dat hij, die nog nooit op ski's gestaan had, over skiën gedroomd had, gevoelde hij

1) De ervaring heeft ons geleerd dat de mens, die overwegend volgens de gelijkheidsassociatie denkt (hetgeen bij de archaïsche mens en de dromer het geval is), verschillende voorstellingen met elkaar in verband kan brengen, tussen welke slechts een oppervlakkige gelijkenis, niet meer dan een vage overeenstemming bestaat.

Hiermede hangt de sexualisering samen. De o en de 1 symboliseren hier het vrouwelijk en het mannelijk genitaal.

zich gedrongen Mary zijn droom te vertellen. Tot zijn verwondering vernam hij nu van Mary, dat ook zij die nacht gedroomd had dat zij aan het skiën was en het werd beiden duidelijk, dat het wel waarschijnlijk te achten was dat zij hem onbewust telepathisch beïnvloed had.

Het moge duidelijk zijn dat de (zeer lange) ski's, waarop Mary zichzelf in haar droom had zien staan, als phallus-symbolen kunnen worden aangemerkt (evenals de wijzers en de énen) en dat in deze droom opnieuw haar verlangen naar een tweede vriend tot uiting komt. Er dient hier tevens op gewezen te worden dat Arthur aanmerkelijk langer is dan Mary. Voor Fodor ligt hierin een aanwijzing dat de vriend, welke Mary zich er bij wenste, Arthur is. In haar droom zag Mary zich alleen op ski's. Kennelijk verzette (om hier met Freud te spreken) de censuur zich er tegen dat zij zichzelf in gezelschap van Arthur zag. Dat Arthur zichzelf wel in gezelschap van Mary zag betekent, volgens Fodor, dat hij minder geremd was dan Mary.

De tweede telepathische droom welke Fodor vermeldt, en voor publicatie in dit tijdschrift in aanmerking komt, betreft Arthur en zijn vrouw Nancy. Op een morgen aan het ontbijt vroeg Arthur zijn vrouw, of zij hem een antwoord kon geven op de vraag, waarom hij die nacht gedroomd had dat hij Alice Brand gekust had. Zij gaf hem daarop ten antwoord, dat zij die nacht eveneens van Alice Brand gedroomd had. Zij had n.l. gedroomd dat zij een telefoongesprek met Alice Brand, alsmede met de moeder van deze dame, voerde. Alice Brand is een dame die Nancy jaren geleden tot haar kennissen rekende. Arthur had haar slechts eenmaal ontmoet en zij had daarbij geen bijzondere indruk op hem gemaakt. Ofschoon niet ontkend kan worden dat zij een aardig voorkomen heeft, behoort zij tot een type, dat geen aantrekkingskracht op Arthur uitoefent. Nancy had Alice in geen negen jaar gezien en in die jaren ook nooit meer iets van haar gehoord. Noch Nancy, noch Arthur dachten ooit meer over haar en het zou wel het toppunt van toevalligheid zijn geweest, indien beiden nu toevallig in dezelfde nacht toevallig van deze Alice Brand gedroomd hadden.

In zijn droom had Arthur zichzelf op de leuning van een sofa zien zitten waarop een meisje lag. Dit meisje was gekleed in een blauwgrijze japon en geleek in haar uiterlijk voorkomen alsmede in haar „doen en laten" in elk opzicht op Nancy. Toch was het Nancy niet, want dit meisje had het gelaat van Alice Brand. Nancy heeft donker haar en zwarte ogen; Alice licht blond haar en blauwe ogen. In zijn droom boog Arthur zich over het meisje heen en kuste haar. Arthur herinnerde zich, dat hij jaren geleden Nancy in volkomen dezelfde houding (en in dezelfde kleding) op een sofa had zien liggen. Hij had toen eveneens op de leuning van de sofa gezeten, maar hij had Nancy

toen niet gekust. Nancy voelde zich toen een beetje ziek. Hij had haar pas leren kennen en was verliefd op haar geworden. Hij had haar gaarne een kus willen geven maar hij had zich beheerst en er zich toe beperkt haar wat op te vrolijken. Het is waarschijnlijk te achten, dat hij het verlangen om haar te kussen, dat toen in hem opkwam, maar dat hij toen verdrong, in zijn droom verwezenlijkte. Het komt meer voor dat wij in een droom iets completeren, dat wij in het verleden verzuimden te completeren.

Na enige tijd nagedacht te hebben deelde Nancy Arthur mede, dat zij de avond te voren een plaatje had gezien, waarop een Afrikaanse negerhut stond afgebeeld, waarop een bordje was aangebracht, waarop het woord „bibliotheek" geschreven stond. Voor de hut lagen twee leeuwen (gelijk waakhonden) aan kettingen. Verder was op dit plaatje een neger-hoofdman te zien die aan een andere neger vertelde, dat hij als lid van de Verenigde Naties een reis naar New York had gemaakt en zich, bij zijn terugkeer, verplicht gevoelde, in zijn rijk iets voor de volksontwikkeling te doen. Uit dien hoofde had hij besloten een bibliotheek te stichten. Nancy had om deze voorstelling moeten lachen. Tegelijkertijd had zij zich echter herinnerd, dat zij jaren geleden enige tijd aan een bibliotheek verbonden was geweest en daar bij herhaling met Alice Brand in aanraking was gekomen. Dit maakt het waarschijnlijk dat zij degene is geweest, die het eerst van Alice Brand heeft gedroomd (dagrest).

De betekenis van deze droom ontging aanvankelijk zowel Dr Fodor als Arthur, ofschoon het beiden duidelijk was, dat deze in het woord „brand" verborgen lag, hierbij in aanmerking genomen het feit, dat Arthur (toen hij er nog niet toe overgegaan was zich te laten analyseren ten einde van zijn neurotische symptomen bevrijd te worden) maar al te gaarne een borrel gedronken had ten einde hierdoor een (zij het ook tijdelijke en weinig efficiente) verlichting van zijn psychisch lijden te verkrijgen. Een ogenblik verkeerde Fodor in de mening, dat Brand geassocieerd was met „brandy" (cognac, brandewijn) en dat dit woord op zijn beurt met het woord „borrel" geassocieerd was. Er bestonden echter voor de analyticus redenen (verband houdend met het feit dat de droom Arthur een gevoel van lust gegeven had), waarop wij hier niet nader in zullen gaan, om deze mogelijkheid te verwerpen. Men ging nu in een andere richting zoeken.

De moeder van Alice Brand was jaren geleden getuige geweest in een echtscheidingsproces, waarvan Nancy een der beide hoofdfiguren was geweest. Dit proces had een einde gemaakt aan een ongelukkig huwelijk. De „bevrijding" van haar eerste echtgenoot (Arthur is haar tweede) betekende voor haar het begin van een nieuw leven. Zij achtte het, na deze „bevrijding", waarschijnlijk, dat zij opnieuw zou

trouwen en dat dit tweede huwelijk het geluk zou brengen, waarnaar zij zozeer verlangde. Zien wij nu naar Arthur's droom, dan past ons de erkenning, dat ook deze betrekking heeft op het begin van een nieuw leven, n.l. van zijn leven met Nancy.

Thans valt het ons niet meer moeilijk om achter de betekenis van de beide dromen te komen, mits wij daarbij bedenken dat, waar wij van gloed (of splinter) nieuw spreken, de Engelsen en Amerikanen de term „brand new" bezigen en daarbij in aanmerking nemen, dat deze dromen plaatsvonden op een tijdstip, waarop de analyse vrijwel tot het verleden behoorde, Arthur's voornaamste (neurotische) symptomen zich niet langer voordeden en zowel Arthur als Nancy zich min of meer als „herboren" gevoelden. Opnieuw stonden zij beiden aan de aanvang van een nieuw leven. Ditmaal van een leven waarin zij beiden bevrijd zouden zijn van hinderlijke neurotische symptomen.

Zoals reeds opgemerkt bestaat er alle aanleiding om aan te nemen, dat Arthur door Nancy telepathisch beïnvloed is geworden. Had zij de avond te voren het plaatje met de negerhut, waarop het woord bibliotheek te lezen stond, niet onder haar ogen gekregen, dan zouden beiden hoogstwaarschijnlijk niet over Alice Brand gedroomd hebben (tenzij een andere gebeurtenis bij haar de herinnering aan deze dame had opgewekt).

De achtergrond der telepathische dubbeldromen en der daaraan verwante verschijnselen. Wanneer wij in de geest van Husserl's phaenomenologische psychologie, die praktisch op belevingspsychologie en begripsanalyse neerkomt, het wezen der telepathie trachten te schouwen, dan kunnen wij daarbij wel niet anders dan tot de erkenning komen, dat de beschouwingen, welke ten onzent door Heymans [1]), in Frankrijk door Bergson [2]), in Duitsland door Driesch [3]) en in Engeland door Carington [4]) met betrekking tot de verklaring der telepathische verschijnselen naar voren zijn gebracht, in wezen juist zijn.

Deze beschouwingen komen, kort gezegd, hierop neer dat de z.g. ontvanger „gedachten" invallen welke uit een vreemd bewustzijn (het bewustzijn van de z.g. afzender) afkomstig zijn.

Vanzelfsprekend dient een dergelijk „invallen" of „inneren" (dat ons de telepathische verschijnselen als een verlengstuk doet zien van die verschijnselen, waarmede de studie van ons „vermogen" tot herinneren ons in aanraking brengt) slechts dan mogelijk geacht te worden, wanneer wij met Heymans e.a. aannemen dat onze „bewustzijnen" gezien dienen te worden als elementen van een groter geheel, dat wij

1) G. Heymans: „Over de verklaring der telepathische verschijnselen", Med. der Studievereniging voor „Psychical Research", No. 10.
2) H. Bergson: „Presidential address", Proc. S.P.R., Vol. XXVI, pag. 462.
3) H. Driesch: „Parapsychologie", München, 1932.
4) W. Carington: „Telepathie", Ned. vert., Amsterdam, 1949.

bij Heymans met de naam van Wereldbewustzijn vinden aangeduid [1]) en over welks wezen hij zich in zijn „Inleiding in de Metaphysica" (Amsterdam, 1933) nader heeft uitgelaten.

Van de Chinees Tseng Chenn, die tijdens de Tcheou-dynastie (1122–256) leefde, lezen wij in het boek „Hiao", dat over de Chinese kinderliefde handelt [2]), „dat hij zijn moeder met grote toewijding dienstbaarheid bewees. Toen hij op een dag de bergen was ingetrokken om hout te sprokkelen, kwam er thuis plotseling een gast. De moeder, die zelf niet in staat was het huis in orde te brengen, was zeer bekommerd. Zij beet zich in de vinger, daarbij op eigenaardige wijze sprekende. Tseng Chenn voelde zich toen plotseling door smart getroffen. In grote haast ging hij huiswaarts, het brandhout op zijn rug meenemende. Na op zijn moeder te zijn toegesneld, vroeg hij haar door welke oorzaak hij zoeven hartzeer had gekregen. De moeder sprak toen: „Er kwam een gast in huis en ik verlangde dringend jou een teken te geven om terug te keren en daarom beet ik mij in de vinger.""

Men mag in dit verhaal (gelijk de vertaler en toelichter er bij aantekent) niet alleen een bewijs zien, dat de oude Chinezen (gelijk zovele andere cultuurvolkeren der Oudheid) de telepathie reeds kenden, maar men moet het tevens beschouwen als een bewijs, dat zij reeds oog hadden voor het feit dat de aanwezigheid van een libidineuze binding het ontstaan ener telepathische bewustzijnsgemeenschap vergemakkelijkt [3]).

Zoals wij hiervoor zagen werd (volgens het verhaal) Tseng Chenn op (of omstreeks) het ogenblik, waarop zijn moeder, ten einde hem ervan te verwittigen dat zijn thuiskomst dringend gewenst was, zichzelf in de vinger beet, „door smart getroffen". Wij lezen in het verhaal niet, dat Tseng Chenn op (of omstreeks) dat ogenblik pijn, als door

1) In zijn hiervoor genoemde verhandeling heeft Heymans er op gewezen, dat de oude metaphysische leer van het Wereldbewustzijn, welke wij reeds bij de Neo-Platonici aantreffen, ons niet alleen de mogelijkheid biedt de telepathische verschijnselen psychologisch te verklaren, maar dat, omgekeerd, een nauwkeurige bestudering van zowel de omstandigheden, welke het optreden dezer verschijnselen begunstigen, als van de inhoud en het specifieke karakter dezer verschijnselen, ons wel zeer geneigd maakt om ons met verscheidene philosofen (ook van de jongste tijd) een omvattender, in laatste instantie een Wereldbewustzijn te denken, waarvan de enkele bewustzijnen slechts tijdelijk afgezonderde delen zijn, zonder dat zij daarbij evenwel hun samenhang met het geheel en met elkaar ten volle zouden hebben verloren.

2) „„Hiao", Chinese kinderliefde. Uit het Chinees vertaald en toegelicht door H. van Meurs", Hilversum, 1939.

3) Ook in enige andere, in dit boek opgenomen, verhalen wordt gezinspeeld op het onderwerp telepathie en vader- en moederbinding. Zo b.v. in het verhaal over (de sterk aan zijn vader gebonden) Iu K'ien Leou die, enige dagen na zijn ambtsaanvaarding, plotseling door een gevoel van ongerustheid werd overvallen. Geen bezwaren achtende gaf hij zijn ambt prijs en spoedde zich naar de ouderlijke woning. Daar bleek hem dat zijn vader, geheel onverwachts, ernstig ziek geworden was.

een beet veroorzaakt, in een zijner vingers bespeurde (geloofwaardige (pseudo-)hallucinatie). Wij worden daaromtrent door de schrijver in het onzekere gelaten. De uitkomsten van het onderzoek op het gebied der telepathische verschijnselen geven ons echter aanleiding te vermoeden (doen ons althans rekening houden met de mogelijkheid), dat de schrijver van dit verhaal dit met de zo juist geciteerde woorden bedoeld heeft. Indien dit juist is dan zouden wij in dit verhaal een fraai voorbeeld mogen zien ten bewijze dat de schrijver het z.g. telepathische rapport gekend heeft en het voorts tot op zekere hoogte als een analogon mogen aanmerken van die vele gevallen van „vereenzelviging" of „éénwording", welke wij uit de parapsychologische vaklitteratuur kennen en waarvan het navolgende als een zeer willekeurig gekozen voorbeeld dient te worden aangemerkt.

Het betreft een dame (mevr. Severn) die op een morgen ontwaakte met het gevoel, dat zij een harde slag op haar mond gekregen had. In de vaste overtuiging, dat zij een verwonding aan haar lippen had opgelopen, nam zij haar zakdoek om deze met kracht tegen de plaats der vermeende verwonding te drukken. Toen zij na verloop van enkele ogenblikken de zakdoek van haar mond nam was zij uiterst verbaasd, dat daaraan geen spoor van bloed te bespeuren viel. Eerst toen kwam zij tot het besef, dat dit ook onmogelijk was, daar er niets was dat haar enig letsel kon hebben toegebracht. Enkele uren later bleek haar echter dat haar echtgenoot, die, zonder haar voorkennis, was gaan zeilen, tijdens dit zeilen, op het ogenblik waarop zij deze hallucinatorische beleving had gehad, door een plotseling opkomende rukwind een slag van de roerpen tegen zijn mond had gekregen, waardoor hij een bloedende verwonding aan de lippen had opgelopen [1]).

Dergelijke gevallen van „Persönlichkeitserweiterung um das Du" en „Gegenwartserweiterung im Raum" (zoals J. Marcinowski het verschijnsel der telepathische „éénwording" placht te noemen [2])), roepen de herinnering bij ons wakker aan het z.g. magnetisch rapport, waarvan wij in de geschriften der mesmeristen uit de eerste helft der vorige eeuw bij herhaling gewag gemaakt vinden.

1) Proc. S.P.R., Vol. II, pag. 128.

2) J. Marcinowski: „Der Okkultismus als Weltanschauungsproblem", Zeitschr. f. Parapsychologie, 1926, pag. 680 e.v.

Terecht heeft deze schrijver er op gewezen, dat bij gevallen als het bovenstaande de ontvanger zijn persoonlijkheid schijnt te verwijden (iets van de (relatieve) afgeslotenheid en begrensdheid van zijn individualiteit schijnt op te geven).

Deze vereenzelviging van het ik met het ik van een ander is echter tevens uitbreiding van onze tegenwoordigheid in de ruimte. Tot op zekere hoogte kan men met betrekking tot mevr. Severn zeggen, dat zij haar tegenwoordigheid (zij het ook fragmentarisch) uitbreidde tot de plaats waar haar echtgenoot zich bevond.

Zo kan men (blijkens de uitkomsten van het onderzoek op het gebied van de z.g. helderziendheid in de tijd) zijn tegenwoordigheid ook (fragmentarisch) uitbreiden in de toekomst en het verleden.

Onder „rapport" verstonden de negentiende-eeuwse mesmeristen (die, zoals P. Janet terecht heeft opgemerkt, volstrekt niet allen zulke oncritische dwazen en charlatans waren als enkele auteurs uit de tweede helft der vorige eeuw ons hebben willen doen geloven[1])) een hoogst opmerkelijke betrekking welke er tussen hen en hun somnambules bestond, een voor velen onbegrijpelijke verbinding, waardoor het hun somnambules te moede was, alsof zij tijdelijk volkomen één met hun „magnetiseur" waren geworden, alsof hun beider „zielen" tijdelijk tot één samengesmolten waren. Schopenhauer zegt met betrekking tot deze toestand van „saamlijdelijkheid": „dat het contact, hetwelk de somnambulen (in hun somnambule toestand) met de buitenwereld hebben, een geheel ander is dan het contact dat wij in waaktoestand daarmede hebben, blijkt wel het allerduidelijkst uit de zich in de diepere graden van de somnambule toestand voordoende omstandigheid dat, terwijl de zintuigen van de somnambule zelf ontoegankelijk zijn voor elke indruk, hij nochtans in staat blijkt te zijn waar te nemen met die van zijn magnetiseur, d.w.z. dat de somnambule b.v. niest als zijn „magnetiseur" een snuifje neemt, proeft en nauwkeurig vermag te bepalen wat de „magnetiseur" eet en zelfs de muziek blijkt te kunnen horen die (in een geheel ander vertrek dan dat, waarin de somnambule zich bevindt) de „magnetiseur" in de oren klinkt."

Wij kennen deze toestand van „vereenzelviging", zoals deze ons door Schopenhauer e.a. beschreven is en waaraan de uit de school van Husserl voortgekomen Duitse parapsychologe Dr Gerda Walther haar bijzondere aandacht heeft geschonken[2]), niet alleen uit de waarnemingen der „magnetiseurs", maar tevens uit de zelfwaarnemingen hunner somnambules.

Aan het feit dat deze zelfwaarnemingen een opmerkelijke overeenkomst vertonen met die van hedendaagse berichtgevers (gelijk de hiervoor genoemde Dr Walther), die de „vereenzelviging van het ik met het ander ik" niet alleen uit eigen, persoonlijke ervaring kennen, maar zich daarbij ook afdoende rekenschap van hun belevingen vermochten te geven, mag men ongetwijfeld een argument ten gunste van de juistheid der door de mesmeristen en hun somnambules beschreven rapport-verschijnselen ontlenen.

Voorts zij er hier op gewezen dat wij deze alaesthetische en allopsychische verschijnselen[3]), welke Myers in 1882 het woord telepathie

1) Zie P. Janet: „L'Automatisme psychologique", 10de dr., Parijs, 1930.

2) G. Walther: „De intro-psychische zijde van parapsychologische verschijnselen", T.v.P., IX, pag. 253 e.v.

3) Zo noemt F. Moser („Der Okkultismus", Zürich, 1935, I, pag. 278) deze, van een andere of vreemde („allo") menselijke persoonlijkheid afkomstige waarnemingen, voor-

(gemeenschapsgevoel op een afstand) in de pen gaven, ter vervanging van het tot dusverre door de Franse mesmeristen gebezigde woord „communication de pensées", gelijk een ieder die op dit gebied ervaring heeft weet, bij onze psychoscopisten (van wier verschijnselen de telepathie zo'n integrerend bestanddeel uitmaakt) terugvinden.

In tegenstelling met een aantal oudere onderzoekers, die de mening waren toegedaan dat de psychoscopie (of, zoals zij zeiden, de psychometrie [1])) een op zichzelf staand verschijnsel is, waarbij zij met betrekking tot de rol, welke het voorwerp (de inductor) bij de experimenten vervult, vaak allerlei fantastische, uit de lucht gegrepen en volkomen onhoudbare denkbeelden verkondigden, ben ik (en met mij vele andere onderzoekers) van mening, dat wij bij de psychoscopie slechts met een conglomeraat van paragnostische verschijnselen te doen hebben, waarbij de inductor een rol vervult welke het best vergeleken kan worden bij die, welke een portret, een ring of een steen, die wij tijdens een reis als een herinnering aan die reis op een bepaalde plaats opraapten, bij het „normale" herinneringsproces vervult. Evenmin als bij het „normale" herinneringsproces zo'n „aandenken" de noodzakelijke voorwaarde blijkt te zijn om ons het beeld van de eigenaar voor de geest te brengen of de herinnering aan de reis bij ons op te roepen, blijkt nu de inductor de conditio sine qua non voor het welslagen der proefneming te zijn.

Van de paragnostische verschijnselen, waarmede wij bij onze experimenten met psychoscopisten in aanraking komen, dienen, zoals gezegd, de telepathie (in de meest ruime zin van het woord [2])) en het gedachtenlezen [3]) wel in de eerste plaats genoemd te worden. De zo juist besproken, zo uiterst merkwaardige vereenzelviging („Telepathie in höchster Steigung", zoals F. Moser zegt [4])), vinden wij bij hen terug.

stellingen, gedachten, gevoelens en strevingen, welke zich, volgens de mesmeristen, in de zich in zovele varianten voordoende toestand van rapport aan hun sujetten opdrongen.

1) Het komt mij voor dat wij er naar moeten streven het verouderde, door Buchanan in 1842 ingevoerde, woord psychometrie uit de parapsychologische vaklitteratuur te laten verdwijnen en dit te vervangen door het door Tischner voorgestelde woord psychoscopie. (Zie Zeitschr. f. Parapsychologie, 1926, pag. 364).

2) Onder telepathie (door J. B. Rhine gedefinieerd als „extrasensory perception of the mental activities of another person") versta ik hier allereerst het invallen van uit een vreemd of ander bewustzijn (psychisme) afkomstige „denkbeelden".

De ervaring heeft ons geleerd, dat, behalve een telepathie van het centrale bewustzijn, ook een telepathie van het perifere bewustzijn, van het voorbewuste en het onderbewuste dient te worden onderscheiden. Zie mijn „Ervaringen met psychoscopisten", T.v.P., XV, pag. 162.

3) Onder gedachtenlezen versta ik een verschijnsel dat de overgang vormt tussen telepathie en z.g. helderziendheid. Bij het gedachtenlezen put de proefpersoon uit het psychisme van de proefnemer (consultant). Zie mijn „Parapsychologische verschijnselen en beschouwingen", Utrecht, 1949, pag. 51.

4) F. Moser: „Der Okkultismus", Zürich, 1935, I, pag. 301.

Nemen wij als voorbeeld Ossowiecki [1]). Bij de proefnemingen met deze uitstekende paragnost maakte men veelvuldig gebruik van gesloten (vaak verzegelde), volkomen ondoorzichtige, enveloppen welke een tekening of een blad papier inhielden, waarop enige woorden of een zin geschreven stonden. Deze envelop werd de proefpersoon ter hand gesteld met verzoek de inhoud dezer envelop te „lezen". Voor het welslagen der zitting bleek het volstrekt niet noodzakelijk te zijn dat degene, die de envelop gepraepareerd had (en daarbij meestentijds niet volstond met de tekening of de „brief" in de envelop te sluiten, maar er meestentijds toe over ging het papier, waarop de tekening gemaakt of de woorden neergeschreven waren, in een of meer bladen ondoorzichtig papier te verpakken) in Warschau (de stad waarin Ossowiecki in de jaren voor het uitbreken van de tweede wereldoorlog woonde) verblijf hield. Bekend is het volkomen geslaagde experiment waarbij de proefleider aan Ossowiecki een verzegelde envelop ter hand stelde, welke hem door een der onderzoekers van de Engelse Society for Psychical Research was toegezonden [2]).

Naar, op grond van de ervaring met andere psychoscopisten opgedaan, verwacht kon worden, bleek bij deze proefnemingen dat de persoon, die de tekening gemaakt of de woorden (zin) had neergeschreven, hem (Ossowiecki) volstrekt niet onverschillig was. Er waren personen, wier „brieven" hij niet vermocht te „lezen" en anderen, bij wie hem dit zeer gemakkelijk afging. Men mag hierin een der bewijzen zien dat wij bij deze experimenten niet met z.g. helderziendheid te doen hebben, maar daarentegen wel met telepathie. Ook de zelfwaarneming – en daarmede zijn wij weer op het onderwerp „vereenzelviging" („éénwording") gekomen – van de proefpersoon wijst in deze richting. Immers toen Osty [3]) hem eenmaal de vraag stelde welke rol, naar zijn mening, de envelop met inhoud (inductor) bij hem speelde, antwoordde Ossowiecki, dat hij zich in het geheel niet met de envelop met inhoud (inductor) bezighield, dat hij daar in het geheel niet naar keek. „Ik", aldus Ossowiecki, „klem de envelop in mijn hand, ik kneed haar in mijn hand met het doel mijzelf in contact (rapport) te brengen met degene, van wie het papier afkomstig is, onverschillig waar deze zich bevindt. Op een gegeven ogenblik krijg ik het gevoel dat ik de persoon zelf ben, die de woorden op het papier geschreven heeft, en dan doemt hetgeen hij gedacht heeft, de zin welke hij geschreven heeft, de tekening welke hij gemaakt heeft,

1) Het betreft hier een in 1877 geboren Poolse ingenieur, wiens opmerkelijke paragnostische praestaties bij herhaling door vooraanstaande parapsychologen onderzocht zijn. Zie over hem G. Geley: „L'Ectoplasmie et la clairvoyance", Parijs, 1924, pag. 29 e.v.

2) Th. Besterman: „An experiment in „clairvoyance" with M. Stefan Ossowiecki", Proc. S.P.R., Vol. XLI, pag. 345.

3) E. Osty: „Télépathie spontanée et transmission de pensée expérimentale", Revue Métapsychique, 1932, pag. 311.

in mij op, zoals een herinnering in mij opdoemt. Het voornaamste voor mij is, dat ik met deze persoon in rapport kom. Gelukt mij dat niet, dan gebeurt er niets. Ik kom volstrekt niet met alle mensen even gemakkelijk in rapport [1]). Met sommige personen kom ik gemakkelijk in contact, maar er zijn ook mensen met wie mij dat niet gelukt. Het papier alleen is niet voldoende voor mij. Ik moet met de schrijver zelf in contact komen. De envelop met inhoud is een hulpmiddel voor mij, dat mij de gelegenheid biedt om met de proefnemer in contact te geraken."

Verschillende andere psychoscopisten hebben eveneens verklaard dat zij, bij herhaling, tijdens de proefnemingen het gevoel krijgen, alsof zij zelf de persoon zijn, van wie het voorwerp, dat de proefleider hun als inductor ter hand heeft gesteld, afkomstig is [2]) en zelf ben ik ontelbare malen in de gelegenheid geweest deze merkwaardige „vereenzelviging" (éénwording") bij mijn proefpersonen te constateren. Het is mij (gelijk anderen) daarbij opgevallen, dat deze vereenzelviging zich niet alleen in de gedachten, gevoelens en strevingen der proefpersonen openbaart, maar in een aantal gevallen tevens in hun houding, mimiek en pantomimiek.

Ter illustratie moge het navolgende, willekeurig gekozen, voorbeeld dienen, ontleend aan het verslag van een zitting welke op 7 Nov. 1922 onder leiding van Dr J. H. v. d. Hoop en Dr N. van Suchtelen in een der lokaliteiten van de Wereldbibliotheek te Sloterdijk met de in die dagen zo bekende mevr. Akkeringa gehouden werd [3]).

Onder de aanwezigen bevonden zich de heer en mevrouw L. R., die mevr. A. nimmer te voren ontmoet hadden en die ook niet aan haar voorgesteld werden. Tot de (twee) voorwerpen welke de heer L. R. haar bij die gelegenheid overhandigde, behoorde een potloodje, afkomstig van een bijna imbeciele jongen die de heer en mevr. L. R. slechts oppervlakkig kenden, althans onvoldoende om alle gegevens, die pp. tijdens de zitting met

1) Onderscheidene onderzoekers hebben er op gewezen, dat psychoscopisten met de ene consultant gemakkelijker in inter-psychisch contact („rapport") geraken dan met de andere. Osty onderscheidt de consultanten in „stérilisants" en „favorisants". Bij Engelse onderzoekers vindt men wel onderscheid gemaakt tussen „good and bad sitters".

2) „Soms", zo zeide eenmaal de paragnost (psychoscopist) de Fleurière tegen Osty, „heb ik de indruk dat de persoon die mij consulteert in mij gedrongen is en dat ik nu in elk opzicht hetzelfde waarneem, denk, gevoel en wil als hij. Andere keren is het mij te moede alsof ik in mijn bezoeker gedrongen ben. Deze ervaring doet mij vaak denken aan het zo opmerkelijke en veelzeggende gezegde van mevr. de Sévigné tot haar dochter, die door een hevig en smartelijk hoesten geteisterd werd: „Mijn dochter, ik heb pijn aan Uw borst." Want dank zij deze verplaatsing van mijn wezen in het zijne, ben ik in staat zijn pijnen met hem mede te gevoelen. Het is enigszins alsof ik een ogenblik het vermogen had mijzelf en (tegelijkertijd) een geheel vreemde persoonlijkheid te zijn."

3) Med. S.P.R., No. 6.

betrekking tot de inductor verschafte, op 7 Nov. 1922 volledig te kunnen beoordelen[1]).

Woorden van de psychoscopiste:	*Beoordeling:*
1. Pp. reddert de voor haar liggende papieren, neemt een blad voor zich en haalt er krassen over. Dan zet zij stippen, trommelt met het potlood, veegt over het papier en begint opnieuw op een ander vel. Dan vraagt zij: „Is dit een zoontje van U?" L.R.: Neen. Pp.: Ik ben in contact met iemand die werken moet, maar er niet met zijn gedachten bij is. Ik wil wel, maar ik dwaal telkens af, ik kan er maar niet bijblijven.	Het potloodje behoort aan een bijna imbeciele jongen, op wie de uitbeelding van mevr. A. volkomen toepasselijk is. Toen de heer L.R. de zuster van de jongen de gebaren van mevr. A. voor deed en vroeg, of haar dit aan iets deed denken, luidde het antwoord dat haar broertje precies zo deed.
2. Pp. kijkt zuchtend rond, speelt weer met het potlood, trekt weer strepen, zucht. Dan zegt zij: Ik ben zo moe. Ik wil zo graag.	De jongen klaagt er voortdurend over dat hij zo moe is. Hij lijdt onder een sterk besef van machteloosheid.
3. Ik heb nu de neiging dit (potlood) kapot te maken. (Pp. smijt de prop over de tafel, verkreukelt opnieuw papieren, klemt een prop in haar vuist, zucht zwaar, schrijft en krast, blijft stil, als verslagen, zitten, laat het hoofd zakken, werpt eindelijk de prop neer). Nu is het weg. Ik heb U alleen maar een geschiedenis laten zien. Ik kan mij niet helemaal laten gaan, had ik dat gedaan, dan was ik op de grond gegleden.	De jongen heeft vaak driftbuien, waarin hij papieren verkreukelt, met voorwerpen smijt en ook wel zichzelf op de grond laat vallen.

1) Het is dus niet aannemelijk te achten dat mevr. A. deze gegevens (op paranormale wijze) aan het psychisme van de heer en mevr. L. R. ontleende.

Zoals de mens nu, gelijk de uitkomsten van het parapsychologisch onderzoek ons (naar uit het bovenstaande gebleken moge zijn) leren, onder bepaalde omstandigheden (in toestanden welke wij zo niet uitsluitend, dan toch overwegend als regressie-toestanden zullen vermogen aan te merken [1])) anderer waarnemingen tot de zijne vermag te maken, anderer gedachten vermag mee te denken, anderer gevoelens (aandoeningen) vermag mee te gevoelen en anderer willen (begeren) tot het zijne vermag te maken (waarbij het hem vaak te moede is alsof hij die ander is geworden (danwel of het tegenovergestelde zich voor heeft gedaan)) zo vermag (gelijk op grond van het voorgaande te verwachten viel en de uitkomsten van het onderzoek ons het bewijs leveren dat wij in deze verwachting niet beschaamd worden) de mens (en hiermede zijn wij wederom op het onderwerp telepathische dubbeldromen aangeland) tevens anderer dromen geheel of gedeeltelijk mee te dromen.

Dat deze erkenning van verstrekkende psychoanalytische betekenis dient te worden geacht, behoeft wel geen betoog. En deze betekenis blijkt nog groter te worden wanneer wij bedenken dat, gelijk de uitkomsten van het onderzoek met psychoscopisten ons leren, de „uitbreiding van onze tegenwoordigheid in de ruimte” (zoals wij, naar wij hiervoor zagen, de „vereenzelviging van het ik met het ander ik” ook mogen noemen) tevens als een uitbreiding van onze tegenwoordigheid in de tijd kan worden aangemerkt en ons daarbij realiseren, dat wij hier bij het woord tijd weliswaar in de eerste plaats, maar geenszins uitsluitend aan het heden moeten denken, maar tevens aan het verleden (om de toekomst hier *voorlopig* nog maar buiten beschouwing te laten, ofschoon wij dit zeer zeker niet blijvend zullen kunnen blijven doen [2])).

Immers hoe vaak zien wij het niet gebeuren dat psychoscopisten een „gedrag” gaan vertonen, waarbij het ons te moede is als beleefden zij in het heden wat de al dan niet persoonlijk ter zitting aanwezige consultant (eigenaar van de „ter behandeling” gegeven inductor) in het verleden beleefd heeft [3]).

Waar dit mogelijk blijkt te zijn ligt, op grond van het voorgaande, het vermoeden voor de hand, dat het mee-dromen zich volstrekt niet steeds tot het heden behoeft te beperken, maar dat zich in onze dromen elementen kunnen openbaren van (om ons hier tot het droomleven te bepalen) dromen, welke degene, met wie wij (al dan niet op grond van een tussen hem en ons bestaande binding) in telepathisch rapport zijn geraakt, in het verleden gedroomd heeft.

1) Zie W. H. C. Tenhaeff: „Parapsychologie en ontwikkelingspsychologie”, T.v.P., XIV, pag. 14 e.v.

2) Zie mijn „Oorlogsvoorspellingen”, den Haag, 1948, pag. 246 e.v.

3) Zie mijn „Parapsychologische verschijnselen en beschouwingen”, Utrecht, 1949, pag. 71 e.v.

Wij zullen op dit alles hier niet verder in gaan. Nochtans willen wij niet eindigen zonder er op te hebben gewezen, dat het verschijnsel van de telepathische dubbeldroom, zoals (om hier met E. Mattiesen te spreken) „der zusammenschauende Blick des Parapsychologen" dit vermag te zien, niet alleen de psychoanalyticus een verdieping van zijn inzichten met betrekking tot het droomleven zal brengen, maar dat het tevens, als element van de totaliteit der verschijnselen, welke aanleiding gegeven hebben tot de opstelling van de begrippen „vereenzelviging van het ik met het ander ik" en „uitbreiding van onze tegenwoordigheid in ruimte en tijd" ook voor de godsdienstpsycholoog, als bijdrage tot onze kennis van de mystiek, voor zover deze ons spreekt van een niet aan de beperkingen van ruimte en tijd onderworpen eenheidsbeleving, van belang geacht dient te worden.

In strijd met Freud's verwachtingen, dat de psychoanalyse het illusoire van alle religie zou aantonen, zien wij hoe de laatste decennia de uitkomsten van het diepte-psychologisch onderzoek ons steeds meer de diepe zin van het woord van de mysticus Angelus Silesius, dat wij in ons zelf (en niet in vreemde en verre landen) de Steen der Wijzen hebben te zoeken, doen beseffen.

Het moge op grond van het hiervoor behandelde duidelijk zijn, dat de psychoanalyticus, die de studie der telepathische dubbeldromen (en van de daaraan verwante verschijnselen) ter hand neemt, door deze studie slechts gesterkt kan worden in zijn overtuiging (aangenomen dat deze bij hem reeds aanwezig was), dat zijn dieptepsychologie ook de godsdienstpsycholoog en de theoloog iets (positiefs) te zeggen hebben.

DE ASTRALE WERELD

DOOR DR M. LIETAERT PEERBOLTE

zenuwarts te 's-Gravenhage

Het artikel van Prof. Dr Ch. H. van Os, getiteld „De astrale wereld" en gepubliceerd in dit tijdschrift, no. 1, 17e jrg.,bevat enkele gezichtspunten, die, van psychoanalytisch standpunt uit bezien, zeer merkwaardig zijn. Prof. van Os stelt namelijk de hypothese, dat de mens in het hiernamaals een creatief vermogen zou bezitten, dat geheel beheerst zou worden door het individuele wensleven: „Volgens deze theorie schept dus elke geest zich zijn eigen hiernamaals in overeenstemming met zijn verwachtingen, zijn wensen en zijn angsten". En Prof. van Os vergelijkt een dergelijke toestand in het hiernamaals met het droomleven.

Tot zover is aan deze zienswijze niets merkwaardigs. Doch het grote probleem rijst zodra wij ons herinneren, dat de psychoanalytische praktijk in feite niets anders beoogt dan de gebondenheid aan het drift- en wensleven op te heffen (menigmaal wordt zeer ten onrechte psychoanalyse opgevat als een proces ter uiteenrafeling der psyche; veel juister is echter de opvatting, dat het woord analyse hier gebezigd is in de oorspronkelijke betekenis: analuein is losmaken: het gaat bij de psychoanalyse om een los maken van de persoon, opdat deze niet meer door onbewustheid gekerkerd wordt door het wens- en driftleven, of, om het in z.g. theosophische taal te zeggen: psychoanalyse streeft, via bewustwording omtrent, naar bevrijding van het astrale en stelt daarom tegenover het z.g. lustprincipe, het realiteitsprincipe.

Indien de mens na de dood toch geheel overgeleverd zou zijn aan het eigen wens-leven, dan zou derhalve psychoanalyse tot de meest onnatuurlijke uitingen behoren der wetenschap, hetgeen echter in de levenspraktijk juist niet het geval blijkt te zijn: verschillende mensen krijgen spontaan, hetzij op oudere leeftijd, hetzij door bijzondere omstandigheden, een zodanig inzicht in zichzelf, dat zij het beleven van bevrijding verkrijgen, wat ook de psychoanalyse beoogt.

Dit elkaar wedersprekende wordt nog versterkt, indien men met Bergson aanneemt, dat het oorspronkelijke bewustzijn van de mens veel ruimer is, terwijl het geïnhibeerd wordt terwille van de instandhouding van de individu in dit aardse leven. Van psychoanalytische zijde kan men deze philosophische gedachte volkomen aannemen, indien men het drift- en wensleven (zuiver psychoanalytisch gedacht!) opvat als het middel, waarmede de mens zich juist in dit leven in stand kan houden (het driftleven is immers niet los te denken van de zintuigen); men zou hier kunnen spreken van een „voertuig" voor de mens, iets wat in menige droom stellig tot uitdrukking wordt gebracht.

Deze visie wordt nog versterkt door de verschillende psychoanalytische onderzoekingen op het gebied der telepathie, waarbij zowel van Amerikaanse: o.a. Nandor Fodor, Jules Eisenbud, als van Nederlandse zijde, schrijver, wel als vaststaand mag worden aangenomen, dat het telepathisch vermogen reeds in het eerste levensjaar in kiem aanwezig is. (Nandor Fodor neemt zelfs aan, dat het voor-geboortelijk reeds aanwezig is als een band tussen moeder en het ongeboren kind).

De bewustzijnsverruiming naar het cosmische toe is dus zeer zeker wel een primair gegeven in de menselijke psyche, terwijl de inhibitie vervolgens optreedt in gelijke tred met de ontwikkeling van het drift- en wensleven. Naar de mate in het verdere leven, hetzij spontaan, hetzij bijvoorbeeld door middel van psychoanalyse, de onbewuste bevangenheid in de driften wordt opgeheven, keert tevens een deel van het aanvankelijke geïnhibeerde bewustzijn terug, wat ons aandoet als een bewustzijnsverruiming.

Terwijl het door dit alles moeilijk valt van psychoanalytische zijde, de premisse aanvaardend dat er een hiernamaals bestaat, mede te gaan met een hypothese die aanneemt dat dit driftleven na de dood, een alles beheersende rol zal spelen, komt nog een volgende overweging het gestelde probleem verder accentueren. Bekend is namelijk, dat verschillende onderzoekers op parapsychologisch terrein zich genoopt hebben gezien een collectief begrip te aanvaarden; Heymans spreekt van een wereldbewustzijn, Driesch van een Seelenfeld; schrijver moest van psychoanalytische zijde tot de conclusie komen, dat er sprake moet zijn van een „cosmische libido", een term waarmede de Amerikaanse psychoanalyticus Nandor Fodor zich geheel kon verenigen. Al deze collectief-begrippen kan men van zuiver practische zijde het beste verstaan, indien men zich herinnert het weliswaar vage begrip „openheid", of het „opene" (o.a. door Anker Larsen gebezigd in „De Steen der Wijzen"), dat in het eerste en tweede jaar bij menig kind opvalt, terwijl daarna een zekere, zij het nog jeugdige, persoonlijkheid opgroeit.

De voor de psychoanalyticus dan terstond opdoemende vraag is: kunnen wij iets te weten komen van de aard van deze cosmische libido (waarbij wij het begrip libido opvatten in de meest ruime zin van het woord liefde, die tegelijk energie is). Hoewel deze vraagstelling zeker nog niet rijp is voor een uiteindelijke beantwoording, kunnen wij toch met vrij grote waarschijnlijkheid, van zuiver theoretisch standpunt, aannemen, dat deze cosmische libido in zich moet herbergen de kiemen van alle vormen van libido, die wij bij het kind en bij de volwassene kennen. Nadrukkelijk zij hierbij er op gewezen, dat het met grote theoretische waarschijnlijkheid niet gaat om die vormen van libido zelf, die wij in de psychologie kennen en die wij samenvatten onder de term driftleven, wensleven, doch om de kiemen

van die vormen. Het is tenminste zeker, dat bijvoorbeeld in het eerste levensjaar geen z.g. urethrale vorm van libido voorkomt, terwijl juist de orale vorm dan één van de wezenskenmerken vormt. Men zou dus in het eerste levensjaar onmogelijk een urethrale libido, die zich pas in het tweede en derde levensjaar ontwikkelt, kunnen aanwijzen, hoewel men het theoretisch voor mogelijk moet houden, dat de kiem van die urethrale libido reeds in het eerste levensjaar aanwezig is, om zich in een later stadium van ontwikkeling te evolueren.

Een dergelijke kiem kan dus nooit identiek zijn met de naderhand aanwijsbare vorm van libido en het gaat daarbij dus eerder om potenties en vermogens, om zich naderhand in een bepaalde vorm uit te kristalliseren.

Hoewel het voor hen, die enigszins op de hoogte zijn van psychoanalytische wetenschap, duidelijk zal zijn, dat het definiëren van dergelijke kiemen of potenties in het huidige stadium misschien onmogelijk, althans zeer moeilijk zal zijn, blijft het op op grond van deze theoretische overwegingen wel heel onwaarschijnlijk, dat ons wensleven zozeer aan ons diepste wezen verankerd zou zijn, dat het ons na de dood als het ware geheel in de ban zou hebben.

Is de bestemming van het mensenlot op aarde te zien als een individuele afdaling in de materie om daarna en daarin de oerverbondenheid met de cosmos te beleven, en dus zich bewust te worden van die oorspronkelijke cosmische libido, dan krijgt de realiteitszin, zoals die door Freud is bedoeld, een veel verder strekkende betekenis als aardse afspiegeling van een cosmische orde, terwijl juist het aardse drift- en wensleven, de uitkristallisatie van de kiemen in de oorspronkelijke cosmische libido, door de onbewustheid disharmonie en chaos veroorzaken.

Nu is, om terug te keren tot het begrip „astraal", de gangbare opvatting dat dit ons „wenslichaam" zou zijn, maar wij moeten niet vergeten, dat het woord astraal oorspronkelijk verband hield met „sterren" en dan denken wij aan de reeds voor-christelijke astrologie en aan de daarna in het centrum geplaatste dierenriem. Ondanks de verschillende pogingen daartoe is het tot op heden bij mijn weten niet gelukt op overtuigende wijze de correlaties der diertekens met ons driftleven aan te tonen, hoewel ieder, die op beide gebieden ook maar enigszins thuis is, aanstonds beseft, dat er een verband moet bestaan. Zou die nog steeds bestaande discongruentie daaraan liggen, dat wij bij de diertekens niet te maken hebben met equivalenten van ons drift- en wensleven, maar met een parallel tussen die tekens en die nog hypothetische kiemen van de oorspronkelijke libido, die de naderhand zich ontwikkelende vormen van libido in zich herbergen. Anders gezegd: met een parallel tussen die tekens en (om hieraan een verzamelnaam te geven) de cosmische libido als draagster van die

kiemen, van die mogelijkheden tot uitkristallisatie (d.z. potenties).

Dit zou kunnen verklaren, dat zo menige horoscoop-duiding nu eens treffend is, dan weer niet blijkt te kloppen: de kiemen of potenties zijn niet identiek met de uitkristallisaties, of vormen van libido in het drift- en wensleven, al houden zij verband met elkaar.

Hoewel het verleidelijk zou zijn een dergelijke cosmische libido in terminologieën der physica te vergelijken met „psychische krachten" of „psychonen", lijkt het meer raadzaam een dergelijk vergelijken over te laten aan daartoe deskundigen en ons hier te beperken tot de zuivere probleemstelling: moeten wij ons in een eventueel hiernamaals neerleggen bij een totale overheersing van het wensleven, of betekent de dood een terugkeer naar de voorgeboortelijke toestand van een bewustzijn omtrent cosmische libido en van haar eventuele kiemen, potenties? Hierbij kan tenslotte nog genoteerd worden, dat Nandor Fodor terecht opmerkt, dat de doodssymboliek in vele dromen geheel identiek gesteld moet worden met het geboren worden.

HET WICHELROEDEVRAAGSTUK

DOOR DR W. H. C. TENHAEFF

(*Slot van pag. 137*)

III. HET AARDSTRALENVRAAGSTUK

Toenemende belangstelling voor het vraagstuk der z.g. storingszônes. Wij hebben hiervoor (pag. 58) gezien dat de 18de eeuwse Franse roedeloper Bléton door „flauwten" scheen te worden overvallen, wanneer hij zich (onwetend) boven waterbronnen bevond. Ook van andere roedelopers vinden wij bericht, dat zij zich „onwel" begonnen te gevoelen, wanneer zij zich boven water „aders" bevonden [1]) (en uit deze lichamelijke verschijnselen de aanwezigheid van water afleidden) [2]). Het komt mij voor dat deze en dergelijke waarnemingen in belangrijke mate hebben bijgedragen tot het „geloof" in de schadelijke werking van aard „stralen", waarvan wij de laatste decennia meer en meer melding gemaakt vinden en dat thans de aandacht van regeringsinstanties begint te trekken.

Ben ik wel ingelicht, dan is Martin Perls („Ingenieur und Hydrotekt") een der eersten geweest, die op de schadelijke werking, welke „waterader-uitstralingen" op mens (en dier) zouden uitoefenen, heeft gewezen.

> In een in 1917 van zijn hand verschenen brochure over „Schlafzimmer-Wahl und Gesundheit. Ein neues Gebiet der Wünschelruten-Technik" schrijft deze auteur o.m. het navolgende (dat ik – hoewel het tot veel critiek aanleiding geeft – zonder daar commentaar op te leveren hieronder laat volgen):
>
> „...De wetenschap neemt thans aan dat de zon een reuzendynamo is en electrische stromen naar de aarde zendt. Deze z.g. electronen-stralen zijn „negatief" en laden de mensen met negatieve electriciteit. Bij onweer of naderende aardbevingsverschijnselen verdwijnt de negatieve electriciteit van de lucht tijdelijk. In plaats van deze is de aether thans met electro-magnetische of radio-actieve positieve energie geladen.
>
> De zenuwen van sommige diersoorten en ook die van zeer gevoelige mensen zijn voor deze electro-magnetische energie gevoelig. Deze positieve golven zijn in staat pijnen te veroorzaken als gevolg van het feit dat de opeengehoopte negatieve eigen-

1) Zo bericht b.v. Behme dat de (gedeeltelijk hiervoor reeds genoemde) roedelopers v. Bülow, v. Uslar, v. Graeve en mevr. v. Tüköry, beweerden, dat zij boven „wateraders" niet konden slapen. Uit dien hoofde onderzochten zij, wanneer zij op reis waren, hun hotelkamers steeds op „aardstralen".

2) Zoals wij hiervoor zagen veroorzaken ook andere stoffen bij een aantal roedelopers lichamelijke verschijnselen.

electriciteit van het menselijke of dierlijke lichaam zich (gelijk dit bij een electrische gloeilamp het geval is) verbindt met de van buiten af komende positieve electriciteit tot actieve verbrandings-electriciteit [1]), hetgeen zich in pijnen openbaart [2])..."

„De mens ontvangt de hoeveelheid negatieve electriciteit, welke hij nodig heeft om gezond te zijn en te blijven, niet alleen van de zon door de lucht, maar ook door boven- en ondergrondse waterstromen. Men moet aannemen dat deze waterstromen als verzamelplaatsen van negatieve zonne-electriciteit dienst doen.

Ofschoon deze zonne-electriciteit als een soort van levenselixir dient te worden beschouwd, dient men er zich nochtans bewust van te zijn dat een te veel van dit „elixir" als schadelijk moet worden aangemerkt.

Onderzoekingen hebben aan het licht gebracht, dat de gezonde mens de negatieve electriciteit, waarmede hij voor het grootste deel geladen is (en waarvan de hoeveelheid – bij verlies – steeds weer aangevuld wordt) uitstraalt. Bij deze uitstraling zijn alle delen van zijn lichaam betrokken. De zieke mens daarentegen houdt de van alle kanten (door middel van zijn voedsel, kleding, aanraking van metalen) op hem inwerkende positieve electriciteit met behulp van de door ziekte aangetaste organen vast. Dit betekent dus dat de zieke mens met behulp van de zich in zijn lichaam bevindende „ziektestoffen" een veel grotere hoeveelheid positieve electriciteit in zijn lichaam ophoopt dan de gezonde mens, die zich veel gemakkelijker dan de zieke mens van deze positieve electriciteit ontdoet.

Als mensen en dieren zich overdag vrij bewegen, dan ontvangen zij, zoals wij hiervoor reeds zagen (ook bij een bewolkte hemel) door de door middel van de electronen-stralen bezwangerde lucht negatieve electriciteit. Hetzelfde gebeurt bij wandelingen, rijwieltochten enz. door directe of indirecte aanraking met de aarde (zandgrond, wegen enz.). Hierdoor wordt voortdurend de mogelijkheid geschapen om een deel der op alle mensen (gezond of ziek) gelijktijdig inwerkende positieve electriciteit (de oorzaken van deze inwerking somden wij hiervoor reeds op) af te geven. Zo blijft dus de mens, zolang hij (hetzij in de buitenlucht danwel in een of ander vertrek) in beweging is,

1) Perls tekent hierbij aan dat hij zich, bij gebrek aan een bestaande uitdrukking, van de aan bedenking onderhevige uitdrukking verbrandings-electriciteit heeft bediend (in de electrische booglamp vindt een voortdurende verbranding van de koolspits plaats zolang deze lamp in bedrijf is).

Mogelijk, zo schrijft hij, had ik hier beter van „aktiver"- dan wel van „betätigungs"-electriciteit kunnen spreken.

2) Nadere bijzonderheden met betrekking tot dit problematische onderwerp vindt men bij Hellpach („Geopsyche") T.

in de meeste gevallen een evenwichtig geheel van negatieve en positieve electriciteit [1]).

Geheel anders liggen de dingen, wanneer mens en dier zich te slapen leggen. Tijdens de slaap bevindt het lichaam zich vele uren lang op één en dezelfde plaats. Hoe goed zou het zijn indien tijdens de slaap geen electrische stromen het electrische evenwicht zouden verstoren. Helaas is dit nu geenszins het geval. Onze architecten verstaan op een voortreffelijke wijze de kunst een huis op zodanige wijze te bouwen dat zijn bewoners geen last hebben van het grondwater. Zij weten echter weinig of niets af van de schadelijke werkingen die zekere ondergrondse stromingen (die zij niet zien en die het huis dat zij bouwen ook niet vermogen te schaden) op de bewoners van dit huis vermogen uit te oefenen. Eerst de (eerste wereld)oorlog heeft er toe bijgedragen dat men oog voor deze mogelijkheid is gaan krijgen..." Hiermede zijn wij op het onderwerp wichelroede gekomen.

Na een (zeer beknopt) overzicht te hebben gegeven van de praestaties van enkele (hoofdzakelijk) Duitse roedelopers tussen de jaren 1900 en 1917 en er daarbij op gewezen te hebben dat, volgens zijn (door Benedikt beïnvloede) mening, goede roedelopers personen zijn, die zich door „eine besondere Nervenkraft" van hun medemensen onderscheiden (een uitspraak waarop ik nog nader terug kom) vervolgt de schrijver:

„...Deze onderaardse water-aders (waarop roedelopers met het uitslaan van hun roede reageren) zijn zeer talrijk in de Duitse steden, en dit maakt dat het veelvuldig voorkomt, dat men huizen bouwt op plaatsen, waaronder zich dergelijke water-aders bevinden, zonder dat iemand der bij de bouw betrokken personen zich daar bewust van is. Ongezien gaat van dergelijke water-aders een electrische uitstraling uit. Deze uitstraling gaat loodrecht omhoog door de kelderruimten heen en zo vervolgens door alle verdiepingen tot aan het dak.

Hoe kan men dit nu te weten komen? Zeer eenvoudig! De wichelroede geeft dadelijk een uitslag in die kamers en op die plaatsen, waarop de loodrecht omhoog gaande uitstralingen dwars door de vloer heen trekken. Het spreekt nu wel vanzelf dat het toeval er bij herhaling toe zal leiden dat een bewoner als slaapkamer een vertrek heeft ingericht dat door zulke uitstralingen doortrokken wordt..."

„...De huurder trekt, zonder te weten dat het door hem gehuurde huis zich boven een water-ader bevindt, rustig in het

3) Andere onderzoekers, aldus Perls, beweren dat wij hier niet met „electrische" stromen te doen hebben maar dat de electrische lading van het lichaam, die van buiten af tot stand komt, z.g. biomechanische emanaties in dit lichaam te voorschijn roept.

huis. Hij kiest, zonder zich daar bewust van te zijn, een vertrek dat door de besproken uitstralingen doortrokken wordt tot slaapkamer en plaatst zijn bed (of dat van een zijner huisgenoten) precies boven de water-ader..."

Perls begint nu met de gevolgen te beschrijven die het slapen op een „bestraalde" plaats volgens hem e.a. heeft en die door de medicus (die, aldus Perls, in de regel weinig of niets van de schadelijke werking van deze uitstralingen afweet) meestentijds op rekening van „zenuwen" en „suggestie" geschoven worden. Deze gevolgen zijn, volgens Perls, in de eerste plaats: onrustige slaap, slapeloosheid. Bij personen die aan rheumatische aandoeningen en jicht lijden vindt een verergering van hun lijden plaats. Nerveuze personen beginnen over hartkloppingen en koortsachtige toestanden te klagen...

Het middel tegen al deze klachten en kwalen (voor zover zij door een te veel aan „negatieve electriciteit" – gevolg van het slapen boven een water-ader – veroorzaakt worden) ligt, volgens Perls (die zijn brochure schreef in een tijd toen er nog geen anti-stralen apparaten in den handel gebracht werden!), voor de hand: bedverplaatsing en, als dit nog niet voldoende mocht blijken, keuze van een andere slaapkamer, waarvan men de zekerheid heeft (een zekerheid, die, volgens Perls, een ervaren roedeloper kan verschaffen) dat deze niet boven een water-ader is gelegen.

Wij zullen, zoals gezegd, ons hier niet gaan bezighouden met de vraag, welke critiek er alzo op de beweringen van de heer Perls valt te leveren, maar volstaan met er op te wijzen, dat hij in den loop der jaren vele medestanders heeft gekregen die, mogen zij al met hem (en onderling) met betrekking tot een aantal punten van mening verschillen, één zijn in hun overtuiging, dat er „aardstralen" bestaan, welke een schadelijke werking op mens, dier en plant vermogen uit te oefenen en met behulp van de wichelroede door „gevoelige" personen ontdekt kunnen worden.

Dat men ook langs andere wegen het bestaan van „aardstralen" heeft trachten aan te tonen blijkt ons uit de publicaties van Dr Dobler (Heilbronn). Deze onderzoeker meende ontdekt te hebben dat een fotografische plaat, waarop een reepje blank aluminium, welke men verpakt boven een waterader gelegd heeft, door de straling, welke van deze waterader verondersteld werd uit te gaan, gezwart wordt. Bevoegde onderzoekers – aldus Dr Denier van der Gon – hebben echter onweerlegbaar aangetoond, dat de waterstofsuperoxyd-ontwikkeling van het aan

het vocht blootgestelde aluminium als voldoende oorzaak van het „verschijnsel" moet worden geaccepteerd.

Op grond van de beweringen van sommige roedelopers dat zij de onder invloed van „aardstralen" staande zônes aan „kwijnende" planten zouden herkennen, alsmede aan het „feit", dat deze zônes in het algemeen door dieren worden gemeden, onderzocht Dobler met behulp van een electrometer het verloop van de electrische spanning boven zulke zônes en constateerde, dat het spanningsverval (afneming per m) op zulke plaatsen zeer merkbaar geringer is dan op daarnaast gelegen „stralingsvrije" plaatsen.

Terecht heeft Denier van der Gon er op gewezen, dat deze onderzoekingen naar de samenhang tussen spanningsverval en plantengroei eerst dan van waarde zullen zijn, wanneer een door anderen herhaald onderzoek tot soortgelijke uitkomsten leidt. In hoeverre dit het geval is geweest, en wat dit herhaald onderzoek aan het licht heeft gebracht, is mij niet bekend. In aansluiting hieraan zij hier echter gewezen op het algemeen bekende verschijnsel (waarop ook door de anonyme schrijver van het artikel „Het raadsel van de wichelroede", voorkomende in de N. R. C. van 3.1.1937 (ochtendblad) gewezen wordt), dat de bliksem dikwerf op éénzelfde plaats inslaat. Het is alsof die plaats op de bliksem een zekere aantrekking uitoefent. Uiterlijk is zo'n plaats in den regel door niets bijzonders gekenmerkt. Het komt zelfs voor dat zich in de onmiddellijke nabijheid van zo'n plaats een hoge boom of een hoog huis bevindt, terwijl de bliksem toch steeds op die lager gelegen plaats in slaat. Op het platteland weet de bevolking vaak zulke plaatsen aan te wijzen. De enig mogelijke verklaring voor het bestaan van dergelijke plaatsen is dat de electrische lading daar ter plaatse belangrijk verschilt van die der omgeving en wel zo, dat de potentiaal er veel lager is. De bliksem zoekt dan zijn uitweg naar die plaats en niet naar een hoger gelegen punt in de omgeving, waarvan de potentiaal hoger is.

De schrijver van het genoemde artikel wijst er nu verder op, dat ons uit de litteratuur blijkt dat op zulke plaatsen de roeden van sommige roedelopers uitslagen vertonen, waarbij hij een bericht over „wichelroede en blikseminslag" citeert, in 1935 van de hand van de heer Bellen in het folkloristisch tijdschrift „Eigen Volk" verschenen [1]), om vervolgens op te merken dat

1) Het geciteerde artikel luidt in extenso als volgt:
„In de belangrijke studie „Oud-Germaanse Bronnencultus" („Eigen Volk", April 1933, pag. 88) vermeldt Gerh. Krekelberg dat naar Oud-Friese volkswijsheid de bliksem alleen inslaat waar verborgen wateraderen vloeien. Dit herinnert mij aan een wichelroede-experiment dat ik bijwoonde te Scharmer (prov. Groningen) op 19-4-1934.

dit, door de heer Bellen vermelde geval, heel goed aansluit bij de onderzoekingen van de Duitse ingenieur Lehmann, welke deze in 1932 heeft gepubliceerd in een dissertatie (Techn. Hochschule, Dresden) over de oorzaken van veelvuldige blikseminslag op een hoogspanningsleiding in West Saksen. Over een lengte van ongeveer zes kilometer scheen de bliksem een bepaalde voorkeur te bezitten voor deze leiding. In 8 jaar tijd werden van de 32 masten van deze leiding niet minder dan 16 getroffen, waarvan 6 masten twee maal en één mast drie maal! De geografische ligging, de bodemgesteldheid en de geologische toestand van de ondergrond konden in geen enkel opzicht de opeenhoping der blikseminslagen begrijpelijk maken. Lehmann is toen op de gedachte gekomen, dat hier mogelijk het grondwater een rol speelde. Men heeft toen deze streek door een ervaren, betrouwbare roedeloper laten onderzoeken, die inderdaad op deze plaats rijke wateraders kon aantonen. Een contrôleproef met een tweede loper leverde een nauwkeurig gelijk resultaat. Op de plaatsen, waar de waterader de richting van de hoogspanningsleiding zou moeten kruisen, werden boringen verricht, en inderdaad stootte men op een diepte van 4 tot 9 meter op krachtige wateraders. Lehmann meent op grond van zijn nader onderzoek te mogen besluiten, dat de goede geleidbaarheid van het grondwater de oorzaak is van de blikseminslag. Het grondwater zou, volgens hem, de electrische potentiaal van de aarde op die plaats sterk wijzigen. Later heeft hij de oorzaak van deze potentiaalwijziging door het grondwater nog in andere gronden gezocht, maar dat doet hier thans minder ter zake. Hoofdzaak blijft de wijziging in de potentiaal van het electrische veld der aarde. Lehmann concludeert daarom dat de wichelroede blijkbaar uitslaat op plaatsen, waar de electrische potentiaal een plotselinge wijziging ondergaat.

Indien deze opvatting juist is, zo merkt de hier gevolgde anonyme schrijver op, zal het echter mogelijk moeten zijn dit met laboratorium-proeven bij ervaren wichelroedelopers te controleren.

Enkele bewoners deelden mede, dat bij haast elk onweer de bliksem insloeg nabij een boerderij aan de oostzijde van de straatweg Harkstede-Kolham; bij zulk een inslag werd dan telkens ook getroffen een stenen paal van het inrijhek en de haag van het over de straatweg gelegen kerkhof van Scharmer. De genoemde paal was zo vaak op deze wijze vernield, dat men deze de laatste tijd niet meer hernieuwd had. De op deze wijze door de bliksem gemarkeerde baan bedraagt ongeveer 100 m. Op deze gegevens onderzocht de bekende wichelroedeloper S. A. v. d. Meulen te Appelscha de omgeving. Hij stelde vast dat zuiver evenwijdig aan de bliksembaan zich op ongeveer 9 m. diepte een zeer belangrijke waterader bevindt. Hoewel deze aanwijzing niet door boring bevestigd is – voorlopig is ter plaatse nog geen put nodig – zijn de gunstige resultaten van v. d. Meulen's werk er borg voor dat weer een keer te meer de volkswijsheid het bij het rechte eind heeft."

In 1932 verscheen het geruchtmakende werkje van von Pohl over „Erdstrahlen als Krankheitserreger" waarin hij (die de mening blijkt te zijn toegedaan, dat het uitslaan der roede dient te worden toegeschreven aan „stralen" die uit het „inwendige" der aarde komen) het bewijs zoekt te leveren, dat allerlei ziekten, waaronder kanker, haar oorzaak vinden in een langdurige inwerking van deze stralen (die, volgens hem, op bepaalde plaatsen door de aardkorst heendringen) op het organisme.

Von Pohl, die in Vilsiburg een onderzoek instelde naar het verband tussen „aardstralen" en kanker, kwam, op grond van dit onderzoek tot de conclusie, dat personen, die langdurig boven bestraalde plaatsen slapen, een grote kans lopen door deze gevreesde ziekte te worden aangetast. Ook andere ziekten (rheumatiek, thrombose) kunnen, volgens v. Pohl, door „aardstralen" verwekt worden, evenals onrustig slapen en nervositeit.

In ons land is het de arts J. van Dam geweest die er in zijn, in 1938 verschenen, geschrift over „Aardstralen" op gewezen heeft, dat een door hem in de gemeente Rauwerd ingesteld onderzoek een bevestiging van v. Pohl's beweringen aan het licht bracht. Aan de hand van gegevens, hem door de Burgerlijke Stand verstrekt, liet hij huizen, waarin personen aan carcinoma overleden waren, op „aardstralen" onderzoeken. De uitkomsten van dit onderzoek waren, volgens hem, zo overtuigend, dat hij zich verplicht achtte de aandacht der medici op het „aardstralen"-gevaar te vestigen.

Van Dam's geschrift bracht in ons land vele pennen in beroering. En dit te meer waar reeds voor de verschijning daarvan door het optreden van onderscheidene roedelopers de aandacht van het grote publiek op het aardstralen-vraagstuk gevestigd was. Zoals uit een door mij aangelegd dossier blijkt, hebben de dagbladen sinds ± 1930 een steeds toenemende belangstelling voor het aardstralen-vraagstuk getoond en zijn er talrijke artikelen over aardstralen-opsporende wichelroedelopers in den loop der jaren in de onderscheidene Nederlandse dagbladen verschenen. Zo kon men b.v. in het „Utrechtsch Dagblad" van 8 Nov. 1937 het navolgende lezen:

> „. . . Wanneer nu onze Puembeambte [1]) voor zijn werk op het platteland vertoefde, dan werd zo voor de aardigheid de wichelroede weleens te voorschijn gehaald, ten einde de richting van de

1) Het betreft hier een monteur van de P.U.E.M., die in November 1937 met enige andere beambten van de P.U.E.M. en de P.T.T. werkzaamheden verrichtte op het voorplein van de toenmalige veld-artillerie kazerne (Leidse weg) te Utrecht. Bij voorkomende gelegenheden (b.v. wanneer men in het onzekere verkeerde met betrekking tot de plaats waar men moest gaan graven om een loden buis bloot te leggen) maakte deze monteur gebruik van de wichelroede. Dit trok de aandacht van omstanders. Een en ander had ten gevolge dat een verslaggever van genoemd dagblad zich voor de monteur-roedeloper begon te interesseren en hem interviewde.

aardstralen ten opzichte van een willekeurig gekozen boerderij na te gaan. Ontdekte hij dan een kruispunt van aardstralen in de bijbehorende stal, dan werd zo langs de neus weg bij de boer geïnformeerd: „Zeg baas, tob je weleens met een van je koeien?" Luidde het antwoord bevestigend, dan was de volgende vraag: „Zal ik je dat beest eens aanwijzen?" Het is te begrijpen, dat de boer daar vreemd van opkeek, en meestal geringschattend vroeg: „Zo heb je nu ook al verstand van vee?"

Maar even later stond hij raar te kijken wanneer de monteur regelrecht naar de plaats van een koe liep en zeide: „Deze is het!" 1)

Immers het staan op een plaats, waar aardstralen elkaar kruisen, is voor mens en dier buitengewoon schadelijk, er gaat van deze bestraling een leven-werende werking uit.

„Nu dat is toevallig", zegt daarop een van de wachtmeesters, „mijn paard is de laatste tijd niet in orde; hij blijft achter bij de anderen en in de stal wil hij steeds een andere kant uit. Kunt U mij nu de plek aanwijzen, waar mijn paard staat?"

Dat is de vuurproef, maar de Puem-man is voor geen klein geruchtje vervaard en neemt de opdracht aan. Langs de rand van het kazerneterrein staan vier stallen en in een van deze stallen moet het paard zich bevinden. Bij de eerste stal geeft de wichelroede éénmaal een uitslag, hetgeen dus de aanwezigheid van één aardstraal verraadt. Bij de tweede en derde stal gaat het evenzo. Tot dusverre heeft het onderzoek dus niets opgeleverd. De spanning stijgt! En zie, bij de laatste stal krijgt men twee uitslagen, twee aardstralen dus, wier richting wordt vastgesteld door nogmaals langs de stal te wandelen, maar nu een paar meter verder er van verwijderd.

Het kruispunt van de beide aardstralen wordt opgezocht. Het

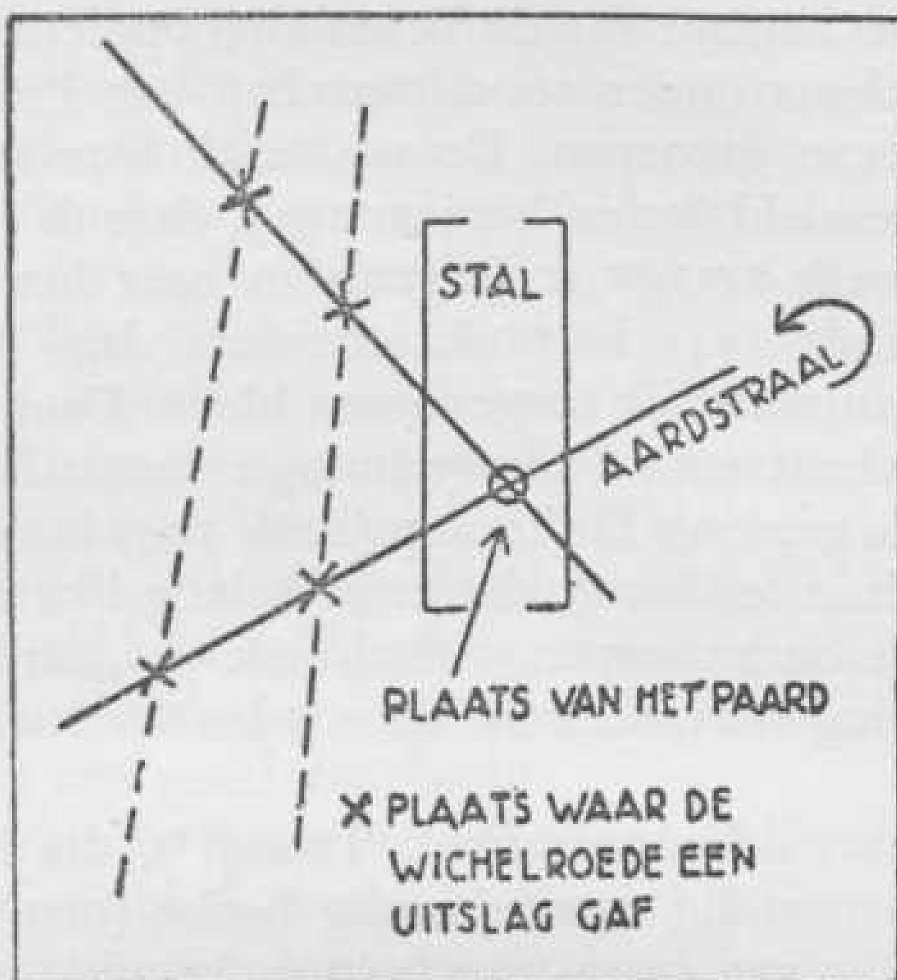
1) In mijn dossier bevinden zich onderscheidene afschriften van brieven door onderscheidene veehouders, onafhankelijk van elkaar aan enkele mij bekende wichelroedelopers gericht, waarin deze veehouders deze roedelopers hun dank betuigen voor het feit dat zij „bestraalde" plaatsen in hun stallen hebben aangewezen.

Deze veehouders zouden, volgens hun verklaringen, met „raadselachtige" ziekten en sterfgevallen onder hun veestapel te kampen hebben gehad die zij eerst, nadat de te hulp geroepen roedeloper hun de ogen geopend had voor de oorzaak dezer ziekten en sterfgevallen, met vrucht zouden hebben kunnen bestrijden (b.v. door de door de roedeloper aangewezen plaatsen niet langer als ligplaatsen voor hun dieren te gebruiken).

Volgens enkele roedelopers en veehouders zouden vooral varkens zeer gevoelig voor „aardstralen" zijn. Talrijk zijn de berichten over varkens die op bepaalde plaatsen wegkwijnden.

Enige malen hebben dierenartsen, wier mening ik omtrent deze rapporten en verklaringen vroeg, mij medegedeeld dat hoewel zij aanvankelijk geen geloof aan dergelijke verklaringen hechtten, zij zich langzamerhand waren gaan afvragen, of zij in hun „ongeloof" niet te ver gingen. Enkele dezer dierenartsen verklaarden onomwonden dat zij, op grond van de ervaring, geneigd waren rekening te houden met de mogelijkheid dat er een kern van waarheid ligt in de bewering van roedelopers dat er storingszônes voorkomen. T.

blijkt inderdaad in de stal te liggen, en doodleuk zegt de wichelroedeloper tot de wachtmeester: „Hier staat je paard!”

Moeten wij het nog zeggen dat ook ditmaal de man het aan het rechte einde had? Het verblufte auditorium keek de wachtmeester vol spanning aan en deze kon niet anders dan toestemmen, dat op die plaats zijn paard altijd in de stal stond. En hij vertelde er nog bij, dat het dier zulk een tegenzin tegen die plaats had, dat het steeds maar opdrong naar zijn buurman, hoewel deze absoluut niet van hem gediend was en soms flink van zich afbeet...”

De Studievereniging en het „aardstralen”-vraagstuk. Het „aardstralen”-vraagstuk heeft, sinds 1936, bij herhaling een punt van bespreking uitgemaakt tussen verschillende personen, leden van de Studievereniging voor „Psychical Research”, ofschoon men in deze kringen reeds van de aanvang af erkend heeft, dat de „aardstralen” (aangenomen dat althans een deel van hetgeen over haar beweerd werd op waarheid berust) object van studie van de physica (en dus niet van de psychologie) zijn. Het feit echter dat het „aardstralen”-vraagstuk ten nauwste verbonden bleek met dat van de wichelroede dat (zo niet uitsluitend dan toch voor een belangrijk deel) tot het gebied van de (para)psychologie dient te worden gerekend, deed ons besluiten het mede in studie te nemen. En dit te meer waar ons van de zijde van het publiek (op grond van de samenkoppeling van beide problemen) bij herhaling vragen over „aardstralen” (en hetgeen daarmede in verband gebracht werd) gesteld werden. In 1939 werd een Commissie tot het onderzoek van het „aardstralen”-vraagstuk ingesteld, waarin, behalve enkele natuurkundigen (waaronder de hiervoor reeds genoemde Dr H. A. C. Denier van der Gon) ook enkele artsen (waaronder een specialist op het gebied van het kankeronderzoek) en een (para)psycholoog zitting namen. De bezetting van ons land door de Duitsers (die de bezittingen van de „S.P.R.” verbeurd verklaarden en de vereniging ontbonden) leidde tot een stopzetting van het werk dezer commissie. Na de bevrijding werd door

het bestuur van de Vereniging opnieuw een „wichelroede commissie" (thans onder voorzitterschap van Prof. Dr. Ir. F. A. Heyn) in het leven geroepen. De noodzaak hiervan werd thans nog dringender gevoeld dan in het jaar 1939, daar de belangstelling voor het wichelroede-vraagstuk (afgemeten naar het aantal artikelen dat daarover sinds 1945 in onderscheidene dag- en weekbladen is verschenen) aanmerkelijk toegenomen bleek. Daar komt nog bij, dat in het Tijdschrift voor Parapsychologie een artikel verscheen van de hand van de geoloog Dr Tromp (sinds 1947 hoogleraar aan de Fouad I Universiteit te Cairo), dat er in belangrijke mate toe bijgedragen heeft dat de onderwerpen wichelroede en „aardstralen" een punt van bespreking van onderscheidene leden der Studievereniging gingen uitmaken.

Volgens Prof. Tromp [1]), die het wichelroedevraagstuk eenzijdig natuurkundig beziet (met veronachtzaming van hetgeen van (para-)psychologische zijde hierover geschreven werd, hetgeen alleen reeds tot critiek aanleiding gaf, terwijl voorts ook van natuurkundige en fysiologische zijde bedenkingen tegen enkele zijner beweringen werden aangevoerd), kan men, wanneer men de huidige stand van het wichelroedeonderzoek wil samenvatten, het volgende opmerken:

1. De wichelroede reactie komt tot stand door onbewuste spiercontracties in de armen als gevolg van uitwendige physische (of chemische) prikkels, die de motorische zenuwen merendeels niet direct, doch indirect via het centrale zenuwstelsel prikkelen [2]).

2. Zuivere magneetvelden (constant, wisselend of pulserend), electrische velden (electrostatische en electrodynamische), electro-magnetische velden (verschillende stralingen behoren hiertoe), supersonische trillingen, variaties in de electrische potentiaal en weerstand van de bovenste lagen van aardkorst, reukprikkels (door chemische en physische oorzaken) enz. blijken in staat te zijn om wichelroedereactie op te wekken.

3. Magneetvelden, electrische velden en electromagnetische velden blijken in staat te zijn biologische processen te beïnvloeden, doordat zij direct, doch meestal indirect de electrische potentialen in en op het levend organisme wijzigen. Deze beïn-

1) Prof. Tromp begon zijn eerste wetenschappelijke onderzoekingen op het gebied van de wichelroede in 1940 in Turkije. Later zette hij dit onderzoek in Palestina, Egypte, het Rode Zee-gebied, Australië en Java voort.

Na zijn terugkeer in Nederland bestudeerde hij de reacties van wichelroedelopers boven verschillende geologische structuren in ons land. Bovendien deed hij laboratoriumproeven in Leiden en Delft.

2) Prof. Tromp erkent volkomen dat gelijksoortige onbewuste spiercontracties door suggestieve invloeden tot stand kunnen komen. Z.i. behoren deze verschijnselen echter niet „tot het werkelijk zuivere wichelroede phenomeen, zoals dit waargenomen wordt door de wichelroedeloper, die zich alleen maar in een open terrein voortbeweegt."

vloeding kan zowel gunstig als ongunstig zijn en hangt o.a. af van de wet van de constantheid der vereiste prikkelingsenergie, de wet van de accumulerende stimuli en andere biologische wetten, die men vooral uit de plantkunde goed kent bij de verschijnselen der z.g. tropismen (= bewegingen van delen van een plant onder invloed van uitwendige prikkels). De vereiste prikkelenergie varieert voor ieder organisme, zodat het volkomen begrijpelijk is, dat een bepaald organisme geen merkbare prikkeling ondervindt, terwijl een ander exemplaar van dezelfde biologische soort sterke, gunstig werkende prikkelingsverschijnselen ondergaat en weer anderen overprikkeld en hierdoor vaak ongunstig beïnvloed worden. De verschijnselen, waargenomen bij Röntgenbestraling, vormen hiervan een goed voorbeeld.

4. Waar een wichelroedezône [1]) een verandering in uitwendige physische en chemische prikkels aanduidt, daar is het begrijpelijk dat een dergelijke zône een bepaalde invloed kan uitoefenen op organismen, die langere tijd in zo'n zône verblijf houden. Het is echter onverantwoord a priori aan te nemen, dat deze prikkels ieder organisme merkbaar moeten beïnvloeden en indien zij dit wel doen, zou de invloed zowel gunstig als ongunstig kunnen zijn. Dit hangt af van de biologische structuur van het organisme en de sterkte van de uitwendige velden. Zo is het b.v. denkbaar dat twee kruisende wichelroedezônes de gezondheid zouden schaden, terwijl een der zônes een gunstig effect zou hebben.

5. Waar in de loop der jaren door verschillende wichelroedelopers in binnen- en buitenland een enorm groot aantal gevallen gerapporteerd werd over de schadelijke invloed van kruisende wichelroedezônes (en Prof. Tromp zelf ook verschillende van dergelijke gevallen bekend zijn) daar dient het in hoge mate wenselijk te worden geacht dat officiële regeringsinstanties fondsen beschikbaar stellen om het vraagstuk der wichelroedezônes critisch en snel tot een oplossing te brengen.

Deels als gevolg van de door Prof. Tromp ontwikkelde activiteit en anderdeels als gevolg van de steeds toenemende belangstelling voor het aardstralen-vraagstuk (waar de heer J. M. Mieremet, die zichzelf een leerling van von Pohl noemt, in zo belangrijke mate toe heeft bijgedragen, ofschoon hier ook nog wel andere namen genoemd kunnen worden) is het onderwerp „aardstralen" enige malen in de Koninklijke Nederlandse Akademie voor Wetenschappen ter sprake

1) Onder wichelroedezône verstaat Tromp een band of strook in een terrein, waar de wichelroede voortdurend uitgeslagen blijft. Dit verschijnsel, zo merkt hij op, wordt door Mieremet e.a. ten onrechte aan aardstralen toegeschreven.

gekomen. Deze besprekingen leidden tot de instelling van een Rijkscommissie, waarbij ook de hiervoor reeds genoemde „wichelroedecommissie" der Studievereniging betrokken werd. Een en ander geeft ons aanleiding het vermoeden uit te spreken dat de tijd niet ver meer is, waarin men in ons land een wetenschappelijk verantwoorde uitspraak met betrekking tot het „aardstralen-vraagstuk" mag verwachten.

Zonder hier vooruit te willen lopen op de uitspraak der door regeringslichamen in het leven geroepen commissie geloof ik hier te mogen opmerken, dat ik het waarschijnlijk acht, dat de commissie tot de erkenning zal komen dat niet alles wat door roedelopers e.a. over het bestaan van z.g. storingszônes wordt beweerd naar het rijk der fabelen dient te worden verwezen. Ook Hellpach blijkt in zijn (van zijn pioniersarbeid getuigend) werk over „Geopsyche" bereid te zijn ernstig rekening te houden met de mogelijkheid dat er „gevoelige" mensen zijn die reageren op zekere verschijnselen (die tot het studiegebied van de geoloog en de natuurkundige behoren), die met de aanwezigheid van water en andere bodemproducten verband houden.

Wanneer het bestaan van dergelijke „invloeden" eenmaal wetenschappelijk is vastgesteld, dan zal men hebben na te gaan welke maatregelen dergelijke „overgevoeligen" hebben te treffen ten einde zich tegen de schadelijke werkingen dezer „invloeden" te beschermen. Daarmede zijn wij dan op het onderwerp „afschermingsapparaten" gekomen dat mede zovele pennen in beroering heeft gebracht. Dit niet alleen op grond van het feit, omdat men ter bestrijding van de (wetenschappelijk) nog zo problematische „aardstralen" beschermingsapparaten van nog twijfelachtiger aard aan de man zoekt te brengen, maar tevens omdat men zich in een aantal gevallen niet aan de overtuiging onttrekken kan, dat zij die deze (al dan niet „gepatenteerde" [1])) apparaten fabriceren en ten verkoop aanbieden [2]), personen zijn die doelbewust de kankervrees van het publiek ten eigen bate

1) In „De Ingenieur" van 11 Maart 1949 wijst Mr J. J. de Reede er op, dat de Nederlandse Octrooiraad tot dusverre niet te overtuigen is geweest van het daadwerkelijke bestaan van aardstralen en de doeltreffendheid van de ter „neutralisering" van de werking dezer stralen voorgestelde apparaten.

Volgens het oordeel van de „Werberat der deutschen Wirtschaft" moet (aldus Mr de Reede) iedere aanprijzing („Werbung") van „Abschirmapparate", welke er van uitgaat, dat schadelijke aardstralen en dergelijke bestaan, als misleidend en ongeoorloofd worden beschouwd.

Een mij bekende roedeloper, die in „afschermingsapparaten" handelt, toonde (speculerend op het feit dat vele mensen gemakkelijk te imponeren zijn en niet nauwkeurig lezen) een formulier, waarin hij een octrooiaanvrage had gedaan en liet dit als „bewijs" gelden, dat zijn apparaat wettelijk erkend was!

2) Bij herhaling is mij gebleken dat dergelijke verkopers elkaar beconcurreren en dat men de doeltreffendheid van het door een concurrent in de handel gebrachte apparaat in twijfel trekt.

uitbuiten, hierbij in aanmerking genomen het feit dat de prijzen, welke men voor deze apparaten betaalt, veelal het gebruik van het voorvoegsel „woeker" rechtvaardigen [1]).

In de jaren 1936–1938 is het onderwerp anti-aardstralen apparaten enige malen in het Tijdschrift voor Parapsychologie besproken. Zo wezen b.v. de heren L. J. Koopman en P. D. van Ouwerkerk in het Tijdschrift voor Parapsychologie van Nov. 1936 op de waardeloosheid van een „Erdstrahlenschutz-Apparat", dat in die dagen door de firma Hupfer & Golz te Plauen i. V. met behulp van een misleidende circulaire en tegen grof geld aan den man werd gebracht.

In het Tijdschrift voor Parapsychologie (1938, pag. 95) publiceerde ik de volgende mededeling:

„Op 9 Dec. 1937 ontmoette ik de heer L. v. L., rustend geneesheer te 's G., die mij het volgende mededeelde:

„In Januari 1936 werd het huis, dat ik bewoon, door de heer M. op aardstralen onderzocht. Het bleek zeer „besmet" te zijn. Op mijn verzoek leverde de heer M. mij een (anti-) aardstralenapparaat. De plaats voor het apparaat werd door de heer M. aangegeven. De beschuttende werking werd na plaatsing gecontroleerd. Het bleek dat een paar minuten nodig waren om de aardstralen onschadelijk te maken.

Ongeveer een maand later verzocht ik de heer M. de beschuttende werking van het apparaat nogmaals te willen controleren. Hieraan werd voldaan.

Aan deze contrôle werd ook mijnerzijds een test toegevoegd.

Bij de komst van de heer M. te mijnent liet ik zien, dat het apparaat zich nog op dezelfde plaats bevond. Bij de proef sloeg de wichelroede *niet* door. Het apparaat functionneerde derhalve goed.

Ik liet hierop het instrument brengen naar een plaats, ongeveer vijf minuten lopens van mijn huis verwijderd, dus buiten de radius waarin het enige werking kon uitoefenen. *Ik liet de heer M. hiervan echter onkundig.* Na 25 minuten verzocht ik de heer M. nogmaals de beschuttende werking te willen demonstreren. Ik koos dit tijdsverloop om de zekerheid te hebben dat deze beschuttende werking niet meer aanwezig kon zijn. De heer M.

1) Hierop is ook gewezen door de natuurkundige Prof. J. Clay. In Het Parool van 31 Dec. 1948 schrijft deze geleerde (die het bestaan van „aardstralen" volkomen ontkent en daarmede het gebruik van „beschermingsapparaten" nog dwazer vindt dan het geloof in „aardstralen") dat „afschermingsapparaten" alleen een zekere suggestietherapeutische betekenis kunnen hebben (voor suggestibele personen die in „aardstralen" geloven en daarbij de mening zijn toegedaan dat hun al dan niet ingebeelde kwalen door „aardstralen" veroorzaakt worden). Maar zelfs dan nog is de prijs, welke men voor deze apparaten betaalt, veel te hoog.

had mij gezegd, dat deze zou verdwijnen dadelijk na een eventuele verwijdering van het apparaat.

Bij deze tweede proef echter vertoonde de wichelroede *evenmin enige doorslag*. De aardstralen waren ook zonder het anti-stralen apparaat niet meer te constateren."""

In de na 1945 verschenen afleveringen van genoemd periodiek heeft Prof. Tromp enige malen aandacht geschonken aan de anti-aardstralen apparaten. In het T.v.P. van Nov. 1948 heeft hij het bewijs trachten te leveren dat een verklaring van de Panter Sigarenfabrieken te Veenendaal, volgens welke men in deze fabrieken gunstige resultaten zou hebben bereikt met het door de heer Mieremet in den handel gebrachte Poverni-apparaat, steunt op het feit, dat men zich niet heeft weten te hoeden voor de fout van het post hoc ergo propter hoc.

De verbeteringen in de gezondheidstoestand van een aantal arbeiders, welke men na de plaatsing van genoemd apparaat meent te hebben opgemerkt, kan, volgens Tromp, aan geheel andere oorzaken worden toegeschreven, dan aan die van de opheffing van de schadelijke werking der „stralen" door de plaatsing van het apparaat. Men heeft hier (volgens Tromp) een verkeerd causaal verband gelegd.

Natuurkundigen over het uitslaan der roede. Wij zagen hiervoor dat, volgens Perls, roedelopers personen zijn die zich door een „besondere Nervenkraft" van hun medemensen onderscheiden. Wij willen hier op deze opmerking nader terugkomen.

Zoals wij gezien hebben vinden wij reeds in de 17de eeuw pogingen aangewend om het uitslaan der roede natuurkundig te verklaren. Dergelijke pogingen (waarbij dan meestal fysiologische – en ook wel psychologische – beschouwingen betrokken worden) treffen wij nu ook in latere eeuwen aan. Ik denk hier b.v. aan Thouvenel (zie pag. 58) die, onder invloed van de grote ontdekking (Galvani) zijner dagen (de z.g. dierlijke electriciteit) a priori besloot, dat het „electriciteit" was welke de tussen de vingers rustende roede in beweging bracht. Deze „electriciteit" vloeit, volgens hem, uit de onderaardse water- en ertsaderen in het lichaam van de rhabdomant over [1]). Ook Amoretti zag (zoals reeds uit het voorgaande gebleken moge zijn) punten van overeenstemming tussen electrische (galvanische) verschijnselen en die der wichelroede, ofschoon hij daarbij erkende, dat de roede slechts een secundaire rol speelt en dat de psycho-fysische constitutie van de „electrometer" hier het allervoornaamste

1) Volgens deze theorie mag de roede niet uitslaan (draaien) als de roedeloper op een isoleerbankje staat. In het feit dat dit niet gebeurde, zag men een bewijs voor de juistheid van deze theorie, zonder zich daarbij de vraag te stellen in hoeverre het niet-uitslaan der roede op rekening van auto-suggestieve beïnvloeding diende te worden gesteld.

is. Hij legde daarbij echter meer de nadruk op een fysiologische, dan op een psychologische verklaring, iets wat feitelijk ook van Thouvenel gezegd dient te worden.

Ofschoon Justinus Kerner als een voorloper der latere parapsychologen dient te worden aangemerkt [1]), zocht hij het uitslaan der roede bij enkele door hem geobserveerde „sensitieve" personen nochtans deels fysisch, deels fysiologisch te verklaren. Proeven met de zieneres van Prevorst (een zijner patiënten die als „somnambule" van zich heeft doen spreken) leidden hem tot de erkenning, dat het uitslaan van een haar ter hand gestelde wichelroede (hazelaarstak) gezien diende te worden „als sichtbarer Zeiger der auf die Nerven wirkende siderische [2]) Kraft, die sich mit einem aus den Nerven über jene Zeiger (Wünschelrute und Pendel) strömenden geistigen Fluidum zu verbinden schien."

In 1852 verscheen von Reichenbach's geschrift „Odisch-magnetische Briefe", waarin deze auteur de wichelroede-verschijnselen met behulp van zijn „Od"-leer [3]) zoekt te verklaren en daarmede tot op zekere hoogte in het spoor van Kerner geraakt. Deze was immers ook geneigd verband te leggen tussen „dierlijk magnetisme" [4]) en het uitslaan der roede.

1) Zie W. H. C. Tenhaeff: Het Spiritisme, pag. 12.

2) Hetgeen Kerner „siderische kracht" noemt vinden wij bij onze hedendaagse theosofische schrijvers terug onder de naam „etherische kracht".

Volgens de „occultisten" (theosofen e.d.) zouden zich ook in de anorganische natuur „vitale krachten" openbaren, welker „uitstralingen" door „helderzienden" onder bepaalde omstandigheden waargenomen kunnen worden.

Parapsychologisch staat hier nog weinig of niets vast. Daarmede is echter volstrekt niet gezegd, dat al deze beweringen naar het rijk der fabelen dienen te worden verwezen. Zie o.m. Phoebe Payne: „Sluimerende vermogens in de mens".

3) In 1845 berichtte v. Reichenbach dat hij een nieuwe natuurkracht had ontdekt, welke hij „Od" noemde en die, volgens hem ,in de vorm van „vlammen" door sensitieve personen kan worden gezien.

Het in het menselijk lichaam aanwezige „Od" stelde v. R. zich als een stroom voor, welke „sensitieven" uit o.m. de vingertoppen van zich in hun nabijheid bevindende personen „zagen" stralen.

Volgens v. R. (die zijn beschouwingen voor een belangrijk deel steunt op de uitspraken zijner „sensitieven") straalt de mens rechts een blauwachtig gekleurd „licht" uit en links een „licht" dat geelrood gekleurd is. Het „feit" van deze verschillende kleuren brengt v. R. in verband met polariteit.

In zijn „Odisch magnetische Briefe" schrijft v. R. dat met het woord „Od" „een alles in de gehele natuur met grote kracht doordringend en doorstromend dynamide" bedoeld wordt en dat dit woord afgeleid is van het oud-Germaanse Wodan, waarmede een alles doordringende kracht werd aangeduid." ...in de onderscheidene oude idiomen verandert Wodan in Wuodin, Odan, Odin..." De Germaanse God Wodan moeten wij, volgens v. R., zien als een personificatie van de alles doordringende kracht.

Over de waarde van de beweringen van v. R. wordt verschillend geoordeeld. Naast hen, die in hem slechts een fantast menen te mogen zien, die zich (door het stellen van suggestief-vragen aan personen, die gemakkelijk het slachtoffer van illusies werden) op een dwaalspoor heeft laten brengen, staan anderen die in hem de man zien die voor het eerst de aandacht van wetenschappelijke onderzoekers op het bestaan van de z.g. aura (en hetgeen daarmede samenhangt) vestigde.

4) Met „geestelijk fluïde" bedoelt Kerner wel hetzelfde als Mesmer met het woord

Iets dergelijks geldt met betrekking tot de Weense hoogleraar Moriz Benedikt, wiens geschriften over het gebruik van de wichelroede en het pendel dertig jaar geleden nogal opzien baarden.

Volgens Benedikt dient het uitslaan der roede zowel afhankelijk geacht te worden van een „Körperrutenstrom", als van de „emanaties" der substanties, die de roedeloper met behulp van zijn roede tracht op te sporen [1]). Onder „Körperrutenstrom" verstaat Benedikt (die in hoge mate de invloed van Reichenbach's geschriften onderging [2])) een (soort van) „Od"-stroom. „Die zwei polaren Körperhälften werden durch die Rute zu einem Emanationsstrom geschlossen" lezen wij op pag 19 van zijn „Ruten- und Pendellehre". „Der Körperrutenstrom – zo vervolgt hij – tritt in Beziehung zu den emanierenden Substanzen und der Ausschlag der Rute ist der Ausdruck dieser Beziehung."

Met v. Reichenbach e.a. is Benedikt van mening, dat niet alleen de mens „uitstraalt", maar dat dit ook het geval is met dieren, planten en delfstoffen. Ook photografieën, schilderijen, handschriften en landkaarten zouden, volgens Benedikt, een „uitstraling" bezitten. Deze „uitstralingen", welke, volgens v. Reichenbach e.a., „sensitieve" mensen kunnen waarnemen, werken nu (volgens Benedikt e.a.) op de „Körperrutenstrom" van de roedeloper in. Hierdoor wordt de „spezifische Rutenausschlag" (Benedikt) in het leven geroepen („spezifisch", omdat, volgens Benedikt, elke stof (om ons daar hier toe te bepalen) haar eigen „uitstraling" bezit, welke de grootte van de uitslag der roede bepaalt [3]). Benedikt heeft zich veel moeite gegeven

(dierlijk) „magnetische kracht" en v. Reichenbach met het woord „Od" zocht aan te duiden. Van „theosofische" zijde duidt men deze „kracht" („psycho-physische emanatie"), waarvan het bestaan door de parapsychologie nog niet is aangetoond, wel aan met het woord „levenskracht" („prana"). Volgens mevr. Payne („Sluimerende vermogens in de mens") circuleert deze „levenskracht" in het „etherisch lichaam", door Kerner „Nervengeist" genoemd.

1) De arts Adam Voll schrijft op pag. 48 van zijn werkje over „Die Wünschelrute": „. . . Ich stellte zur Erklärung des Wünschelrutenphänomens folgende Hypothese auf: Vom Rutengänger geht eine Strahlung, die entweder elektrisch oder wenigstens der Elektrizität nahe verwandt ist, auf die Rute über; diese wird hierdurch positiv oder negativ geladen; je nachdem nun der Boden eine gleichnamige oder ungleichnamige Ausstrahlung aussendet, schlägt die Rute nach oben oder unten aus.

Auch Prof. Benedikt huldigt ganz derselben Meinung und hat das Wort „Körperrutenstrom" geprägt; damit bezeichnet er ganz treffend den Strom, welcher vom Menschen in die Rute geht und diese so empfindlich macht, dasz sie durch die von der Erde ausgehenden Strahlen in Bewegung gesetzt werden kann. In der Sache selbst habe ich die Priorität; er hat nur den Namen geschaffen."

Het moge, op grond van het bovenstaande, duidelijk zijn dat Voll hier, in zake de prioriteitsvraag, niet van zelfoverschatting kan worden vrijgesproken.

2) Zie M. Benedikt: „Ruten- und Pendellehre", pag. 92. De schrijver bericht daar dat hij reeds in zijn jeugd door de geschriften van v. Reichenbach beïnvloed werd en dat de ervaringen, welke hij in de latere jaren in zijn medische praktijk met „magnetiseurs" e.d. opdeed, hem steeds nader tot v. R. brachten.

3) Er komen in Benedikt's geschriften opgaven voor van uitslagen van 750 en 1170 graden.

Waar voor bepaalde lichamelijke toestanden van mensen een bepaalde uitslaghoek

deze „specifieke roedeuitslagen" voor onderscheidene stoffen te bepalen. In dit streven hebben wij een der oorzaken te zien van de felle critiek, die van meer dan één zijde op Benedikt's geschriften is uitgeoefend [1]).

Zoals hiervoor reeds werd opgemerkt begon in 1936 het „aardstralen"-vraagstuk een punt van bespreking uit te maken tussen enkele leden van de Studievereeniging voor „Psychical Research". Bij deze besprekingen kwamen ook de onderzoekingen van Wüst en Wimmer (die, evenals Benedikt, het bestaan van een „specifieke roedeuitslag" meenden te mogen aannemen) aan de orde. Een der leden van de toenmalige „wichelroede-commissie", de hier reeds bij herhaling genoemde fysicus Dr H. A. C. Denier van der Gon [2]), hield in het laatst van 1938 voor de leden der genoemde commissie een referaat over deze onderzoekingen [3]). Ik prijs mij gelukkig hieronder een uittreksel van dit referaat van wijlen onze medewerker, wiens heengaan in de kring der leiding gevende personen onzer vereniging nog dagelijks betreurd wordt, te kunnen laten volgen.

Zoals bekend mag worden verondersteld, aldus Dr Denier van der Gon, kent de natuurkundige twee soorten stralen t.w.:

1. in de ruimte met zekere snelheid voortlopende *golven*, die elk deeltje, dat door deze golven getroffen wordt, in trilling brengen;

2. de z.g. corpusculaire straling, welke uit door een stralingsbron voortgeschoten deeltjes bestaat.

Tot de onder 1. genoemde soort behoren de elctromagnetische trillingen (licht, gamma-straling, radiogolven e.d. welke alle in een

gevonden heet te zijn kan men, volgens Benedikt, met behulp van de roede allerlei ziekten (van etteringen, ontstekingen, infiltraat der longen enz. af tot epilepsie toe) ontdekken. Normale urine geeft, volgens Benedikt, een geheel andere uitslag dan de urine van een man of een vrouw die aan diabetes lijdt.

Waar metaalsplinters een zeer sterke reactie vertonen kunnen, volgens Benedikt, die zijn boekjes in oorlogstijd schreef, roedelopers in hospitalen belangrijk werk verrichten.

1) Zo lezen wij b.v. (naar aanleiding van zijn „Leitfaden der Rutenlehre") in de „Hannoversche Kurier" (20.6.1916): „...Leider kann dieses Buch nur als eine völlige Entgleisung eines hochstehenden Mediziners von Ruf bezeichnet werden. Statt die Frage zu prüfen, ob in der freien Natur nach Angaben von Quellensuchern Wasser in der Erde gefunden werden kann, hat Benedikt Zimmerversuche mit einem Medium, Fräulein Josefine Lintrup aus Kopenhagen, über blühende Tulpen, Pelargonien, Salvarsan, Harn, Karbolsäure, Photographischen Entwicklern usw. gemacht, die lediglich die unbewuszten Gedanken der Experimentatoren über diese Versuche durch Rutenausschlag offenbart haben. Die Entdeckungen des Herrn Professors Benedikt datieren auch erst vom 3. Oktober 1915 und werden bei objektiver Prüfung durch berufene Dritte zweifellos als verfrühte und verfehlte Veröffentlichungen über Autosuggestionen erkannt werden, denen eben auch Fachmänner zum Opfer fallen..."

Ten onzent leverde Prof. van Rijnberk in het Ned. Tijdschr. v. Geneesk. (17.11.1917) een vernietigende critiek op Benedikt's „theorie "van de „specifieke roedeuitslag".

2) Dr H. A. C. Denier van der Gon werd op 8 Maart 1945, op grond van zijn illegale activiteit, door de Duitsers gefusilleerd. Zie mijn „Oorlogsvoorspellingen", pag. 112.

3) Zie ook zijn referaat „Het probleem der wichelroede", op 8.2.1939 gehouden voor leden van de technische studie-club van het G.E.B. te Rotterdam.

volkomen hypothetische middenstof (aether)[1]) verlopen) alsmede de geluidstrillingen in de materie, bij voorkeur die van hoge toon (ultrasone golven), die aanleiding geven om van gerichte geluidsstraling te spreken. De snelheid waarmede deze golven voortlopen is geheel afhankelijk van de eigenschappen van de middenstof waarin zij lopen.

Tot de onder 2. genoemde soort rekent men o.a. de alpha- en de bêta-stralen van radioactieve stoffen. In tegenstelling met de onder 1. genoemde stralen bezitten zij variabele snelheden.

In alle gevallen kan men hier spreken van een transport van door een (stralings) bron uitgezonden energie[2]).

De onder 1. bedoelde straling vertoont o.a. de eigenschap van interferentie, waardoor b.v. „staande" golven kunnen ontstaan uit de gelijktijdige werking van twee tegen elkaar in gaande lopende golven; bij dit trillingsverschijnsel zijn punten in de middenstof aan te wijzen, die in rust blijven (z.g. knopen), in tegenstelling met tussengelegen punten, die steeds in trillende beweging zijn. Ook kunnen golven elkanders werking blijvend versterken of opheffen.

De vraag rijst nu of water, ertsen, „voetstappen", lijken, straling ener bepaalde soort uitzenden welke dan b.v., naar sommigen beweren, door bandijzer, triplex, gummi (ik noem hier slechts enkele stoffen) kan worden afgeschermd, terwijl een roedeloper op een gummi-vloer, die op gummi-zolen loopt, weer wèl straling bespeurt?

Hoewel een physisch principe hier ver te zoeken schijnt, hebben enkele onderzoekers, waaronder Dr Wüst (die omstreeks 1935 aan het Anatomisch Instituut te München verbonden was), die met de physicus, mathematicus en roedeloper Dr Wimmer experimenteerde[3]), de moed gehad in deze warboel van verschijnselen door te dringen.

Wüst, die naar objectief onderzoek streefde, liet de roedeloper steeds onbekend met zijn plannen en was zelf „ongevoelig". Een enorme voorraad verschijnselen werd geregistreerd en na verloop van tijd weer gecontroleerd, zodat het voor een frauderend roedeloper wel onmogelijk geacht werd om in de resultaten een zekere „eenheid", die op een ten grondslag liggend physisch verschijnsel zou kunnen wijzen, te brengen.

Om te beginnen werd een doorzichtige graadboog aangebracht, waarmede men de draaiïngshoek van de roede ruw kon bepalen. Men begon met de straling van metalen e.d. te onderzoeken, die daartoe onder en iets buiten een der vuisten van de roedeloper werden gebracht. Alle uitslagen gingen in dezelfde richting. Er bleek een

1) De moeilijkheid dat men dit soort straling onder omstandigheden ook als behorende tot 2. kan opvatten (en ook omgekeerd) wordt hier buiten beschouwing gelaten.
2) Zie W. R. van Wijk: „Het probleem der menselijke uitstraling", Tijdschr. v. Parapsychologie, X, pag. 215.
3) Zie Roux' Archiv für Entwicklungsmechanik, *131*, 389–482, 1934.

(geringe) regelmaat te bespeuren in de uitslaghoek in verband met de plaats in het periodiek systeem. Een staafmagneet gaf echter, naar gelang van de plaatsing van één zijner polen onder rechter of linker vuist, positieve, dan wel negatieve uitslagen (evenals lichaamsdelen). Naar aanleiding hiervan kreeg het verschijnsel de naam „magnetoïsme". Twee stralers te zamen gaven een afwijking gelijk aan de som van de „partiële" uitslagen. Deze waren echter niet voldoende nauwkeurig te bepalen, om daarop een analyse uit te voeren.

Afschermende stoffen bleken te zijn: celluloïd, karton, zijde, loodglas: voorts aan beide zijden vertind lood, geamalgameerd zink, verzilverd koper, vernikkeld ijzer (deze laatste stoffen komen telkens paarsgewijze in eenzelfde kolom van het periodieke systeem voor). Sensibilisatie ontstond door de handpalmen met de teststof te wrijven: na vijf minuten was dit effect weer verdwenen. Evenals zulks bij electromagnetische golven bestaat, liet de ontdekte „straling" zich langs een gespannen koperdraad voortgeleiden (de „straler" werd dan onder of tegen een eind van de draad en de roede tegen het andere gehouden), terwijl de geleidbaarheid, evenals daar, te beïnvloeden was door schakeling van zelfinducties en capaciteiten in de draad. Een tussengeschakelde detectorlamp liet alleen door als de gloeidraad in functie was. Kortsluiting van de roede en ook aardverbinding van een der einden belette het tot stand komen van een uitslag: dit laatste weer in tegenstelling met wat bij electrische trillingen geschiedt.

Merkwaardigerwijze heffen twee stukjes van eenzelfde straler, twee tegengesteld liggende magneten of twee, resp. een even aantal evenwijdige metaalplaten elkanders werking op, hetgeen parallel loopt met het afschermend vermogen van het vertinde lood enz., dat zelf ook niet straalt. De onderlinge afstand van deze stralers was van geen belang en ook behoefden de magneten niet even sterk te zijn, zodat van interferentie toch weer niet direct gesproken mag worden.

Golflengte-bepaling kon geschieden door terugkaatsing der „golven" tegen een wand of aan het uiteinde van een draad, waarlangs zij werden voortgeleid (in de physica kan dit met electromagnetische golven geschieden op soortgelijke manier (z.g. systeem van Lecher)). Er ontstonden daarbij staande golven, die op de plaatsen der knopen niet op de roede konden inwerken. De golflengte, het dubbele van de afstand tussen twee knopen, bleek bij de onderzochte stoffen te variëren van 1 tot 70 c.m. (magneten en lichaamsdelen steeds: 7 c.m.). Achteraf werd een methode uitgevonden, die deze bepaling vergemakkelijkte. Spande men n.l. de geleidende draad door een opening (spleet) in een scherm, dan werd de straling langs de draad alleen dàn doorgelaten, wanneer de opening wijder was dan één vierde van de golflengte. Met behulp van een tweetal achter elkaar opgestelde schermen met openingen van verschillende wijdte, waardoor de draad

achtereenvolgens liep, kon deze methode dan nog verfijnd worden, door gebruik te maken van dit laatst beschreven verschijnsel in samenwerking met dat, waarbij twee stukjes van eenzelfde straler elkanders werking vernietigden[1]).

Ten slotte konden, door het aanbrengen van een pulserende gelijkspanning (van bekende frequenties) bij de eerstbeschreven methode van golflengte-bepaling, in de draad gelijksoortige verschijnselen worden opgewekt. In verband met de daarbij gemeten golflengten was het dan mogelijk om de snelheid der golven te berekenen; ze bedroeg steeds ca. 7 m/sec.

Hierdoor verviel ten enenmale de gedachte aan electromagnetische straling, te meer daar ook nog bleek, dat een in lucht of zuurstof opgestelde straler wèl, maar een in stikstof opgestelde straler geen effect op de roede had.

De realiteit der geconstateerde verschijnselen hebben we te aanvaarden: de verklaring, die Wüst opstelde, is echter niet acceptabel. Hij spreekt van kerntrillingen van de zuurstofdeeltjes, die door onderlinge botsing worden overgebracht, maar vergeet ten eerste, dat daardoor slechts trillingen van bepaalde frequentie kunnen worden over gebracht, ten tweede, dat zulks geen aanleiding kan geven tot een golfbeweging (dit zijn niet de enige bezwaren, die men zou kunnen aanvoeren). Het geval wordt nog maar gecompliceerder gemaakt door het met de haren er bij slepen van electrische wisselspanningen aan de zenuwuiteinden van het menselijk lichaam, enz., enz.

Het wil mij voorkomen, aldus besloot Dr Denier van der Gon zijn referaat, dat het gehele onderzoek althans dit resultaat heeft, dat we van een physische (en dus vermoedelijk ook physiologische) verklaring van het wichelroede-probleem in deze richting gerust kunnen afzien. Daar echter, zoals gezegd, aan de realiteit van het geconstateerde niet behoeft te worden getwijfeld ligt één vermoeden wèl voor de hand, n.l. dat we ook hier met een „automatisme" te doen hebben gehad, dat, aangezien de onderzoekers in hun denken natuurkundig georiënteerd waren, wel een sterke physische inslag in het resultaat vertonen moest, d.w.z. de langs paranormale weg in het „onderbewustzijn" komende kennis aangaande de te onderzoeken stoffen werd in op physische begrippen en voorstellingen lijkende beelden (misschien beter: met behulp daarvan) tot hun bewustzijn gebracht. En ik acht de mogelijkheid niet uitgesloten, dat, wanneer

1) Op breking door een prisma, waarmede verschillende spectraallijnen (golflengten) van een zelfde straler werden ontdekt, alsmede op het optreden van polarisatie door roosters, alles weer in redelijke overeenstemming met bij het licht te constateren verschijnselen, is Dr Denier van der Gon niet ingegaan. Hetzelfde geldt met betrekking tot het onderzoek van radio-actieve stoffen. „De gemakkelijke doordringbaarheid van lood voor de straling, gepaard gaande met de ondoordringbaarheid van isolatoren, doet daarbij onze steeds weer naar boven komende hoop, dat we met een electromagnetische straling te doen hebben, verdwijnen" (D. v. d. G.).

b.v. een chemicus dit onderzoek had geleid, een ander resultaat, op scheikundige begrippen en voorstellingen gelijkend, ware aan den dag getreden. Het onbewuste deel van ons „ik" kan tot een zodanige, naar omstandigheden variërende „vertaling" zeker in staat worden geacht.

In aansluiting, alsmede ter aanvulling en verduidelijking van hetgeen waarmede Dr Denier van der Gon hier eindigt, zij hier gewezen op het navolgende geval. Het betreft een mij bekende roedeloper die aanvankelijk de mening was toegedaan dat het uitslaan zijner roede aan zekere electrische verschijnselen moest worden toegeschreven. Als een „bewijs" voor de juistheid van zijn theorie wees hij op het feit, dat zijn roede niet boven wateraders uitsloeg, wanneer hij schoenen met rubber zolen droeg.

Langzamerhand kwam deze roedeloper (zowel op grond van eigen ervaring als op grond van hetgeen hij bij andere roedelopers waarnam) er toe, zijn mening te herzien en ook aan parapsychologische beschouwingen recht te doen weder varen. Toen kwam hij op zekere dag tot de ontdekking, dat rubber zolen bij hem niet langer een belemmering voor het uitslaan der roede betekenden!

Wie met de parapsychologische litteratuur op de hoogte is, zal het niet moeilijk vallen een aantal, daaraan ontleende, analogons van dit geval naar voren te brengen [1]). Hetzelfde geldt met betrekking tot hen, die over veel persoonlijke ervaringen met psychoscopisten e.d. beschikken.

Een psychoscopist, met wie ik een aantal jaren geleden experimenteerde, hield aanvankelijk hardnekkig aan een bepaalde

1) Zo constateerde b.v. J. B. Rhine, bij gelegenheid van zijn onderzoekingen met betrekking tot de buitenzintuigelijke waarneming met toepassing van de quantitatieve methode, dat vergroting van de afstand bij een aantal proefpersonen aanvankelijk tot een zodanige vermindering hunner praestaties leidde, dat er niet langer aanleiding bestond om deze op rekening van telepathie en/of helderziendheid (in de ruimte) te stellen.

De argeloze onderzoeker, die een leek is op parapsychologisch gebied, zou hieruit gemakkelijk de onjuiste conclusie kunnen trekken, dat de afstand van invloed is op de „ontvangst".

Voortgezet onderzoek leidde de onderzoeker echter (naar te verwachten viel) tot de erkenning, dat de achteruitgang in het praestatievermogen op rekening van remmingsverschijnselen diende te worden gesteld. De proefpersonen beeldden zich in, dat zij niet geschikt waren om als proefpersonen voor lange-afstands proeven te worden gebruikt (anders gezegd: door het vergroten der afstanden werd een aanslag op hun – voor het welslagen der proefnemingen onontbeerlijke – zelfvertrouwen gedaan). Eerst toen zij tot het inzicht waren gekomen dat de afstand er niet toe doet (vertrouwen in zichzelf hadden gekregen ook waar het lange-afstandsproeven gold), bleken zij ook in staat te zijn bevredigende resultaten te leveren bij het onderzoek van de lange-afstands paragnosie.

Zie mijn verhandeling over „Buitenzintuigelijke waarneming en de quantitatieve methode".

fluïde-theorie vast. Volgens deze „theorie" waren metalen voorwerpen ongeschikt om als inductor te dienen daar zij, volgens zijn mening, „geen fluïde vasthielden" en hij, naar hij meende, slechts dank zij dit „fluïde" (waarmede hij de inductoren geladen achtte) „indrukken" vermocht te krijgen. Het gevolg van dit „geloof" was, dat hij niet in staat bleek te zijn metalen voorwerpen te „psychometriseren". Het feit, dat hij bij de „behandeling" van metalen inductoren geen „indrukken" vermocht te krijgen was voor hem een bewijs te meer voor de juistheid van zijn „theorie". Deze proefpersoon vermocht aanvankelijk niet in te zien dat hij zich in een cirkel bewoog. Als gevolg van zijn „geloof" (auto-suggestieve beïnvloeding) kreeg hij geen „indrukken" bij het „psychometriseren" van metalen voorwerpen. Het feit, dat hij (als gevolg van zijn „geloof") geen indrukken kreeg bij het behandelen van metalen inductoren, versterkte hem in zijn „geloof" in de juistheid van *zijn* fluïde-theorie.

Door een samenloop van omstandigheden geraakte deze proefpersoon van *zijn* fluïde-theorie af. Niet lang daarna bleek hij ook in staat te zijn metalen inductoren te „psychometriseren".

De ervaring leert ons dat het merendeel der natuurkundigen (geologen e.d.), die zich voor het wichelroedevraagstuk interesseren en, als gevolg van deze belangstelling (vaak zonder zich daar bewust van te zijn), het gebied der parapsychologie betreden, geen flauw besef hebben van de „voetangels en klemmen" welke hen daar bedreigen. Argeloze dilettanten als zij op dit gebied vaak zijn lopen zij, gelijk Prof. Benedikt, wanneer zij zich op parapsychologisch gebied gaan bewegen, groot gevaar het slachtoffer te worden van de suggestieve en auto-suggestieve beïnvloeding hunner proefpersonen (roedelopers). Daar komt nog bij dat ook vele roedelopers (ook al zijn zij zich – hetgeen volstrekt niet steeds het geval is – van hun paragnostische „begaafdheid" bewust) gelijk zovele andere paranormaal begaafden (psychoscopisten e.d.) zich t.o.v. hun eigen verschijnselen door een argeloze dilettantische houding kenmerken. Aan een critische bezinning op hun eigen verschijnselen ontbreekt het de overgrote meerderheid dezer personen ten enenmale.

Ofschoon Dr Denier van der Gon de mogelijkheid, dat voortgezet onderzoek aan het licht zou brengen dat het wichelroedevraagstuk niet uitsluitend als een (para)psychologisch probleem dient te worden aangemerkt, niet ontkende, achtte hij de kans, dat deze mogelijkheid zich in de toekomst zou verwezenlijken, zo gering, dat hij practisch geen rekening met deze mogelijkheid hield.

Persoonlijk ben ik (hoezeer ik mij ook met de inhoud van zijn geëxcerpeerd referaat kan verenigen), als gevolg van het contact dat ik in de loop der jaren met onderscheidene roedelopers had, hier een (iets) andere mening toegedaan.

Dat het wichelroedevraagstuk een parapsychologisch aspect heeft en dat onderscheidene natuurkundige beschouwingen met betrekking tot het uitslaan der roede, zoals deze door „radiesthésistes" [1]) e.d. ten beste worden gegeven, op zelfbedrog (auto-suggestie) van de (in „uitstralingen" gelovende, natuurkundige ingestelde) roedelopers en pendelaars berusten, staat voor mij vast. Deze erkenning houdt echter geenszins in dat nu alle (op ervaringen met roedelopers gegrondveste) pogingen, om ook een natuurkundig (en daarmede een fysiologisch) aspect aan ons probleem te ontdekken, tot mislukken gedoemd zijn. Ik althans zou dit niet gaarne beweren.

In den loop der jaren heeft zich steeds sterker de vraag aan mij opgedrongen of wij niet, gelijk J. Cecil Maby en T. Bedford Franklin [2]), twee soorten van roedelopers (t.w. „diviners" en „dowsers" [3]) die, vanzelfsprekend, in één persoon verenigd kunnen zijn) hebben te onderscheiden. Om deze vraag tot een oplossing te brengen is de samenwerking vereist van een aantal wetenschappelijke werkers, die elk op hun gebied als specialist kunnen worden aangemerkt. Dat de parapsycholoog in dit „team" een belangrijke plaats toegewezen dient te krijgen, staat voor mij vast en het verheugt mij te

1) Sinds jaren noemen Franse en Belgische, sterk onder invloed van natuurkundige beschouwingen staande, roedelopers en pendelaars zich „radiesthésistes". Ook in Engeland kent men dit woord. Een Nederlandse arts, die jarenlang als scheepsarts voer en veelvuldig Engeland bezocht, deelde mij enige jaren geleden mede, dat in Londen een vereniging van artsen gevestigd is, die zich speciaal ten doel stelt de menselijke gevoeligheid voor „straling" (Radioesthesia) te bestuderen en daarbij grote belangstelling vertoont voor het roede- en pendelvraagstuk.

2) Het betreft hier de schrijvers van het in 1939 te Londen verschenen boek „The physics of the divining rod". Een uittreksel van dit boek (dat ik kort voor Mei 1940 bestelde en dat thans uitverkocht blijkt te zijn (de verschijning van een tweede, herziene druk is aangekondigd)), van de hand van Drs J. L. de Roos, treft men in het weekblad De Ingenieur van 22.4.1949 aan. Wij lezen in dit uittreksel o.m. dat er, volgens de schrijvers, een scherpe scheiding gemaakt dient te worden tussen die roedelopers, die als paragnosten moeten worden aangemerkt (een categorie welke zij verder buiten beschouwing laten) en die, welker verschijnselen aan physische prikkels moeten worden toegeschreven.

Deze fysische prikkels bestaan, volgens Maby en Franklin, o.m. uit een opgevangen electromagnetische golfstraling waarbij de zenuwen en/of spieren van de roedeloper als antenne fungeren.

Volgens Prof. Heyn dienen de beweringen van Maby en Franklin onverantwoord te worden geacht. Een zelfde mening blijkt Ir J. Bethlem te zijn toegedaan. In De Ingenieur van 24.6.1949 noemde Ir J. Giltay het gerefereerde werk verward. Het bevat volgens hem slechts vage en verwarde theorieën.

3) Onder „dowsers" verstaat Maby roedelopers e.d., die uitsluitend op „stralingen" reageren. „Diviners" noemt hij die roedelopers en pendelaars, die als paragnosten dienen te worden aangemerkt.

Uit mij toegezonden litteratuur is mij gebleken dat deze onderscheiding ook door andere Engelse onderzoekers wordt gemaakt.

hebben kunnen vaststellen dat, blijkens een zich in mijn bezit bevindend afschrift van een door de minister van sociale zaken aan de minister van onderwijs, kunsten en wetenschappen gericht schrijven (betrekking hebbend op het van regeringswege ter hand genomen onderzoek inzake het al dan niet voorkomen van „aardstralen"), men in de kringen van onze regering een dergelijke mening is toegedaan.

IV BESLUIT

Blijkens het hiervoor reeds genoemde boekje van Dr J. F. Steenhuis over „Het wichelroede-vraagstuk" schreef een geoloog in Maart 1917 in „De Nieuwe Courant" dat met de invoering van de wichelroede (welker gebruik naar zijn mening op „bijgeloof" berustte) een uitbreiding van de psychiatrische inrichtingen te verwachten viel.

Het komt mij voor dat er in onze dagen nog maar weinigen gevonden zullen worden die deze geoloog (indien hij deze uitspraak thans nogeens zou willen herhalen) hun bijval zouden willen betuigen. Het feit, dat allerlei officiële instanties zich thans, zonder enige terughouding (en blijkens onderscheidene, zich in mijn bezit bevindende, verklaringen dezer instellingen met succes) van roedelopers bedienen, kan niet anders betekenen dan dat de roedeloper in principe het pleit gewonnen heeft en als een in onze samenleving aanvaarde figuur kan worden beschouwd.

Dit betekent echter niet, dat er in onze dagen geen strijd meer rond de figuur van de roedeloper geleverd wordt. Deze strijd woedt nog steeds en het ziet er voorlopig nog niet naar uit dat de dag nabij is, waarop deze strijd tot het verleden zal behoren. In tegenstelling tot hetgeen wij enige tientallen jaren geleden konden opmerken gaat de strijd echter thans niet meer in de eerste plaats over de vraag of roedelopers al dan niet een nuttige functie in onze maatschappij kunnen vervullen (behoudens dan waar het geldt de vraag of zij al dan niet in staat zijn om „aardstralen" op te sporen, daar, naar wij gezien hebben, het begrip „aardstraal", zoals wij dit in de geschriften van roedelopers e.d. aantreffen, voor de overgrote meerderheid onzer geologen (natuurkundigen) nog een zeer problematisch begrip is).

De vraag welke in onze dagen hen, wie de oplossing van het wichelroedevraagstuk ter harte gaat (en tot hen moeten wij zowel de wetenschappelijke werkers, die uit hoofde van hun beroep op enigerlei wijze met het wichelroede-vraagstuk in aanraking komen, rekenen als het denkende deel der roedelopers zelven, alsmede het ontwikkelde publiek, dat over de verrichtingen van roedelopers leest of in de practijk van het leven met hun verrichtingen in aanraking komt), in de eerste plaats bezighoudt is die naar de oorzaken, welke het uitslaan der roede bepalen.

Dat deze oorzaken (zo niet geheel dan nochtans voor een belangrijk deel) op (para)psychologisch gebied liggen staat in onze dagen wel vast. Het kan aan geen twijfel onderhevig zijn of er bevinden zich onder de roedelopers vele paranormaal begaafden (paragnosten), wier roedeuitslagen gezien dienen te worden als berichten van het subliminale zelf aan het supraliminale zelf, komende langs de weg der motorische automatismen. Of daarmede echter alles verklaard is, wagen velen, omdat zij de mening zijn toegedaan dat het roedelopen ook een fysisch aspect heeft (waarmede niet gezegd is dat dit fysische aspect zich bij elke roedeloper doet gelden), te betwijfelen. Maar met deze twijfel komen de moeilijkheden. Want zo betrekkelijk [1]) gemakkelijk als het (in onze dagen van zich steeds uitbreidende en verdiepende kennis op (para)psychologisch gebied) ons valt, om een (para) psychologische verklaring van het roedelopen te geven, zo moeilijk valt het ons om het fysisch aspect (aangenomen dat ons probleem ook een dergelijk aspect heeft) te analyseren, en het wezen der „krachten" te bepalen, die hierbij betrokken zijn. Men behoeft maar een blik op de steeds aangroeiende litteratuur, afkomstig van elkaar over en weer bestrijdende auteurs, te slaan om tot deze erkenning te komen. Toch mag ons dit niet ontmoedigen. Ontmoedigd kunnen slechts zij hierdoor worden die de hoop koesteren dat zij er, na moeizame arbeid, eenmaal alleen in slagen zullen hier het verlossende woord uit te spreken. Slechts door arbeid in groepsverband, verricht door wetenschappelijke werkers, die elk op hun gebied als specialisten kunnen worden aangemerkt, met de parapsycholoog als centrale figuur, zal men, dit is mijn stellige overtuiging, eenmaal tot de volledige oplossing komen van het vraagstuk, waarvan het (para) psychologisch aspect, voor zover het het uitslaan der roede betreft, nog slechts weinig geheimen voor ons herbergt.

1) Ik schrijf hier betrekkelijk omdat, zoals wij hiervoor gezien hebben, ik betwijfel of het uitslaan der roede (bij de paragnosten onder de roedelopers) steeds restloos verklaard kan worden met behulp van de „leer" van het ideo-motorisch principe.

2) Volgens de heer de Roos zou voor de oplossing van de problemen welke ons hier bezighouden de samenwerking vereist zijn van een geoloog, twee meteorologen (een voor de kosmische weersbeïnvloeding en één als aardmagnetisme-specialist), twee radio-ingenieurs (een als antenne en een als ontvanger-specialist), een kosmische-stralenphysicus, een mathematicus (statisticus), een werktuigkundig ingenieur, een fysioloog-anatoom, een biophysicus, een botanicus, een psycholoog en een radioloog.

Wij zullen hier niet ingaan op de vraag, in hoeverre wij ons met de samenstelling van deze werkgroep kunnen verenigen. Ik vermeld zijn voorstel hier slechts om duidelijk te doen uitkomen hoe gecompliceerd de problematiek, waarvoor wij ons hier geplaatst zien, in de ogen van hedendaagse (fysisch georiënteerde) belangstellenden in en bestudeerders van het wichelroedeprobleem is.

LITTERATUUR

E. Aigner: Wesen und Wirken der Wünschelrute, Stuttgart, 1920.
W. Barrett: On the so-called divining rod, or virgula divina, Proc. S.P.R., Vol. XIII en Vol. XV.
W. Barrett & Th. Besterman: The divining rod, Londen, 1926.
F. Behme: Die Wünschelrute, dl. I, Wesen der Wünschelrute und Erklärungsversuche, 4de dr., Hannover, 1920.
—: Die Wünschelrute, dl. II, Was man zum Verständnis des Problems wissen musz, 3de dr., Hannover, 1919.
—: Die Wünschelrute, Dl. III, Die neuere Entwicklung des Problems bis zum Weltkriege, 3de dr., Hannover, 1919.
—: Die Wünschelrute, dl. IV, Die Wünschelrute im Kriege, 3de dr., Hannover, 1919.
—: Die Wünschelrute, dl. V, Aus der Kriegs- und Kampfzeit, 3de dr., Hannover, 1919.
H. J. Bellen: Wichelroede en blikseminslag, Eigen Volk, 1935.
M. Benedikt: Leitfaden der Rutenlehre, Wenen, 1916.
—: Ruten- und Pendellehre, Wenen, 1917.
Borrey: Le pendule des sourciers et la maladie, Revue Métapsychique, 1933.
F. de Briey: A quoi sont dûs les mouvements de la baguette des sourciers? Revue Métapsychique, 1932.
E. D. Cartier van Dissel: De wichelroede, Ned. Tijdschr. v. Geneeskunde, jrg. 58, dl. II.
C. G. Carus: Ueber Lebensmagnetismus und über die magischen Wirkungen überhaupt, Leipzig, 1857.
M. F. Cazzamali: Rhabdomancie, Revue Métapsychique, 1931.
M. E. Chevreul: De la baguette divinatoire, du pendule dit explorateur, et des tables tournantes, au point de vue de l'histoire, de la critique et de la méthode expérimentale, Parijs, 1854.
J. van Dam: Aardstralen, 1938.
H. A. C. Denier v. d. Gon: Het probleem van de wichelroede, Contact, orgaan van het G.E.B. personeel, Rotterdam, Mei, 1938.
P. A. Dietz: De wichelroede, Vragen van den Dag, Maart 1917.
—: Over metaalgevoeligheid in verband met het vermogen der roedeloopers, uitg. v.h. Natuurwetenschappelijk Gezelschap te Wageningen, 1917.
—: Telepathie en helderziendheid, den Haag, 1936.
—: Verschijningen en verschijnselen, Leiden, 1948.
P. A. Dietz en W. H. C. Tenhaeff: Parapsychologische studiën, Amsterdam, 1936.
P. E. Dobler: Physikalischer und photographischer Nachweis der Erdstrahlen, 1934.

P. J. Dovens: De wichelroede, Lecturis Eindhoven, 1948.
H. N. de Fremery: Nieuwe handleiding tot de kennis van het spiritisme, Bussum, 1913.
J. Giltay: Aardstralenphysica, De Ingenieur, Jrg. 61, No. 25.
O. E. v. Graeve: Meine Wünschelrutentätigkeit, Gernrode, Harz, 1913.
D. v. Gulik: De wichelroede, Wageningen, 1917.
E. Gurney, F. W. H. Myers and F. Podmore: Phantasms of the living, 2 delen, Londen, 1886.
H. Haenel: Zur physiologischen Mechanik der Wünschelrute, Stuttgart, 1918, Heft VIII, S.d.V.z.K.d.W. [1]).
A. Heim: Einige Beobachtungen betreffend die Wünschelrute, Vierteljahrsschrift der naturforschenden Gesellschaft zu Zürich, jrg. 48, Zürich, 1903.
W. Hellpach: Geopsyche, Ned. vert., den Haag, 1949.
G. Heymans, H. J. F. W. Brugmans en A. A. Weinberg: Een experimenteel onderzoek betreffende telepathie, Med. S.P.R., No. I (1921).
P. Janet: L'Automatisme psychologique, 10de dr., Parijs, 1930.
K. H. E. de Jong: De magie bij de Grieken en Romeinen, Haarlem, 1921.
C. G. Jung (R. Wilhelm): Das Geheimnis der goldenen Blüte, Zürich, 1939.
A. J. W. Kaas: Een vergelijkend onderzoek naar de beeldende kunst van gezonden en geesteszieken, Arnhem, 1942.
O. Kankeleit: Die schöpferische Macht des Unbewuszten, Berlijn, 1933.
E. Katz and P. Paulson: A brief history of the divining rod in the United States, Journ. Am. S.P.R., Vol. XLII, No. 4 en XLIII, No. 1.
J. Kerner: Die Seherin von Prevorst, herdr., Reclam, Leipzig.
C. Kiesewetter: Geschichte des neueren Okkultismus. Geheimwissenschaftliche Systeme, von Agrippa von Nettesheim bis zu Carl du Prel, Leipzig, 1891.
C. v. Klinckowstroem: Bibliographie der Wünschelrute, München, 1911.
—: Bibliographie der Wünschelrute seit 1910 und Nachträge (1610–1909), Heft III (1912) S.d.V.z.K.d.W.
—: Bibliographie der Wünschelrute, zweite Fortsetzung bis Ende 1914 und Nachträge, Heft VII (1916) S.d.V.z.K.d.W.
C. v. Klinckowstroem und R. v. Maltzahn: Handbuch der Wünschelrute, R. Oldenbourg, Berlijn, 1931.
L. Koopman en P. D. v. Ouwerkerk: Aard- of wichelroede-straling, Tijdschr. v. Parapsychologie, VIII (zie ook IX, pag. 45).

1) S.d.V.z.K.d.W. = Schriften des Verbands zur Klärung der Wünschelrutenfrage, uitg. Konrad Wittwer, Stuttgart. No. 13 e.v. zijn verschenen bij R. Oldenbourg, München en Berlijn.

J. C. Maby and T. B. Franklin: The physics of the divining rod, Londen, 1939.
A. de la Motte Carrel: Expériences sur plans par le procédé du pendule, Revue Métapsychique, 1935.
A. Mühl: Automatic writing, Dresden, 1930.
F. W. H. Myers: Human personality and its survival of bodily death, 2 delen, Londen, 1904. (Van dit werk verscheen in 1921 te Amsterdam een (verkorte) Ned. vert.).
E. Osty: La connaissance supra-normale, 2de dr., Parijs, 1925.
—: Les pouvoirs inconnus de l'esprit sur la matière, Parijs, 1932.
—: Le diagnostic des maladies par les sujets doués de connaissance paranormale, Revue Métapsychique, 1929/30.
—: Enquête sur le don ou la science du sourcier. Exposé de l'enquête, Revue Métapsychique, 1931.
—: Contribution à la psychologie des préjugés et des croyances, Revue Métapsychique, 1932.
—: Epreuves de prospection sur plans. Extrait du compte-rendu du congrès des sourciers à Avignon, Revue Métapsychique, 1932.
—: En écoutant les sourciers, Revue Métapsychique, 1933.
Ph. Payne: Sluimerende vermogens in de mens, Ned. vert. 's-Graveland, 1948.
M. Perls: Schlafzimmer-Wahl und Gesundheit, München, 1917.
G. v. Pohl: Erdstrahlen als Krankheitserreger, Giessen, 1932.
Th. Preyer: Von New York nach Jerusalem und in die Wüste, Ullstein Kriegsbuch, 1916.
H. Price: Een parapsycholoog vertelt zijn ervaringen, Ned. vert., Utrecht, 1936.
J. Regnault: La question du sourcier, Revue Métapsychique, 1933.
C. P. van Rossem: Een gentleman-medium en zijn trance-personen, Tijdschr. v. Parapsychologie, IV.
J. J. de Reede: „Aardstralen" en afschermingsapparaten, De Ingenieur, jrg. 61, No. 10.
C. v. Reichenbach: Odisch-magnetische Briefe, Stuttgart, 1852.
—: Der sensitive Mensch und sein Verhalten zum Ode, 2 delen, Stuttgart, 1854/55.
J. B. Rhine: Extra-sensory perception after sixty years, New York, 1940.
—: The reach of the mind, New York, 1947.
Ch. Richet: Relation de diverses expériences sur la transmission mentale, la lucidité, et autres phénomènes non explicables par les données scientifiques actuelles, Proc. S.P.R., Vol. V.
—: Traité de métapsychique, 2de dr., Parijs, 1923.
—: Notre sixième sens, Montaigne, Parijs.
—: Que pensait-on au XVII e siècle de la baguette divinatoire? Revue Métapsychique, 1933.

G. van Rijnberk: De wichelroede in de geneeskunst, Ned. Tijdschr. v. Geneeskunde, jrg. 61, dl. II.
—: Een greep uit het werk van G. v. Rijnberk, Bussum, 1934.
J. L. de Roos: Aardstralenphysica, De Ingenieur, jrg. 61, No. 16 en No. 25.
W. Stainton Moses: Spirit teachings, 7de dr., Londen, 1912.
J. F. Steenhuis: Het wichelroedevraagstuk, uitgegeven in opdracht van de Centrale commissie voor drinkwatervoorziening, 1918.
J. Tenaille: A propos des sourciers, Revue Métapsychique, 1932.
W. H. C. Tenhaeff: Supernormale vermogens, Amsterdam, 1922.
—: Het Spiritisme, den Haag, 1936.
—: Parapsychologische verschijnselen en beschouwingen, Utrecht, 1949.
—: Een geval van pseudo-bezetenheid, Tijdschr. v. Parapsychologie, III.
—: Het hoofduurwerk, Tijdschr. v. Parapsychologie, X.
—: Een veelzeggende mislukking met een anti-aardstralen apparaat, Tijdschr. v. Parapsychologie, X.
—: Paragnosten in dienst van de opsporingsambtenaar, Tijdschr. v. Parapsychologie, XV.
—: Beschouwingen over het gebruik van paragnosten voor politiële doeleinden, Tijdschr. v. Parapsychologie, XIV.
—: Ervaringen met psychoscopisten, Tijdschr. v. Parapsychologie, XV.
—: Buitenzintuigelijke waarneming en de quantitatieve methode, Tijdschr. v. Parapsychologie, XVI.
A. P. H. Trivelli: Seances met geblinddoekte mediums, Het Toekomstig Leven, 1916.
S. W. Tromp: Het vraagstuk van de invloed van wichelroedezônes (z.g. aardstralen) op de gezondheid van de mens, Tijdschr. v. Parapsychologie, XVI.
—: Eerste mededeling betreffende experimenten aangaande de invloed van variaties in de stroomsterkte van magnetische velden (in het bijzonder van het aardmagnetisch veld) op spiercontracties, Tijdschr. v. Parapsychologie, XV.
J. Valckenier Suringar: Verschijnselen van gedachtenoverdracht, Kniphorst, Wageningen.
C. de Vesme: Ce que nous apprend le „vieux neuf" dans la question de la baguette divinatoire, Revue Métapsychique, 1932.
A. Voll: Die Wünschelrute und der siderische Pendel. 3de dr., Leipzig, 1920.
J. A. Vollgraff: Telepathie of intelligentie? Med. S.P.R., No. 5 (1923).
J. Wüst und J. Wimmer: Ueber neuartige Schwingungen der Wellenlänge 1–70 c.m. in der Umgebung anorganischer und organischer

Substanzen sowie biologischer Objekte, Roux' Archiv für Entwicklungsmechanik der Organismen, dl. 131 (1934).
G. Zorab: Het opsporen van een lijk door middel van een wichelpendel en topografische kaart, Tijdschr. v. Parapsychologie, XVI.
H. Zschokke: Ueberlieferungen zur Geschichte unserer Zeit, 2de jrg., Aarau, 1818.

Het raadsel van de wichelroede, Nieuwe Rotterdamsche Courant, 31 Dec. 1936 en 3 Januari 1937.
Des Landrats von Uslar Arbeiten mit der Wünschelrute in Südwestafrika, Heft I, S.d.V.z.K.d.W.
Die Versuche mit Rutengängern im Kalibergwerk Riedel bei Hänigsen (Hannover) am 29.9.1911, Heft II, S.d.V.z.K.d.W.
Einige Versuche über die Einwirkungen elektrischer Leitungen auf den Rutengänger, Heft IV, S.d.V.z.K.d.W.
Ergebnisse der Tätigkeit des Landrats von Uslar in Deutschland, Heft IV, S.d.V.z.K.d.W.
Rutengängerversuche zur Auffindung von Wasserleitungsschäden, Heft V, S.d.V.z.K.d.W.
Bearbeitung der Veröffentlichung des Münchener städtischen Wasseramtes über Rutengängerversuche zur Auffindung von Wasserleitungsschäden, Heft V, S.d.V.z.K.d.W.
Bericht über die Tagung des Verbandes zur Klärung der Wünschelrutenfrage in Halle a.S. (18–20 Sept. 1913), Heft VI, S.d.V.z.K.d.W.
Schriftwechsel des Verbandes mit dem Reichs-Kolonialamt über Erfolge mit der Wünschelrute in Deutsch-Südwestafrika, Heft VII, S.d.V.z.K.d.W.
Benützung der Wünschelrute für Zwecke der Reichsbahn, Heft XII, S.d.V.z.K.d.W.

BOEKBESPREKING

Prof. Dr S. W. Tromp: The Religion of the modern Scientist. Neo-materialism. A. W. Sijthoff's Uitgevers Mij. N.V. Leiden.

In het voorwoord zegt de schrijver, dat het geluk der mensheid een dualistisch probleem is, omdat voor een volledig geluk zowel geestelijke als materiële problemen opgelost moeten worden, welker oplossing bemoeilijkt wordt door het in elkaar verweven zijn dezer problemen.

De onbevredigende ontwikkeling van het religieuze denken gedurende de laatste eeuwen, vindt zijn oorzaak in de periode der ontdekkingen, die in de 15e eeuw begon met de ontdekking van nieuwe continenten. De rijkdom van materialen van deze landen, die in de 16e eeuw en later in Europa bekend werden, deed de jalouzie tussen de naties toenemen, hetgeen tot een reeks economische oorlogen leidde. De toenemende rijkdom van enige naties, meestal in handen van een gering aantal personen, leidde tot verschillende interne oorlogen, waarvan de Franse revolutie van 1789 en de Russische van 1917 de belangrijkste zijn geweest. Al deze oorlogen en revoluties zijn slechts het gevolg van een algemeen proces in de natuur, tengevolge waarvan de verschillen in energie tussen twee plaatsen in het heelal naar vermindering streven, afgezien van het feit, of deze energie is verbonden met anorganische of organische processen.

Dit brengt ons op de tweede oorzaak van de onbevredigende ontwikkeling in het religieuze denken van de mens, n.l. zijn onvoldoende begrip van de diepere problemen van het leven.

Wanneer we ons realiseren hoe alle Christelijke principes met de voeten getreden werden gedurende de laatste twee oorlogen en in de verstreken eeuwen, dan kan men nauwelijks ontsnappen aan het gevoel dat het Christendom een geloof is voor „paranormale" mensen.

We kunnen dit op tweeërlei manieren uitleggen. Men kan menen, dat we geduld moeten hebben omdat het menselijk karakter slechts langzaam verandert (d.i. de mening van de Christelijke kerk) of men moet tot de conclusie komen, dat de verschillende godsdiensten niet in overeenstemming zijn met de natuurwetten. Dit betekent:

1e. elke poging om een nieuwe beschaving op te bouwen behoort te beginnen met een nieuwe wijze van religieus denken, dat in harmonie met de natuurwetten moet zijn;

2e. deze religie moet de basis zijn waarop de moraal voor de nieuwe maatschappij zal berusten;

3e. pas nadat de mensheid deze moraal zal hebben geabsorbeerd zou onze levensbeschouwing rijp zijn om de diepere betekenis te begrijpen van de evolutie van de mens en de problemen, die daaraan vastzitten.

In zijn inleiding geeft Prof. Tromp aan, hoe hij dit vraagstuk zal behandelen. Hij zal ons laten zien, hoe gedurende het verloop van enige eeuwen een aantal hypothesen, die men opstelde ter verklaring van natuurverschijnselen en het leven, langzamerhand gegroeid zijn tot vaststaande feiten en wetten.

Hierbij zal hij geleid worden door een tweetal fundamentele concepties n.l. die van de „Oorspronkelijke scheppende kracht" en die van „Energie".

Hij zal trachten aan te tonen, dat alle levensprocessen een hogere vorm zijn van kristallisatie-processen, zodat hier slechts sprake kan zijn van een geleidelijke overgang. Een der kenmerken van deze gradualiteit is wel, dat zowel voor levensprocessen als voor kristallisatie processen dezelfde wetten gelden. De hoogste vormen der kristallijne wereld zijn gekenmerkt door een enorme gecompliceerdheid (denk b.v. aan de rijk genuanceerde structuur van de aardkorst), doch zij blijven doorzichtig en begrijpbaar met behulp der natuurwetten. Comprimeert men zo'n gecompliceerd kristallichaam tot de afmetingen van een levende cel, dan zou men echter geneigd zijn te menen, dat thans andere dan de normale natuurkundige wetten gelden.

De aanvaarding van een absolute causaliteit geeft belangrijke consequenties voor onze opvattingen van leven, moraal en geloof.

Iedereen heeft een geloof, hetzij dat hij geleerd heeft dit te geloven zonder argument (dogmatisch geloof) hetzij dat zijn geloof berust op fundamentele feiten, die wetenschappelijk zijn vastgesteld en die te verifiëren zijn waar en wanneer men dit verkiest (basis van het wetenschappelijke geloof).

Met „Teneinde te bewijzen, dat de causaliteit in de ontwikkeling van het leven geen hypothese is doch gedemonstreerd kan worden door de belangrijke richtingen in de ontwikkeling, zullen wij eindigen met een synthese te geven van de oorzaken van de ontwikkeling van het leven op de aarde gedurende de laatste 1000-millioen jaren tot aan het jaar 1945" beëindigt de schrijver zijn inleiding.

Na deze inleiding volgt dan ruim 400 blz. zeer gecondenseerd feitenmateriaal om de bovenstaande beweringen waar te maken (de inhoudsopgave hiervan omvat reeds 14 blz.). Waar dit boek geschreven is voor de gewone man (the common people) zou verwacht mogen worden, dat de tekst hierop berekend was. Deze is wel zeer eenvoudig, doch niet instructief genoeg. Het is voor een leek vrijwel niet te verzwelgen. Enige willekeurig gekozen voorbeelden mogen dit duidelijk maken: korte uiteenzetting van de energie quant, de transformatie formules voor de massa van een bewegend electron, beschrijving van de electronische analysator, kathodestraal oscillograaf enz. enz. enz.

Het boek besluit met de 10 geboden voor de moderne natuuronderzoeker:

1. Heb bewondering voor de „scheppende macht" en „energie" als de twee fundamentele elementen van het heelal.

2. Men behoort mede te werken aan het opbouwen van staats- en internationaal socialisme, gebaseerd op de beginselen van werkelijke democratie.

3. Men behoort het absolute communisme te veroordelen.

4. Men behoort dictatorschap te veroordelen. Slechts vrijheid van gedachten en uiting brengt vooruitgang.

5. Men zal nooit trachten evolutie tegen te werken.

6. Ontwikkel het aanpassingsvermogen der mensen.

7. Men zal een mens nooit zijn hoop en illusies ontnemen.

8. Wees altijd fatalist.

9. Maak bewust gebruik van de intuïtie.

10. Zondig niet, want een zondaar handelt bewust of onbewust tegen de harmonie der natuur; goed en slecht, mooi en lelijk zijn opvattingen van de menselijke geest, om bepaalde handelingen of scheppingen van mensen te kwalificeren, die in harmonie of disharmonie zijn met het oorspronkelijke plan van het heelal.

Bij deze fragmentarische aanduiding omtrent de inhoud van dit ongetwijfeld merkwaardige boek zal ik het laten. Niet iedere dag wordt ons een nieuwe religie aangeboden. Prof. Tromp noemt ons als aanduiding van dit wetenschappelijk gefundeerd geloof de term: *Neo-materialisme*, waarvan hij als essentie aangeeft dat zowel het organische leven als de anorganische niet-levende wereld geregeerd worden door dezelfde wetten en hierop laat hij letterlijk volgen: „m.a.w. wij geloven in de absolute causaliteit van alle verschijnselen."

Het gehele boek ademt dit geloof, zodat dit automatisch moet uitlopen op het 8e gebod: Wees een fatalist. De schrijver bewijst deze causaliteit allerminst, ondanks de mededeling van honderdtallen feiten, de talloze natuurwetten en de namen van vele eminente natuuronderzoekers.

Bij de vermelding der feiten mis ik b.v. de z.g. crossing-over der chromosomen, waar juist het toevalselement zijn intree doet in het overervingsmechanisme, zodat alleen een statistische behandeling der nakomelingschap inzicht kan geven in de kans, waarmee bepaalde eigenschappen overerven. De individuële kans is echter onberekenbaar, net zo min als bij een individueel radiumatoom is aan te geven de kans dat het atoom gaat desintegreren en dus de drie bekende soorten stralen gaat uitzenden.

Verder acht ik het een gevaar voor de gewone man (waarvoor ten slotte dit boek bestemd is!) dat de natuurwetten te veel als absoluut, eeuwig en onveranderlijk worden voorgesteld. In de geschetste

historische ontwikkeling mis ik zelfs de geringste aanduiding van het relativistische element in de formulering van een natuurwet. Hoeveel moeite heeft het de mensheid niet gekost de algemene aantrekkingswet te formuleren en wie herinnert zich niet de ontwikkeling waaraan de namen van Newton en Einstein verbonden zijn?

De bijzondere formulering van de 2e Hoofdwet der thermodynamica nl. het principe van Hamilton speelt een zeer voorname rol in dit boek. De conclusies zijn zeer vérstrekkend: de evolutie (mutaties, adaptatie e.d.) het 2e, 3e, 4e, 5e, 6e en 8e gebod volgen hieruit. Er wordt echter geen enkel voorbeeld uitgewerkt, zelfs niet een poging gewaagd tot plausibel maken. Het blijven blote beweringen. Trouwens men behoeft geen significus te zijn om te kunnen voorspellen, dat deze bewijsvoering Prof. Tromp ook niet gelukken zal, aangezien hij het voornaamste deel van zijn termen *niet* gedefinieerd, laat staan gemathematiseerd heeft. Als voorbeelden noem ik er slechts enkele: Scheppende macht, socialisme, werkelijke democratie, absoluut communisme, vrijheid van gedachten, fatalisme (zelfs dàt niet) enz. enz. enz. Talloos zijn de namen der natuuronderzoekers. Ten aanzien van twee namen had ik een bijzondere verwachting.

Ten eerste: *Heisenberg*, waarvan de beroemde onzekerheidsrelatie toch algemeen bekend is en die het causaliteitsprobleem midden in de aandacht van de gehele wetenschappelijke wereld heeft gebracht. Hierover wordt met geen woord gerept.

Ten tweede: *Schrödinger*.

Een instructief geschrift van hem „What is life" leert ons hoe een natuurwetenschappelijk geleerde toch zeer belangrijke dingen kan zeggen over een terrein buiten zijn vakgebied zoals de cel, mutaties e.d. Lijnrecht tegenover Tromp staat zijn uitspraak omtrent de entropie verandering bij de levende cel.

Op blz. 67 ontvalt de schrijver de vraag of er wel een verschil tussen dode en levende materie is aan te geven. Hier had hij de kans gehad een begripskritiek te ontwikkelen. Waar hij zoveel onverantwoorde dingen gezegd heeft, daar had hij hier gerust mogen spreken van een schijnprobleem, waardoor hij had kunnen duidelijk maken dat vele moeilijkheden van de vraagstelling ontstaan door verkeerde definities of verkeerd spraakgebruik. Hoeveel moeite had hij zich bespaard: een lange, moeizame weg door allerlei onherbergzame oorden met niets dan barre feiten. Dan was hij ook niet verstrikt geraakt in de electrische velden. Ik bedoel dit: de gehele parapsychologie wordt namelijk verklaard door electrische velden, electrische golven of distributie van energie. Wij kennen deze neiging van Prof. Tromp uit zijn artikel in het Tijdschrift over het wichelroede vraagstuk. Thans drukt hij zich voorzichtiger uit: hij noemt het een poging en overal treft men in de tekst uitdrukkingen aan als „mogelijk",

„waarschijnlijk", „zou kunnen zijn", doch een electrisch veld heeft slechts waarde als het in een mathematische formulering te gebruiken is, anders blijft het een metafoor, dus niet bruikbaarder dan ieder ander beeld.

Trouwens, ik was reeds op blz. 2 gealarmeerd waar de schrijver spreekt van „afwijking van de waarheid". Wat is het kriterium omtrent deze „waarheid" en benadert een electrisch veld deze „waarheid" beter?

Bovendien kan men met deze electrische velden- en golven theorie helderziendheid in de tijd wel heel moeilijk verklaren.

Ik wil het hierbij laten, doch er zou nog zeer veel over dit boek te zeggen zijn. Ik denk b.v. aan de zeer aanvechtbare opvatting omtrent intuïtie, profetie, denken, ziel e.d.

Het boek van Prof. Tromp is aan te bevelen voor degenen, die menen dat hun geloof (gegrond op de Bijbel) onverenigbaar is met het feitenmateriaal, waarover de wetenschap beschikt. De 10 geboden, opgesteld door de schrijver, spelen bij deze confrontatie geen enkele rol. Deze geboden volgen evenmin uit het enorme feitenmateriaal. Zij vertellen ons iets over de ongetwijfeld goede bedoeling en tolerantie van de schrijver, maar dat zij dwingend volgen uit het neomaterialistisch geloof of omgekeerd de mentale houding vóórbereiden waaruit dit geloof kan opbloeien, dat meen ik te moeten betwijfelen. IR. J. BETHLEM

G. Zorab: Wonderen der parapsychologie, G. W. Breughel, Amsterdam, geb. Fl. 6.90.

In zijn voorwoord deelt de schrijver ons mede dat dit boek ontstaan is uit het verlangen te voorzien in de behoefte (welke zich steeds sterker deed gelden) aan een algemeen oriënterende populaire inleiding in de parapsychologie.

Stellen wij de vraag of de schrijver er in geslaagd is om zijn voornemen, een dergelijke inleiding te schrijven, op een zodanige wijze te verwezenlijken, dat het boek in de gevoelde behoefte voorziet, dan kunnen wij daar slechts een bevestigend antwoord op geven. Dit boek dat (naar verwacht mocht worden) niet alleen getuigt van de vakkundigheid van de schrijver, maar tevens van zijn critische geest en de zelfstandigheid van zijn oordeel, voorziet op een prijzenswaardige wijze in een (ook door mij) reeds lang gevoelde behoefte.

De schrijver zal het mij niet ten kwade duiden, wanneer ik hier ook enkele woorden van critiek laat horen. Deze gelden in de eerste plaats de titel. Het is mij bekend dat de schrijver voor dit boek een andere titel bedacht had, maar dat hij, op verzoek van de uitgever, deze heeft laten vallen en dat de titel, waaronder dit boek thans verschenen is, gezien moet worden als het product van besprekingen tussen hem

en de uitgever. Persoonlijk had ik gaarne gezien dat de schrijver zijn oorspronkelijke titel gehandhaafd had.

Zowel de spelling van namen (b.v. van Rossum in plaats van van Rossem) als de verzorging van de taal laten hier en daar weleens iets te wensen over. Dat door een „slordig" taalgebruik misverstanden kunnen ontstaan moge blijken uit hetgeen wij op pag. 119 (daar waar de heer Zorab enkele woorden aan het geval Diebel wijdt) lezen en waar (naar ik vermoed) de schrijver de woorden schijnbaar en blijkbaar met elkaar verward heeft.

Wie het oorspronkelijke rapport over het onder leiding van Dr Dietz ingestelde onderzoek naar de stigmatisatie-verschijnselen van Paul Diebel (waarbij niet enkele doch ruim twintig artsen aanwezig waren) niet gelezen heeft (Tijdschr. v. Parapsychologie, III, pag. 145), en de heer Zorab hier op het woord neemt (zonder zich daarbij af te vragen of de heer Z. hier ook het woord blijkbaar bedoelde te schrijven), moet tot de erkenning komen dat, volgens de heer Z., allen, die bij het op 29 Nov. 1930 ingestelde onderzoek betrokken waren, zich door Diebel om de tuin hebben laten leiden, iets wat uitgesloten dient te worden geacht (en – naar ik meen te mogen aannemen – de heer Zorab zelf ook niet geneigd is te geloven). Waar ik persoonlijk bij dit onderzoek aanwezig was (en als secretaris fungeerde) weet ik, hoe uitermate critisch men te werk ging. Daar komt nog bij dat er zich onder de aanwezige artsen één bevond (Dr J. Th. Peters) die er die avond alles op gezet had om Diebel te ontmaskeren [1]).

De critiek welke ik hier en daar op dit boek heb (een critiek welke overigens – dit zij hier met nadruk gezegd – nergens van ernstige aard is) wordt geheel overstemd door waardering, welke ik heb voor het vele goede dat dit boek bevat. Ik kan er mij slechts over verheugen dat onze Nederlandse parapsychologische litteratuur met een dergelijke waardevolle „inleiding" is aangevuld, afkomstig van de hand van een man, wiens verdiensten als secretaris onzer Vereniging moeilijk te hoog zullen kunnen worden aangeslagen.

TENHAEFF

1) Dat deze (Rooms-Katholieke) arts, op grond van hetgeen hij op 29.11.1930 bij Diebel waarnam, zijn mening omtrent diens praestaties grondig herzien heeft, moge uit zijn, in 1935 bij G. Naeff te 's Gravenhage verschenen, brochure „Over de noodzakelijkheid om het bestaan ener natuurlijke (zuiver psychogene) stigmatisatie aan te nemen" blijken.

CASUÏSTIEK

Een proscopische droom in verband met de tweede wereldoorlog. Een onzer leden, de heer M. te Voorburg, had mij reeds enige malen verteld dat zijn zuster in 1935 een droom had gehad, die verscheidene jaren later, en wel tijdens de oorlog, vrijwel geheel in vervulling was gegaan en die als een aanvulling van de door Dr Tenhaeff en mij bijeengebrachte verzameling (indirecte) „oorlogsvoorspellingen" kan worden aangemerkt.

Vanzelfsprekend verzocht ik (nadat mij gebleken was dat dit geval voldoende gewaarmerkt was om in het T.v.P. te worden opgenomen) de heer V. er bij zijn zuster op aan te dringen, dat zij een verslag van deze droom-ervaring zou opstellen. Deze zuster, mevr. W. v. Elk-Marcus te Amsterdam, bleek gelukkig bereid aan dit verzoek te voldoen. Hierdoor kwam ik in het bezit van het volgende belangrijke rapport.

De twee daarin genoemde getuigen, t.w. de zuster van de droomster (mevr. W.-M. te A.) en de moeder van mevr. v. E.-M.'s schoondochter (mevr. Z. te N.) waren zo vriendelijk op mijn, aan deze dames gedaan, verzoek, mij schriftelijk te bevestigen, dat zij zich nog zeer goed kunnen herinneren, dat mevr. v. E.-M. haar droom-ervaring aan hen had medegedeeld binnen enkele dagen nadat zij deze gehad had. Voorts dat mevr. v. E.-M.'s relaas betreffende haar droom op alle belangrijke punten in overeenstemming is met dat door hen van de droomster vernomen.

Rapport van mevr. v. E.-M. (gedateerd 19-2-1949).

„Half April 1935 kwam ik in de Dintelstraat 114 (Amsterdam), belétage, te wonen. Ik had toen net mijn man verloren. Mijn slaapkamer was nog niet in orde, zodat ik de eerste nacht in mijn nieuwe woning in mijn toekomstige logeerkamer moest slapen. Ik vestig hierop de aandacht, omdat het er zo gehorig was en dat kwam doordat de trap van de bovenverdieping daar dicht tegen langs liep, iets wat ik toen nog niet wist. Die nacht had ik de volgende droom:

„Ik hoorde een gierend geluid, gevolgd door een gedempte slag. Ik vloog mijn bed uit, zag mijn flat verlicht alsof er brand was en hoorde een lawine van mensen langs een trap stormen. De rest is zeer vaag, maar de droom eindigde met het geluid van een stem, die zei: „kom maar mee, tante Wil".

Ik zou aan deze droom niet de minste aandacht geschonken hebben, als ik niet de volgende avond Mevrouw Z., de moeder van mijn schoondochter, gesproken had, die me vroeg: „En, wat heb je vannacht gedroomd? Want de eerste droom in een nieuwe woning komt uit." „O, dat was wel zeer verward", antwoordde ik, want nu

begon ik erover na te denken, „een lawine van mensen ging over een trap en er is nota-bene geen trap in mijn flat. Ja, misschien betekent het dat er brand zal komen. In ieder geval eindigde het met een stem die tot me zei: „kom maar mee tante Wil"." Een paar dagen later vertelde ik de droom ook nog aan mijn zuster, Mevrouw W., omdat ik nu een vage angst gekregen had voor brand. Zij wist het evenwel definitief uit mijn hoofd te praten, zodat ik er niet meer aan gedacht heb.

In 1940, dus 5 jaar later, brak de oorlog uit. In de zomer van 1941 of 1942 (dat weet ik niet meer precies), logeerde ik een paar dagen in Bilthoven. 's Nachts werd ik plotseling wakker door een gierend geluid, gevolgd door een slag. In het bos aan de overkant bleek een Duitse machine te zijn gevallen. De volgende dag ging ik weer naar A'dam terug en de nacht daarop werd ik in mijn flat wakker door een zelfde gierende geluid als in Bilthoven, eveneens gevolgd door een gedempte slag. Ik sprong op en dacht: „daar valt een vliegmachine". Ik liep de hal in, waar de logeerkamer vlak bij is en zag ineens een zee van licht. Ik dacht: „brand". Tegelijkertijd hoorde ik een lawine van mensen de trap van het belendende huis afrennen (daar waren een heleboel Joden verborgen). Bij nader onderzoek bleken er brandbommen te zijn uitgegooid, die dat licht in mijn flat verspreidden. Daar het zomer was had ik niet verduisterd en geen gordijnen dicht getrokken. Ik kleedde mij vliegensvlug aan en pakte een koffertje, greep mijn zomermantel, mijn huissleutel en rende naar de voordeur. Ik draaide de deur van het nachtslot en hoorde een stem die zei: „kom maar mee, tante Wil" (op dàt moment herinnerde ik me plotseling mijn droom van jaren geleden). Het bleek mijn aangetrouwde neef, W. M., te zijn, die door mijn nichtje naar mij toegestuurd was. Ik zei: „ik heb een koffertje gepakt Wim". „Wat zit erin, tante Wil?" „Ik weet het niet", antwoordde ik en dat was de zuivere waarheid. Ofschoon ik het net gepakt had, wist ik niet meer wat ik erin had gedaan. Inmiddels was de brandweer gearriveerd, want het dak van de Montessori-school stond in brand. Ook de politie kwam, die de straat afzette. Alles ging in doodse stilte. Nadat ik een poosje bij mijn nichtje, Nierstraat 20, geweest was, bracht Wim me weer terug. Het was ongeveer half 3 's nachts. De politie verzekerde me dat er geen gevaar meer was en ik besloot dus maar rustig te gaan slapen. Tot mijn verbazing kon ik nergens mijn haarnetje voor de nacht vinden. Toen ik na enig zoeken toevallig in de spiegel keek, zag ik dat het op mijn hoofd zat. Met schrik constateerde ik dat ik dus zo de straat op was gegaan, langs de politie en allerlei mensen!! Tableau! De volgende morgen was ik erg nieuwsgierig om te zien wat ik nu eigenlijk in mijn koffertje gepakt had. Ik was erg verwonderd te constateren, dat ik letterlijk aan alles gedacht had, terwijl ik, voor

zover ik weet, het geheel machinaal en in vliegende vaart, gedaan had."

Verklaring van Mevr. W.-M., gedateerd 1-3-1949.

„Mijn zuster heeft haar droom aan mij verteld, nadat de schoonmoeder van haar zoon, Mevr. Z., haar gevraagd had: „Wat heb je de eerste nacht in je nieuwe huis gedroomd?" Toen vertelde mijn zuster wat zij gedroomd had. In korte trekken hierop neerkomend, dat haar kamer hel verlicht werd, zij drommen mensen de trap af hoorde stormen, en in haar radeloosheid zij een stem hoorde: „kom maar mee, tante Wil."

Mijn zuster zei: „Misschien krijg ik wel brand." Dit heb ik uit haar hoofd gepraat, als argument aanvoerende, er wonen maar een paar mensen boven je, hoe kunnen er nu drommen mensen naar beneden komen? In mijn hart echter was ik niet zo gerust, want ik geloof aan (de mogelijkheid van voorspellende) dromen. Geen van beiden hebben wij een ogenblik aan oorlog kunnen denken. Maar toen haar droom werkelijkheid werd, en brandbommen in haar omgeving neerkwamen, haar kamer hel verlicht werd, holden inderdaad zeer vele mensen naar beneden (allemaal onderduikers). In de school naast haar (volgens een schetstekening van de heer M., die de situatie voor mij verduidelijkte, bevond zich bedoelde Montessori-school in de Nierstraat, schuin achter de woning van de droomster. G. Z.) was brand en mijn schoonzoon, die in de straat naast haar woonde, belde aan en zei: „Kom maar mee, tante Wil." Toen *herkende* ze de stem (waarschijnlijk bedoelt schrijfster hier: de stem uit de droom G. Z.).

Ik geloof zeker dat mijn zuster een voorziende blik gehad heeft, ze is zeer mediamiek."

Verklaring van Mevr. Z., gedateerd 1-3-1949.

„In antwoord op uw brief van 27-2-1949 deel ik U beleefd mede, dat Mevr. v. E.-M. een dag na haar droom het mij heeft medegedeeld, precies zo als U het in uw brief beschrijft.

Verdere bijzonderheden zijn mij niet bekend."

Wanneer wij het z.g. Dunne-effect zouden willen definiëren als een in de droom anticiperen op toekomstige belevenissen van de dromer, dan zouden wij het hierboven medegedeelde geval kunnen classificeren als een Dunne-effect op lange termijn.

Het feitenmateriaal, dat op dit gebied reeds werd verzameld, schijnt er op te wijzen, dat dergelijke dromen op lange termijn zeldzaam mogen worden genoemd, en dat de tijdsduur tussen de droom en het in vervulling gaan van het gedroomde zich b.v. veel vaker in dagen dan in maanden laat afmeten. Het is niet onmogelijk dat ons

feitenmateriaal op dit punt niet geheel betrouwbaar is en dat bepaalde omstandigheden er toe hebben bijgedragen de indruk te vestigen, dat het Dunne-effect op korte termijn regel is en dat op lange termijn uitzondering. Een dezer omstandigheden zou kunnen zijn, dat de feitelijke verhouding tussen proscopische effecten op korte en op lange termijn weliswaar gelijk is, maar dat die op korte termijn veel gemakkelijker in ons feitenmateriaal worden opgenomen, doordat dergelijke droom-effecten, door de korte tijdsduur verlopen tussen droom en het in vervulling gaan van het gedroomde, heel wat veelvuldiger worden onthouden en voor mededeling in aanmerking komen dan die op lange of zeer lange termijn. Het Dunne-effect op lange termijn immers dreigt zeer gemakkelijk te worden prijsgegeven aan de vergetelheid, daar door de lange er tussen liggende tijdsduur, het verband tussen (al dan niet vergeten) droom en gebeurtenis ons ontgaat. Bovendien schijnen de meeste dergelijke dromen geen bijzonder accent te bezitten, waardoor ze de speciale aandacht van de dromer trekken. Ik heb dan ook het vermoeden, dat de hierboven vermelde droom van Mevr. v. E.-M. in het vergeetboek zou zijn geraakt, indien Mevr. Z. niet door een schertsend beroep op het volksgeloof Mevr. v. E.-M. er toe had overgehaald haar droom-ervaringen van de vorige nacht te verhalen. Hierdoor werden ze aan de vergetelheid ontrukt. Een uitzonderlijke indruk heeft deze speciale droom echter niet op haar gemaakt. Bijzondere omstandigheden alleen zijn aanleiding geweest dat dit Dunne-effect op lange termijn voor ons bewaard bleef. Met het oog op het bovenstaande vraag ik me dan ook af, of het mogelijk aan dit „vergeten" moet worden geweten, dat de proscopische dromen met lange periodiciteit zo zeldzaam in ons materiaal voorkomen.

Een andere vraag, die we ons zouden kunnen stellen in verband met de hier behandelde droom, is of de proscopische droom in kwestie er een is met volledige dan wel met fragmentarische congruentie. Het komt mij voor, dat dit niet met een voldoende mate van zekerheid valt uit te maken. De droom schijnt – zo is althans uit de mededelingen van Mevr. E.-M. te lezen – allerlei elementen te hebben bevat, die slechts vaag of in het geheel niet meer werden herinnerd, zodat niet kan worden vastgesteld of de gehele droom conform het verloop der toekomstige gebeurtenissen zich heeft afgespeeld. Het enige dat kan worden gezegd is, dat de in herinnering gebleven en gereproduceerde droombeelden in overeenstemming zijn geweest met de toekomstige werkelijkheid.

G. Z.

DE SUPERKOSMOS

DOOR PROF. DR CH. H. VAN OS

„De Superkosmos" is de titel van het nieuwste werk van Ir. Felix Ortt, onlangs (1949) verschenen bij Van Stockum en Zn. te Den Haag (328 blz., prijs *f* 12,50).

Een werk van een denker en onderzoeker van het formaat van Felix Ortt kan niet anders dan belangrijk zijn; en dat *is* dit boek dan ook. Het geeft een samenvatting van de resultaten, waartoe de schrijver in een lang leven van bespiegeling gekomen is. In dit leven heeft hij, natuurwetenschappelijk gevormd als hij was, contact gehouden met de resultaten, waartoe natuurwetenschap en natuurphilosophie in dien tijd kwamen. En zo is dit boek méér dan het geestelijk testament van een bepaald onderzoeker; het is een der rijpe vruchten van een periode van het menselijk denken. Ik durf dan ook te voorspellen, dat de hier ontwikkelde denkbeelden nog lang een onderwerp van discussie zullen uitmaken. En de beste wijze, om den schrijver te eren, lijkt mij, maar aanstonds met deze discussie te beginnen.

De ondertitel van het boek luidt: „Filosofie van het Occultisme en van het Spiritisme". De schrijver tracht namelijk een wereldbeeld te tekenen, waarin plaats is voor de verbazingwekkende feiten, die parapsycholoog en spiritist bij hun onderzoekingen tegenkomen: materialisaties, dematerialisaties, apporten. Terecht merkt Ortt op, dat deze dingen zodanig in strijd zijn met alles, wat de moderne natuurwetenschap heeft vastgesteld, dat zeer radicale onderstellingen nodig zijn, om ze te kunnen verklaren. Ik geloof niet, dat dit voor tegenspraak vatbaar is.

Men kan natuurlijk de vraag stellen, of de feiten voldoende gewaarborgd zijn, om dergelijke vèrstrekkende gevolgtrekkingen te rechtvaardigen [1]). Ortt beroept zich op verschillende getuigenissen,

1) *Noot der Redactie.* Bij gelegenheid van het vierde internationale parapsychologische congres (Athene, 1930) heeft H. Driesch (zie zijn in 1932 te München verschenen werk „Parapsychologie" (pag. 55)) terecht opgemerkt, dat wij beter „neunundneunzig tatsächlich echte Phänomene wegen ungenügender, Betrug nicht absolut ausschliessender Bedingungen ablehnen können als ein einziges unechtes Phänomen zu Unrecht als echt annehmen."

Indien de heer Ortt zich door dit zeer juiste principe had laten leiden, zou de inhoud van dit boek ongetwijfeld ten dele anders geluid hebben.

In 1945, toen de heer Ortt ons (om redenen welke wij hier buiten beschouwing kunnen laten) het manuscript van „De Superkosmos" voorlegde, hebben wij de schrijver ernstig in overweging gegeven, het materiaal, waarop hij zijn beschouwingen gebaseerd heeft, aan een grondige herziening te onderwerpen en hem daarbij onze medewerking aangeboden. Tot ons leedwezen heeft de heer Ortt gemeend onze zo welgemeende raadgevingen (welke niet alleen voortvloeiden uit ons verlangen het parapsychologisch onderzoek in Nederland zo goed mogelijk te dienen, doch tevens uit de gevoelens van hoogachting en waardering, welke wij voor de mens Ortt koesteren) te moeten afwijzen daar hij de mening was toegedaan, dat zij op een laakbare bevooroordeeldheid

waarbij bijv. Dietz in zijn boek over „Verschijningen en Verschijnselen" een vraagteken plaatst. Ik geloof echter niet, dat het zin heeft, hierover te discussiëren. Zij, die deze feiten waarnamen, zijn overleden en kunnen op onze kritiek niet meer antwoorden. In de tweede plaats leert de ontwikkeling der parapsychologie, dat de ene groep van verschijnselen na de andere, ondanks alle kritiek, ten slotte door de meeste ernstige onderzoekers als bewezen aanvaard is. En ten slotte bestaat er – ook op het gebied der natuurwetenschappen – een wisselwerking tussen experiment en theorie. De geloofwaardigheid van een verschijnsel hangt mede daarvan af, of het in het kader van een gangbare theorie past. En waar in het boek van Ortt de theorie de hoofdzaak is, lijkt het mij methodisch beter, in het volgende de feiten te aanvaarden, zoals zij ons worden medegedeeld.

Om de gedachtengang van den schrijver te waarderen, moeten wij in de eerste plaats weten, wat men in de negentiende eeuw onder het „verklaren" van een verschijnsel verstond. Dit betekende: dit verschijnsel zijn plaats aanwijzen in een systeem, dat in hoofdzaak overeenkwam met het schema, door Kant ontwikkeld in zijn „Kritik der reinen Vernunft". Dit schema eist in de eerste plaats, dat elk verschijnsel, door de natuurwetenschap bestudeerd, op een bepaalde plaats gelocaliseerd zij in *ruimte* en *tijd*. Verder moet het worden begrepen met behulp van de categorieën der *substantie* en der *causaliteit*. Het substantiebeginsel eist, dat er steeds een „iets", een „substantie" aanwezig zij, die de „drager" is van zekere eigenschappen en vermogens. De eigenschappen kunnen veranderen; een substantie kan zich in delen splitsen of verschillende substanties kunnen zich verenigen; maar de totale hoeveelheid der substantie, in een afgesloten systeem aanwezig, blijft van ogenblik tot ogenblik onveranderd. Wat het causaliteitsbeginsel betreft, dit wordt misschien het best weergegeven door de bekende regels:

„Wat verschijne, wat verdwijne,
't Hangt niet aan een los geval:
In 't verleden ligt het heden,
In het *nu* wat worden zal."

berustten. Hij stelde derhalve zijn manuscript vrijwel ongewijzigd aan de uitgever ter hand.

Hoezeer wij dit ook betreuren: wij zien ons thans verplicht ons oordeel met betrekking tot de door de heer Ortt gedane keuze inzake het feitenmateriaal aan de openbaarheid prijs te geven en te verklaren, dat, naar onze mening, een belangrijk deel van het door de heer Ortt benutte materiaal de toets ener redelijke wetenschappelijke critiek niet kan doorstaan. Dat wij in deze mening geenszins alleen staan blijkt uit enkele besprekingen, welke van andere zijde met betrekking tot dit boek verschenen zijn.

Het ligt niet in onze bedoeling hier in den brede onze bezwaren tegen de door de heer Ortt gedane keuze uiteen te zetten. Wij menen hier te kunnen volstaan met te verwijzen naar het kortgeleden van de hand van Dr Dietz te Leiden verschenen werk „Verschijningen en Verschijnselen".

Tegen het einde der negentiende eeuw zijn door sommige denkers pogingen gedaan, deze twee beginselen tot één te verenigen in het *energieprincipe*. Volgens dit principe is de „substantie" niets anders dan de grootheid, die de physica de *energie* noemt en waarvan zij inderdaad leert, dat de totale hoeveelheid er van onveranderd blijft. En daar het begrip van „energie" of „arbeidsvermogen" vanzelf het denkbeeld van „werking" medebrengt, hebben wij hier al een deel van het causaliteitsbegrip, dat wij dan verder kunnen completeren door te eisen, dat die werking niet dan volgens vaste wetten plaatsgrijpt.

Dit energieprincipe heeft een belangrijke rol gespeeld in de discussies, die in dien tijd gevoerd zijn over het verband tussen „lichaam" en „ziel". Volgens de „wisselwerkingstheorie" zijn ziel en lichaam afzonderlijke substanties, die op elkaar inwerken. Indien nu elke inwerking met overdracht van energie gepaard gaat, moet de ziel blijkbaar energie kunnen opnemen en afgeven. Deze consequentie nu was voor verschillende denkers zo onaannemelijk, dat zij hun heil zochten in een, hetzij materialistisch, hetzij psychisch monisme. Tegen beide vormen van monisme kunnen echter ernstige bezwaren te berde worden gebracht, zoals t.o.v. het psychisch monisme ten onzent o.a. door Poortman is gedaan. Ortt aanvaardt dan ook ten volle de wisselwerkingstheorie en daarmede de energetische werkingen der ziel. Ja, nog meer: Als volgens het energieprincipe elke substantie in wezen energie is, zal ook de ziel niet alleen maar energie kunnen opnemen en afgeven, maar moet zij zelf een vorm van energie *zijn*. Dat de ziel zulk een *psychische energie* is, is een der hoofdpunten van de leer van Ortt.

Tegen deze gehele redenering is van natuurkundige zijde reeds lang het bezwaar geopperd, dat *niet* elke krachtswerking met overdracht van energie gepaard behoeft te gaan. Stellen wij ons bijv. een lichaam voor, dat met constante snelheid in een cirkel rondloopt. Volgens de mechanica is hiervoor een middelpuntzoekende kracht nodig. Deze staat voortdurend loodrecht op de baan van het lichaam en verricht dus *geen* arbeid. Toch kan men niet zeggen, dat zij niet werkt. Immers, als zij er niet was, zou het lichaam geen cirkel, maar een rechte lijn doorlopen. Zo zouden wij ons kunnen denken, dat de ziel *wel* de processen in het lichaam beïnvloedde, maar zonder daarbij arbeid te verrichten. Deze argumentatie heeft echter op de wijsgeren weinig indruk gemaakt, en Ortt acht het zelfs niet de moeite waard, haar te vermelden. (Jammer)

De grondgedachte van Ortt is nu, dat de verschijnselen, die de parapsychologie ons leert kennen, zó wonderlijk zijn, dat het onbegonnen werk is, hen in het geschetste systeem te willen onder-

brengen. De moderne physici, die op hun gebied eveneens zeer wonderlijke verschijnselen ontmoet hebben, zijn met dit beginsel zeer vertrouwd. Zij zijn reeds de gehele twintigste eeuw bezig, het systeem op allerlei wijzen te corrigeren. En vergeleken met hetgeen *zij* doen, is de door Ortt voorgestelde hervorming nog zeer gematigd. Zij komt hierop neer, dat wij de eis laten vallen, dat ieder object van ogenblik tot ogenblik in onze driedimensionale ruimte gelocaliseerd zal kunnen worden.

De verschijnselen, waarop hij zich hierbij vooral beroept, zijn de *apporten*. Bij deze worden, zoals men weet, voorwerpen, ja zelfs levende wezens, ja zelfs levende mensen, op geheimzinnige wijze in gesloten kamers gebracht (of er uit verwijderd). De gangbare opvatting is, dat deze objecten in hun fijnste bestanddelen worden gesplitst; deze dringen dan door de wanden heen en worden binnen de kamer weer tot het oorspronkelijke voorwerp samengevoegd. Inderdaad is er een enkel geval bekend, waarbij dit samenvoegen niet gelukte, zodat het te apporteren voorwerp als een fijn poeder neerviel. Maar in den regel gelukt dit samenvoegen zo voortreffelijk, zelfs bij zo gecompliceerde objecten als levende wezens, dat het geapporteerde voorwerp na afloop geen spoor van de ondergane mishandeling meer vertoont. En dit is Ortt te kras. Hij betoogt, dat bij alle verdampingen en condensaties, die de natuurkunde kent, aanmerkelijke hoeveelheden warmte geabsorbeerd worden of vrijkomen. Er zouden dus aanzienlijke temperatuurschommelingen moeten optreden; en dat een levend wezen zo iets zou overleven, acht hij uitgesloten. Daarom stelt hij een andere oplossing voor.

Deze oplossing is welbekend aan hen, die het bekende boek „Platland" of een der werken van Hinton hebben gelezen. Zij bestaat hierin, dat onze driedimensionale kosmos gelegen wordt gedacht in een *superkosmos* van meerdere dimensies. Voor de bewoners van die superkosmos is het dan een kleinigheid, voorwerpen in en uit gesloten kamers te apporteren.

Men kent het analogon. Stellen wij ons een wereld voor, die tot één plat vlak beperkt is, en waarvan de bewoners zich niet buiten dit vlak kunnen verplaatsen. Bevindt zulk een „Platlander" zich nu binnen een vierkant, dan is het hem onmogelijk, dit te verlaten, zonder een der zijden te passeren. Voor *ons*, die op die platte wereld neerzien, is het echter gemakkelijk, een voorwerp, dat zich binnen het vierkant bevindt, op te nemen en daarbuiten neer te leggen, of omgekeerd. Zo is het ons onmogelijk, een gesloten kamer te verlaten, zonder door een der wanden heen te gaan; kunnen wij of andere objecten echter onze ruimte verlaten, door de superkosmische sfeer bewegen en dan op een willekeurig punt weer in onze ruimte terugkeren, dan is een apport gemakkelijk genoeg.

Deze theorie is, zoals men weet, afkomstig van Zöllner. Ortt staat dan ook uitvoerig stil bij het beroemde experiment van Zöllner, waarbij in een gesloten koord knopen werden gelegd; iets, dat alweer gemakkelijk te verklaren is, als men aanneemt, dat een deel van het koord door de meerdimensionale ruimte is bewogen.

Ik wil nog een paar andere voorbeelden noemen, waarbij Ortt zijn hypothese toepast. In de eerste plaats de proeven van Crawford. Deze nam waar, hoe klopgeluiden veroorzaakt werden door een ectoplasmastaaf, die van het lichaam van het medium uitging en tegen de wand klopte. Het uiteinde van de staaf was duidelijk te voelen; het was hard, zelfs metaalachtig. Merkwaardigerwijze echter was tussen het medium en het uiteinde van de staaf niets te bespeuren; hoogstens iets als een koude luchtstroom. Ortt onderstelt nu, dat er wel degelijk een complete staaf bestond, maar dat het middenstuk daarvan zich buiten onze ruimte bevond, in de superkosmische sfeer.

Ten slotte hebben wij het geval van een gedeeltelijke dematerialisatie van het medium. Er wordt ons bericht van séances, waarbij de benen en een deel van het onderlichaam van het medium verdwenen waren, terwijl de rest rustig in een stoel zat. Ortt betoogt, dat een half menselichaam onmogelijk kan blijven voortleven, alsof er geen vuiltje aan de lucht was. Hij neemt daarom aan, dat het lichaam van het medium compleet was en bleef; dat het alleen als het ware was omgevouwen, zodat een deel in de superkosmische sfeer naar buiten stak.

Eenmaal het bestaan van een superkosmische sfeer aangenomen zijnde, combineert Ortt deze hypothese met die van de psychische energie. Hij neemt namelijk aan, dat, terwijl de meeste energievormen, bijv. de materie, in den regel aan onze kosmos gebonden zijn, de psychische energie zich betrekkelijk gemakkelijk daarvan kan losmaken om in de superkosmos op te stijgen. Dit gebeurt bijv. bij de dood van een levend wezen met zijn psychische energie.

Deze superkosmische psychische energie roept Ortt nu te hulp om de *materialisaties* te verklaren. In verschillende gevallen heeft men geconstateerd, dat het gematerialiseerde phantoom groter was dan het medium, terwijl bovendien medium en phantoom gelijktijdig werden waargenomen. De materie, waaruit het phantoom bestond, kon dus niet uit het lichaam van het medium genomen zijn. Waar kwam deze materie dan vandaan? Ortt onderstelt nu, dat psychische energie uit de superkosmos bij zulk een gelegenheid in onze kosmos binnentreedt, zich hier in andere energievormen omzet en ten slotte in materie en zo het phantoom vormt.

Hier moet ik toch een bezwaar laten horen, en wel hetzelfde, dat Ortt oppert tegen de verdampings- en condensatietheorie der apporten. Wij weten nu wel, welk een enorme energie in een kleine hoeveel-

heid materie is opgehoopt. Ontstaat een phantoom zo, als Ortt zich dit voorstelt, dan is dit phantoom een soort super-atoombom, waarvan bij de dematerialisatie de gehele materie in korten tijd in andere energievormen wordt omgezet. Zou maar een klein deel van deze energie de verkeerde kant opgaan, dan zou de séance-kamer met zijn gehele omgeving onherroepelijk worden opgeblazen. En van dergelijke ongelukken wordt ons niets bericht; hoogstens krijgt iemand, die een dematerialiserend phantoom aanraakt, een schok.

Ortt gaat verder over tot een doordenking van het verband tussen de begrippen „ziel" en „psychische energie". Boven hebben wij gezegd, dat de ziel psychische energie *is*. Dit is echter onvolledig. Immers, de ziel is ook de drager van het bewustzijn met alles wat dit bevat. Hoe moeten wij ons dit denken?

Ter beantwoording van deze vraag gaat de schrijver uit van de theorie van het *psychisch monisme*. Volgens deze leer, die vooral door onzen landgenoot Heymans ontwikkeld werd, is datgene, wat ons als materie verschijnt, in wezen *bewustzijn*. Mijn lichaam is een verschijningsvorm van mijn bewustzijn en in het bijzonder geldt dit voor mijn hersenen. Natuurlijk moet het begrip „bewustzijn" hierbij zo worden uitgebreid, dat het ook al datgene omvat, wat de moderne psychologie het „onderbewuste" en het „onbewuste" noemt.

Tegen deze theorie kan nu het volgende bezwaar worden ingebracht. Ware mijn lichaam eenvoudig een verschijningsvorm van mijn bewustzijn, dan was het te verwachten, dat het bij elke verandering van mijn bewustzijnsinhoud onmiddellijk zou meedoen. En het tegendeel is waar. Hoe vaak gebeurt het ons, dat ons lichaam ons de dienst weigert; dat wij het als iets vreemds, iets weerspannigs voelen! Zelfs van de hersenprocessen is het zeer de vraag, of zij eenvoudigweg met de bewustzijnsprocessen mogen worden vereenzelvigd.

Ortt onderstelt nu, dat voor de psychische energie het psychisch monisme *wel* geldt. De werkingen der psychische energie zijn dus de directe manifestatie der inhouden van het bewustzijn, waarvan de psychische energie de drager is; zij *zijn* deze inhouden „van de buitenkant gezien". Het lichaam echter volgt slechts traag, door de inwerking van de psychische energie, de wensen van het bewustzijn.

Nu is de superkosmos de eigenlijke verblijfplaats van de psychische energie. Deze energie is geconcentreerd tot bepaalde individuen, die op elkaar inwerken. Zulk een werking is een directe openbaring van de voorstellingen van de werkende psyche en wekt in de psyche, waarop wordt ingewerkt, analoge voorstellingen op. De zielen in de superkosmos leven dus in een wereld, gevormd uit hun eigen voorstellingen en die van anderen, eventueel nog gecombineerd met waarnemingen van *onze* kosmos. Op deze wijze verklaart Ortt de zo ver-

schillende en wonderlijke inhoud der boodschappen, die wij uit het hiernamaals ontvangen.

Het gehele wereldbeeld, dat zo ontstaat, doet sterk denken aan dat van Swedenborg. Deze onderscheidt de „natuurlijke" of „materiële" wereld en de „geestelijke" of „substantiële" wereld. Al wat zich in deze geestelijke wereld bevindt, de huizen, landschappen, enz., zijn een afspiegeling van de gemoedstoestand van haar bewoners. Deze „geestelijke wereld" is blijkbaar hetzelfde als de „superkosmos" van Ortt, en Swedenborgs „geestelijke substantie" is hetzelfde als de „psychische energie".

Hier doet zich echter een moeilijkheid voor. Bij de bespreking van apporten en dematerialisaties hebben wij gezien, dat volgens Ortt ook gewone materiële lichamen geheel of gedeeltelijk in de superkosmos kunnen worden overgebracht. Geldt nu voor zulk een lichaam in zulk een toestand het psychisch monisme, ja of neen? Of moeten wij ons voorstellen, dat de materie van het lichaam bij die overgang in psychische energie is omgezet? Maar dan waren wij weer terecht gekomen op de verdampings- en condensatie-theorie der apporten!

Op dit punt krijg in de indruk, dat Ortt wel wat veel van zijn superkosmos verlangt; dat hij er een hulp in ziet, genegen alle werkzaamheden te verrichten. En ik ben bang, dat de superkosmos dit op den duur evenmin zal volhouden als de „aether" der vroegere physici, die ook aan overbelasting bezweken is.

Uit deze laatste opmerking zal wel reeds blijken, dat mijn eigen gedachten in een enigszins andere richting gaan. Het zij mij vergund, hen hier te ontwikkelen. Dit zal den lezer misschien tot nog meer waardering brengen van het systeem van Ortt!

Het is gemakkelijk in te zien, hoe Ortt tot zijn superkosmos gekomen is. Hij heeft er naar gestreefd, het systeem van het apriori der natuurwetenschap zo min mogelijk te veranderen, en in het bijzonder het substantiebeginsel en het causaliteitsbeginsel te handhaven. Doet men dit, dan komt men inderdaad met noodzakelijkheid tot de constructie van Ortt.

Immers, deze beginselen eisen, dat een geapporteerd voorwerp tussen het moment, waarop het buiten de séance-kamer verdwijnt, en dat, waarop het in die kamer verschijnt, van ogenblik tot ogenblik bestaat, en dat de opeenvolgende standen aaneensluiten en een zekere „baan" vormen. En als dan de verdampingstheorie verworpen wordt, zodat het voorwerp niet in een verijlde toestand door de wanden heen kan, is de enige mogelijkheid, dat de baan een omweg maakt, die het voorwerp buiten onze ruimte voert. Evenzo eist het substantiebeginsel, dat de substantie, die tot opbouw van een phantoom ge-

bruikt wordt, „ergens vandaan komt"; en als zij dan niet uit onze kosmos afkomstig is, moet zij wel uit de superkosmos komen.

Ik voor mij geloof niet, dat het mogelijk is, de twee genoemde beginselen te handhaven. De heer Ortt zal waarschijnlijk zeggen, dat, als men zulke axioma's van het wetenschappelijk denken loslaat, van een „verklaring", laat staan een wetenschappelijke verklaring, geen sprake meer zijn kan. Om hierop te antwoorden, zal ik mij niet aanstonds op de quantumtheorie beroepen, want ik vermoed, dat Ortt, evenals vele anderen, nog enigszins sceptisch tegenover deze tak der physica staat. Ik zal liever uitgaan van een wereldbeeld, dat Ortt *wel* aanvaardt, en dat hij zelfs in zijn systeem heeft opgenomen: het wereldbeeld der *relativiteitstheorie*. Dit is het zogenaamde heelal van Einstein en Minkowski; of, zoals wij verder zullen zeggen: de E. M. kosmos of het E. M. heelal.

Dit E. M. heelal wordt gekarakteriseerd door de beroemde woorden van Minkowski: „Van nu aan zullen ruimte en tijd ieder op zichzelf tot schaduwen worden, en alleen hun vereniging zal zelfstandig blijven." Het is een *vierdimensionale* wereld, waarbij de drie dimensies der ruimte en de éne dimensie van de tijd in beginsel gelijkwaardig naast elkaar staan. De standen, die een bewegend voorwerp op verschillende tijdstippen inneemt, vormen in de E. M. kosmos een zekere baan, de „wereldlijn" of „tijdbaan" van het voorwerp.

Dit wereldbeeld wordt, zoals wij reeds zeiden, door Ortt volkomen aanvaard. Hij ziet de kosmos, waarin wij leven, als een E. M. heelal. Dit denkt hij zich gedompeld in de superkosmische sfeer. De dimensie, die van onze kosmos in de superkosmos voert, ligt dus niet in de richting van de tijdsdimensie, maar voert juist buiten de tijd; Ortt noemt haar daarom de „eeuwigheidsdimensie" of „dimensie van den Geest". Verder kent hij aan de ziel het vermogen toe, zich langs de een of andere tijdbaan door het E. M. heelal te bewegen, hetzij in de richting van het verleden, hetzij in die van de toekomst, en aldus vroegere of toekomstige gebeurtenissen bij te wonen. Op deze wijze verklaart hij helderziendheid in de tijd en psychometrie.

Wat betekent nu de overgang van de gewone tot de E. M. kosmos voor het substantie- en het causaliteitsbeginsel? Om dit in te zien, bedenken wij het volgende. De gewone kosmos bestaat uit *dingen*, die op bepaalde wijze zijn gerangschikt in de ruimte. De elementen, waaruit de E. M. kosmos is opgebouwd, zijn daarentegen *gebeurtenissen*, die gerangschikt zijn in ruimte en tijd. Een voorwerp is niets dan een complex van dergelijke gebeurtenissen. Ik beschouw bijv. de tafel, waaraan ik zit te schrijven. Deze tafel verricht voortdurend zekere werkingen: hij kaatst lichtstralen terug, hij drukt tegen de voorwerpen, die er op staan, hij neemt warmte uit de omgeving op of staat deze daaraan af. Deze werkingen zijn de „gebeurtenissen",

waarvan wij zo even spraken. De werkingen, die de tafel gisteren uitoefende, zijn niet dezelfde, die zij vandaag uitoefent, al zijn zij gelijksoortig. Als de tafel nu op ieder ogenblik niets anders is dan het complex van deze werkingen, volgt daaruit, dat de tafel-van-nu *niet* dezelfde is als de tafel-van-gisteren; hij hangt er alleen op bepaalde wijze mee samen. De genoemde werkingen of gebeurtenissen zijn gerangschikt volgens een bepaalde tijdbaan; zij vormen een zogenaamde *vezelstructuur* in de E. M. kosmos. Het substantiebeginsel eist nu het volgende:

1e. Elke gebeurtenis behoort tot ten minste één bepaalde vezelstructuur. Zij behoort tot één structuur, als er maar één voorwerp bij haar betrokken is, tot twee of meer, als zij een wisselwerking is tussen twee of meer voorwerpen.

2e. Een vezelstructuur kan niet plotseling beginnen of eindigen. Wel kan zij zich op een bepaald punt in twee of meer vezelstructuren splitsen of kunnen twee of meer zulke structuren zich verenigen.

De vraag is nu niet, of deze stellingen in de gewone physica al of niet gelden, maar of het bestaan van vezelstructuren met deze eigenschappen in de E. M. kosmos een noodzakelijkheid is voor ons denken, zoals het substantiebeginsel als een denknoodzakelijkheid geldt. En dit vermag ik niet in te zien. Het merkwaardige is, dat deze vezelstructuren zich uitsluitend in de richting van de tijdsdimensie uitstrekken. Bewegen wij ons in de richting van een der ruimtedimensies, dan ontmoeten wij slechts voorwerpen, die naar alle zijden begrensd zijn: bomen, huizen, hemellichamen. Deze bijzondere rol van de tijdsdimensie is bij de principiële gelijkwaardigheid der vier afmetingen a priori moeilijk in te zien.

Nemen wij nu echter aan, dat een object van de E. M. kosmos niet alleen in de richtingen der ruimte-dimensies, maar ook in die van de tijdsdimensie begrensd zou zijn. Wat zou dit dan betekenen voor ons, die telkens slechts een drie-dimensionale doorsnede van de E. M. kosmos vermogen te overzien? Dat in onze aanschouwingswereld min of meer plotseling een voorwerp zou verschijnen, om na enige tijd weer evenzo te verdwijnen. En dit gebeurt nu juist bij apporten en materialisaties!

Beschouwen wij eens een apport, waarbij een voorwerp van buiten de séance-kamer naar binnen wordt gebracht. Wat kunnen wij in het licht van onze voorafgaande beschouwingen hiervan zeggen? Dat het voorwerp, dat binnen de kamer verschijnt, *niet* hetzelfde is, dat oorspronkelijk buiten de kamer aanwezig was. Het is evenmin hetzelfde, als dat de tafel, waaraan ik thans zit te schrijven, dezelfde tafel is, waaraan ik gisteren zat. Het verschil is alleen, dat in het laatste geval de beide tafels door een ononderbroken rij van tussen-tafels worden verbonden. In het geval van het geapporteerde voorwerp daarentegen

is deze rij *onderbroken*, in ieder geval op dat punt, waar men een voorwerp zou moeten vinden, dat zich op dezelfde plaats bevond als een der wanden van de kamer. Zulk een onderbroken rij van gebeurtenissen is zeker merkwaardig; zij maakt echter niet de indruk van volslagen ondenkbaarheid, die wij kregen, toen wij het verschijnsel in het Kantiaanse schema trachtten onder te brengen. En de noodzakelijkheid, de baan van het voorwerp aan te vullen door een stuk, dat buiten de driedimensionale ruimte voert, vervalt!

In het algemeen moeten wij het volgende bedenken. Zoals Ortt zelf uitdrukkelijk stipuleert, betekent het vervangen van de gewone kosmos door de E. M. kosmos, dus het verruimtelijken van de tijd, dat het heelal *statisch* wordt, zodat verleden, heden en toekomst onveranderlijk vastliggen. Dit betekent echter, dat begrippen als „veroorzaking", „krachtswerking", e.d. hun oorspronkelijke betekenis verliezen, die ontleend is aan onze wilsimpulsen en spierwerkingen. Dat een gebeurtenis A de *oorzaak* is van een gebeurtenis B, wil nu niets anders zeggen, dan dat A en B op een bepaalde wijze ten opzichte van elkaar gelegen zijn in de E. M. kosmos. Van een innerlijk verband tussen A en B, waardoor het volgen van B op A tot een noodzakelijkheid voor het denken zou worden, is geen sprake meer. Maar dan is het ook niet ondenkbaar, dat een der gebeurtenissen A en B zou kunnen voorkomen *zonder* de ander. Inderdaad maken de occulte verschijnselen vaak de indruk van *fragmenten* van causaal samenhangende stelsels van gebeurtenissen. Dit is juist de reden, dat Ortt hen zoveel mogelijk tracht te completeren, door het ontbrekende deel in de superkosmos onder te brengen.

Als voorbeeld zullen wij een geval bespreken, dat door Dessoir indertijd in nog al opgewonden bewoordingen voor onmogelijk verklaard werd. Bij materialisaties is het herhaaldelijk gebeurd, dat niet een volledig phantoom gevormd werd, maar slechts een deel, bijv. een enkele hand. Ofschoon die hand dus niet tot een compleet organisme behoorde, voelde zij toch warm en levend aan. „Welnu," zo redeneert Dessoir, „dit is onmogelijk. Volgens alles, wat de wetenschap ons leert, bestaat er geen lichaamswarmte zonder de bloedsomloop; en deze is onmogelijk zonder een compleet organisme met hart en longen. Die levende hand moet dus de hand van een levend mens geweest zijn, en wij hebben dus met bedrog te doen."

Inderdaad, als men van dergelijke wonderlijkheden hoort, dringt de bedrogshypothese zich aanstonds op. Wij moeten Ortt echter toegeven, dat, als wij alle door hem behandelde gevallen door bedrog willen verklaren, wij onze toevlucht moeten nemen tot onderstellingen, die nog veel gekunstelder en onwaarschijnlijker zijn dan de zijne. Trouwens, wat impliceert de bedrogshypothese eigenlijk? Dat

ernstige en bekwame mannen, die men moeilijk voor abnormaal kan houden, plotseling het slachtoffer zijn geworden van goocheltrucs, soms door kinderen en onontwikkelde jonge mensen uitgevoerd. Als zo iets kan, is er maar één conclusie mogelijk: dat de schijnbaar zo vaststaande werkelijkheid, die onze zintuigen ons leren kennen, lang niet zo stabiel is als men wel denkt; dat een kleinigheid voldoende is, haar uit haar evenwicht te brengen en in de war te sturen. En juist die labiliteit, die onzekerheid, wat eigenlijk „werkelijk" mag heten, is het, waartoe onze beschouwingen ons zullen voeren. Consequent toegepast, leidt de bedrogshypothese ons dus tot dezelfde eindconclusie als het serieus nemen der verschijnselen. En hiermede zullen wij haar verder laten rusten.

Wat kunnen wij nu zeggen in het licht van onze voorafgaande overwegingen? Normaal vormen de verschijnselen, die zich bij een levend organisme voordoen, een nauw samenhangend geheel, door een systeem van „pluricausale relaties" verbonden. De levende hand is een *fragment* van zulk een geheel. Het bestaan van zulk een fragment is zeker wonderlijk, maar in de E. M. kosmos evenmin ondenkbaar als in onze wereld het bestaan van een fragment van een kristal of van een stuk van een gebroken vaas. En hetzelfde geldt voor andere gevallen, die boven genoemd werden: het gedeeltelijk gedematerialiseerde lichaam van het medium, en de staven van Crawford, die wel een begin en een einde, maar geen middenstuk hadden. Wij zullen nog één verschijnsel bespreken, namelijk de *uittredingen*.

Zoals men weet, wordt door verschillende personen gemeld, dat zij in toestanden van schijndood of narcose, soms ook in de gewone slaap, de gewaarwording hadden, dat zij hun lichaam verlieten en zich daarbuiten bewogen. Van hun nieuw gezichtspunt uit konden zij dingen zien, die zij met hun gewone ogen onmogelijk hadden kunnen waarnemen; en achteraf werden hun waarnemingen inderdaad bevestigd. De hypothese van een „astraal lichaam", dat zich van het stoffelijke kan scheiden, ligt hier voor de hand. Deze hypothese wordt dan ook door Ortt aanvaard; hij identificeert het astrale lichaam met de „psychische energie", waarover wij boven spraken. Nu doet zich echter een moeilijkheid voor. In de beschreven gevallen werd het astrale lichaam door geen der aanwezigen opgemerkt; het is dus blijkbaar volkomen doorzichtig. Hoe kan zulk een lichaam echter *zien*? Als wij bedenken, hoe onze ogen voorzien zijn van een pigmentlaag, om te beletten, dat ongewenste lichtstralen binnendringen, wordt het toch wel onwaarschijnlijk, dat een gezichtszintuig, waar het licht aan alle kanten doorheenschijnt, in staat zou zijn, een beeld te vormen en aldus waarnemingen te doen. Moeten wij misschien aannemen, dat het astrale zintuig gevoelig is voor andere stralen dan die van het gewone licht? Het is mogelijk, maar van de ons bekende

stralingen is er geen, die zich daartoe ongedwongen leent. Of moeten wij aannemen, dat het astrale lichaam in de superkosmos zweeft en vandaar op onze ruimte neerziet? Dan zouden wij ons een soort licht moeten denken, dat zich door een meerdimensionale ruimte voortplant. Nu is uit de beschouwingen van physici als Weyl en Eddington wel gebleken dat bij de wetten der electromagnetische verschijnselen, waartoe ook het licht behoort, de driedimensionaliteit der ruimte zulk een belangrijke rol speelt, dat die wetten niet eenvoudig voor het geval van een meerdimensionale ruimte kunnen worden gegeneraliseerd. Hoe men het ook keert, men moet hier de ene hypothese op de andere stapelen. Daarom lijkt mij de volgende gedachtengang aannemelijker, die zich bij onze voorafgaande beschouwingen aansluit.

Wij moeten bedenken, dat het *licht* in eerste aanleg iets hypothetisch is, hoe wonderlijk dit voor sommigen misschien moge klinken. Wij spreken van „licht dat zich voortplant" om de lacune aan te vullen tussen een gebeurtenis die zich op een zekere afstand afspeelt en onze gezichtsgewaarwordingen. In het dagelijks leven gelukt dit zo wonderwel, dat wij ons van deze gehele gedachtengang nauwelijks meer bewust zijn. Gezien het voorafgaande is het echter zeer wel denkbaar, dat er gevallen zijn, waarin de lacune *niet* kan worden aangevuld, evenals er een lacune bestaan blijft tussen de standen van een geapporteerd voorwerp, buiten en binnen de kamer. Dit zou dan het geval wezen bij waarnemingen door uitgetredenen, ja bij telepathie en helderziendheid in het algemeen. Ook bij de telepathie heeft men aanvankelijk gedacht aan „golvingen", „stralingen" of iets dergelijks; maar deze hypothese is thans wel algemeen opgegeven.

Wij komen dus tot de onderstelling van het bestaan van onderbroken en fragmentaire stelsels van gebeurtenissen. Vermoedelijk is hiermede het laatste woord niet gezegd. Alles wijst er op, dat onze rangschikking van de gebeurtenissen in ruimte en tijd, of in de E. M. kosmos, slechts ten dele in staat is de onderlinge relaties tussen de gebeurtenissen weer te geven; dat zij dikwijls scheidt wat in werkelijkheid bij elkaar hoort. Trachten wij haar te corrigeren, dan komen wij inderdaad tot een superkosmos; maar van geheel andere aard dan die van Ortt. Hierover nu nog een enkel woord.

En nu moeten wij toch de quantumtheorie te hulp roepen. Enige toelichting zal hier echter wel gewenst zijn. In sommige kringen bestaat namelijk de indruk, dat de physici, omdat zij sommige verschijnselen niet voetstoots konden verklaren, nu in een defaitistische stemming de beproefde beginselen van het wetenschappelijke denken overboord hebben gegooid. Wij zullen daarom een korte schets geven

van de historische ontwikkeling; deze zal ons tegelijk tot dat aspect van de quantumtheorie voeren, dat wij nodig hebben.

In de achttiende eeuw heeft Leibnitz de stelling uitgesproken dat deze wereld de beste is van alle mogelijke werelden. Dit is *optimisme* in de letterlijke zin van het woord. Hij stelde zich voor, dat God vóór de schepping alle mogelijke werelden in gedachte aanschouwd heeft en er toen de beste van heeft uitgekozen om deze te scheppen. In overeenstemming hiermede zocht men vlijtig naar kenmerken, waaruit de bijzondere voortreffelijkheid in deze wereld zou blijken. Ik zal er een tweetal noemen.

Ik stel mij voor, dat in een punt A een lichtsignaal wordt uitgezonden en in een punt B wordt opgevangen. We zullen aannemen dat het licht op zijn weg van A naar B door spiegels wordt teruggekaatst en door lenzen gebroken. Waren de wetten van de terugkaatsing en de breking van het licht anders dan in werkelijkheid, dan zou het licht een andere baan moeten afleggen om van A naar B te komen. Het blijkt nu dat bij de *werkelijke* beweging de *tijd*, die het licht nodig heeft om van A naar B te komen *kleiner* is dan bij elke andere mogelijke beweging.

In de tweede plaats beschouwen wij een mechanisch systeem, dat zich onder de werking van zekere krachten beweegt. Laten A en B twee standen van het systeem zijn; deze zijn door een rij van tussenstadiën verbonden. Zou het systeem anders op de krachten reageren dan in werkelijkheid, dan zou er een andere rij tussenstadiën tussen A en B worden doorlopen. Het blijkt nu, dat er een zekere grootheid is, die bij de *werkelijke* bewegingen *kleiner* is dan bij elke andere mogelijke beweging. Deze grootheid noemt men de *werking*; zij kan ruwweg gedefiniëerd worden als het product van de energie van het systeem bij de beschouwde beweging en van de tijd die voor deze beweging nodig is.

Deze twee voorbeelden hebben meer met elkaar te maken, dan men op het eerste gezicht wel zou denken. In de negentiende eeuw heeft Hamilton aangetoond, dat als men de verschijnselen door passend gekozen formules beschrijft, er een volkomen analogie bestaat tussen de optische en de mechanische verschijnselen. Hij heeft hiervan interessante toepassingen gemaakt op de theorie der optische instrumenten.

Deze analogie geldt echter alleen dan, als men van bepaalde lichtstralen kan spreken, die met de banen van materiële deeltjes kunnen worden vergeleken. Nu is sinds lang bekend, dat dit slechts bij benadering waar is. Onderzoekt men de voortplanting van het licht nauwkeuriger, dan blijkt, dat men het licht als een golfbeweging moet opvatten. Plaatst men bijvoorbeeld een zeer klein voorwerp op de weg van het licht, dan spoelen de lichtgolven daaromheen, en van

bepaalde „stralen" waarlangs het licht zich zou voortplanten, is geen sprake meer.

In de jaren tussen 1920 en 1930 is nu echter gebleken, dat de analogie tussen optica en mechanica ook bij zulk een „microscopische" beschouwing der verschijnselen blijft gelden. Het is slechts bij benadering waar, dat een materieel deeltje een bepaalde baan beschrijft. In werkelijkheid is er steeds een systeem van mogelijke standen, dat op de wijze van een golfbeweging een zeker deel der ruimte vult. Hoe dit kan, zal misschien duidelijker worden als wij bedenken, dat in de E. M. kosmos geen „bewegende deeltjes" bestaan. Een „bewegend deeltje" is slechts de projectie van een zeker stelsel van gebeurtenissen op onze driedimensionale aanschouwingsruimte. Het blijkt nu, dat zulk een stelsel van gebeurtenissen niet langs één bepaalde tijdbaan geconcentreerd kan zijn, maar steeds een zekere breedte heeft. Neemt men dan ook met materiële deeltjes analoge proeven als met het licht, dan treden dezelfde verschijnselen van interferentie en polarisatie op, die voor het licht de golftheorie hebben doen aanvaarden.

Als dus noch van bepaalde lichtstralen noch van bepaalde banen sprake is, vervallen de bovengenoemde bijzondere kenmerken van onze wereld. Hieruit volgt nu, om het beeld van Leibnitz te gebruiken, dat God bij de schepping geen bepaalde keuze heeft kunnen doen, daar er geen wereld is, die zich door een bijzonder kenmerk van de andere mogelijke werelden onderscheidt. Wat heeft God nu gedaan? Het antwoord moet luiden: Hij heeft een oneindigheid van mogelijke werelden *tegelijk* geschapen. Wanneer deze echter onder het bereik van onze zintuigen komen, worden zij door ons *gecombineerd*. Men kan een foto maken van *de* Hagenaar, door een groot aantal portretten van verschillende Hagenaars te combineren; of van *de* Nederlandse onderwijzer, door dit met een groot aantal portretten van Nederlandse onderwijzers te doen. Bij dit combineren versterken de overeenstemmende kenmerken der verschillende portretten elkaar, terwijl de niet-overeenstemmende kenmerken verzwakt worden en verdwijnen. Zo is de wereld, die we met onze zintuigen waarnemen, een combinatie van een groot aantal „mogelijke" werelden. In het dagelijks leven merken wij van deze samengesteldheid niets. Onderzoekt men echter de verschijnselen met de geraffineerde methoden van de moderne physica, dan komen ook die kenmerken voor den dag, die oorspronkelijk onzichtbaar waren, en het blijkt, dat wij wel degelijk met een „combinatiefoto" te doen hebben.

Beschouwen wij thans weer een apport, waarbij een voorwerp van buiten de séance-kamer naar binnen wordt gebracht. Hoe kunnen wij ons dit nu denken? Het is slechts schijn, dat het voorwerp op een bepaald ogenblik uitsluitend op één bepaalde plaats aanwezig is. In

het systeem van alle mogelijke werelden, bevindt het zich op alle mogelijke plaatsen, zowel buiten als binnen de kamer. Alleen overheerst in het begin voor ons een wereld, waarin het voorwerp buiten de kamer is. Op een zeker ogenblik echter wijkt deze wereld uit ons oog en een andere treedt op de voorgrond, waarin het voorwerp zich binnen de kamer bevindt. In het overgangsstadium bevindt het zich op geen enkele bepaalde plaats. We komen zo tot die *onderbroken* stelsels van gebeurtenissen, waarover wij boven spraken.

Naar ik vermoed zal deze verklaring menigeen nogal fantastisch toeschijnen. Het is echter juist de verklaring, die de moderne physica in analoge gevallen geeft. Wij zullen een enkel voorbeeld bespreken.

Zoals men weet, worden bij de radioactieve omzettingen zekere deeltjes uit de kernen der atomen weggeslingerd. Hiertoe behoren de zogenaamde *alpha-deeltjes*. Deze zijn positief-electrisch geladen. Daar de atoomkern eveneens positief geladen is, zal een alpha-deeltje zodra het zich buiten de kern bevindt, daardoor worden afgestoten, zodat het zich met toenemende snelheid van de kern verwijdert. Het eerste ogenblik na zijn uittreding bevindt het deeltje zich nog vlak bij de kern; op deze kleine afstand is de afstotende kracht zeer groot, zodat wij kunnen verwachten dat het deeltje een enorme snelheid krijgt. Meet men nu echter de snelheden der alpha-deeltjes, dan blijkt het, dat deze, ofschoon respectabel genoeg vergeleken met die van onze projectielen, toch veel kleiner zijn dan men op grond van het bovenstaande verwachten zou. Het schijnt, dat het deeltje zijn loopbaan pas begint, op enige afstand van de kern, waar de afstotende kracht dienovereenkomstig kleiner is. Hoe is het daar gekomen, daar het toch uit de kern afkomstig moet zijn? Onwillekeurig denken we hier aan een apport. En inderdaad is de verklaring, die de physica hier geeft, dezelfde die wij zoeven uiteengezet hebben; als wij tenminste de abstracte, aan de waarschijnlijkheidsrekening ontleende, begrippen zoveel mogelijk in gewone mensentaal weergeven.

Wij komen dus tot de conceptie van een superkosmos, uit een oneindigheid van *mogelijke* werelden opgebouwd. De E. M. kosmos ontstaat, doordat wij deze superkosmos op een vierdimensionale uitgebreidheid projecteren. Hierbij worden allerlei bijzonderheden uitgewist, zodat aldus die fragmentaire stelsels kunnen ontstaan, die wij boven bespraken. De vraag rijst of dit projecteren en samenstellen noodzakelijk op die wijze moet gebeuren, waarop *wij* dit in de regel doen. Hier komen wij tot een gedachtengang, die aansluit bij die van Dunne in zijn boek „De Nieuwe Onsterfelijkheid". Dunne stelt zich voor, dat het bewustzijn bij de dood van het lichaam losraakt van een bepaalde localisatie in de tijd; dat het zich vrijelijk door de E. M. kosmos kan bewegen, zowel naar het verleden als naar de toekomst en de daarbij aanschouwde beelden kan combineren. We kunnen dit

nu zo uitbreiden dat het bewustzijn zich zal kunnen bewegen door het systeem van alle mogelijke werelden. Het zal na enige oefening in staat zijn dié wereld op te zoeken, waar het zich het meeste thuis gevoelt, of ook verschillende werelden te combineren op geheel andere wijzen dan wij dit in het aardse leven doen. Ik herinner hier aan het beeld van Dunne, die het aardse leven vergelijkt met het spelen van een toonladder; het leven in onze dromen met een in het wilde weg op de toetsen slaan; en het ware leven na de dood met het uitvoeren van de heerlijkste composities.

Wat de subjectieve zijde betreft, verschilt het beeld van het hiernamaals, dat wij aldus krijgen, niet veel van het beeld, dat Ortt ons in zijn boek tekent en dat ik zelf besproken heb in mijn artikel in dit tijdschrift over „De Astrale Wereld". In dit artikel heb ik met onze gewone tijdsvoorstelling gewerkt, en daarom ook gesproken over „deeltjes". Ik heb echter de nadruk gelegd op het *ephemere* karakter, dat de moderne physica aan haar deeltjes toekent en dat correspondeert met het „onderbroken-zijn" der stelsels van gebeurtenissen.

Het blijkt nu intussen, dat onze omgeving in het hiernamaals niet minder reëel is dan op aarde. Het veranderlijke „droomachtige" karakter van die omgeving is dan hier aan toe te schrijven dat daarginds de quantum-wetten merkbaarder zijn dan hier. Dit alles is dan ook in overeenstemming met de Bijbelse opvatting, dat het toekomstig leven zich afspeelt in een wereld, die even werkelijk is als de onze, al is zij dan ook „verheerlijkt".

In dit verband is er nog één punt, waarover ik het niet met Ortt eens ben. Hij leert namelijk, dat bij de dood de geslachtsdrift wegvalt, terwijl de „liefde" behouden blijft. Dit schijnt mij een scheiding voor wat bijeenbehoort en een miskenning van het „sacramentele" karakter der geslachtelijke vereniging (zie b.v. „Sacramentstheologie" door Prof. van der Leeuw). In dit opzicht sluit ik mij liever aan bij de woorden van Novalis:

„Hinüber wall' ich,
Und jeder Pein
Wird einst ein Stachel
Der Wollust sein.
Noch wenig Zeiten,
So bin ich los,
Und liege trunken
Der Lieb im Schoss."

DE ROOMS KATHOLIEKE KERK EN HET PARAPSYCHOLOGISCH ONDERZOEK

DOOR G. ZORAB

In de laatste paar jaren kan er bij het Vaticaan en verschillende andere Rooms Katholieke instanties met kerkelijk gezag in Italië een groeiende belangstelling worden geconstateerd voor de parapsychologie en haar problemen. Deze interesse uit zich in allerlei artikelen in de voornaamste dagbladen en periodieken, die onder R.K. leiding staan, terwijl door dezelfde motieven gedreven veel plaatsruimte beschikbaar wordt gesteld zowel voor verslagen van lezingen e.d.m., die door vooraanstaande parapsychologen worden gehouden, als voor uitspraken van gezaghebbende R.K. theologen betreffende de uitkomsten van het parapsychologisch onderzoek.

Een voorbeeld van het bovenstaande is b.v. het uitgebreide verslag, dat de bekende spreekbuis van het Vaticaan, de *Osservatore Romano*, in haar uitgave van 16 Febr. '49 heeft gepubliceerd over een lezing van Prof. Antonio Bruers met als onderwerp: parapsychologie. Deze voordracht was de laatste van een serie van drie over: „De Wetenschap en de Mens", die was georganiseerd door het R.K. genootschap *Studium Christi*. In deze lezing gaf Prof. Bruers een uitstekend overzicht van de resultaten van het moderne parapsychologisch onderzoek en van de problemen, die tengevolge daarvan naar voren treden. Hij wijst o.m. op het grote onderscheid tussen de wetenschappelijke beoefening der parapsychologie en het getheoretiseer van de velen, die wij in Nederland als openbarings- of geloofsspiritisten plegen te bestempelen. Aan het slot van zijn rede spoort hij zijn geloofsgenoten aan de paranormale verschijnselen, welker realiteit immers niet langer kan worden betwist, ernstig te bestuderen en te trachten de bedoelde phaenomenen zoveel mogelijk in overeenstemming te brengen met de leerstellingen der Kerk. „Wij spiritualisten", zo verklaarde Prof. B. met nadruk, „wij, die religieus, van Christelijke huize en Rooms Katholiek zijn, moeten ons er toe zetten het licht te doen schijnen over de niet langer te betwisten paranormale verschijnselen, ten einde zodoende te kunnen aantonen in hoeverre bedoelde phaenomenen in overeenstemming zijn met de gegevens ons verstrekt door de Schrift en de hagiographie; en indien er tegenspraken zijn op te merken tussen de uitspraken van laatstgenoemde overleveringen en de uitkomsten van het parapsychologisch onderzoek, dan dienen deze te worden opgespoord, aangewezen en zo nodig verklaard. Wij moeten ons in alle ernst er toe zetten de parapsychologische gegevens te toetsen aan en te coördineren met onze fundamentele leerstellingen. Maar alvorens wij in deze arbeid zullen kunnen slagen, dienen wij ons allereerst door directe kennis op de

hoogte te hebben gesteld van de paranormale verschijnselen. Dit laatste nu laat nog veel te wensen over. Er moet bij ons betreffende de parapsychologie een speciale vakkennis worden aangekweekt, en tevens ook een juist inzicht in de wijze van experimenteren met proefpersonen bij wie zich paranormale verschijnselen heten voor te doen. Dat daarbij te werk moet worden gegaan met die bekende strenge voorzichtigheid aan de Katholieke wetenschappelijke instituten eigen, spreekt welhaast vanzelf."

Tot zover dan Prof. B.'s uiteenzetting. Het is vooral deze door Prof. Bruers bedoelde en gewenste confrontatie der paranormale verschijnselen en de eventueel daaruit af te leiden conclusies met de fundamentele dogma's door de R.K. Kerk verkondigd, die in de laatste tijd menige R.K. pen in beweging heeft gezet. Zo kregen wij onlangs het fraai uitgevoerde Italiaanse tijdschrift *Ulisse*[1]) van October 1948 in handen, welk nummer geheel was gewijd aan het thema „Magie en Wetenschap". Daartoe aangespoord door onze Italiaanse zuster-vereniging *La Società Italiana di Metapsichica* te Rome hebben verschillende vooraanstaande Italiaanse parapsychologen zoals F. Egidi, E. Servadio, G. Schepis, de voorzitter van de Italiaanse S.P.R., L. Cipriani e.a. aan dit nummer medegewerkt. De bedoeling was nl. om in compacte vorm een zo uitgebreid mogelijk overzicht te geven van de vele nieuwe aspecten, die door het moderne parapsychologisch onderzoek aan het licht zijn getreden. Een geleerde Jezuïet, P. Alighiero Tondi, leverde voor hetzelfde nummer een artikel getiteld: „Rooms Katholieke Kerkleer en Parapsychologie", waarin hij op heldere wijze het door de R.K. Kerk ingenomen standpunt uiteenzet, ten aanzien der meergenoemde verschijnselen en hetgeen hun daadwerkelijk voorkomen impliceert.

De Kerk, zegt Pater Tondi (blz. 70), heeft slechts één richtsnoer, waardoor zij zich laat leiden. Dit richtsnoer is de *geopenbaarde waarheid.* Buiten deze waarheid, die door God Zelf is gegeven, bestaat geen waarheid betreffende de onzienlijke dingen. Deze door God geopenbaarde waarheid is door Hem toevertrouwd aan de Kerk (een door Christus zelf gestichte volmaakte gemeenschap, weliswaar van deze aarde, maar toch heilig en bovennatuurlijk, zichtbaar en universeel), opdat zij haar met onfeilbare autoriteit aan alle mensen zal onderwijzen. Het kennen van en het zich richten naar hetgeen door bedoelde waarheid wordt geleerd is voor het heil der mensen, d.w.z. het uiteindelijk komen tot directe schouwing van God in het eeuwige leven, absoluut noodzakelijk. De weg tot de eeuwige zaligheid, de bestemming die voor ieder mens is weggelegd, kan slechts worden gegaan aan de hand van die geopenbaarde waarheid, het alpha en omega van 's mensen geloof en doen en laten. Alles wat met die van God ge-

1) Het Italiaans voor Ulysses of Odysseus.

geven waarheid in strijd is, het accepteren van, het geloof hechten aan stellingen en opvattingen, die met de meer genoemde openbaring in tegenspraak moeten worden geacht, gaat in tegen Gods wil en heeft zodoende funeste gevolgen voor de toekomstige zaligheid en eeuwig geluk van het menselijk individu. Vandaar dat de Kerk, als spreekbuis en hoedster der geopenbaarde waarheid en de leerstellingen, die zich daarop grondvesten, zich met alle middelen moet verzetten tegen het veldwinnen van allerlei dogma's, theorieën en wereldbeschouwingen, die indruisen tegen hetgeen door de geopenbaarde waarheid wordt geleraard. Enkele kernpunten van die geopenbaarde waarheid zijn: het goddelijk karakter van de Christus, het bestaan van de hel, de onfeilbaarheid van de Paus en zo meer.

Het bovenstaande is een der voornaamste redenen, dat de R.K. Kerk zich steeds zal blijven verzetten tegen de spiritistische leer betreffende de reïncarnatie of zielsverhuizing (P. Tondi heeft hierbij speciaal het oog gericht op het z.g. Romaanse spiritisme, dat sterk werd beïnvloed door de voorstellingen van de Fransman H. L. D. Rivail (Allan Kardec) en dat voornamelijk in Frankrijk, Italië en Spanje een grote aanhang vond). Ook de in vele spiritistische kringen gangbare voorstellingen betreffende de toestanden in het hiernamaals, die aangaande de R.K. Kerk en de Christus en dergelijke meer, moeten door de Kerk, zegt P. Tondi met klem worden afgewezen, als zijnde in strijd met hetgeen de geopenbaarde waarheid leert.

Maar indien nu eens de wetenschap een bepaald feit op het spoor zou komen, of tot een zeker inzicht zou worden genoopt, dat een tegenspraak zou inhouden met hetgeen door de openbaring van God afkomstig zou zijn verkondigd, welk standpunt wordt daaromtrent dan wel door de R.K. Kerk ingenomen?

P. Tondi meent, dat dit probleem vrij eenvoudig is op te lossen. Hij verklaart nl. hieromtrent, dat de rede, waarmede de mens de hem tegemoettredende verschijnselen der natuur beoordeelt, waarmede hij dus zijn wetenschap beoefent, de mens van God is gegeven en direct van Hem afkomstig is. Ook de geopenbaarde waarheid, waarop de geloofsstellingen zijn gebaseerd, is direct van God afkomstig. Houden wij deze feiten in het oog, dan is het ondenkbaar (zo betoogt P. Tondi), dat deze twee van God afkomstige dotaties, die wij ook als *geloof* en *wetenschap* zouden kunnen aanduiden, met elkaar in tegenspraak zouden kunnen geraken. In feite kan er dus nimmer sprake zijn van een wezenlijk conflict tussen geloof en ware wetenschap. In geval er tegenspraken zijn aan te wijzen tussen bepaalde resultaten ener wetenschap en de op de geopenbaarde waarheid gefundeerde stellingen des geloofs, dan ligt zulks niet aan de openbaring, doch aan de valse conclusies, die zijn voortgekomen uit een onjuiste toepassing der wetenschap.

Het bovenstaande geeft de twee gezichtspunten weer, van waaruit de R.K. Kerk ook de parapsychologie zal willen beoordelen. Welk standpunt nu neemt zij in ten aanzien van deze wetenschap?

P. Tondi stelt voorop, dat z.i. geen tegenstellingen aan de dag zullen treden tussen de fundamentele R.K. geloofsstellingen en de resultaten van het parapsychologisch onderzoek, mits deze resultaten op streng-wetenschappelijke wijze worden aangetoond en men geen hypothesen en theorieën als evenzovele onbetwistbare feitelijkheden wenst te laten doorgaan. Spiritistische methoden bij het onderzoek evenwel dienen ten strengste te worden afgekeurd en zullen door de R.K. Kerk niet worden getolereerd. De wetenschappelijke beoefening der parapsychologie evenwel kan op onvoorwaardelijke steun der R.K. Kerk rekenen, zo luidt de uitspraak van P. Tondi. In dit verband wijst hij er tevens op, dat de R.K. Kerk steeds klaar stond en ook nu nog klaar staat elk zoeken naar waarheid te ondersteunen en dit ook bij voortduring te hebben bevorderd. De belangstelling der Kerk voor de parapsychologie is dan ook van meet af aan groot geweest, zo verklaart P. Tondi, en zulks wordt o.m. aangetoond door het feit, dat in alle delen der wereld een groot aantal Katholieken, waaronder ook velen die tot de geestelijkheid behoren, zich met deze wetenschap bezig houden, hetzij door er beschouwingen over te publiceren, hetzij door onderzoekingen van experimentele aard.

Hoewel de Kerk de overtuiging bezit, dat de wetenschappelijke beoefening der parapsychologie slechts de waarheid kan dienen en geen gevaren in zich herbergt voor het zieleheil der mensen, acht zij het toch nodig, dat degenen die zich wensen te wijden aan een bestudering der paranormale verschijnselen allereerst de toestemming der Kerk daartoe aanvragen. De Kerk meent, dat vele zwakkere karakters, die de lang niet ongevaarlijke wegen van het parapsychologisch onderzoek willen gaan bewandelen, daarbij verstrikt zouden kunnen geraken in de dwalingen van het spiritisme, van occulte practijken, magie en zo meer, en dat aldus onherstelbaar verlies zou kunnen worden teweeggebracht aan het toekomstig heil van deze aan de Kerk toevertrouwde zielen. Hiertegen dient te worden gewaakt, en bovendien is de parapsychologie er niet mee gediend, dat allerlei niet voldoende deskundige en wetenschappelijk geschoolde personen zich met deze wetenschap gaan bemoeien. De parapsychologie zou daardoor in discrediet kunnen geraken en de wetenschappelijke wereld meer en meer van zich verwijderen. Om de parapsychologie blijvend te vrijwaren tegen de beunhazerij van dergelijke ondeskundige elementen, is dan ook een schifting dringend nodig. P. Tondi acht de Kerk het aangewezen lichaam om uit te maken, wie voor het onderzoek de benodigde kwaliteiten bezit. Maar P. Tondi bevestigt nadrukkelijk, dat aan diegenen, die daarvoor de nodige eigen-

schappen bezitten en de juiste morele instelling, de bedoelde toestemming zich bezig te mogen houden met parapsychologische experimenten nimmer zal worden geweigerd.

Wat de eventuele verklaringshypothesen der paranormale verschijnselen betreft, merkt P. Tondi op, dat de Kerk op het ogenblik voor geen enkele bijzondere verklaringswijze een voorkeur heeft. De geopenbaarde waarheid, zo zegt hij, geeft in dit opzicht geen enkele duidelijke aanwijzing, waardoor de Kerk zich genoopt ziet zich in te zetten voor een bepaalde verklaringstheorie. De Kerk is op dit punt niet tot een uitspraak gekomen, omdat hieromtrent geen documenten bestaan van leerstellige kracht, en er evenmin een of ander dogma kan worden opgespoord, dat hierover uitsluitsel vermag te geven. De discussie over algemene verklaringen ten aanzien der paranormale verschijnselen heeft dus alle vrijheid van beweging, mits geen onderdelen der geopenbaarde waarheid in ontkennende zin daarbij worden betrokken.

Ofschoon er geen geopenbaarde leer bestaat, die ons één verklaring aan de hand doet van *alle* paranormale verschijnselen, aldus verklaart P. Tondi, zo verhaalt de openbaring ons toch wel degelijk van deze phaenomenen, die heden ten dage ons bekend zijn geworden als paranormale verschijnselen, terwijl wij daarin tevens uitspraken van God Zelf kunnen aantreffen aangaande hun oorzaak.

De oorzaak, die aan de verschijnselen in kwestie ten grondslag ligt, is nu eens de duivel, dan weer de ziel van een overledene; soms worden de phaenomenen in het leven geroepen door goede „geesten" (engelen), terwijl er ook voorbeelden kunnen worden aangehaald, dat God Zelf ze tot stand kan brengen. Hieruit blijkt dus, dat, hoewel de openbaring ons geen algemene, op alle verschijnselen van paranormale aard toepasselijke verklaring dwingend voorschrijft, zij toch verschillende bijzondere oorzaken aangeeft.

Tot zover P. Tondi.

De hierboven aangehaalde uitspraken, die wij uit het artikel van P. Tondi hebben geput, doen ons zien, dat hetgeen wat wij tegenwoordig met de *animistische hypothese* ter verklaring van vele paranormale verschijnselen plegen aan te duiden, door de Italiaanse theoloog niet wordt genoemd als een mogelijke werkhypothese ter verklaring der door ons bestudeerde phaenomenen. Het schijnt, dat de R.K. Kerk nog wat huiverig staat ten opzichte van een verklaringsmogelijkheid, die de oorzaak van vele, zo niet de meeste paranormale phaenomenen zoekt in de psychische vermogens van de proefpersonen (mediums) zelf. Het is niet onwaarschijnlijk te achten, dat deze (voorlopige?) distanciëring der R.K. Kerk van de animistische hypothese haar oorsprong vindt in de omstandigheid, dat deze Kerk zich min of meer heeft vastgelegd aangaande hetgeen als „natuurlijk"

en dat wat als „bovennatuurlijk" dient te worden beschouwd. De R.K. theologie en wijsbegeerte heeft hieromtrent zekere voorstellingen ontwikkeld, die op bepaalde punten moeilijk in overeenstemming zijn te brengen met hetgeen de animistische hypothese impliceert. Zo kunnen wij b.v. vaak in de verslagen der heksenprocessen en in de heiligengeschiedenissen lezen, hoe typische verschijnselen van telepathie en helderziendheid als van bovennatuurlijke oorsprong worden aangeduid en dat juist het optreden dezer phaenomenen als *de* criteria golden voor de zienswijze, dat bovenmenselijke invloeden werkzaam waren.

Aan de andere kant kan worden geconstateerd, dat de R.K. geestelijkheid in de laatste decennia er toe is overgegaan om bepaalde verschijnselen, die vroeger vrijwel zonder uitzondering werden geduid als van bovennatuurlijke oorsprong (b.v. echte stigmatisatie en z.g. possessie of bezetenheid), te beoordelen aan de hand van de bevin dingen der moderne psychologie en psychiatrie. Bij verschillende gevallen wordt tegenwoordig de stigmatisatie door de R.K. geestelijkheid opgevat als de uiting van een hysterische aanleg, en dit verschijnsel wordt dan ook door de kerkelijke autoriteiten niet *per se* aanvaard als een bijzondere genade Gods. Hetzelfde zien we ook gebeuren bij gevallen van z.g. demonische possessie of bezetenheid. In de exorcismen, die de R.K. Kerk toepast bij voorkomende gevallen van possessie, klinkt duidelijk de opvatting door dat bovennatuurlijke invloeden, demonen b.v., aan de bezetenheid debet zijn. Het exorciseren wil niets anders zijn dan pure duivelbannerij, waarbij aan de boze, obsederende geesten zekere gedragingen en gevoelens worden toegeschreven, die de grondslag vormen voor de doeltreffendheid van het gevolgde rituaal. Hoewel dus de gehele handeling der exorcismen zich baseert op de onderwerping en verdrijving van een demonische entiteit en slechts met dit doel voor ogen wordt toegepast, gelooft de moderne R.K. exorcist niet langer in alle gevallen aan de inwerking van bovenmenselijke machten bij de geobsedeerden. Ook bij dezulken stelt de R.K. Kerk zich tegenwoordig veelal op het standpunt der moderne pathopsychologie, die in de verschijnselen van possessie e.d.m. voorbeelden ziet van het optreden van z.g. secundaire persoonlijkheden, van processen dus die zich in het psychisme van de patiënt zelf afspelen, en wel geheel onafhankelijk van van buiten komende invloeden.

Een aardige illustratie van het huidige standpunt van vooraanstaande geestelijken der R.K. Kerk inzake zulke gevallen van possessie kwam ons onlangs ter ore. Enkele maanden geleden stonden de Romeinse kranten vol over een geval van bezetenheid, dat zich had voorgedaan bij een achttienjarig meisje, afkomstig uit een afgelegen dorpje in de Abruzzen. Nadat bedoeld meisje had deelgenomen aan

een spiritistische seance in haar dorp, openbaarden zich bij haar heftige bezetenheidsverschijnselen. Het had de schijn, dat zij in beslag was genomen door de geest van een vroegere vrijer, die bij een ongeval om het leven was gekomen. Enige dagen lang achtereen vloekte en tierde het meisje tegen alles en iedereen, en vooral de Kerk kreeg er van langs. De dorpspastoor, zo spoedig mogelijk er bij gehaald om de slechte geest te bezweren, bracht gans het hem ter beschikking staand arsenaal van uitbanningsformules in het geweer, zonder enig resultaat evenwel. Ten einde raad, beval hij tenslotte de ouders aan het meisje naar Rome te brengen, waar zich een exorcist van grote faam en van nimmer falende werkzaamheid zou bevinden. Voor hem zou de demon ongetwijfeld zwichten. Na hevig verzet te hebben geboden, liet de bezetene zich eindelijk de kerk binnengeleiden, waar de uitbanning met groot ceremonieel zou plaats vinden. De exorcist, bekleed met alle machtsmiddelen der Kerk, heeft vele uren lang het zwaarste bezweringsgeschut, dat hem ten dienste stond, op de obserende entiteit gericht, die zich met alle kracht verweerde. Na heel veel inspanning gelukte het hem de tegenstand van de boze „geest" te overwinnen en deze uit zijn slachtoffer te verdrijven.

Toen het meisje eindelijk gebroken en wenend, doch vrijwel tot haar normale zelf was teruggebracht en huiswaarts keerde, omzwermden de journalisten de vermaarde pater exorcist en vroegen hem hoe hij het met de duivel had klaargespeeld en hem had verjaagd. De exorcist echter deelde daarop mede, dat in het door hem behandelde geval geen bovennatuurlijke invloeden werkzaam waren geweest, maar dat het meisje had geleden aan een splitsing van haar persoonlijkheid, een afwijking die in de psychiatrie bekend staat als het optreden van secundaire persoonlijkheden. Daarmede bracht hij het gehele geval terug tot de sfeer van het „natuurlijke", van het „normale", al baseerde het bezweringsritual zich volkomen op de aanwezigheid van bovennatuurlijke wezens.

Zowel bij de stigmatisatie, als bij de hier bedoelde gevallen van pseudo-bezetenheid kan het terugbrengen tot het meer „natuurlijke" zonder al te grote bezwaren geschieden. Met de echte paranormale verschijnselen evenwel, in die gevallen dus waar in de parapsychologie bij voorkeur gebruik wordt gemaakt van de animistische hypothese, zal dit o.i. op de duur niet wel mogelijk zijn. Het zal ons derhalve benieuwen, welk standpunt de R.K. Kerk tenslotte zal gaan innemen ten aanzien der paragnostische en paraphysische (b.v. psychokinetische) verschijnselen, en welke verklaringstheorie uiteindelijk haar sanctie zal verwerven.

TELEPATHISCH MECHANISME IN DROMEN

DOOR MARTEN N. DAMSTRA

Tot heden is er over telepathische beïnvloeding van dromen in ons land nog weinig gepubliceerd, maar in de nieuwe wereld is er aan de zg. telepathische dromen reeds meer aandacht geschonken – en verdiend, gezien het belang dat ze ongetwijfeld hebben voor de droomanalyse als middel tot het verkrijgen van inzicht in de persoonlijkheidsstructuur van patiënten. Jules Eisenbud [1]), Geraldine Pederson-Krag [2]) en Nandor Fodor [3]) geven een reeks overtuigende voorbeelden van „Telepathy in analysis" en komen in hun besprekingen tot gevolgtrekkingen, die ik in het algemeen uit eigen, onafhankelijk van hen opgedane, ervaring bevestigd vind en dus daarom kan onderschrijven ten spijt van de van andere zijde gerezen critiek op de bevindingen van deze auteurs, waarop wij straks nader terugkomen [4]).

In de analyse van dromen zijn wij gewend te spreken van dagindrukken, die als gangmaker voor de droom worden beschouwd. Naar mijn mening wordt de betekenis van de rol, die deze dagindrukken – Freud's Tagesreste – in het droomdenken spelen, wel enigszins onderschat, waar deze indrukken toch de wekker kunnen zijn van diep sluimerend onbewust materiaal, dat misschien nimmer of althans minder duidelijk aan het licht zou zijn getreden, als een bepaalde dagindruk niet als catalysator werkzaam ware geweest. Wij kunnen daarbij opmerken, dat deze dagindrukken niet steeds een visueel, acoustisch of langs andere zintuigelijke wegen waargenomen actueel beleven behoeven te zijn. Psychologisch onderscheiden we immers reeds twee momenten, die het bewustzijn uitmaken. Niet slechts actuele aanschouwing maakt het bewustzijn uit, maar veeleer een innerlijk gericht zijn (Husserl). In de regel verloopt immers het denken juist zonder aanschouwing van hetgeen de inhoud van dat denken uitmaakt.

Ik loop op straat en zie een gebouw voor me: het is een ziekenhuis. Of ik zit in mijn kamer en krijg een chloroform-lucht in de neus en denk aan het ziekenhuis. Of mijn kind is te laat. Ik weet, dat het een drukke straat moet oversteken, vrees een ongeluk en „zie" het reeds in het ziekenhuis. In alle gevallen is het ziekenhuis ogenblikke-

1) Jules Eisenbud: The dreams of two patients in analysis interpreted as a telepathic „Rêve à deux", Psychoan. Quart., XVI: 39–60, Jan. 1947.

2) Geraldine Pederson-Krag: Telepathy and repression, Psychoan. Quart., XVI: 61–68, Jan. 1947.

3) Nandor Fodor: Telepathy in analysis, Psychiatric Quarterly, XXI: 171–189, April 1947.

4) Albert Ellis: Telepathy and psychoanalysis: a critique of recent „findings", Psychiatric Quarterly, XXI: 607–659, Oct. 1947.

lijk onderwerp van mijn gedachten, dus actuele bewustzijnsinhoud, ongeacht of het al dan niet op dat ogenblik voor mij staat, direct waarneembaar is of niet. Het hebben van gedachten aan een ziekenhuis kan een doordenken op dit thema tot gevolg hebben. De gewekte associaties kunnen leiden tot een bepaald probleem in nauwe of verder verwijderde relatie tot het begrip „ziekenhuis": een niet urgente, maar mettertijd toch noodzakelijke operatie. Maar ik kan ook door iets anders afgeleid worden of bewust de opkomende gedachte aan die operatie onderdrukken en de inhoud dus verdringen. Dan ruik ik de geur van het narcoticum en waan mij op de operatietafel... in de droom.

Zijn nu in deze gevallen van directe of „overdachte" waarneming, dus de dagindrukken, te beschouwen als eenmaal deel uitgemaakt te hebben van het *eigen* bewustzijn van de dromer zelf, hier zullen wij ons in het bijzonder bezig houden met een andere mogelijkheid, nl. dat een droom geactiveerd wordt door middel van bewustzijnsinhouden van *anderen* dan de dromer.

Overdag zijn mijn gedachten gericht geweest op het ziekenhuis en heb ik bv. een opkomende vrees als begeleidend affect van die gedachte met de gedachte zèlf onderdrukt, verdrongen. De volgende nacht heeft mijn vrouw of mijn beste vriend (of hebben beiden!) een verontrustende droom over mijn aanstaande operatie.

De literatuur over de droom geeft wel voorbeelden van dromen, die wij thans zonder aarzelen telepathisch beïnvloed zouden durven noemen, doch die niet als zodanig door de auteurs werden gekarakteriseerd. Een zeer leerzaam voorbeeld vond ik in een door Jezower [1]) gepubliceerde droom naar een mededeling van Camille Flammarion [2]). Onder het veelzeggende opschrift „Martial Lagrange träumt was Dr. Guinard denkt" lezen we dat Dr. G. in Sept. 1891 des nachts met razende kiespijn wakker wordt en voor afleiding aan zijn verhandeling gaat schrijven over „de chirurgische behandeling van maagkanker". Daar zijn eigen tandarts wat veraf woont, neemt hij zich voor naar een naburige te gaan en de gehele slapeloze nacht zijn zijn gedachten afwisselend sterk met maagkanker en het bezoek aan die tandarts bezig. Daar binnengekomen de volgende morgen roept deze uit dat, zeer merkwaardig, hij de gehele nacht van Dr G. heeft gedroomd; Lagrange, zo heette de tandarts, had in die droom maagkanker en de gedachte vervolgde hem, dat Dr G. hem de maag zou opensnijden om hem te genezen. Dr G. zegt L. in geen zes maanden te hebben gezien; ze hadden geen gemeenschappelijke

1) Ignaz Jezower: Das Buch der Träume, E. Rowohlt, Berlijn, 1928.
2) C. Flammarion: Rätsel des Seelenlebens (l'inconnu et les problèmes psychiques), Duitse vert., J. Hoffmann, Stuttgart.

vrienden en L. kon niet vermoeden zelfs, dat Dr G. zich met het thema bezig hield, dat de inhoud van zijn droom werd!

Laat ik thans enige voorbeelden geven van door mij verzamelde dromen, die in gang gebracht zijn door indrukken uit een andere psyche dan die van de dromer zelf afkomstig. Ze zijn uit een gezin van drie personen en hebben zich afgespeeld in de winter van 1947–48.

Dramatis personae:

Willy, een arts, die na de oorlog weer een praktijk wil opbouwen, is weduwnaar, omstreeks veertig jaar oud en in het bezit van een bijdehand dochtertje van twaalf jaar, Annie geheten.

Hij heeft kennis gemaakt met een vrouw, Jeane, die echter de band verbrak en niet gemakkelijk is terug te winnen, omdat zij onder invloed staat van een toeschietelijker vriendin, Francien, die Willy voor zichzelf begeert en ook een tijdlang zijn belangstelling wist te trekken. Betty, die de huishouding van Willy verzorgt, is bevriend met Jeane. Haar vindt zij sympathiek, doch om onbekende redenen haat ze Francien, wie zij Willy denkelijk misgunt. Betty wil tussen Willy en Jeane bemiddelen, ofschoon een aanzoek haar zelf niet onwelgevallig zou zijn, maar dat ze, met zin voor de werkelijkheid, uitgesloten acht. De activiteit, die zij ontplooit in de richting van een huwelijk tussen Willy en Jeane is dus enigszins verdacht en Willy, die nog twijfelt, niet steeds even welkom. Er bestaat dus een zekere affectieve binding van Betty aan haar patroon en vanzelfsprekend tussen de laatste en zijn kind. Betty is jong – achtentwintig – gaat gaarne goed gekleed en gaat vaak naar een bioscoop.

Om het probleem van de terugkeer van Jeane in het leven van Willy spelen zich in hoofdzaak de telepathische droom-phenomena af.

Voorbeeld I.

Vroeger was Betty huisgenote in een Joods gezin, dat in de oorlog werd weggevoerd. Hiervan heeft zij Willy wel eens verteld. Zoals verwanten, die de hoop op weerzien nog niet opgaven, wel doen, heeft Betty op zekere dag het plan opgevat, een helderziende te raadplegen om mogelijk iets over het verblijf van die familie, *Krammer* genaamd, te vernemen. Daarop heeft Willy die nacht gedroomd:

> Hij vernam, dat *Saartje Krammer*, die naar een kamp moest en vermist bleef, terugkomt. Hij ging naar een collega, met wie hij wel eens over zijn omstandigheden sprak en vertelde hem zijn droom van Saartje's terugkeer en gaf er – *alles in de droom*! – de uitleg bij, dat hij de verbroken verhouding met Jeane weer

wilde *krammen* en wees daarbij op de zinvolle uitdrukkingswijze van deze droom [1]).

Nu was Saartje Krammer een zuster van het hoofd van het bewuste gezin, over wie Betty met Willy *nooit gesproken had*, maar aan wie zij bij haar voornemen de vorige dag *sterk had gedacht*. Naar de beschrijving – tenger en donker – moet ze op Jeane geleken hebben.

Schema:

Dagindrukken van Betty:	*Droom van Willy:*
Betty neemt zich voor naar een psychoscopist te gaan om inlichtingen over Joodse familie Krammer en denkt daarbij sterk aan Saartje K.	Willy droomt, dat Saartje Krammer terugkomt. Hij wil de breuk met Jeane krammen.

Gevolgtrekking:

Willy heeft het beeld van een hem onbekende vrouw van deze naam ontleend aan de inhoud van Betty's bewustzijn, daar die de vorm van uitdrukking van zijn probleem in de droom heeft bepaald.

Voorbeeld II.

Daar Annie nog te jong is, mag ze niet mede naar films voor grote mensen, maar wordt af en toe schadeloos gesteld door een bezoek aan een „onschuldige" „Cineac"-voorstelling. In het journaal zagen vader en dochter – Betty gaat daar nooit heen – een reportage van de jubileum-huldiging van een bekende Amsterdamse volkskunstenares, Henriette Davids, voor haar vertrek naar Amerika. De kunstenares was daarbij *vergezeld van haar echtgenoot en gekleed in wit-zijden costuum met grote volants aan de armen, die zij telkens dankend naar publiek en medewerkenden ophief*. Bij het verlaten van de voorstelling spraken Willy en Annie af *thuis niet over het geziene te spreken*, daar Betty anders zeker de huldiging zou willen bijwonen als de tournée in de plaats hunner inwoning gekomen was en Willy weinig lust had, haar daarheen te vergezellen. Toen Betty dus het volgende relaas gaf van haar droom van die nacht verwonderden zij zich, maar deden er wijselijk het zwijgen toe:

1) Wij hebben hier een fraai voorbeeld van het phonetisch associatieve element in de visuele uitbeelding van de gedachte in de droom, waarbij de economie, die steeds in de droom valt aan te wijzen, opvalt omdat hier de uitdrukking van de begeerde terugkeer van Jeane zowel als het herstel van de breuk in één „woord-beeld-criterium" (Krammer-Krammen) verenigd zijn.

Er had ook gedroomd kunnen worden van het krammen van een object – een schotel e.d. – maar dan was de terugkeer er niet mede inbegrepen. Nog fraaier voorbeeld van logisch, autonoom droomdenken is de uitleg van een droomfragment in de droom zelf, welke ongetwijfeld de juiste was bij alle subjectiviteit.

> Betty woonde „*een soort huldiging*" bij van een *dame, die vergezeld was van een heer*. Het publiek drong op en de *dame, die gekleed was in wit gewaad met wijduitlopende mouwen, zwaaide voortdurend met haar armen*.

Geheel onkundig van de gevolgtrekkingen van Willy en Annie omtrent haar droom naar aanleiding van *hun* bioscoopbezoek, ging Betty in de loop van de volgende week naar een bioscooptheater en zag in het voorprogramma dezelfde journaalopname met een onmiskenbaar gevoel van „déjà vu". De details van kleding en gebaar bleken *precies* te kloppen met het voor enige dagen door haar *gedroomde*, toen zij de film niet kende, die Willy en Annie de dag tevoren hadden gezien.

Schema:

Dagindruk van Willy en Annie:	*Droom van Betty:*
Film gezien van de huldiging van H. Davids in aanwezigheid van haar echtgenoot.	Huldiging van een dame in bijzijn van heer.
Was gekleed in wit gewaad met wijde volants. Armzwaaiend.	Was gekleed in wit gewaad met wijde volants en zwaaide met de armen.
	Bij later bioscoopbezoek sensatie van „déjà vu".

Gevolgtrekking:

Betty heeft in een droom een gebeurtenis zich zien afspelen, die Willy en Annie enkele dagen te voren in een bioscoop hadden gadegeslagen, wat zij opzettelijk voor haar verzwegen.

Voorbeeld III.

Om de kansen van Willy te bevorderen gaat Betty af en toe op bezoek bij Jeane. Zoals we reeds zagen, staat Willy met gemengde gevoelens tegenover de activiteit, die zij ontplooit. Als dus Betty, die van mooie kleren houdt, van Willy, wiens inkomen beperkt is, een voorschot verlangt om zich in gala te steken voor zulk een voorgenomen bezoek aan Jeane, is Willy geprikkeld. Daarbij komt, dat Jeane hoogst eenvoudig is en het Willy ongewenst voorkomt, dat Betty met die opvallende kledij Jeane de ogen gaat uitsteken. Het is dus begrijpelijk, dat Willy niet alleen weinig bewondering kan tonen bij de thuiskomst van Betty met een up-to-date uitrusting, waartoe ook behoort een zeer begeerd *plissée-rokje van gele stof*, maar zelfs dat hij bij haar vertrek naar Jeane een ogenblik dacht: *voor mijn part gaat ze met dat gele gevaar op een pasgeteerde bank zitten*! Ondertussen bewondert Betty de aanwinst voor de spiegel en denkt aan het rokje iets

te laten veranderen. Van Willy's gemopper schijnt ze zich niet veel aan te trekken. Maar nadat ze met vrij bevredigende resultaten thuiskomt van haar bezoek, droomt Betty:

> Zij ging naar de naaister om het *plissée-rokje* te laten verkorten en bemerkt daar, *dat het twee kleuren heeft, van voren licht en van achteren donker*. Nu begreep ze, dat de mensen, die haar op straat nakeken, dat niet deden uit afgunst op het mooie toilet, maar om *die opvallende plek* aan haar rokje. Daarna was opeens Willy in de kamer, die gek geworden scheen te zijn. Betty vluchtte door het venster om een dokter te halen en kwam neer op een regenbak. Daarop kwam ze bij haar ouderlijk huis, waar haar tante de deur opendeed. Daar stond Willy in gelegenheidskleding en zei dat hij naar een bruiloft ging. Dan liep ze naar haar moeder in een zijkamertje, huilde hopeloos en bemerkte, dat het *geel plissée-rokje van achteren geheel bruin besmeurd was.*

Als kind was Betty haar moeder eens nagelopen naar zee en ongemerkt gekleed te water gegaan, waarbij ze met een nieuw rokje in zee was gevallen voor de moeder er erg in had. Deze was zeer geschrokken en de gebeurtenis had op het kind een diepe indruk gemaakt, omdat het rokje bedorven was en ze toen al zeer op mooie kleren gesteld was. Willy, die enigermate psycho-analytisch georiënteerd is, kende dit verhaal en dacht hier dus niet alleen onmiddellijk aan bij het droomrelaas, maar kreeg, tot zijn verrassing, op zijn schertsend gestelde vraag ten antwoord, dat ze toen inderdaad ook een mooi geplisseerd rokje droeg en dat dat het enige was, dat ze ooit voor het in de droom besmeurde had bezeten. De tante, die in de droom de deur opendeed, was – uit zeven zusters – dezelfde die ook bij het voorval aan zee tegenwoordig was.

Schema:

Dagindruk van Willy:	*Droom van Betty:*
Willy wenst in gedachten, dat Betty met nieuw plissée-rokje op pas geteerde bank gaat zitten.	*a.* bij de naaister is het plisséerokje voor licht, achter donker. *b.* vlucht voor Willy naar moeder. *c.* Willy naar bruiloft. *d.* rokje achter geheel bruin besmeurd. overeenkomstig gerelateerd infantiel materiaal: als kind in zee gevallen en een dergelijk plisséerokje bedorven.

Gevolgtrekking:

Willy deed een onuitgesproken verwensing, die in Betty's droom in vervulling ging onder oproep van actueel conflictueus materiaal en overeenkomstig infantiel materiaal van haarzelf, dat door hetzelfde affect beheerst werd.

Voorbeeld IV.

Bij een gemeenschappelijk bioscoop-bezoek zagen Betty en Willy Deanna Durbin in „Nice Girls". De film behelst de belevenissen van een meisje, dat verloofd is met een jonge man, die naar haar gevoelen meer aandacht aan zijn auto schenkt dan aan haar persoontje. Zij leert dan ten huize van haar vader een andere jongeman kennen, een natuurvorser, van wie zij andere verwachtingen koestert ten aanzien van zijn belangstelling en ensceneert een defect aan zijn auto om daardoor gelegenheid te krijgen, hem met haar eigen auto naar zijn huis te brengen *als hij de trein mist*. Op het doek ziet men hem *achter de trein aanhollen, die juist van het perron van een klein stationnetje is vertrokken*. Dan brengt ze hem inderdaad naar zijn huis met haar wagen, zodat haar wens, samen met hem alleen te zijn, is vervuld. Maar als zij tot haar teleurstelling ondervindt, dat de ontdekkingsreiziger even grote belangstelling voor zijn rariteiten-verzameling heeft als de verloofde voor de constructie van zijn auto, is haar twijfel opgeheven en komt ze weer bij de verloofde terug. Tot de „show" van de film behoort een avondlijke scène *op een rivier met dichtbezette plezierbootjes*.

Willy, die niet veel uitgaat – zodat zulk een evenement toch reeds een enigszins opwindend effect op hem heeft – was tijdens en na de voorstelling vrij sterk geëmotioneerd. Was er per saldo geen overeenkomst tussen deze geschiedenis en zijn eigen twijfel tussen twee „gegadigden"? Dit was een prikkel tot Willy's volgende droom, welke hij de nacht na het bioscoopbezoek droomde:

> Willy liep in de B.-straat. Een eindje voor hem uit ging de heer S., die vergezeld was van twee dames. Het kwam Willy voor, dat S. met één van hen gearmd ging, maar dat de ander zich tussen het paar trachtte te dringen. De dromer zag zich verplaatst naar de aan het einde van de B.-straat gelegen D.-singel, een *tamelijk breed water, waarin, dwars op de kade, een grote oceaan-stomer lag. Over de verschansing keken een paar mensen uit. Langszij van het schip lag een kleine plezierboot vol kinderen, die zich om een man verdrongen, die in hun midden stond.* Zij schenen van het grote schip gekomen te zijn en de dromer wilde de heer S. waarschuwen, die de eigenaar van het bootje scheen te zijn, na *driemaal tevergeefs man en kinderen gesommeerd te hebben, van het bootje te komen, waarbij het telkens scheen of de man aan het verzoek zou voldoen.*

De locale situatie in de droom kwam min of meer overeen met de werkelijke. Aan het ene einde van de B.-straat in de stad U. is een *klein station*, het andere einde komt uit op een *tamelijk brede singel*. Na het verlaten der bioscoop hebben Willy en Betty daar, wachtende op een bus, heen en weer gelopen, elk vervuld van gedachten met betrekking tot eigen problemen.

Wij houden ons hier niet bezig met de analyses van deze droom, maar moeten wel opmerken, dat de inhoud van het eerste droomfragment Willy's probleem zeer nauw raakt, maar dat hij met het verder gedroomde geen weg weet. Willy, die aandacht aan zijn dromen pleegt te schenken, vertelde de volgende morgen zijn droom vóor het ontbijt aan Betty. Aan tafel daarna deed Willy's dochtertje Annie, *dat de film „Nice Girls" niet gezien had noch erover had horen spreken*, het volgende relaas van een droom van dezelfde nacht:

> *In de D.-singel, dwars in het water, lag een kleine boot met een stoompijp en een hoop kinderen er op.* Evenwijdig *daarachter lag een groot schip. Betty stond aan de „leuning" met een kiektoestel.* Ik hoorde van een *film* spreken en dacht dat hetgeen ik zag echt film was omdat het beeld voor een ogenblik was vergroot (tot close-up) met roodgeverfde lippen en dik bruin gepoederde wangen. Ik zag een hele hoop *kleine bootjes* en ik hoorde zeggen, *dat we er af moesten*. Dan was ik tussen de kinderen – mijn schoolkameraadjes – op die kleine boot. *Vader stond midden tussen ons op die kleine boot. We liepen door elkaar en werden tegengehouden. Wij waren al driemaal te laat gekomen.* Daarna gingen wij naar de kant. Ik moest met mijn schaatsen aan een trapje op en af en *rende door de B.-straat naar het stationnetje, waar ik de trein voor mijn neus zag wegrijden. Betty stond op het grote schip met een knappe jongen die op Mountbatten* leek.

Op het eerste gezicht valt reeds op te merken, dat Annie in hoofdzaak alleen het tweede deel van Willy's droom met hem deelt. De dag te voren heeft Betty ernstig met Annie gesproken over de mogelijkheid van haar vertrek als papa en Jeane gaan trouwen. Zo kunnen we begrijpen, dat de bewuste indrukken van het kind een droom aan de gang gebracht konden hebben, waarbij het vertrek van Betty een rol speelde. Maar er is meer! Toen Betty zei, dat ze weg zou gaan als Willy trouwde, had ze in haar hoofd, wat ze voor het kind verzweeg, *dat een royaal huwelijk* om een tehuis te krijgen, haar meer welkom was dan naar een baan te moeten uitzien. Daarom was zij in de bioscoop minder aangedaan door het probleem van de film – dat meer Willy's probleem was – dan door haar eigen zaak. En daar zij alle hoop had moeten opgeven, Willy te winnen, troostte zij zich

met de gedachte, eenmaal nog eens een knappere en jongere man te zullen ontmoeten, zoals ze – in de pauze rondkijkend – in de zaal had zien zitten, en een *royaal huwelijk* sluiten. Haar komend vertrek had op het kind, dat het verlies van een lieve verzorgster had te betreuren, een diepere indruk gemaakt dan op de vader, die immers geen plannen ten aanzien van Betty koesterde. Bij een eerder bezoek aan de „Cineac" met haar vader heeft Annie met Willy een opname gezien van „*The royal Wedding*" van Prinses Elisabeth van Engeland. Betty nu, lijkt zeer veel op Prinses Elisabeth. Vandaar dat zij in Annie's droom werd gezien op het schip, waarmede zij kennelijk zou vertrekken, aan de zijde van Mountbatten, ongetwijfeld de knappe jongeman met wie Betty de huwelijksreis hoopte te ondernemen, met volledig make-up, kodak en close-up. Ten slotte heeft Annie, die er erg tegen op zag, dat er andere, vreemde hulp moest komen, met het voornemen rondgelopen, om als Betty wegging, met de trein naar Jeane te gaan.

Schema:

Dagindrukken			*Dromen*	
van Willy:	van Betty:	van Annie:	van Annie:	van Willy:
Film gezien „Nice Girls".	Film gezien „Nice Girls".			
Vrouw met twee mannen.				Man met twee vrouwen.
Denkt aan zijn probleem, man met twee vrouwen.	Denkt aan vertrek en kans op royaal huwelijk.	Krijgt mededeling van vertrek van Betty en zag met Willy veel eerder de film „Royal Wedding".	1. Groot schip met Betty als prinses Elisabeth met Mountbatten. Make-up, kodak, close up.	Groot schip met – vaag – een paar mensen.
In de film voorkomend: scène met veel kleine bootjes.	Ook gezien.		2. Veel kleine bootjes.	
			3. Kleine boot langszij groot schip. Met haarzelf en vader te midden van dringende kinderen (school-kameraadjes).	Kleine boot langszij groot schip, met man te midden van veel opdringende kinderen.
			4. Ze moeten eraf. Drie maal tegengehouden.	Hij jaagt ze eraf. Drie maal gesommeerd.

Dagindrukken			*Dromen*	
van Willy:	van Betty:	van Annie:	van Annie:	van Willy:
Scène met man holt naar trein, trein gemist, ziet die vertrekken van klein stationnetje.	Ook gezien.		5. Holt naar trein; trein gemist; ziet die vertrekken van klein stationnetje.	
Zij liepen na de voorstelling op de B.-straat en langs de D.-singel, wachtend op de bus, beiden vervuld van eigen gedachten.			Plaats van handeling bij beide dromers B.-straat, D.-singel (station B.-straat.)	

Gevolgtrekking:

Willy deed bij een film „Nice Girls" indrukken op en had overwegingen met betrekking tot zijn probleem (twee candidaten) en droomt daarmede het eerste deel van zijn droom, waarvan hij het tweede gedeelte in hoofdzaak deelt met een droom van Annie van dezelfde nacht.

Betty deed bij dezelfde film indrukken op en had overwegingen met betrekking tot haar probleem (vertrek en royaal huwelijk). Zij droomt niet.

Annie kon geen indrukken van de film „Nice Girls" opdoen, hoorde van Betty's vertrek en had overwegingen in verband daarmede (per trein naar Jeane).

Zij zag met Willy veel eerder de film „Royal Wedding" en droomt tegelijk met Willy van Betty's vertrek en gewenst royaal huwelijk, nagenoeg conform het tweede deel van Willy's droom.

Bespreking

Definitie der telepathie. Het staat wetenschappelijk onomstotelijk vast, dat er paranormaal begaafden zijn, die van objecten, voorvallen en bewustzijns-inhouden van ik-vreemde persoonlijkheden indrukken kunnen opdoen langs andere dan de normale zintuigelijke kanalen (Tenhaeff). Wij plegen daarbij onderscheid te maken tussen helderziendheid en telepathie. Helderziendheid is: „paranormaler Wissenserwerb von sächlichen Situationen" (Driesch) – „extra-sensory perception of objective events as distinguished from telepathic perception (of the mental or subjective events of another person" (Rhine). Telepathie is: „paranormaler Wissenserwerb von fremdseelischen Zuständen" (Driesch) – „extra-sensory perception of the mental activities of an other person" (Rhine) [1].

Ir. R. Warcollier, een Frans onderzoeker, voerde voor telepathie

1) W. H. C. Tenhaeff: Ervaringen met psychoscopisten. Tijdschrift v. Parapsychologie, XV (Mei–Juni 1947).

de volgende onderscheidingen in, die Tenhaeff elders in dit tijdschrift uitvoerig toelicht en die ik hier duidelijkheidshalve, tot goed begrip van het hier behandelde, kort recapituleer;

a. „Télépathie du conscient"; hiervan spreekt hij, wanneer een proefpersoon „indrukken" blijkt te verkrijgen van waarnemingen, welke een afzender tijdens experimenten doet – voorstellingen, welke hij tijdens de experimenten heeft – en waarop deze daarbij zijn volle aandacht richt met de bedoeling, dat de proefpersoon daarvan een indruk zal verkrijgen.

b. „Télépathie du mal-perçu"; hieronder verstaat hij de telepathie van de randzône – het perifere bewustzijn – waarmede wij te doen hebben, wanneer een proefpersoon een indruk blijkt te krijgen van een voorwerp – een tekening bijv. – welke door een afzender tijdens het experiment niet centraal, doch slechts perifeer gezien wordt en waarop deze zijn aandacht niet concentreert.

c. „Télépathie de l'oublié récent"; – telepathie van het voorbewuste – noemt hij de gevallen, waarbij de proefpersoon een indruk krijgt van een in het zg. voorbewuste aanwezige bewustzijnsinhoud [1]).

Deze indeling geldt de experimentele telepathie; de spontaan optredende verschijnselen, welke wij hier bespreken, zou men „spontane telepathie van het onbewuste" kunnen noemen.

Criteria der telepathie. Telepathische experimenten leerden, dat het slagen van bepaalde voorwaarden afhankelijk is c.q. door bepaalde omstandigheden bevorderd wordt. Het geloof van afzender en ontvanger in hun vermogen – zelfvertrouwen – werkt begunstigend, concentratie of bewuste wilsinspanning bij de afzender beïnvloeden de ontvangst soms ongunstig. Bij het afzenden van abstracte begrippen heeft men in de regel geen succes en soms gebeurt het, dat de ontvanger in plaats van een tekening, welke de afzender voor zich heeft, diens *verdrongen wensen*, diens *angsten* e.d. opvangt (wat dus telepathie van het voor- of onderbewuste is). Ook is het bevorderlijk als de afzender een afbeelding voor zich krijgt, die hem *emotioneert*.

Wij weten ook, dat onder bijzondere omstandigheden – doodsnood bij ongeval, enz. – verwanten van de betrokkenen een „boodschap" van deze kunnen ontvangen bij waken of in de droom (zg. „crisistelepathie") hetgeen overeenkomt met de ervaring dat bij het onderzoek van de spontane telepathie gebleken is, dat de kans, dat men onbewust en ongewild als afzender fungeert, groter wordt naarmate men meer geëmotioneerd is. Zulke boodschappen kunnen ontvangen worden vóór het gebeuren (en sluiten dan proscopische aspecten in) ter zelfder tijd of ook enige tijd later. In het laatste geval

1) R. Warcollier: La télépathie. Ses rapports avec le subconscient et l'inconscient. Revue Métapsychique, 1929, No. 3.

vinden sommigen aanleiding om te denken aan een boodschap van de „geest" van een tijdens het gebeuren overledene, maar wij houden ons liever aan de animistische verklaring, gebaseerd op het feit dat er tussen de onbewuste ontvangst en de bewustwording (event. verschijnen in het „droom"-bewustzijn) een zekere tijd kan verlopen, wat dan de schijn van post-mortaal contact kan verwekken. Van bijzondere paragnostische begaafdheid behoeft bij deze ontvangers nimmer iets gebleken te zijn. Voorwaarden voor de overdracht van psychische inhouden bij spontane telepathie onder deze omstandigheden zijn de zoeven al voor de experimentele telepathie bevorderlijk bevonden zekere geëmotioneerdheid bij de – in dit geval van zijn functie onbewuste – afzender en een affectieve binding tussen deze en de ontvanger. Wij zien nu dat tot op zekere hoogte in onze voorbeelden van telepathische beïnvloeding van dromers ook aan deze voorwaarden is voldaan. De affectieve binding van dit groepje tezamen levende personen is a priori aan te nemen en wat de geëmotioneerdheid aangaat, in elk der dromen valt aan te wijzen, dat de afzender een zekere mate van geëmotioneerdheid aan de dag legde.

In voorbeeld I is het Betty, die vrij „opgewonden" was bij het vooruitzicht, dat zij misschien iets over de verblijfplaats van het gezin Krammer zou vernemen, in het bijzonder van Saartje K., die zij graag mocht (en misschien nog meer door de hoop, iets te horen over een toekomstig huwelijk!) Hier is Willy ontvanger.

In voorbeeld II is het Willy, die niet alleen altijd wat opgewonden is door uitgaan en bioscoopbezoek, doch hier bovendien door de afspraak, het geziene voor Betty te verzwijgen, een emotie om een „geheimpje", waarin Annie min of meer deelde.

In voorbeeld III is het Willy, die zich boos maakte over het voorschot voor een in zijn oog onnutte uitgaaf voor kleren.

In voorbeeld IV tenslotte is Willy geëmotioneerd door het filmprobleem, dat het zijne nauw raakte. Hij droomde in verband daarmede het eerste deel van zijn droom, terwijl de prikkel tot het tweede deel – dat tegelijk Annie's droom is! – door hem – zoals wij nader zullen zien – vermoedelijk *via* Annie ontvangen werd van het op het stuk van een „royaal" huwelijk geëmotioneerde Betty.

Wij zien hier meteen, dat de betrokkenen van dit groepje afwisselend als afzender en als ontvanger optreden (agent en percipiënt). Dit is verklaarbaar als we bedenken, dat de geëmotioneerdheid een eigenschap is, die ieder mens bij gelegenheid kan vertonen. Waar we reeds zagen, dat bij de experimenten emotionerende afbeeldingen begunstigend werken, zou men deze factor ook in aanmerking kunnen nemen waar het geldt het zien van films, wat in onze voorbeelden een vrij grote rol speelt.

Wat de affectieve binding aangaat, deze kan allicht een weder-

kerige worden genoemd, waarbij niet mag worden vergeten, dat deze een hoge mate van ambivalentie der gevoelens kan inhouden. Door deze ambivalentie heeft de affectieve binding weer nauwe relatie met de geëmotioneerdheid, die zij gradueel, maar ook qualitatief mede bepaalt. De positieve pool dier ambivalentie kan een vreugdevolle emotie oproepen. Hoewel niet onverdeeld, kan men hiertoe toch wel de emotie van Betty rekenen bij de gedachte aan een royaal huwelijk. Negatieve gevoelens waren het zeker, die het gedachtebeeld van Willy beheersten bij zijn critiek op de luxueuse aanwinsten van Betty's garderobe.

Het is een parapsychologisch ervaringsfeit, dat bij psychoscopisten, van wie verwacht wordt, dat zij aan de hand van een inductor, afkomstig van een bepaald persoon – al dan niet in aanwezigheid van deze – mededelingen zullen doen aangaande gebeurtenissen of psychische inhouden, deze persoon betreffende, in plaats daarvan gegevens „doorkomen", welke betrekking hebben op anderen, die echter dan met de consultant in nauwe, affectieve relatie blijken te staan. Daar het telepathisch „rapport" buiten de bewuste wil van de paragnost om tot stand komt, zou men de gevolgtrekking kunnen maken, dat de grenzen tussen de bewustzijnsinhouden van nauw verwante personen minder streng afgebakend zijn, zodat er onbewuste onderlinge uitwisseling van psychische inhouden bij deze mensen mogelijk is – een reciproke overdracht, waarin bij gelegenheid derden – in casu de psychoscopist – kunnen participeren. Het zou dan dezelfde gemakkelijke overdracht van niet actueel bewust gedachtenmateriaal kunnen zijn, welke in de dromen van affectief gebonden personen veelvuldiger dan men denkt een rol kan spelen, naar we aanstonds zullen zien.

Maar er gelden voor de telepathische droom nog andere factoren, die de aandacht vragen. Zij houden verband met het droomproces in het algemeen en het verdringings-mechanisme uit de psychoanalyse bekend en subsummeren zich hier dus aan de criteria der telepathie. Willy en Annie spraken af, dat zij Betty niets zouden zeggen van de huldiging (II). Willy zou zich wel wachten, de verwensing van het plissée-rokje uit te spreken. Hij onderdrukte de neiging daartoe althans onmiddellijk (III). Betty kwam slechts onder grote weerstand ertoe, te vertellen, dat ze in het theater het royale huwelijk zat te overwegen (IV) en zou ook liever haar tong afgebeten hebben dan iets te vertellen van haar plan, naar een „waarzegger" te gaan, daar zij natuurlijk ook een stille hoop koesterde, iets te horen over een toekomstige gemaal. Dit alles kan gekenmerkt worden als een onderdrukking, een verdringing van emotioneel geladen gedachte-materiaal. Hier vinden wij dus termen tot het onderschrijven van Fodor's

formulering van zijn en anderer ervaring: „According to present analytic assumptions the essential fact about telepathy is the demonstration of the return of the repressed through another person attached to the dreamer by strong emotional bonds". Fodor preciseert dit nader als de functionele kant van het telepathisch droom-mechanisme, doch gelooft, dat naast de druk van het verdrongene „as a cognitive faculty of the unconscious, the need for sharing warmth and affections as well as the need of protection and reassurance as in the case of fear and anxiety, might be sufficient motives to set the telepathic mechanism going".

Deze telepathische communicatie kan echter enkel tot stand komen als in het onbewuste van de dromer een psychische inhoud aanwezig is, die in zijn latente zin overeenkomst vertoont met de manifeste inhoud van de boodschap, die dus de wekker is van verwant materiaal bij de ontvanger, hetgeen, zoals we zullen zien, niet steeds gemakkelijk valt te constateren. Duidelijk spreekt dit echter uit voorbeeld III, waar Willy's verwensing de gangmaker was van een droom met betrekking tot een jeugd-voorval van analoge inhoud.

Wij moeten daarbij niet uit het oog verliezen, dat het onder de druk van emotionele omstandigheden opgeroepen psychisch materiaal uiteraard sterker affectief geladen is, zodat met in trilling gebrachte snaren van het register der gemoedsbewegingen van een percipiënt bij deze accorderende snaren kunnen gaan meetrillen met daaraan gekoppelde, uit associatief verwante kringen stammende gedachte-inhouden. Bij verlaagde bewustzijnsgraad vervagen de grenzen tussen die gebieden en voert het energetisch geladen affect de geliëerde gedachte-inhouden van het ene gebied over de drempel in het verwante andere. Anders gezegd: in de stroom van de wordende droomgedachten worden andere complexen medegesleurd, welke onder de heerschappij van hetzelfde affect staan, dat de ontwikkeling der droomgedachten beïnvloedt. Deze gerelateerde complexen worden dan in de beeldtaal van de droom mede uitgedrukt. Zo zien we dan onder dezelfde gemoedsbeweging van teleurstelling en verdriet om de ontdekking van het besmeurde rokje het beeld van de ter bruiloft gaande Willy opkomen (III). Daar soms de nadruk kan vallen op andere inhouden vertegenwoordigende beelden dan de direct telepathisch overgebrachte, resp. gewekte, kan de telepathische beïnvloeding niet steeds even duidelijk aan het licht treden, geheel zoals bij de accentverschuiving in de normale droom een kern aan de periferie kan geraken of omgekeerd.

Het gezin van Willy vormt een kleine collectiviteit, zoals ook de personen in Fodor's voorbeelden een met elkander in nauwe relatie staand groepje vormen. Men zou deze collectiviteiten in zekere zin

kunnen zien als psychische eenheden, die Dietz in zijn beschouwingen over de psychologie der menigte *sympsychia* pleegt te noemen [1]). De psychische eigenschappen, die voor het sympsychium kenmerkend zijn en die de menigte voor telepathische beïnvloeding vatbaar doen zijn, zouden mutatis mutandis ook voor de gezins-collectiviteit – als foule à deux, trois ou quatre etc. – geldend geacht mogen worden. Deze zijn volgens Dietz een overeenkomst in het gedachte- en gevoelsleven van de leden – de *synaesthesie* – en een ten nauwste daarmede samenhangend gezamenlijk willen en streven – de *symboulie*. Voor de gezins-collectiviteit behoeft het streven niet beslist als gelijkgericht gezien te worden, daar het in relatie tot de binding geen verschil uitmaakt of in de steeds optredende bipolariteit van de (de gezinsverhoudingen bepalende) gevoelens incidenteel affecten van negatieve aard domineren. Immers slechts werkelijke onverschilligheid en lauwheid zouden pas een contra-indicatie vormen voor telepathische overdrachts-phenomena. In het algemeen zal het gezin dus een uitermate gunstige voedingsbodem vormen voor het optreden van telepathische mechanismen, omdat geen andere constellatie meer dan deze beantwoordt aan de voorwaarden tot het vinden van begrip en medeleven in „the need for sharing warmth and affections as well as the need of protection and reassurance in the case of fear and anxiety", althans dat normaliter behoort te doen. Dat naar omstandigheden nietverwante huisgenoten, zoals in het geval van Willy of bovendien een een gezinslid behandelende analyticus als bij Fodor's patiënt, tijdelijk in deze collectiviteiten een plaats vinden en hun rol spelen, doet aan de criteria voor telepathische phenomena natuurlijk niets af of toe.

Beeld-denken in telepathie en droom. Dat bij Betty, die in de couranten wel van de a.s. huldiging zal hebben gelezen, een wens aanwezig was, daarheen te gaan, is onloochenbaar (II). Het materiaal voor een wens-droom lag dus gereed. Ook zonder telepathische verklaring is deze wens evenzeer in een droom realiseerbaar te achten. Het merkwaardige is echter de volkomen overeenstemming van het droom*beeld* met de gefilmde werkelijkheid, die haar bij latere confrontatie als volkomen bekend voorkwam. Werd Betty hier gestimuleerd – door indrukken door Willy en Annie opgedaan – tot dromen wat zij *zelf* wenste, in voorbeeld III zag zij zich zelf met een haar door een *ander* toegewenst bedorven kledingstuk. Zij kreeg dus hier een *beeld* van een object, dat – althans in die toestand – *in werkelijkheid* niet bestond, maar een ogenblik door een *ander* – Willy – zo *gewenst* was.

Pagenstecher vermeldt ervaringen met paragnostisch begaafde proefpersonen, die beelden zien, welke hun ontstaan te danken heb-

1) P. A. Dietz: Telepathie en psychologie der menigte, Amsterdam, 1931.

ben aan het wensleven van een consultant [1]). Een Mexicaanse psychoscopiste ontmaskerde een anonieme brief-schrijfster met de bewuste brief als inductor en beschreef haar als draagster van een medaillon, dat deze in *werkelijkheid* niet bezat, maar zich *wenste*. Pagenstecher brengt dit in verband met de mogelijkheid van het bestaan van zg. gedachte-vormen. M.i. behoeven deze problematische „elementalen" hier niet in het geding gebracht te worden. Paragnosten toch, putten gedachte-*beelden* uit de psyche van anderen en deze kunnen evenzeer een wens als welk ander motief ook vertolken. Dat hun het *beeld* van het *gewenste* – in casu het medaillon – evenzeer verschijnt als een *werkelijk* bezeten object is begrijpelijk. Het beeld van het begeerde object leefde ook als zodanig in de psyche van de delinquente. Zij heeft zich zelf zo voorgesteld alsof ze het medaillon droeg, zoals ik mijn kind in het ziekenhuis „zag" toen ik een ongeluk vreesde. Wat geldt voor deze min of meer experimentele telepathie, geldt dus ook voor de spontaan optredende in dromen van niet-paragnostisch begaafden, waar, naar we uit voorbeeld III zagen, in een de telepathische overdracht begunstigende toestand – de droom – het gewenste hallucinatorisch verbeeld gezien kan worden. In telepathische crisisgevallen kan overigens de boodschap ook in waaktoestand ontvangen worden en een veridieke (pseudo-)hallucinatie tot gevolg hebben.

Het optreden van een gedeprimeerde, soms angstige stemming in zulke omstandigheden gaat samen met een verlaging van de bewustheidsgraad. Deze verlaging is feitelijk gepaard aan een vernauwing, waarbij – evenals in de droom – bepaalde beelden sterker dan normaal in het centrum komen en andere in de periferie blijven of belanden, om echter niet zelden een naar rato krachtige nawerking te hebben, die het phenomeen „déjà vu" in de hand werken kan. De verlaagde bewustzijnsgraad is een begunstigende factor voor de ontvangst, die zich ook in de droom doet gelden. Dat deze ontvangst in de verschillende omstandigheden een sterk beeldend karakter draagt, zal moeten samenhangen met het op het verlaagde peil benutten van een ander denksysteem, het archaïsch beeld-denken. (Dit moet gezien worden als een eerdere phase in de ontwikkeling van het menselijk denken, zowel als in de ontwikkeling van de actuele gedachte via denk-„*beeld*" tot vol-logische formulering in woorden). Anders gezegd: de interpsychische uitwisseling van gedachte-inhouden geschiedt op de trap van het aan het woorddenken voorafgaand ontwikkelingsstadium, waarin de visuele beleving domineert, hetgeen ook in de droom het geval is. Rümke ziet aldus in de droom een gedachte in statu nascendi [2]). Het dromen geschiedt in hoofdzaak in

1) G. Pagenstecher: Die Geheimnisse der Psychometrie oder Hellsehen in die Vergangenheit, Leipzig ,1928.

2) H. C. Rümke: Studies en voordrachten over Psychiatrie, Amsterdam, 1943.

de in het prae-logisch ontwikkelingsstadium figerende beeld-taal. Dit primitieve beeld-denken, dat sterker dan het geabstraheerde woord-denken onmiddellijk – „letterlijk" (!) – tot de „verbeelding" moet hebben gesproken en dat adaequaat is voor de droom, effent in deze mede de weg tot telepathische overdracht van gedachten – beter van gedachte-beelden – in een toestand van „Persönlichkeitserweiterung um das Du" (Marcinowski). Misschien kan dit ons helpen bij het zoeken naar een verklaring van de telepathie, die geweest kan zijn een interpsychisch communicatiemiddel in een stadium van de phylogenie der mensheid, waarin woord-denken en -spreken nog ontbraken en waarvan wij heden ten dage overblijfselen kunnen vinden in waken en dromen onder omstandigheden, die ons – qua bewustzijnsphenomeen – tijdelijk in een oertoestand verplaatsen.

Telepathisch Mechanisme. Ook Betty had indertijd de film „Royal Wedding" gezien, zodat alle drie bij de telepathische dubbeldroom betrokkenen indrukken daarvan hebben opgedaan. Maar Betty heeft n.a.v. deze indrukken niet gedroomd, hetgeen Willy en Annie wel deden. Zij deden dit echter eerst geruime tijd na het zien van de film, maar zij deden het te rechter tijd! De oproep daartoe ging uit van hetgeen Willy en Betty de dag vóor het dromen van Willy en Annie in de bioscoop beleefden bij de film „Nice Girls".

Wat betreft het probleem der telepathie kunnen we het eerste deel van Willy's droom, waarin zijn eigen probleem naar voren treedt n.a.v. indrukken, de vorige dag door *hemzelf* opgedaan, buiten beschouwing laten. Er blijft dan het feit, dat het tweede deel van Willy's droom met kleine varianten *in dezelfde nacht ook* door Annie is gedroomd. Naar we zagen, maakte het aanstaand vertrek van Betty veel minder indruk op Willy dan op Annie. We zouden dus enige reden hebben tot een vermoeden, dat het Annie was, die uit Betty's onbewuste de prikkel ontving tot dat fragment van haar droom, dat het vertrek van Betty tot onderwerp had, waarmede bij Betty de gedachte aan een royaal huwelijk geassocieerd was [1]). De gelieerde associaties – vertrek en royaal huwelijk – werden in het eerste fragment van de dubbeldroom economisch in één voorstelling verbeeld: de prinselijke jonggehuwden op het grote schip, het tot oceaan-stomer opgeblazen huwelijksbootje, conform het epitheton „royaal" van het huwelijk (droom IV : 1). Willy, die daar maar een zwakke afschaduwing van in zijn droom waarnam (hij zag een paar mensen op het grote schip, maar herkende er niemand in) kan dus dit beeld „uit de tweede hand" van Annie gekregen hebben. Waar hij de personen slechts vluchtig

1) Splitsing van de droom in fragmenten is wat kunstmatig, gezien de vloeiende overgangen der scènes in de dynamische vaart van het gebeuren, doch niettemin tot beter begrip van nut.

zag, ontbrak ook de close-up en daarmede de sensatie van Annie, dat het gedroomde een film betrof. Het was trouwens Annie, die deze „herkenning" het meest behoefde, daar zij de directe dagindrukken miste, die de aanleiding tot de droom werden. Wij zullen nu zien, hoe het met de andere fragmenten van deze dubbeldroom staat. Het tweede fragment (IV : 2), de vele kleine bootjes, die ook in „Nice Girls" voorkwamen, zag Annie in de droom, Willy niet. Het derde (IV : 3) geldt het bootje met de man en de kinderen. Dit heeft elk der dromers enigszins anders beleefd. Annie was in haar droom zelf onder de kinderen – wist zich althans erbij – en ze herkende in de man in hun midden haar vader. Willy stond aan de wal, herkende man noch kinderen, die Annie als haar kameraadjes voorkwamen. Annie had de gewaarwording, dat zij eraf moesten, maar tegengehouden werden. Dit geschiedde driemaal, terwijl het Willy was die driemaal trachtte, de kinderen weg te jagen (IV : 4). Het vijfde fragment van Annie's droom (IV : 5), het van het bootje naar de trein hollen en te laat komen, ontbreekt bij Willy geheel. De haast om van het bootje af te komen wordt dan verklaard door het in de droom aan Annie bewuste verlangen, de trein te halen. Waar het bij het bewuste overdenken van haar vlucht naar Jeane wel in haar opgekomen zal zijn, dat Willy als hij het wist, haar zeker wel zou weerhouden, zou hiermede ook het tegenhouden op het bootje een zinrijke verklaring vinden. In dit alles zou men dus geneigd zijn op grond van de grotere en zinvollere volledigheid van Annie's droom, aanwijzingen te zien voor een bevestiging van de voor het eerste fragment geuite veronderstelling, dat de droom het „werk" van Annie was met het initiatief van Betty. Men zij met dergelijke conclusies niet te voorbarig. Als Willy het slot met de wegrijdende trein mist, kan het zijn omdat hij het niet nodig had (of omdat hij juist op dat moment ontwaakte). Uitgebreider handeling is immers niet het enige criterium; het beleven als *wegjagen* van de kinderen zal voor hem even zinvol kunnen zijn als het *wegwillen* van Annie, naar de trein – en die toch missen! Merkwaardig blijft het, dat de localisatie – het terrein van handeling – van de *gehele* dubbeldroom aan die van het eerste deel van Willy's droom gelijk bleef, welk deel bij Annie ontbrak. Dit maant mede tot voorzichtigheid.

Evenals de bestudering van één-eiige tweelingen ons in staat stelde in biologisch en eugenetisch opzicht verderstrekkende gevolgtrekkingen te maken dan die welke mogelijk zijn uit de beschouwing van het afzonderlijk individu, zo moet er uit de telepathische droom – met name de dubbeldroom – meer lering te trekken zijn dan uit de normale, zowel uit een oogpunt der telepathie als van het mechanisme van het droomdenken. Bij de telepathische enkeldroom zagen

wij – eenvoudig uitgedrukt – de dagindrukken van de ene persoon een droom bij de andere oproepen, terwijl de dubbeldroom gelegenheid gaf tot het vaststellen van een zekere congruentie der voorstellingen. Wij zagen daarbij, dat Willy en Annie met verschil in volledigheid en interpretatie de visuele beleving van belangrijke fragmenten deelden. Wanneer wij nu in de lijn van de aangenomen begrippen van afzender en ontvanger aannemen, dat de tot een eerdere ontwikkelingsphase (anders gezegd; tot een eerder, ander denk-systeem) te rekenen beelden (visuële belevingen) al naar het accent valt, worden overgedragen of ontleend, dan zou dat tot de gevolgtrekking aanleiding kunnen geven, dat in het eerste geval de niet uit eigen bewustzijn opwellende droombeelden dus min of meer werden *opgedrongen*, en dat de percipiënt als een der participerenden de interpretatie heeft te leveren bij de beelden, die de ander als afzender hem – ongewild – bezorgt. Dat zou dan een zekere starheid van de telepathische droom impliceren door de gebondenheid van de ene dromer aan de beelden van de andere. Hierin zou men een verklaring kunnen zoeken voor de mening van Fodor, dat door telepathische beïnvloeding iemand dromen kan, wat voor hem zinloos is en voor een ander van betekenis, hetgeen dan toch in tegenspraak is met de eveneens vastgelegde ervaring, dat de telepathische droom enkel tot stand kan komen als er bij de dromers analoog materiaal aanwezig is. Hierdoor zou de droom dus ook voor de ontvanger zinvol moeten zijn, waarbij het natuurlijk de vraag blijft of hij die zin zal verstaan.

Hier dringt zich een vergelijking op met de *experimentele* droom, zoals Schroetter die weet op te wekken in de hypnose[1]). Hierbij werden droomopdrachten verstrekt, die, hetzij in de hypnose zelf, hetzij in de nacht volgende op de avond te voren gegeven suggesties, werden gedroomd. Wij zien, hoe een gesuggereerde lichamelijke prikkel op dezelfde wijze in een droom tot uiting kan komen als een werkelijk in de slaap optredende. Verder kan de opgaaf worden verwezenlijkt, een tegenwoordige psychische toestand in de droom te verbeelden. De droom behandelt dan het hypnotisch gesuggereerde thema onder gebruikmaking van recente dagindrukken als stof. Omgekeerd kan de stof gesuggereerd worden en dan aanleiding geven tot een droom met een zeker thema. Silberer drukt dit aldus uit: Juist zoals in het ene geval de droom zijn ruw materiaal (recente herinneringen) in dienst van een hypnotisch *gesuggereerd leidend motief* stelt, zo stelt hij in het andere zijn ruw materiaal (gesuggereerde personen en situaties) in dienst van een *door een bepaald emotioneel complex gedicteerd leidend motief*. Men kan ook zeggen, dat dit complex zich van de droomstof bemachtigt, om er het hoogste woord in te voeren.

Zoals dus in de hypnotisch gesuggereerde droom nu eens het

1) H. Silberer: Der Traum, F. Enke, Stuttgart.

gegeven thema dagindrukken gebruikt, die op zich zelf geen betekenis hebben, om daarin zijn uitdrukking te vinden en dan weer het gegeven materiaal de wekker is van een emotioneel complex, dat het thema van de droom wordt, zo zal dus in de telepathische droom in het ene geval de indruk worden verkregen, alsof de nadruk valt op de bereidheid van emotioneel geladen complexen tot het aangrijpen van indifferente beelden uit de bewustzijnsinhoud van een ander en in het andere geval alsof de mentaal gesuggereerde voorstellingen meer op de voorgrond treden. Zo zou de tegenstelling, die wij vonden in de ervaring, dat soms de telepathische droom zinloos voorkomt en dan weer duidelijk overeenkomstig materiaal doet zien, ons als een schijnbare kunnen voorkomen, wanneer wij het aldus mochten zien, dat het bewustzijn van de participerenden als *één enkel* (voor de duur van het interpsychisch contact simultaan functionerend) *bewustzijn* kan worden opgevat en dat dan de gedachten – van concept tot visuele beleving – (in grote trekken) gelijktijdig en uniform in beiden (of meer participerenden) opwelden. Op uitzenden of ontvangen valt dan minder nadruk en in wezen is er ook geen verschil tussen de telepathische enkel- of dubbel-droom, wanneer men verder overweegt, dat de dagindrukken van de ene deelhebber een tot in de nacht geprotraheerd – bij beiden tegelijk opdoemend – herinneringsbeeld worden. In het ene geval – dat van de enkeldroom – bij het ontwaken slechts aan één van de deelhebbers als droom bewust wordend, in het andere – dat van de dubbeldroom – aan beiden met individuele interpretatieverschillen.

Hier kruist zich het telepathisch mechanisme met dat van het droom-denken. Wie – als schrijver – de droom niet meer kan zien als onderhevig aan een opzettelijk werkzame droom-arbeid, die het verschil moet verklaren tussen een manifeste en een latent aanwezig geachte droom-inhoud, doch veeleer als een autonoom uitdrukkingsmiddel van gedachten in een denksysteem, dat als het ware een compromis is van het in een eerder ontwikkelingsstadium geldend beelddenken, dat het logisch bindend element van het huidige woorddenken mist en dit laatste, zal bij het zoeken naar een synthese tussen het telepathische en het droom-mechanisme in de eerste plaats zijn aandacht hebben te schenken aan de ontwikkelingsgang van het gedachte-concept, dat aan de droom ten grondslag ligt. Wij zien dit in de verschillende ontwikkelings-stadia beïnvloeding ondergaan van verschillende aard – niet het minst van affectieve – waarbij zich thans de telepathische voegt, om zijn einduitdrukking te vinden in de voor het droom-denken kenmerkende visuele beleving, waarop in het waken – tot goed begrip – het in het bewuste woord-denken logischgeformuleerde sluitstuk moet worden geplaatst.

Waar bij het onder woorden brengen en mededelen van de droom

– in casu de dubbeldroom – individuele verschillen in interpretatie aan het licht treden, zal er aan moeten worden gedacht, dat de oorzaak een tweeledige kan zijn. Ten eerste moet er rekening mede worden gehouden, dat hetgeen wij in de droom-zelf waarnemen als in hoofdzaak visueel beleefd, bij het ontwaken herinnerd en vastgelegd wordt in het voor het bewustzijn adaequate woorddenken, hetgeen bij verschil in denksysteem reeds verschil in uitkomst moet geven en ten tweede is het primitieve beelddenken in zijn soort concreter, eenvormiger en ten dele beperkter. Dit brengt in het ene geval een grotere vrijheid mede bij het zoeken van meer geabstraheerde woordformuleringen, waarbij – naast synoniemen – ook plaats is voor andere uitleg, die de mededromer convenieert vanuit zijn van dat van de andere dromer uiteraard gedifferentieerd complex en in het andere geval kan bij gebrek aan woorden, die het beeld-begrip dekken, een associatief-verwante „vertaling" noodzakelijk zijn, die dan de dromer zelf onbegrijpelijk kan voorkomen. Voor de rol, die phonetische associaties spelen in de ontwikkeling van de droomgedachte, verwijs ik naar mijn binnenkort verschijnende publicatie op dit stuk[1]).

Eisenbud geeft een telepathische dubbeldroom met tegengestelde beelden. Twee dromers delen een droom, waarin het door een stortbui overvallen worden en schuilplaats zoeken en vinden een rol speelt; de een in een herenhuis met schamele en natte kleren, de ander in een stulp, keurig gekleed en drooggebleven. In de droom van Willy en Annie (IV) zijn de beelden vrijwel identiek, maar is de interpretatie weer tegenovergesteld. Uit de dubbel-droom met antagonistische beelden en uiteenlopende interpretaties, waaraan kennelijk een zelfde gedachteconcept ten grondslag ligt, zou men misschien mogen opmaken, dat bij telepathische dromen het interpsychisch contact in een zeer vroeg ontwikkelings-stadium der wordende gedachte tot stand komt. Bij gelijk gedachte-concept loopt de in een bepaalde richting gestuwde ontwikkeling dan aanvankelijk parallel, doch de bovengeschetste invloeden doen zich bij tegengestelde beelden (waarbij gedacht mag worden aan „belichaming" van bipolaire, ambivalente affecten, die individueel richting gevend kunnen inwerken) reeds in een praevisueel stadium der ontwikkeling gelden, met als gevolg mede interpretatie-verschillen in het eindresultaat.

Dat Annie in haar droom zich zelf – subjectief – onder de kinderen weet en de vader dat in zijn droom – „objectief" – aanschouwt (al herkent hij haar niet) moet een gevolg zijn van eenzelfde proces dat

1) Marten N. Damstra: Das phonetisch-assoziative Element in der Gedankenentwicklung und bildliche Darstellung im Traum. Verschijnt binnenkort in de Folia Psychiatrica.

werkzaam is in gevallen van crisis-telepathie als de ontvanger niet (naar men eerder zou verwachten) zijn eigen beeld ziet, maar dat van de afzender in nood. Het praevisueel stadium der gedachte-ontwikkeling, zo juist door mij gereleveerd, is het toneel van de objectivering van zich meldend subjectief materiaal in telepathische droom en in crisis-telepathie.

Mogelijk kan men met pogingen tot verklaring (die van E. Servadio, door Tenhaeff vermeld op pag. 239 van de XVde jrg. van dit tijdschrift, komt mij vrij ingewikkeld, ja gekunsteld voor) hiermede rekening houden.

(*Slot volgt.*)

IN MEMORIAM PROF. DR T. K. OESTERREICH

Met Prof. Traugott Konstantin Oesterreich is de laatste der grote pioniers van het parapsychologisch onderzoek in Duitsland heengegaan. Nog voor Prof. Hans Driesch erkende hij (in zijn qualiteit van vooraanstaand hoogleraar) niet alleen de realiteit der paragnostische verschijnselen, maar tevens van de (extra somatische) parergische verschijnselen, welke hij door tussenkomst van Dr von Schrenck Notzing bij Rudi Schneider en mevrouw Maria Silbert uit eigen ervaring had leren kennen.

Prof. Oesterreich, die op 28 Juli 1949 overleed, werd op 15 September 1880 te Stettin geboren. Aan de Berlijnse universiteit studeerde hij philosophie, psychologie, natuurkunde en astronomie. In 1911 werd hij als privaat docent toegelaten aan de universiteit van Tübingen. In 1922 werd hij aan deze universiteit tot buitengewoon hoogleraar benoemd. Zijn democratische en pacifistische neigingen (waarvan hij blijk gegeven heeft in zijn in 1919 verschenen verhandelingen over „Die Staatsidee des neuen Deutschland" en „Vom Machtideal zum Kulturideal") waren oorzaak dat de nationaal-socialisten, toen zij in 1933 aan de macht kwamen, hem zijn ontslag als hoogleraar verleenden onder toekenning van een gering pensioen. Ook zijn huwelijk met een niet-arische vrouw droeg tot dit ontslag bij.

Het behoeft wel geen betoog dat een man met zijn opvattingen na 1933 geen gelegenheid meer kreeg om iets te publiceren.

In 1945 werd hij door de universiteit van Tübingen teruggeroepen. Men stelde hem echter niet aan tot gewoon hoogleraar, doch verleende hem slechts de persoonlijke titel van gewoon hoogleraar [1]), waarmede men niet veel anders deed dan hem in zijn oude functie

1) In het Duits staat hier. „1945 wurde er zwar an die Universität Tübingen zurückberufen aber nicht als statmässiger Ordinarius, sondern man verlieh ihm lediglich ein „persönlicner Ordinariat" das im Grunde seiner früheren Stellung als Extraordinarius ertsprach".

van buitengewoon hoogleraar te herstellen. Reeds op 1 April 1947 werd hij wederom gepensioneerd met een toelage van slechts R.M. 280 per maand. Als reden voor deze pensionnering gaf men op, dat hij de leeftijdsgrens van 65 jaar bereikt had. Er dient hier op gewezen te worden dat, volgens de Duitse wetgeving, ambtenaren op 65-jarige leeftijd gepensionneerd *kunnen* worden, maar dat niet voorgeschreven is dat zij op die leeftijd met pensioen *moeten* gaan.

Deze pensionnering van de overledene geeft vooral daarom aanleiding tot verbazing wanneer men bedenkt, dat men in 1945 de toen tachtigjarige philosoof Max Dessoir [1]) tot hoogleraar aan de universiteit van Frankfurt a.M. benoemde. Weliswaar geschiedde deze benoeming in een andere zône van Duitsland, maar beide benoemingen vonden toch in de Westelijke helft van dit land plaats. Persoonlijk ben ik van mening, dat de ontijdige pensionnering van Oesterreich verband houdt met zijn grote belangstelling voor het parapsychologisch onderzoek, welke enkele personen onaangenaam was.

Prof. Oesterreich heeft zich deze tweede voortijdige pensionnering zozeer aangetrokken, dat hij enige malen door beroertes getroffen werd...

Prof. Oesterreich heeft in vakkringen bovenal naam gemaakt door zijn onderzoekingen op het gebied van het vraagstuk van het „Ik" („Die Phänomenologie des Ich in ihren Grundproblemen", 1910), door zijn godsdienstpsychologische beschouwingen („Einführung in die Religions-psychologie", 1917) en zijn volledige herziening („Neubearbeitung") van het vierde deel van Ueberwegs „Geschichte der Philosophie (Das 18. Jahrhundert und die Gegenwart)", eerste druk 1915. Verschillende van zijn geschriften zijn in andere talen vertaald. Het zou ons te ver voeren wanneer wij er toe overgingen daar een opsomming van te geven. Wij willen hier volstaan met een overzicht te geven van zijn geschriften die met het parapsychologisch onderzoek verband houden.

„Das Weltbild der Gegenwart" (tweede dr., 1924); „Der Okkultismus im modernen Weltbild" (1921, derde dr., 1923); „Die Besessenheit" (1921); „Grundbegriffe der Parapsychologie" (1921); „Die philosophische Bedeutung der mediumistischen Phänomene" (1924).

In het door Dr von Schrenck Notzing uitgegeven z.g. „Siebenmännerbuch (dat een antwoord inhield op het door de hyperkritische Dessoir uitgegeven „Dreimännerbuch", dat tot titel draagt „Der physikalische Mediumismus" en waarin de (thans volkomen verouderde) stelling wordt verdedigd dat bijna alle extra-somatische

1) Max Dessoir, voor wiens ambivalente houding t.o.v. de uitkomsten van een aantal parapsychologische onderzoekingen wij nooit veel bewondering hebben kunnen koesteren en die ook door anderen (Karl Gruber!) becritiseerd is geworden, overleed in Juli 1947. Zie Journal S.P.R., Sept. 1947. (Redactie.)

parergische verschijnselen der parapsychologie op bedrog berusten) behandelde Prof. Oesterreich Kathleen Goligher en Stanislawa Tomczyk, die beiden als z.g. physische mediums van zich hebben doen spreken. Daarna volgden verhandelingen over (de onderzoekers) W. J. Crawford en J. Ochorowicz („Monographie über W. J. Crawford und J. Ochorowicz" (1926)) alsmede „Das Mädchen aus der Fremde. Ein Fall von Störung der Persönlichkeit" (Stuttgart, Kohlhammer, 1929), dat het uitvoerig verslag bevat van een Duits dienstmeisje dat zichzelf een „Tibetaanse" waande [1]). De film „Das verlorene Gesicht", welke momenteel in Duitsland vertoond wordt, is naar aanleiding van dit boek gemaakt. In 1930 publiceerde Oesterreich „Psychologische Gutachten in einem Hellseherprozess". In hetzelfde jaar verscheen „Das Verhältnis des Israelitischen Prophetismus zu den Problemen der Persönlichkeitsspaltung" alsmede „Das psychophysische Problem vom parapsychologischen und vom phaenomenologischen Standpunkt aus". In het jaar daarop schreef hij het artikel „Parapsychologie" in Saupes „Einführung in die neuere Psychologie" terwijl hij in 1932 een inleidend woord schreef voor de Duitse vertaling en uitgave van Morton Prince en Walter F. Prince: „Die Spaltung der Persönlichkeit".

Het heengaan van Prof. Oesterreich betekent niet alleen voor de Duitse beoefenaren der parapsychologie een onherstelbaar verlies, maar ook voor hen, die buiten de grenzen van dit land de parapsychologie beoefenen.

DR GERDA WALTHER

1) Zie P. A. Dietz. „Over Glossolalie", T.v.P., V, pag. 315 (322). (Redactie.)

BOEKBESPREKING

H. Bunge: Astrologie, uitg. A. J. G. Strengholt, Amsterdam, Fl. 9.75.

Met dit boek beoogt Bunge een leidraad te geven voor hen die de astrologie proefondervindelijk, dat wil voor hem zeggen door het maken en duiden van horoscopen, willen beoordelen. De schrijver is van mening, dat de in deze eeuw verschenen publicaties over dit onderwerp in het algemeen zoveel middeleeuwse toevoegsels bevatten, dat de koper zich bekocht voelt en met het badwater het kind weggooit. De auteur beijvert zich dan ook alleen die astrologische praemissen te geven die „klassiek” genoemd kunnen worden, waaronder hij dan verstaat de inzichten, gevormd tot aan de tijd van Firmicus Maternus (4e eeuw na Chr.).

Vergeleken met andere astrologische leerboeken is een overzichtelijk werk ontstaan, dat het de astrologische leek mogelijk maakt zich in korte tijd op het gebied der geboorte-astrologie te oriënteren (voor zover hij over de in astrologische literatuur gebruikelijke min of meer theosophische opvattingen heen kan lezen). Tabellen en uitgewerkte opgaven helpen hier bij; een literatuurlijst ontbreekt echter.

Bunge nu werkt als algemeen gebruikelijk met de z.g. beweeglijke of symbolische zodiac, d.w.z. met een verdeling van de schijnbare zonnebaan in 12 gelijke delen, gerekend van het lentepunt af;

ten tweede met de planeten, waarbij hij vasthoudt aan de oude relatie tussen deze en de tekens van de dierenriem, waardoor de later ontdekte planeten, zoals Uranus, min of meer los in het systeem komen te hangen;

ten derde met de majeure aspecten der planeten, d.w.z. de langs de zodiac gemeten onderlinge afstand der planeten voor zover deze 0, 60, 90, 120 of 180 booggraden bedraagt;

en ten vierde met het o.a. door Vehlow gepropageerde huizensysteem, waarbij alle huizen altijd en overal 30 graden meten en de hoek van het eerste huis 15 graden voor de ascendant ligt.

Dit huizensysteem wijkt sterk van de meest gebruikte andere huizensystemen af. Het doet opnieuw de vraag rijzen of aan de verdeling in huizen ook maar enige waarde mag worden toegekend (er zijn ten minste twintig systemen beproefd, volgens de ontwerpers steeds met groot succes!). Immers een planeet die in een horoscoopconstructie volgens Placidus in het 8e huis staat, kan volgens Vehlow in het 10e vallen, wat astrologisch een zeer groot verschil maakt. Indien nu desondanks met beide methoden goede duidingsresultaten worden bereikt, geeft dit steun aan het vermoeden, dat een goede horoscoopduiding met behulp der hypothese der helderziendheid kan worden verklaard. Want voor de helderziende, bij wie de

horoscoop louter als inductor fungeert, maakt het geen verschil in welk huis een planeet wordt geplaatst.

De overtuiging van Bunge dat hij, zoals gezegd werd, met zijn methode de astrologie proefondervindelijk zou kunnen beoordelen, lijkt ons niet beter gefundeerd dan die van het gros der overige astrologen, die andere regels geven.

De schrijver beperkt zich verder tot een bespreking van de z.g. geboorteastrologie, welke zich bezig houdt met het bepalen van 's mensen karakter en mogelijkheden door middel van de betekenis toegekend aan de sterrestanden op het ogenblik van geboorte, gezien van de geboorteplaats uit. Alle andere vormen van astrologie, ook de progressieve, blijven onbesproken. De schrijver laat zich evenmin over de z.g. correctiesystemen uit. Toch laat hij later, a.h.w. door een achterdeurtje, problemen binnen betreffende de invloed van de vaste sterren, de graden, de maanknopen en het gelukspunt. Eigen bedenksels, zoals de „karaktersleutel", doen afbreuk aan de oorspronkelijke opzet van het boek (weergeven van klassieke opvattingen).

Het werk bevat zo goed als geen verslag van eigen of anderer statistisch of experimenteel onderzoek, dat het standpunt van de schrijver zou kunnen steunen. Bunge is kennelijk van mening dat het resultaat van de toepassing van de door hem gegeven regels in de practijk, de leerling op de duur wel van de juistheid van dit standpunt zal overtuigen (of dat zijn elders gegeven beschouwingen dit zouden kunnen doen [1])). Van wetenschappelijk standpunt uit bezien, is het boek echter even weinig bevredigend als de grote meerderheid van de verdere astrologische literatuur. Voor dat de astrologie dan ook, om in de termen van Bunge te spreken „van de anti-chambre van het cultuurleven uit in de officiële vertrekken zal kunnen worden toegelaten", dienen ons bewijzen voor de juistheid van de astrologische hypothesen te worden verstrekt, welke deze auteur ons niet geeft. Hier staat tegenover, dat het voortreffelijk ethisch standpunt van de schrijver t.a.v. de beoefening der astrologie, sterk tot uiting komt.

K. Biermasz en J. Kappers

J. J. Poortman: Indeterminisme of Determinisme. Van Gorcum & Comp., Assen, 1949. f 1.95.

Gelijk van deze schrijver, privaat-docent aan de Leidse Universiteit te verwachten viel, heeft hij ons in dit geschrift, een beschouwing naar aanleiding van het boek „Vrije wil of determinisme", dat in Haarlem bij de N.V. H. D. Tjeenk Willink & Zoon van de hand van de (Christelijk geöriënteerde) philosoof Prof. Dr Ph. Kohnstamm verscheen, een heldere en zeer lezenswaardige uiteenzetting gegeven

1) Zie H. Bunge: „Overwegingen van een sterrenwichelaar".

van de bezwaren, welke hij tegen Kohnstamm's beschouwingen meent te moeten inbrengen.

Zoals verwacht mocht worden gaat de schrijver (een leerling van Heymans, die echter op een aantal punten het grondig met zijn leermeester oneens bleek te zijn) in zijn bestrijding van Kohnstamm uit van de grondgedachte, door hem (Poortman) in zijn in 1929 te Haarlem verschenen werk „Tweeërlei subjectiviteit", waarin hij zich als een oorspronkelijke Nederlandse philosoof heeft doen kennen, uiteen gezet.

In tegenstelling tot Kohnstamm, die de mening blijkt te zijn toegedaan dat er thans (op grond van de uitkomsten der onderzoekingen op het gebied der microphysica) meer ruimte voor de indeterministische opvatting van de menselijke wil is dan in de dagen waarin het geloof aan de juistheid van het mechanistische wereldbeeld hoogtij vierde (een mening welke door Poortman wordt bestreden[1])) is Poortman een aanhanger van het volledige determinisme. „Het determinisme", zo schrijft hij op pag. 14, „geldt nu inderdaad volledig – en het indeterminisme is dus onjuist – maar het determinisme geldt alleen volledig voor het Suprasubject."

Wat Poortman met het Suprasubject bedoelt weten zij, die zich de inhoud van zijn geschriften (waarin hij niet alleen aandacht aan de parapsychologische verschijnselen heeft geschonken, maar die ook in belangrijke mate hebben bijgedragen tot de vorming van zijn wereldbeeld (wereldbeschouwing)) hebben eigen gemaakt. Het is het „Ene Zelf" dat het kleine zelf, het infrasubject, aldoor in en achter zich heeft. Het infrasubject vermag dit „Ene Zelf" niet alleen in zijn „diepste wezen" te ervaren, in diepste zin *is* het infrasubject het „Ene Zelf". Hier spreekt de „theosoof" Poortman een gedachte uit, welke reeds duizenden jaren geleden door de oude Indische wijsgeren verkondigd werd en die ook door onderscheidene Christelijke mystici aangehangen werd en wordt en die, kort geformuleerd, hierop neerkomt, dat de kern der menselijke wezenheid in de Godheid wortelt.

Poortman's beschouwingen, volgens welke het infrasubject niet alleen door het Suprasubject is voortgebracht, maar daarin ook is blijven wortelen, lopen, zo zegt hij op pag. 27 van zijn hier besproken verhandeling, uit op een zo diep en volstrekt mogelijke vrijheidsgedachte. „Het ligt voor de hand, dat dit Suprasubject, dit Ene Zelf, een andere wijze is om te zeggen, wat ook het Godsbegrip wil uitdrukken. Dezelfde verhouding, die het Oosten – men denke b.v. aan de Vedanta – gaarne ziet als een verhouding van het lagere, empirische zelf of ik tot het Ene, aan alles ten grondslag liggende Zelf, vat het Westen liever op als die van schepsel en Schepper, van

1) Zie J. J. Poortman: „De causaliteitsafkeer in de parapsychologie en elders", Tijdschrift voor Parapsychologie, IV, pag. 155.

mens en God. En het is dan ook volkomen consequent van Luther [1]) . . .dat hij enkel aan God diepe en waarlijke vrijheid wil toekennen, terwijl de mens daarentegen slechts een „knechtelijke wille" bezit. Kohnstamm gaat op het verband hiervan met de kwestie determinisme of indeterminisme maar nauwelijks in, veel minder dan men eigenlijk van hem als religieus wijsgeer zou mogen verwachten. De reden hiervan ligt voor de hand: de redenering van Luther, dat alleen God de ware vrijheid kan bezitten, is complementair met die van het determinisme, dat zegt, dat vanuit een waarlijk alles omvattend en alles overschouwend gezichtspunt alles gedetermineerd moet blijken te zijn. . ."

Op pag. 31 schenkt Poortman aandacht aan de proscopische verschijnselen er daarbij op wijzend, dat zij mede een aanwijzing voor het determinisme vormen. Wij hadden niet alleen gaarne gezien maar, eerlijk gezegd, ook verwacht, dat de schrijver aan dit onderwerp wat meer aandacht zou hebben besteed.

TENHAEFF

Mr Willibald E. Monod de Froideville: Terug naar het Zelf. Een wereldbeschouwing op de grondslag der beleving. Van Loghum Slaterus, Arnhem, 1948. Prijs geb. f 6.75.

„Onze cultuur", aldus de schrijver op pag. 201, „een phase slechts in het grote evolutieproces, dat de mensheid in de stoffelijkheid doormaakt – onze cultuur, waarin – om met Walter Schubart te spreken – de mens zijn prometheïsche gaven heeft ontplooid, waarin het intellect zich aanmatigt tot in minutieuse details ordenend in te grijpen in het meest natuurlijke gebeuren, waarin elke spontaneïteit bij voorbaat wordt afgewezen, waarin gebondenheid in al haar vormen zegeviert, waarin het strakke vooruitdenken (het bij uitstek prometheïsche) het historische verloop zorgzaam zoekt te bepalen, deze, onze cultuur, dreigt zichzelf en haar dragers te vernietigen".

Hoe ontkomen wij aan deze dreigende catastrophe die door zovele denkers (Oswald Spengler, Ortega y Gasset, Ludwig Klages, J. Huizinga – ik noem hier slechts enkele namen) voorzien werd?

Het antwoord dat de heer Monod de Froideville, die zichzelf een leerling van de dichter J. A. Dèr Mouw noemt, een diepgaande studie van de Westerse en Oosterse Wijsheid zocht te maken en daarbij ook niet verzuimde kennis te nemen van hetgeen de dieptepsychologie en de parapsychologie tot dusverre aan het licht brachten, luidt: „Terug naar het Zelf".

Er is slechts redding mogelijk wanneer wij de mensen er wederom toe vermogen te brengen de blik naar binnen te richten en hen de

1) Poortman doelt hier op een van 1525 daterend geschrift van Maarten Luther, „De servo arbitrio" getiteld, waarin hij met Erasmus polemiseert over de vrijheid van de menselijke wil. Volgens Luther komt de vrijheid enkel aan God toe.

onvergankelijke oerkern van hun wezen (de „goddelijke vonk" in hen) doen ontdekken.

Een ongetwijfeld belangrijk geschrift dat ik gaarne aanbeveel omdat het veel bevat, waarmede ik mij in beginsel volkomen kan verenigen.

TENHAEFF

Eranos-Jahrbuch 1948. Band XVI, Der Mensch (zweite Folge). Herausgegeben von Olga Fröbe-Kapteyn, Rhein-Verlag, Zürich, 1949. Prijs geb. f 22.50.

In Ascona aan het Lago Maggiore, niet ver van de Italiaanse grens, bevindt zich de Casa Gabrielle welke door mevr. Olga Fröbe-Kapteyn bewoond wordt. In den loop der jaren is hier een geestelijk centrum gegroeid, dat ongetwijfeld van grote waarde voor de (West) Europese cultuur geacht dient te worden en waaraan men de naam Eranos heeft gegeven.

Geleerden van naam plegen jaarlijks in dit centrum voordrachten te houden, waarbij ook belangstellende leken, die mede tot de erkenning zijn gekomen dat onze tijd een grote behoefte aan synthese heeft (ook aan een synthese tussen het (verre) Oosten en het Westen), van harte welkom zijn.

Van de voortreffelijke culturele arbeid, welke men jaarlijks (Eranos-Tagungen) te Ascona verricht, getuigen de Eranos-Jahrbücher, waarvan het hierboven vermelde werk er één is. Wij treffen er referaten in aan van Prof. Dr Hugo Rahner („Der spielende Mensch"), Dr G. Quispel (Leiden) („L'homme gnostique"), Prof. Dr G. v. d. Leeuw (Groningen) („L'homme et la civilisation"), Prof. Dr Karl Kerényi („Mensch und Maske"), Dr John Layard („The making of man in Malekula"), Prof. Dr C. G. Jung („Ueber das Selbst"), Dr Erich Neumann („Der mystische Mensch"), Prof. Dr H. Weyl („Wissenschaft als symbolische Konstruktion des Menschen"), Prof. Dr Markus Fierz („Zur physikalischen Erkenntnis") en Prof. Dr Adolf Portmann („Der naturforschende Mensch").

Gaarne hadden wij gezien, dat in deze referaten-reeks ook een referaat van parapsychologische aard was gehouden (b.v. over „Der magische Mensch" of, om hier een „woord" van Mattiesen te gebruiken, over „Der jenseitige Mensch"). Het komt ons voor dat in deze referaten-reeks daar wel plaats voor zou zijn geweest.

Maar al ontbreekt een dergelijk referaat ook in deze bundel, zo is de inhoud daarvan nochtans zo belangrijk, dat wij het boekwerk gaarne aanbevelen.

TENHAEFF

Studievereniging voor „Psychical Research"

Deze vereniging, opgericht onder leiding van Prof. Dr. G. Heymans op 1 April 1920, stelt zich ten doel de bevordering van het wetenschappelijk onderzoek der paranormale verschijnselen.

De contributie bedraagt *f* 10,– per jaar, waarvoor de leden vrije toegang hebben tot de lezingen en bijeenkomsten, welke de Vereniging doet houden, en het Tijdschrift voor Parapsychologie gratis ontvangen.

Voor mededelingen van allerlei aard, verband houdend met het doel der Vereniging, zowel als voor berichten van administratieve aard wende men zich tot de Secretaris, de heer G. Zorab, Verdistraat 32, den Haag.

Het Bestuur der Vereniging is als volgt samengesteld:

Prof. Dr. H. Th. FISCHER, Voorzitter.
H. M. HAYE, arts, Vice-voorzitter.
G. ZORAB, Secretaris, 's Gravenhage, Verdistraat 32, Tel. 396628.
W. VÜRTHEIM, Penningmeester, Rotterdam, Postbus 1156. (Contributie kan worden voldaan door storting of overschrijving op de Incasso-Bank te Rotterdam (Giro 2159) ten name van de penningmeester der Studievereniging voor „Psychical Research" of door storting op de postgiro-rekening No. 339363, ten name van de Penningmeester der S.P.R. te Rotterdam.
Drs N. VAN TIEL, 2e Secretaris.
Ir. J. BETHLEM, bibliothecaris.
W. BEUKER. Prof. Dr. Ir. F. A. HEYN.

AFDELINGSSECRETARIATEN:

Amsterdam:	W. BEUKER, Richard Wagnerstraat 20, Zuid.
Den Haag:	G. ZORAB, Verdistraat 32.
Haarlem:	G. J. ENDLICH, Heussensstraat 114.
Rotterdam:	L. DEEN, Rochussenstraat 103.
Utrecht:	Mej. J. v. NOOTEN, Frans Halsstraat 62*bis*.

